รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม : กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร

ปริญญานิพนธ์
ของ
กรวิกา ก้อนแก้ว

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์
พฤษภาคม 2559

รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม : กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร

ปริญญานิพนธ์
ของ
กรวิกา ก้อนแก้ว

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์
พฤษภาคม 2559
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม : กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร

บทคัดย่อ

ของ

กรวิกา ก้อนแก้ว

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์
พฤษภาคม 2559

กรวิกา ก้อนแก้ว. (2559). *รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม : กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร*. ปริญญานิพนธ์. วท.ม. (การวิจัยพฤติกรรมศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อาจารย์ที่ปรึกษา: อาจารย์ ดร.ฐาศุกร์ จันประเสริฐ.

การศึกษาครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน มูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จและผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคลและองค์กร มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัย แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 ได้แก่ ผู้บริหาร หัวหน้าโครงการฯ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน จำนวน 4 คน 2) ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 ได้แก่ เด็กด้อยโอกาสอายุต่ำกว่า 18 ปีที่อาศัยอยู่ในชุมชนดีดี จำนวน 6 คน 3) ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 ได้แก่ ครอบครัวเด็กด้อยโอกาส จำนวน 5 คน โดยการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ในรูปแบบ Intrinsic cases ซึ่งการเก็บข้อมูลใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการเทคนิคสามเส้า (Triangulation)

ผลการศึกษา พบว่า รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม สามารถอธิบายได้ 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ และรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา ทั้ง 3 รูปแบบนี้เป็นการดำเนินการเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับเด็กในชุมแออัดเมืองที่เข้าไปตอบโจทย์และแก้ไขสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่แวดล้อมเด็กอยู่ โดยรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตให้ความสำคัญกับการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลาย ซึ่งเชื่อว่าการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายช่วยพัฒนาเด็กให้เกิดสุขภาพกายที่แข็งแรง สุขภาพจิตดี มีทักษะชีวิต และนำไปสู่การมีภูมิคุ้มกันตนเองได้ในที่สุด ในส่วนรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กเพื่อให้มีประสิทธิภาพอย่างรอบด้านเป็นการทำงานเชิงพื้นที่หวังให้เด็กด้อยโอกาสมีสุขภาพกายและใจที่ดี และรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญาเป็นรูปแบบที่ให้เด็กด้อยโอกาสได้รับและใช้สื่ออย่างเหมาะสม รวมทั้งใช้สื่อเป็นตัวกลางเชื่อมการเรียนรู้และเผยแพร่ สะท้อนเรื่องราวต่าง ๆ สู่สังคม

สำหรับมูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสประกอบด้วย 5 มูลเหตุหลักคือ มูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาส มูลเหตุที่เกิดจากองค์กร มูลเหตุที่เกิดจากครอบครัว มูลเหตุที่เกิดจากชุมชน และมูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประการด้วยกันคือ 1) ผลต่อองค์กรพัฒนาเอกชน ผลการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน 2) ผลต่อตัวเด็กด้อยโอกาสและครอบครัว ผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสและครอบครัว ซึ่งผลที่เกิดขึ้นทั้ง 2 ประการนี้ล้วนแล้วแต่มีส่วนเกี่ยวข้องที่สะท้อนความสำเร็จในการดำเนินงานรูปแบบของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

MOBILIZATION MODELS CONTRIBUTING TO THE FORMULATION OF PSYCHOLOGICAL IMMUNITY OF DISADVANTAGED CHILDREN AMID SOCIAL CHANGE: A CASE STUDY FROM A BANGKOK-BASED NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION

AN ABSTRACT

BY

KORNWIKA KONKAEW

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Science Degree in Applied Behavioral Science Research
at Srinakharinwirot University

May 2016

Kornwika Konkaew. (2016). *Mobilization models contributing to the formulation of psychological immunity of disadvantaged children amid social change: A case study from a Bangkok-based non- governmental organization*. Master Thesis, M.S. (Applied Behavioral Science Research). Bangkok: GraduateSchool, Srinakharinwirot University.Advisor Committee: Dr. Thasuk Junprasert

The research aims to understand models of the mobilization process contributing to the formulation of psychological immunity of disadvantaged children amid social change. It also works towards exploring the causes associated with the models' success and results at both individual and organizational level. The key informants are primarily divided into three groups 1) executive personnel, projects' director, staff (4 informants) 2) disadvantaged children under 18 years of age (6 informants) 3) family members of disadvantaged children living in Deejai community (5 informants). The Intrinsic Case from Case Study approach is employed with in-depth interviews, participatory observation, unstructured observation and focus groups as the methods of data collection. Content Analysis is used for data analysis with Triangulation being the technique utilized to demonstrate data reliability.

The research finds that the mobilization process models can be explained via three categorizations: a model of life skill promotion, model of health promotion and a model of media literacy learning promotion.The three models operate to strengthen psychological immunity of the children in a heavily populated urban community in Bangkok. They also aim to provide solutions to problems and situations surrounding the children. The Model promoting life skill focuses on the formulation of the children's psychological immunity through different activities. This model believes that playing and participation in activities can contribute to the betterment of the children's physical and mental health as well as proper development of life skills, which eventually lead them to possess a strong psychological immune system. Model promoting of health is essentially the facilitation of the children's all-encompassing capabilities. It is achieved through an area-based approach with the objective improving mental and physical health of the underprivileged children within the community. The model of media literacy learning is created and implemented to educate the children about proper media consumption. It highlights the use of media as a resourceful mediator of knowledge and a platform where one's stories and reflections on society can be responsibly and intellectually disseminated.

There are five causes related to the success of the mobilization models: the children, the involved organization, the children's families, community and other agencies. The results from the operating models also generate impacts on the involved non-governmental organization's ability to help mobilize the formulation of the children's psychological immune system and the children and their families. The research findings also indicates that such impact are relevant to the successful implementation of the aforementioned models.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง
รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม : กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร
ของ
กรวิกา ก้อนแก้ว

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....รักษาราชการแทนคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปรินทร์ ชัยวิสุทธางกูร)
วันที่.....เดือน.....พ.ศ. 2559

อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์

.....ที่ปรึกษา
(อาจารย์ ดร.ฐาศุกร์ จันประเสริฐ)

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

.....ประธาน
(เรือโท ดร.ยงยุทธ แสนประสิทธิ์)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นริสรา พึ่งโพธิ์สภ)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ฐาศุกร์ จันประเสริฐ)

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนงานวิจัย
จาก
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
และ
สถาบันพระปกเกล้า

ประกาศคุณูปการ

การศึกษาในระดับปริญญาโทไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับผู้วิจัยนัก ด้วยต้องทำงานและเรียนไปพร้อมกัน ทำให้ผู้วิจัยยิ่งต้องมุ่งมั่นในการเรียน จัดสรรเวลาให้เหมาะสมและทำหน้าที่ทั้งการงานและการเป็นนิสิตที่ดีควบคู่กันไป ซึ่งระหว่างทางของการศึกษามีความรู้มากมายให้ได้เรียนรู้ ทั้งความรับผิดชอบ การค้นคว้าหาข้อมูล รวมไปถึงการทำงานร่วมกับเพื่อนร่วมรุ่นเพื่อให้งานออกมาอย่างมีประสิทธิภาพตลอดการเรียนในรายวิชา จนกระทั่งเข้าสู่ช่วงที่เป็นบททดสอบสุดท้ายที่สำคัญสำหรับการศึกษา มีความท้าทายมากสำหรับผู้วิจัยที่ต้องใช้ทั้งความรู้ ความตั้งใจ ความอดทน ความเพียรพยายาม และความรับผิดชอบ จนกระทั่งทำปริญญานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จ

การทำปริญญานิพนธ์นี้ ผู้ที่อยู่เบื้องหลังของความสำเร็จและเคียงข้างจนผู้วิจัยทำให้ทำปริญญานิพนธ์สำเร็จลุล่วงด้วยดี คือ อาจารย์ ดร.ฐาศุกร์ จันประเสริฐ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ผู้ที่พร้อม ไขข้อสงสัยให้แนวทางที่ดี ทั้งช่วยเหลือในยามทุกข์และสุข หรือช่วงที่เผชิญอุปสรรคจากการทำปริญญานิพนธ์ครั้งนี้แก่ผู้วิจัย รวมถึงคอยผลักดัน ดูแลให้คำแนะนำ ความรู้ ด้วยความรักและความปรารถนาดีเสมอมา ตลอดจนเป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจและแบบอย่างที่ดีแก่ผู้วิจัย จึงขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์เป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิชุดา กิจธรธรรม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นริสรา พึ่งโพธิ์สภ อาจารย์ ดร.สุภาพร ธนะชานันท์ และอาจารย์ ดร. สุดารัตน์ ตันติวิวัทน์ ที่กรุณาเสียสละเวลามาเป็นกรรมการสอบเค้าโครงปริญญานิพนธ์ และให้ข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการทำเค้าโครงปริญญานิพนธ์ของผู้วิจัยให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ เรือโท ดร.ยงยุทธ แสนประสิทธิ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นริสรา พึ่งโพธิ์สภ ที่กรุณาเสียสละเวลามาเป็นกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์ และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงปริญญานิพนธ์ของผู้วิจัยให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณคณาจารย์สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ทุกท่านที่ได้ให้ความรู้ ประสบการณ์ต่างๆ มากมาย พร้อมทั้งขัดเกลาผู้วิจัยให้มีความพยายาม ความอดทน และให้คำแนะนำ อันเป็นประโยชน์ตลอดการศึกษาและการทำปริญญานิพนธ์ในครั้งนี้ รวมถึงเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยมาโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้จัดการและเจ้าหน้าที่ทุกท่านขององค์กรพัฒนาเอกชน เด็กและเยาวชน ครอบครัวของเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักในการทำปริญญานิพนธ์ในครั้งนี้ ที่เสียสละเวลาให้ข้อมูลอย่างเต็มใจ รวมถึงอำนวยความสะดวกและให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูลเป็นอย่างดี จนทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ จนกระทั่งทำปริญญานิพนธ์นี้จนสำเร็จด้วยดี

ขอขอบพระคุณ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และสถาบันพระปกเกล้าที่ได้เล็งเห็นคุณค่าในงานวิจัยชิ้นนี้ และสนับสนุนทุนเพื่อการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้วิจัยในการพัฒนาคุณภาพงานวิจัยครั้งนี้ให้ดียิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณมูลนิธิกระจกเงาซึ่งเป็นสถานที่ทำงานของผู้วิจัยที่อนุญาตให้ลางานในช่วงเวลาทำการเพื่อการศึกษาของผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

ขอขอบคุณเพื่อน ป.โท รุ่น 11 ที่ให้ความช่วยเหลือตั้งแต่เริ่มเข้ามาศึกษา เป็นมิตรภาพที่อยู่ในความทรงจำและระลึกถึงเสมอมา ขอบคุณรุ่นพี่ รุ่นน้อง สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ ที่ให้ช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะ พี่อั้น น้องอั๋น สต๊อป ผู้ที่อยู่เบื้องหลังแห่งความสำเร็จในครั้งนี้ ผู้ที่คอยให้ความช่วยเหลือในทุกเรื่อง คอยรับฟังทั้งในยามทุกข์และสุข ให้กำลังใจจนทำให้ผู้วิจัยมีพลังลุกขึ้นมาสู้ต่อ รวมทั้งขอขอบคุณท่านอื่น ๆ ที่ไม่ได้เอ่ยนาม ณ ที่นี้ ที่มีส่วนทำให้ผู้วิจัยประสบความสำเร็จได้ในวันนี้

ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อสรรเพชญ ก้อนแก้ว และคุณแม่สายทอง ก้อนแก้ว บิดามารดาของข้าพเจ้าที่ให้การสนับสนุนในการศึกษาครั้งนี้ พร้อมทั้งยังให้กำลังใจที่สำคัญในวันที่เจออุปสรรคปัญหาต่างๆ อย่างไม่ย่อท้อ จนข้าพเจ้าได้มีวันนี้

กรวิกา ก้อนแก้ว

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ปัญหาการวิจัย.....	6
ความมุ่งหมายของงานวิจัย.....	7
ประโยชน์ของงานวิจัย.....	7
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	9
2 แนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
ส่วนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรพัฒนาเอกชน.....	13
ความหมายองค์กรพัฒนาเอกชน.....	13
รูปแบบและลักษณะการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน.....	14
มูลนิธิห่วงใยเด็ก.....	15
ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน.....	16
ความหมายกระบวนการขับเคลื่อน.....	17
ความหมายการสร้างภูมิคุ้มกัน.....	18
ส่วนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาส.....	19
แนวคิดความด้อย.....	19
ความหมายเด็กด้อยโอกาส.....	20
ลักษณะของเด็กด้อยโอกาส.....	21
ส่วนที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคม.....	22
การเปลี่ยนแปลงสังคม.....	22
ระดับการเปลี่ยนแปลงสังคม.....	23
ส่วนที่ 5 แนวคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยาและจิตวิทยาที่เกี่ยวข้อง.....	26
ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่.....	26
ทฤษฎีปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์.....	29

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ **หน้า**

2 (ต่อ)

แนวคิดระบบมนุษยนิเวศ..... 31
ทฤษฎีการเรียนรู้ปัญญาสังคม..... 32
ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบการกระทำ..... 34
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง..... 39
ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์..... 40
แนวคิดการพัฒนาชุมชน..... 41
แนวคิดการสังคมสงเคราะห์..... 45
ส่วนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 48
ส่วนที่ 7 การศึกษาเฉพาะกรณี..... 51
ส่วนที่ 8 กรอบแนวคิดการวิจัย..... 52

3 วิธีการดำเนินการวิจัย..... 54
ส่วนที่ 1 พื้นที่ในการวิจัย..... 54
ส่วนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย..... 56
ส่วนที่ 3 การสร้างและพัฒนาเครื่องมือการวิจัย..... 58
ส่วนที่ 4 วิธีการเก็บข้อมูล..... 61
ส่วนที่ 5 ขั้นตอนในการเก็บข้อมูล..... 62
ส่วนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล..... 62
ส่วนที่ 7 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล..... 63
ส่วนที่ 8 การพิทักษ์สิทธิ์ผู้ให้ข้อมูล..... 64

4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล 66
ส่วนที่ 1 บริบทศูนย์ภูมิดีและชุมชน 67
ส่วนที่ 2 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล 80
ส่วนที่ 3 รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส..... 86
รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต 87
รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ 98
รูปแบบกระบวนการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา..... 112

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ **หน้า**

4 (ต่อ)

ส่วนที่ 4 มูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส..... 119
มูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาส..... 119
มูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กร..... 122
มูลเหตุที่เกิดจากครอบครัว..... 128
มูลเหตุที่เกิดจากชุมชน..... 131
มูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง 134
ส่วนที่ 5 ผลของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม..... 139
ผลของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชน 139
ผลของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสและครอบครัว 147

5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 162
สรุปและอภิปรายผล 162
ข้อจำกัดของงานวิจัย 185
ข้อเสนอแนะงานวิจัย 186

บรรณานุกรม..... 191

ภาคผนวก 197

ประวัติย่อผู้วิจัย 219

บัญชีตาราง

ตาราง **หน้า**

1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มที่ 1..... 82
2 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มที่ 2 83
3 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มที่ 3 84

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ **หน้า**

1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในตัวบุคคลพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อม 33

2 กรอบแนวคิดการวิจัย 53

3 บริบทศูนย์ภูมิดี 68

4 ชุมชนดีใจ 70

5 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต 103

6 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ 111

7 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา 118

8 มูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการ
ขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส 138

9 ผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้
การเปลี่ยนแปลงของสังคม 161

บทที่ 1
บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สังคมโลกยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในทุกมิติทั้งทางสังคมเศรษฐกิจการเมืองและเทคโนโลยีอันเป็นผลมาจากการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองโลกมีผลทำให้ประเทศต่างๆในโลกได้รับผลกระทบทั้งผลเชิงบวกผลเชิงลบจากสิ่งที่เกิดขึ้นต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (นพคุณ ประสพเกียรติกิจ. 2556) นำไปสู่การวิวัฒน์ของระบบโลก

จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกสังคมไทยก็เป็นอีกหนึ่งสังคมที่ได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงนั้นซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เช่น ด้านสิ่งแวดล้อมช่วงหน้าฝนน้ำหลากดินถล่ม ภัยแล้งมีความรุนแรงขึ้น ด้านเศรษฐกิจการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศมีผลให้เศรษฐกิจไทยมีความอ่อนแอลงทำให้ภาคธุรกิจในหลาย ๆ สาขาต้องปรับลดกำลังการผลิต ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศได้เข้ามามีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาคุณภาพ และการดำรงชีวิตของประชาชนทุกภาคส่วนของสังคม (สภาคณบดีคณะเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งประเทศไทย. 2557) และด้านสังคม สังคมไทยก้าวเข้าสู่สังคมที่หลากหลายวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมตะวันตกและตะวันออกหลั่งไหลเข้ามายากที่จะยับยั้ง รวมทั้งคนไทยกำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุมากขึ้นวัยเด็กและวัยแรงงานลดลง ภาวะวิกฤตความเสื่อมด้อยทางคุณธรรมและจริยธรรมมากขึ้น (ณรงค์ ขุ้มทอง. 2556)

หากพิจารณาภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยแล้ว อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นมีผลกระทบต่อสังคมทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชน สังคม จนถึงระดับชาติ หากมองในเชิงบวก เช่น ด้านเศรษฐกิจ มีการขยายตัวมากขึ้น คนในสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ด้านสังคมและวัฒนธรรมทำให้มีความหลากหลายมากขึ้น ชุมชนมีความเข้มแข็ง เกิดกระแสการสร้างความทันสมัย ความกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว ความเป็นเสรี ความเป็นสากลขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2556) ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยนั้นก็เปรียบเสมือนเหรียญที่มีสองด้านสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ควบคู่กันไป ซึ่งอีกด้านหนึ่งคือผลของการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยเชิงลบ เช่น เศรษฐกิจที่เติบโตทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐานจากชนบทสู่สังคมเมือง สถาบันครอบครัวได้รับผลกระทบอย่างเลี่ยงไม่ได้เด็กถูกทอดทิ้งขาดความอบอุ่น (สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็กเยาวชนผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงอายุ. 2556) ในส่วนของสังคมเมืองมีภาวะความแออัดมากขึ้น ด้านกฎหมายผู้กระทำผิดและผู้ที่พ้นโทษหันกลับไปทำผิดซ้ำมากขึ้น อีกทั้งปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่ส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยต่อการดำรงชีวิตของประชาชนความสงบสุขมีแนวโน้มลดลง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2556)

ทั้งนี้หากพิจารณาจากผลกระทบเชิงลบของการเปลี่ยนแปลงสังคมแล้วได้ส่งผลกระทบต่อบุคคลและกลุ่มต่างๆเช่นบุคคลได้รับผลกระทบด้านอาชีพและการว่างงานจากการนำเครื่องจักรมาแทนแรงงานคน นโยบายทางเศรษฐกิจทุนนิยมแบบเสรีที่ชักจูงคนในสังคมรุ่นใหม่หันไปให้ความสำคัญกับวัตถุค่านิยมสมัยใหม่ การขาดแคลนที่อยู่อาศัยยาเสพติดหรืออาชญากรรมที่มีผลพวงมาจากการว่างงานซึ่งจะพบมากในกลุ่มวัยรุ่นที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง รัฐบาลพัฒนาสาธารณูปโภคและบริการทางสังคมได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการทำให้กลุ่มคนในเมืองมีความเลื่อมล้ำระหว่างคนรวยและคนจนมาก (พรพรรณ อาทิตย์ตั้ง. 2555) พ่อแม่มุ่งแต่ทำงานหาเลี้ยงครอบครัวไม่มีเวลาอบรมสั่งสอนลูกทำให้กลุ่มเด็กและเยาวชนต้องไปหาเรียนรู้จากภายนอกส่งผลให้มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมตามวัยและต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่เป็นอันตรายต่อชีวิต (คณะกรรมการการพัฒนาสังคมและกิจการเด็กเยาวชนสตรีผู้สูงอายุคนพิการและผู้ด้วยโอกาสวุฒิสภา. 2556)

จากการศึกษาวิจัยของ วรัชญ์ ครุจิต (2552) เรื่องวิกฤตเด็กไทยเมื่อมองย้อนไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 เป็นต้นมาทำให้เห็นสภาพปัญหาที่มีอย่างต่อเนื่องของเด็กและเยาวชนคือ ขาดศีลธรรมและการรักษาวัฒนธรรมไทยการบริโภคเด็กไทยมีค่านิยมการเลียนแบบสื่อ การพนันเข้ามาถึงตัวเด็กอย่างง่ายดาย โดยเฉพาะทางหนังสือพิมพ์กีฬาต่างๆความรุนแรงทั้งทางด้านร่างกาย วาจา และจิตใจเป็นผลมาจากการเล่นเกม ชมภาพยนตร์ละคร และเจตคติการแสดงออกทางเพศเรื่องเพศเป็นเรื่องที่ขายง่ายโดยเฉพาะเรื่องการมีเซ็กซ์ เด็กและเยาวชนซึมซับแนวคิดกระแสนิยมบางอย่างของวัฒนธรรมต่างประเทศเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตทำให้มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและต้องเผชิญสถานการณ์ที่ไม่ปลอดภัยเช่นการดื่มสุราบุหรี่การใช้สารเสพติดการพนันการติดเกมการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควรการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น การตกเป็นเหยื่อการบริโภควัตถุนิยม การใช้ความรุนแรง ตลอดจนการทะเลาะวิวาท (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2556)

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมต่างๆที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนโดยภาพรวมสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนหลายๆกลุ่ม แต่หากมองแล้วเด็กและเยาวชนในกลุ่มที่อยู่ในขั้นวิกฤติในลำดับต้นๆได้แก่ กลุ่มที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง เนื่องด้วยชุมชนเมืองเป็นชุมชนที่มีศูนย์กลางของความเจริญและพัฒนาไม่หยุดยั้ง ซึ่งเด็กและเยาวชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองมีลักษณะกลุ่มที่หลากหลาย ความหลากหลายของกลุ่มเด็กและเยาวชนที่มีตั้งแต่เยาวชนที่เป็นแกนนำรวมกลุ่มทำกิจกรรมเพื่อชุมชนอย่างเข้มแข็งเป็นกำลังของชุมชนตลอดจนกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ดื่นเหล้าเสพยาเสพติดลักเล็กขโมยน้อย (พรพรรณ อาทิตย์ตั้ง. 2555) ด้วยสภาพแวดล้อมที่แออัดของชุมชนเมืองผู้คนส่วนใหญ่ที่อาศัยใช้ชีวิตเป็นไปด้วยความเร่งรีบและแข่งขันผู้ใหญ่ได้ทอดทิ้งให้เด็กเติบโตมาภายใต้สภาพแวดล้อมที่เป็นพิษและไม่ส่งเสริมพัฒนาการเด็กอย่างสร้างสรรค์ เช่น การบริโภคสื่อที่ไม่เหมาะสม ทั้งเรื่องของความรุนแรงเรื่องเพศปัญหาการติดเกมอบายมุขและการพนันในรูปแบบต่างๆ รวมถึงสภาพแวดล้อมในชุมชนที่เป็นแหล่งอบายมุข ซึ่งกระตุ้นพฤติกรรมเสี่ยงทั้งการเที่ยวกลางคืนการดื่มเหล้า เสพสารเสพติดการทะเลาะวิวาท พฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ การตั้งกลุ่มหรือแก๊งเพื่อก่อพฤติกรรมเสี่ยงภัยบนท้องถนน (คณะกรรมาธิการการพัฒนาสังคมและกิจการ

เด็กเยาวชนสตรีผู้สูงอายุคนพิการและผู้ด้อยโอกาสวุฒิสภาโดยคณะอนุกรรมาธิการด้านเด็กและเยาวชน. 2556) ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนชุมชนเมืองส่งผลให้สภาพจิตใจอ่อนแอและไม่มีภูมิคุ้มกันในการเผชิญการใช้ชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามวัยพัฒนาการ (มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. 2556) ในขณะนี้จำนวนประชากรเด็กที่ด้อยโอกาสมีถึง 5 ล้านคนของประชากรเด็กและเด็กที่มีชีวิตอยู่อย่างยากลำบาก เด็กยากจนรวมถึงเด็กในแหล่งชุมชนแออัด หรือบุตรของกรรมกรก่อสร้างหรือเด็กจากครอบครัวที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารห่างไกลที่ขาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษาและบริการอื่นๆ มีจำนวนถึง 2,978,770 คน ของจำนวนเด็กด้อยโอกาสทั้งหมด (สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน. 2555) คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติได้จัดกลุ่มเด็กในชุมชนแออัดหรือเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมืองเป็นกลุ่มที่ต้องได้รับการคุ้มครองเป็นพิเศษที่ต้องได้รับการช่วยเหลือและแทรกแซง (คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ. 2556)

จากสภาวะของกลุ่มเด็กผู้ด้อยโอกาสของสังคมไทยนั้นสอดคล้องกับองค์กรยูนิเซฟหรือองค์กรทุนเพื่อเด็กสหประชาชาติซึ่งเป็นองค์กรระดับโลกที่ทำงานหลักเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่เด็กทุกคนรวมถึงเด็กยากจนและเด็กที่อยู่ในภาวะเสี่ยง ได้กล่าวว่าปัจจุบันมีเด็กและเยาวชนจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆที่อยู่ในสลัมและย่านเสื่อมโทรมเป็นประชากรที่ด้อยโอกาสและเปราะบางที่สุดของโลกขาดแม้กระทั่งบริการพื้นฐานที่สุดและถูกตัดสิทธิที่จะมีชีวิตที่รุ่งเรือง เป็นสถานที่ที่เกิดความเหลื่อมล้ำทางสุขภาพการศึกษาและโอกาสในเด็กอย่างรุนแรงที่สุด ความจำเป็นพื้นฐานของเด็กไม่ได้รับการตอบสนองและโดยเฉพาะความขาดแคลนที่เด็กในชุมชนเมืองต้องประสบนั้นมักจะถูกบดบังโดยค่าเฉลี่ยทางสถิติที่วัดประชากรเมืองเข้าไว้ด้วยกันความต้องการที่แท้จริงของคนที่ยากจนที่สุดก็จะถูกมองข้าม (Unicef. 2012)

Jose G. Vargas-Hernandez (2009) ได้ให้ข้อมูลเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นต้องอาศัยความร่วมมือหลายรูปแบบและหลายประเภทองค์กร ได้แก่ ภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน ชุมชนช่วยเหลือสนับสนุนการดำเนินการ ซึ่งรูปแบบความร่วมมือนี้จะเป็นประโยชน์ของสาธารณะทั้งช่วยส่งเสริมและพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมที่เพิ่มขึ้น ดังนั้นภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคส่วนที่เกี่ยวข้องควรเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาเด็กให้มีร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคมและจิตใจที่เหมาะสม

ท่ามกลางการทำงานด้านเด็กด้อยโอกาสกลุ่มเด็กชุมชนเมืองได้มีองค์กรพัฒนาเอกชนอีกหลายองค์กรร่วมกันขับเคลื่อนและพัฒนาเด็ก พบว่าองค์กรที่มีความโดดเด่นและทำงานพัฒนาเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมืองมาอย่างยาวนานคือ มูลนิธิภูมิใจ ซึ่งเป็นองค์กรที่ดำเนินการมาอย่างยาวนานกว่า 30 ปีเพื่อพัฒนาเด็กด้อยโอกาสทั้งเชิงลึกและกว้างทั้งแรงงานเด็กต่างชาติเด็ก 3 จังหวัดชายแดนใต้ เด็กชนบทและเด็กในเมือง โดยทำงานผ่าน 5 ศูนย์ ได้แก่ 1)ศูนย์ประสานงานกลางมูลนิธิภูมิใจ 2)ศูนย์ภูมิดี 3)ศูนย์ภูมิเด่น 4)ศูนย์ภูมิเด่นดี 5)ศูนย์ภูมิใจดี มุ่งเน้นคิดค้นรูปแบบใหม่ๆ การทำงานเพื่อช่วยเหลือและพัฒนาเด็กในหลายรูปแบบสร้างการมีส่วนร่วมของเด็กและทุกภาคส่วนในชุมชนเป็นพื้นที่สร้างประสบการณ์สร้างโอกาสพัฒนาการตามวัยและตอบสนองความ

ต้องการของเด็กเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของเด็ก ครอบครัว ชุมชน สถานที่หรือโอกาสที่เด็ก ครอบครัว ชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ร่วมกันดำเนินการอย่างอิสระและมีความสุขจนมีผลให้เกิดการเรียนรู้การปรับตัวและพัฒนาการอย่างสร้างสรรค์สำหรับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมือง

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่ผ่านมาพบว่ามีงานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชนช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันหลายด้านด้วยกัน เช่น อุษณีย์ พลัง (2555) ได้ศึกษาการจัดการเรียนรู้ของ กลุ่ม ซ.โซ่อาสาสู่เด็กชายขอบจากการศึกษาพบว่าการจัดการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเด็กชายขอบที่ขาดโอกาสทางสังคม ขาดโอกาสทางการศึกษา โดยจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการและบริบทของผู้เรียน รวมถึงสอดแทรกเรื่องจริยธรรมระเบียบวินัยเข้าไปด้วยทำให้เด็กชายขอบมีพฤติกรรมไปในทิศทางที่ดีได้รับโอกาสและการเรียนรู้มากขึ้น นอกจากงานวิจัยที่ศึกษากระบวนการขับเคลื่อนของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนแล้วยังมีการขับเคลื่อนขององค์กรโรงเรียน จารุวรรณ แก่นทรัพย์ (2549) ได้ศึกษาสภาพชีวิตเด็กด้อยโอกาสที่ถูกทอดทิ้ง : กรณีศึกษาโรงเรียนใจดีจังหวัดลพบุรี จากการศึกษาพบว่าแนวทางการแก้ปัญหาเด็กด้อยโอกาสที่ถูกทอดทิ้ง คือ วัด โรงเรียน และชุมชนประสานความร่วมมือกันจัดทำระบบดูแลและสร้างกิจกรรมเสริมสร้างความอบอุ่นกิจกรรมครอบครัว ชุมชนสัมพันธ์ขึ้นทำให้เด็กรู้สึกปลอดภัยมีสำนึกที่ดีนำพาชีวิตตนเองไปพบแต่คนดีมีคุณธรรมและนำคำสั่งสอนมาปรับใช้ในการแก้ปัญหาและเผชิญชีวิตได้และองค์กรชุมชนที่ขับเคลื่อนการสร้างภูมิคุ้มกันขึ้นในชุมชน ภัทราวดี ศรีดวงจันทร์ (2546) ได้ศึกษาบทบาทขององค์กรชุมชนกับการสร้างภูมิคุ้มกันในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดพบว่าการแก้ไขปัญหาต้องสร้างการมีส่วนร่วมภายในชุมชน โดยองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินงานคือ ผู้นำหรือแกนนำชุมชน กลุ่มกิจกรรมการรับรู้ข่าวสารทั้งปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนที่มีความสัมพันธ์ของการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดให้เข้มแข็งในชุมชน

กล่าวโดยสรุปจากการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาสเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในด้านต่าง ๆ ขององค์กรในสังคมไม่ว่าจะเป็นชุมชน โรงเรียนและองค์กรพัฒนาเอกชนต่างเข้ามามีบทบาทสำคัญในการช่วยและสนับสนุนเด็กด้อยโอกาสในสังคม โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นองค์กรที่มีความคล่องตัวในการทำงานสูงซึ่งสอดคล้องกับ สุมาลี จรัสวิชาการ (2549) ได้ศึกษาการให้บริการและช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชนจากการศึกษาพบว่าสถานการณ์ของเด็กด้อยโอกาสมีแนวโน้มที่สลับซับซ้อนมากขึ้นส่วนใหญ่จะมีสภาพปัญหามากกว่า 1 เรื่องและมีความต้องการความช่วยเหลือที่หลากหลายการเข้ามามีบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกับภาครัฐจะทำให้เด็กได้รับการปกป้องคุ้มครองและพัฒนาอย่างถูกต้องเหมาะสมตามช่วงวัย

ดังนั้นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีข้อแตกต่างจากงานวิจัยเรื่องอื่นๆที่ได้ทบทวนมาคือเป็นการศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชนในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งกลุ่มเด็กด้อยโอกาสนี้จัดอยู่ในกลุ่มเด็กที่อยู่สภาวะวิกฤตหรือเด็กกลุ่มเสี่ยง อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองที่อยู่ท่ามกลางความเจริญและการพัฒนาไม่หยุดยั้ง

ในทุกๆ ด้าน จากการศึกษางานวิจัยในอดีตที่ผ่านมามีการศึกษาเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาสในประเด็นต่างๆ เช่น ศึกษาการจัดการเรียนรู้ของเด็กชายขอบของ กลุ่ม ซ.โซ่อาสา การศึกษาสภาพชีวิตเด็กด้อยโอกาสที่ถูกทอดทิ้งที่ศึกษาในบริบทพื้นที่โรงเรียนแต่ยังไม่พบว่ามีผู้ศึกษาถึงรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชนในบริบทพื้นที่ชุมชนเมืองภายใต้การเปลี่ยนแปลงสังคมที่เกิดขึ้นอย่างไม่ยอมหยุดนิ่งนี้และในช่วงหนึ่งผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าพบผู้จัดการมูลนิธิภูมิใจและร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเด็กในศูนย์ภูมิดี พบว่าการสร้างให้เด็กด้อยโอกาสได้มีพื้นที่ได้เรียนรู้ในด้านต่างๆ เหมาะสมกับวัย เช่น เรียนรู้การดำเนินชีวิตเบื้องต้นการใช้ชีวิตประจำวัน การเรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่น การเรียนรู้ด้านอารมณ์ การเรียนรู้การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีโดยผ่านกิจกรรมที่เด็กเป็นคนเลือกเล่นเลือกเรียนรู้ ช่วยให้เด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมืองมีภูมิคุ้มกันที่พร้อมจะรับมือกับเรื่องราวที่ต้องเผชิญและปัญหาที่เติบโตมาเหมือนเงาตามตัวกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคปัจจุบันได้

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมืองมองการทำงานเป็น องค์รวมภายใต้บริบทของชุมชนเมืองที่ต้องเผชิญกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนกับกลุ่มเด็กด้อยโอกาสในบริบทชุมชนเมืองว่ามีแนวทางการดำเนินงานอย่างไรและมีมูลเหตุอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องต่อกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคล และองค์กร รวมถึงผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคล และองค์กร การศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเลือกศูนย์ภูมิดีเป็น “สนาม” ซึ่งเป็นศูนย์หนึ่งขององค์กรพัฒนาเอกชนสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ เนื่องด้วยศูนย์ภูมิดีตั้งอยู่ในเขตชุมชนใจดี (เป็นชื่อสมมุติ)เป็นชุมชนแออัดเมืองที่มีการเคลื่อนย้ายของประชากรสูง สภาพชุมชนมีบ้านและตึกที่ซอยเป็นห้องเช่าเล็ก ๆ อยู่อย่างหนาแน่น สภาพครอบครัวแตกแยก เด็กถูกทอดทิ้ง อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยสิ่งยั่วยุ มอมเมาให้เด็กมีพฤติกรรมเสี่ยง เช่น ยาเสพติด พฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสม ไปจนถึงการทำผิดกฎหมาย ศูนย์ภูมิดีได้เข้าไปจัดตั้งศูนย์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 จนถึงปัจจุบัน เป็นศูนย์ที่ให้บริการแก่เด็กด้อยโอกาสในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง เปิดพื้นที่การเล่นและเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ภายในศูนย์ ภูมิดี โดยเด็กด้อยโอกาสเป็นผู้ร่วมออกแบบและคิดค้นลงมือทำด้วยตัวเอง และอีกส่วนหนึ่งศูนย์ภูมิดีเป็นผู้ออกแบบการเรียนรู้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้เด็กด้อยโอกาส จากการดำเนินงานของศูนย์ภูมิดีทำให้เด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้ทักษะชีวิต มีพัฒนาการผ่านกิจกรรมต่าง ๆ และมีภูมิคุ้มกันที่ดีเกิดขึ้น รวมทั้งการดำเนินงานของศูนย์ภูมิดีได้สร้างการมีส่วนร่วมของเด็กด้อยโอกาส ครอบครัว ชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน จนเป็นสถานที่ศึกษาดูงานและฝึกงานสำหรับนักศึกษา ทั้งยังได้รับรางวัลชนะเลิศการออกแบบสนามเด็กเล่นนานาชาติในประเทศอังกฤษจาก International Association for the Child’s Right to Play จัดโดยสมาคมการเล่นนานาชาติ The International Play Association (IPA) สนับสนุนโดย Hags Play ในปี 2543

กลุ่มเป้าหมายในการทำงานของศูนย์ภูมิดี คือ เด็กในภาวะยากลำบาก ที่อายุต่ำกว่า 18 ปี ที่ต้องเผชิญรูปแบบการดำเนินชีวิตของสังคมไทยและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดคิดล่วงหน้าและส่งผลกระทบต่อเด็ก อยู่อาศัยในเชิงลบหรือขั้นอันตรายอันเป็นผลจากการกระทำและสภาพแวดล้อม ศูนย์ภูมิดีได้ส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เพื่อการปกป้องคุ้มครองและพัฒนาเด็ก รณรงค์เรื่องการสื่อสารเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมให้มีความรู้ ความเข้าใจและตระหนักในการปกป้องคุ้มครองและพัฒนาเด็ก และผลักดันให้เกิดนโยบายและกฎหมายเพื่อการปกป้องคุ้มครองและพัฒนาเด็ก

โดยการศึกษานี้เป็นการใช้วิธีการศึกษาระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ใช้วิธีอุปนัย (Inductive) เป็นหลักสำคัญในการวิจัยในครั้งนี้ เพราะเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีขององค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อสืบค้นหาความรู้ ความจริงอย่างละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้นกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมืองขององค์กรที่เกิดขึ้นในบริบทและขอบเขตเฉพาะเจาะจงซึ่งมีขอบเขตที่ชัดเจนมีความสมบูรณ์ในระบบตัวเอง ทั้งด้านของเนื้อหา เวลาและสถานที่หรือบริบทอาจเป็นบุคคลเหตุการณ์องค์กร โครงการหรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจในองค์กรปรากฏการณ์การกระทำในประเด็นนั้นๆ (ชาย โพธิสิตา. 2548:152)

ผู้วิจัยหวังว่าการศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อองค์กรพัฒนาเอกชน ต่อเด็ก ต่อครอบครัวและต่อสังคมให้เห็นถึงรูปแบบของกระบวนการการสร้างภูมิคุ้มให้เด็กด้อยโอกาสมีพฤติกรรมที่เหมาะสมอันส่งผลถึงการพัฒนาการในการเรียนรู้ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์รวมทั้งมีความสำคัญต่อองค์กรที่ทำงานด้านเด็กด้อยโอกาสสามารถนำผลไปปฏิบัติกับเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่ที่มีลักษณะบริบทใกล้เคียงกับองค์กรที่ศึกษาในครั้งนี้ ให้มีภูมิคุ้มกันที่ดีสามารถเผชิญสิ่งที่เข้ามากระทบและยืนหยัดอยู่ภายใต้สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างมั่นคง

ปัญหาการวิจัย

1. องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมืองมีรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนอย่างไรเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมให้กับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมือง

2. มีมูลเหตุอะไรบ้างในระดับบุคคลและองค์กร ที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนอย่างไรเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมือง

3. ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมระดับบุคคล และองค์กรเป็นอย่างไร

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชนในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

2. เพื่อทำความเข้าใจมูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

3. เพื่อทำความเข้าใจผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคล และองค์กร

ประโยชน์ของการวิจัย

จากการวิจัยในครั้งนี้จะทำให้มีความรู้ความเข้าใจในรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม มูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสและผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคล และองค์กร นอกจากนั้นเพื่อเป็นแนวทางให้กับองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรอื่นๆ แม้แต่ภาครัฐที่ทำงานด้านเด็กด้อยโอกาสนำองค์ความรู้ที่ได้มา คือรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสใช้เป็นแนวทางปฏิบัติสร้างความเข้าใจเผยแพร่หรือเพื่อพัฒนาต่อยอดความรู้เกี่ยวกับงานด้านเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่ของตนเองและพื้นที่อื่นๆ ที่มีลักษณะหรือบริบทที่ใกล้เคียงกับกรณีศึกษาในครั้งนี้ ได้นำไปใช้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบพลวัตไปข้างหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง การสร้างให้เด็กด้อยโอกาสมีภูมิคุ้มกันจะทำให้สามารถเผชิญสิ่งที่เข้ามากระทบและยืนหยัดอยู่ในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงนั้นได้ต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้แบ่งขอบเขตการศึกษาออกเป็น 3 ด้านคือ

1 ขอบเขตทางด้านเนื้อหา คือ หนึ่งเพื่อทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆที่สามารถอธิบายลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบหรือกิจกรรมในระบบการศึกษาในครั้งนี้ รวมถึงวิธีการลำดับการกระทำดำเนินการตามขั้นตอนอย่างต่อเนื่องจนการดำเนินงานประสบความสำเร็จ สองการทำความเข้าใจมูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และสามทำความเข้าใจผลที่เกิดขึ้นในระดับบุคคล และองค์กรจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

2 ขอบเขตด้านวิธีวิทยา คือ การศึกษาวิจัยรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในครั้งนี้ ได้ใช้วิธีการวิจัยคุณภาพรูปแบบวิธีการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study Approach) และเลือกศึกษาเฉพาะกรณีแบบ Intrinsic Case ซึ่งเป็นการเลือกศึกษากรณีโดยเลือกจากความน่าสนใจ น่ารู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเปิดเผยรายละเอียดของกรณีศึกษานั้นๆ โดยตัวของกรณีศึกษามีความเฉพาะเจาะจงมีขอบเขตที่กำหนดได้ชัดเจนและมีความสมบูรณ์ในตัวเองจะนำมาซึ่งข้อมูลทั้งแนวกว้างและแนวลึกของการศึกษา ซึ่งในการศึกษาในครั้งนี้จะมุ่งทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

3 ขอบเขตด้านพื้นที่และด้านกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้วิจัยเลือกศึกษาศูนย์ภูมิดี ของมูลนิธิภูมิใจ ซึ่งเป็นศูนย์หนึ่งจากการทำงานทั้ง 5 ศูนย์ ได้แก่ 1) ศูนย์ประสานงานกลางมูลนิธิภูมิใจ 2) ศูนย์ภูมิดี 3) ศูนย์ภูมิเด่น 4) ศูนย์ภูมิเด่นดี 5) ศูนย์ภูมิใจดี เป็น “สนาม” สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยขออนุญาตอธิบายถึงเหตุผลของการเลือกเพียงศูนย์ภูมิดีมาศึกษา เพื่อให้สามารถตอบคำถามงานวิจัยได้อย่างชัดเจนและสมบูรณ์ เนื่องจากผู้วิจัยได้คำนึงถึงประเด็นสำคัญของความลึกของชุดข้อมูล นัยแอบแฝงที่เกิดขึ้นในศูนย์ภูมิดีโดยเฉพาะความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในศูนย์ภูมิดี อันได้แก่ การดำเนินงานสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กร ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว องค์กร ผลที่เกิดขึ้นในมิติต่าง ๆ ซึ่งการศึกษาที่ลงลึกในแต่ละประเด็นดังกล่าวจะช่วยให้มีข้อมูลที่เข้มข้นและครอบคลุม และการเลือกองค์กรพัฒนาเอกชนในเขตกรุงเทพมหานครจะเลือกในเชิงปรากฏการณ์ของบริบทพื้นที่และสภาพปัญหาจากข้อเท็จจริง กล่าวคือพื้นที่ที่ศูนย์ภูมิดีเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในชุมชนใจดี(เป็นชื่อสมมุติ) ของเขตกรุงเทพมหานครอยู่ใกล้สถานีรถไฟเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาของกลุ่มเด็กด้อยโอกาสหรือเด็กที่อยู่ในภาวะยากลำบากในชุมชนแออัดเมือง ไม่เพียงแค่ยากไร้ขาดแคลน แต่ยังมีปัญหาสภาพครอบครัวแตกแยก เด็กถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการเลี้ยงดูอย่างเหมาะสม ตกอยู่ในสภาพที่เต็มไปด้วยสิ่งยั่วยุมอมเมาทำให้เด็กมีพฤติกรรมเสี่ยง จนถึงการทำผิดกฎหมาย แต่ศูนย์ภูมิดีสามารถสร้างการมีส่วนร่วมของเด็ก ครอบครัว ชุมชน องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมให้เด็กได้มีภูมิคุ้มกันในการปกป้องตนเองในการใช้ชีวิตในสังคมได้เป็นอย่างดี จนเป็นพื้นที่ต้นแบบให้กับชุมชนหลายๆแห่งนำกระบวนการไปปรับใช้กับพื้นที่ของตนเอง รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของศูนย์ภูมิดียังได้ทำหน้าที่เป็นวิทยากรอบรมให้ความรู้แก่หน่วยงานด้านเด็กด้อยโอกาส ดังนั้นจึงเป็นความท้าทายที่น่าสนใจต่อผู้วิจัยว่า ช่วงเวลาในอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันศูนย์ภูมิดีที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา มีรูปแบบของกระบวนการดำเนินงาน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสอย่างไรให้ประสบความสำเร็จได้ทั้งที่อยู่ท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม

ส่วนขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 และผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 คือ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ภูมิดี ได้แก่ ผู้บริหาร หัวหน้าโครงการฯ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถอธิบายและให้ข้อมูลนำไปสู่ความมุ่งหมายการทำความเข้าใจรูปแบบ

ของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชน มูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคล และองค์กรภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์ภูมิดี จำนวน 4 คน

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 คือเด็กด้อยโอกาสอายุต่ำกว่า 18 ปีที่อาศัยอยู่ในชุมชนใจดี (เป็นชื่อสมมุติ) เคยเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในศูนย์ภูมิดี จนมีภูมิคุ้มกันขึ้นกับตนเองและเกิดผลของการเปลี่ยนแปลงขึ้น เช่น พฤติกรรมก้าวร้าวลดลง มีพฤติกรรมที่เหมาะสมเพิ่มมากขึ้น เป็นต้น ซึ่งจะเป็นกลุ่มที่ตอบความมุ่งหมายเพื่อความเข้าใจมูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคล และองค์กรภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งผู้วิจัยทำการศึกษาเด็กด้อยโอกาส เพื่อศึกษาข้อมูลในครั้งนี้จำนวน 6 คน

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 คือ ครอบครัวเด็กด้อยด้อยโอกาสที่มีบุตรหลานเข้าร่วมกิจกรรมในศูนย์ภูมิดี ซึ่งผู้ให้ข้อมูลนี้นำไปสู่การตอบความมุ่งหมาย มูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคล และองค์กรภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งผู้วิจัยทำการศึกษาครอบครัวเด็กด้อยโอกาสคัดเลือกจากครอบครัวของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 จำนวน 5 คน

นิยามศัพท์เฉพาะ

กระบวนการขับเคลื่อน หมายถึง การกระทำขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นการเปลี่ยนแปลงไปตามระบบการดำเนินการ ตามกระบวนการ ขั้นตอน และวิธีปฏิบัติ ตั้งแต่แรกอย่างต่อเนื่องจนการดำเนินงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสสำเร็จ และเป็นส่วนหนึ่งของกลไกที่ช่วยให้องค์กรพัฒนาเอกชนสามารถดำเนินการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสต่อไปได้ ซึ่งกระบวนการขับเคลื่อนในที่นี้เปรียบเสมือนเป็นวิธีการดำเนินงานที่องค์กรพัฒนาเอกชนนำมาใช้ในการทำงาน

รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อน หมายถึง ความหมาย องค์ประกอบกิจกรรมกระบวนการ และ กลยุทธ์ที่องค์กรพัฒนาเอกชนนำมาใช้ในการดำเนินงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ซึ่งเป็นรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนที่แสดงถึงองค์ประกอบต่างๆที่สามารถอธิบายรูปแบบการดำเนินการตามแบบแผนขั้นตอนจนการดำเนินงานสำเร็จ

รูปแบบกระบวนการขับเคลื่อนในระดับบุคคล หมายถึง การกระทำของเด็กด้อยโอกาสที่เข้าร่วมในการดำเนินงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเป็นไปตามระบบการดำเนินการ ตามกระบวนการ ขั้นตอน และวิธีปฏิบัติ ตั้งแต่แรกอย่างอย่างต่อเนื่องเพื่อบรรลุ

เป้าหมายการสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับตนเอง สามารถปกป้องหรือป้องกันตนเองได้ มีการเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้

รูปแบบกระบวนการขับเคลื่อนในระดับองค์กร หมายถึง การกระทำของ ครอบครัว องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส เป็นไปตามระบบการดำเนินการ ตามกระบวนการ ขั้นตอน และวิธีปฏิบัติตั้งแต่แรกอย่างต่อเนื่อง จนสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสได้สำเร็จ

การสร้างภูมิคุ้มกัน หมายถึงการสร้างให้เด็กด้อยโอกาสมีการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ และผลกระทำที่จะเกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกตามสถานการณ์ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนี้ สร้างโดยองค์กรพัฒนาเอกชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์แก่เด็กด้อยโอกาส การสนับสนุน การให้โอกาสการเป็นพี่เลี้ยง การเป็นเพื่อนที่ดีท่ามกลางบรรยากาศที่สร้างสรรค์ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การเล่น การทำงานเป็นทีม การคิดสร้างนวัตกรรมร่วมกันตามที่เด็กด้อยโอกาสต้องการ เป็นต้น และการสร้างภูมิคุ้มกันโดยตัวของเด็กด้อยโอกาสเองผ่านการเรียนรู้ที่ได้รับจากองค์กรพัฒนาเอกชนการมีภูมิคุ้มกันที่ดี เพื่อเตรียมตัวไม่ให้ตนเองตกเป็นเหยื่อหรือถูกชักจูงให้ทำพฤติกรรมเสี่ยง โดยการปกป้องตนเองให้มีภูมิคุ้มกันในด้านร่างกาย จิตใจที่เข้มแข็ง มีสติปัญญาที่ดี มีทักษะที่จะดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม มีความสุขในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง

เด็กด้อยโอกาส หมายถึงกลุ่มเด็กที่อยู่อาศัยในพื้นที่ที่ทำให้ด้อยโอกาสได้แก่เด็กที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดเมืองอายุต่ำกว่า 18 ปีที่เติบโตมาในครอบครัวและสังคมที่ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ต้องการความช่วยเหลือฟื้นฟูบำบัดเยียวยาดูแลและการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิต เนื่องจากเด็กด้อยโอกาสส่วนใหญ่มีชีวิตความเป็นอยู่ด้อยกว่าเด็กปกติทั่วไปขาดโอกาสที่จะได้รับการการดูแลเอาใจใส่จากพ่อแม่ และการพัฒนาตนอย่างเหมาะสมตามวัย ตกอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นอันตรายต่อร่างกายและจิตใจ ดังนั้นเด็กด้อยโอกาสจึงจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือเป็นกรณีพิเศษ เพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีพัฒนาการที่ถูกต้องเหมาะสมในด้านจิตใจ ร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคม

การเปลี่ยนแปลงของสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับมหาภาคด้านต่างๆ จากภายนอกที่ส่งผลกระทบการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในของชุมชนที่เด็กด้อยโอกาสอาศัยอยู่ เช่น การรับเทคโนโลยีที่เจริญไปอย่างรวดเร็วเข้ามาในการดำเนินชีวิต ครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเครือญาติเป็นสังคมปัจเจกมากขึ้น ครอบครัวอ่อนแอพ่อแม่ไม่มีเวลาในการอบรมเลี้ยงดูลูก เนื่องจากต้องแบกภาระในทุกๆ เรื่อง รวมถึงการรับเอาค่านิยมทั้งจากภาคตะวันตกและตะวันออกมาเชื่อมโยงกับวิถีความเป็นไทยจนส่งผลกระทบด้านลบต่อเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคล องค์กรและสังคม

องค์กรพัฒนาเอกชน (Non Government Organization : NGOs) หมายถึง องค์กรที่ไม่ใช่องค์กรภาครัฐ มีความมุ่งมั่นทำงานเพื่อประโยชน์สุขของเด็ก โดยต้องการให้เด็กได้รับการพัฒนาอย่างรอบด้านมีสุขภาพกายและจิตที่ดีแข็งแรงได้รับการศึกษาและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อให้มีพัฒนาการและความสุขตามวัยมีความอบอุ่น ปลอดภัยและมั่นคงในชีวิต มีการทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์เป็นประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรที่มีการทำงานโดยอิสระมีกิจกรรมขององค์กรที่สนับสนุนแนวคิดหรืออุดมการณ์ของผู้ที่อยู่ในองค์กรเดียวกัน ซึ่งคาดหมายว่าแนวทางหรือกิจกรรมดังกล่าวจะสามารถช่วยเหลือหรือคลี่คลายปัญหาด้านเด็กในสังคมได้โดยไม่ได้มุ่งหวังในเชิงธุรกิจ โดยในการศึกษาครั้งนี้จะใช้ชื่อองค์กรพัฒนาเอกชนว่า “ศูนย์ภูมิดี”

บทที่ 2
แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่องรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม: กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานครนั้น ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ การทบทวนแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาศึกษาเพื่อเป็นเครื่องมือนำทางสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยผู้วิจัยได้ประมวลแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 8 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรพัฒนาเอกชน

ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน

ส่วนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาส

ส่วนที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ส่วนที่ 5 แนวคิดทฤษฎีและมุมมองอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

- 5.1 ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (Structural Functionalism)
- 5.2 ทฤษฎีปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ (Symbolic interaction Theory)
- 5.3 แนวคิดระบบมนุษยนิเวศ (Human Ecology)
- 5.4 ทฤษฎีการเรียนรู้ปัญญาสังคม (Social Cognitive theory)
- 5.5 ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบการกระทำ (Operant Conditionning)
- 5.6 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 5.7 ทฤษฎีลำดับขั้นแรงจูงใจของมาสโลว์ (Maslow's hierarchy of needs)
- 5.8 แนวคิดการพัฒนาชุมชน
- 5.9 แนวคิดสังคมสงเคราะห์

ส่วนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ส่วนที่ 7 การศึกษาเฉพาะกรณี

ส่วนที่ 8 กรอบแนวคิดการวิจัย

ส่วนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรพัฒนาเอกชน

1.1 ความหมายองค์กรพัฒนาเอกชน

เมื่อกล่าวถึงองค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) บุคคลส่วนใหญ่มักเรียกกันโดยทั่วไปว่าเอ็นจีโอ (Non-governmental Organization : NGOs) หรือที่ใช้เรียกกัน คือ องค์กรสาธารณประโยชน์ (Public Interrestion) องค์กรการกุศล (Philanthropic Organnization) องค์กรประชาสังคม (Civil society Organnization) เป็นองค์กรเอกชนที่อยู่นอกรัฐ

องค์กรพัฒนาเอกชนนี้ได้มีผู้ให้ความหมายขององค์กรพัฒนาเอกชนไว้หลากหลายดัง เช่น จตุรงค์ บุณรัตนสุนทร (2542) ได้ให้ความหมายขององค์กรพัฒนาเอกชนในความหมายที่กว้างที่สุด หมายถึงองค์กรที่อยู่นอกเหนือภาครัฐเป็นองค์กรที่ดำเนินงานโดยอิสระรวมทั้งเป็นองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร (non-profit) ไม่ทำงานเป็นประโยชน์ของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือเกิดจากการรวมตัวกันของคนที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกันและมีความตระหนักถึงหน้าที่ของตนเองว่าเป็นคนหนึ่งในสังคมควรมีส่วนช่วยเหลือผู้ที่มีโอกาสน้อยได้มีโอกาสมาก สอดคล้องกับ Eric D. Werker และ Faisal Z. Ahmed (2007) ได้กล่าวถึงองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร (Non-governmental Organizations as Not-For-Profit Contractors) ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีคนในองค์กรทำงาน เพื่อเห็นแก่ผู้อื่นโดยไม่มองที่ตัวเงินไม่หวังผลกำไรที่จะเข้ามาในองค์กรแต่ทำเพื่อต้องการคืนและมีส่วนรับผิดชอบต่อสังคมซึ่งสอดคล้องกับ พรเพ็ญ วิจักษณ์ประเสริฐ (2543) ที่ให้ความหมายองค์กรพัฒนาเอกชนไว้ว่าเป็นองค์กรที่ดำเนินงานโดยอิสระมีกิจกรรมต่อเนื่องและไม่แสวงหาผลประโยชน์หรือค้ากำไรจดทะเบียนหรือไม่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลก็ได้และในกรณีที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลจะต้องมีการจัดการเป็นคณะบุคคลขึ้นมาดูแลรับผิดชอบในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งค่อนข้างมีแบบแผนและยังสอดคล้องกับ Salamon และ Adhere ซึ่งได้กล่าวไปถึงคุณลักษณะขององค์กรพัฒนาเอกชนไว้คือ 1)มีการรวมตัวกันโดยยึดหลักการอย่างใดอย่างหนึ่งอาทิมีข้อบังคับหรือข้อตกลง 2)ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภาครัฐแม้จะได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐก็ตาม 3)มีการปกครองและบริหารตัวเอง 4)ไม่แสวงหากำไร 5)ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง 6)ผู้ที่เกี่ยวข้องทำงานในลักษณะอาสาสมัครและในความหมายองค์กรพัฒนาเอกชนครอบคลุมถึงองค์กรที่แตกต่างกันในแง่ของวัตถุประสงค์ค่านิยม ภารกิจและขอบข่ายการดำเนินงาน ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับภูมิภาคหรือระดับโลก (การบริหารองค์กรพัฒนาเอกชน. 2542:13) นอกจากนี้ ศรีสุวรรณ จรรยา (2551) ได้ศึกษาเรื่องพัฒนาการและบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนไทยได้ให้ความหมายและบทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนไว้ดังนี้ คือ องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทในภาพรวมว่าเป็นบทบาทในการทำงานภาคประชาชนหรือประชาสังคมในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆเทียบเคียงไปกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อตรวจสอบเฝ้าระวังและสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมทำหน้าที่ทั้งการประสานงานกับหลาย ๆ องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนร่วมมือกับบุคลองค์กรหน่วยงานหรือกลุ่มต่าง ๆในการทำงาน นอกจากนี้หากมองในบริบทของสังคมไทยสำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนถึงความหมายแล้ว หมายถึงองค์กรที่เป็นอิสระจากหน่วยราชการรวมตัวกันขึ้นตามกลุ่มวิชาชีพกลุ่มศึกษากลุ่มสนใจหรือกลุ่มที่มี

เป้าหมายร่วมกัน เพื่อที่จะดำเนินบทบาทในการช่วยคลี่คลายปัญหาในสังคมบริการสังคมพัฒนาสังคมรวมทั้งสร้างความมั่นคงทางสังคมโดยมิได้แสวงหากำไรหรือผลประโยชน์ใด ๆในสังคมไทย (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. 2542)

จากการให้ความหมายเกี่ยวกับองค์กรพัฒนาเอกชนดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนคือ องค์กรที่จัดตั้งโดยกลุ่มที่มีจุดประสงค์เดียวกันมีเป้าหมายร่วมกันเช่นกลุ่มวิชาชีพกลุ่มศึกษากลุ่มสนใจโดยดำเนินงานเป็นอิสระจากภาครัฐและเป็นองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร (non-profit) หรือแสวงหาประโยชน์ ซึ่งต้องการมุ่งเน้นการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสและพัฒนาสังคมในรูปแบบต่าง ๆแก้ไขและหาทางออกปัญหาของสังคมเทียบเคียงไปกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อตรวจสอบเฝ้าระวังและสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมทำหน้าที่ทั้งการประสานงานกับหลาย ๆ องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนร่วมมือกับบุคลองค์กรหน่วยงานหรือกลุ่มต่าง ๆ ในการทำงานการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชนจดทะเบียนหรือไม่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลก็ได้และในกรณีที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลจะต้องมีการจัดการเป็นคณะบุคคลขึ้นมาดูแลรับผิดชอบในการดำเนินกิจกรรมอย่างมีแบบแผน ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนได้ยกระดับคุณภาพความเป็นอยู่พัฒนาศักยภาพของตนเองและเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเองและส่วนรวม

1.2 รูปแบบและลักษณะการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน

หากกล่าวถึงองค์กรพัฒนาเอกชนของไทยแล้วได้มีการจำแนกรูปแบบออกเป็น 3 รูปแบบใหญ่ ๆ ด้วยกัน ได้แก่

1) องค์กรพัฒนาเอกชนตามกรอบของกฎหมายได้มีการแบ่งเป็น 2 ประเภทได้แก่ประเภทแรกองค์กรพัฒนาเอกชนที่จดทะเบียนถูกต้องตามกรอบของกฎหมายซึ่งองค์กรที่จัดตั้งตามกรอบกฎหมายไทยและยังสามารถแบ่งประเภทแยกย่อยออกไปอีก 5 ประเภทด้วยกันคือ1) สมาคม 2) มูลนิธิ 3) หอการค้า 4) สมาคมฌาปนกิจสงเคราะห์และ 5)สหภาพแรงงานจากการแบ่งประเภทย่อยออกมาขององค์กรพัฒนาเอกชนประเภทแรกนี้หากมองจากการดำเนินงานแล้วหอการค้าสมาคมฌาปนกิจสงเคราะห์สหภาพแรงงานทั้ง 3 องค์กรนี้ต่างจัดตั้งมาตามกฎหมายเฉพาะของตนเอง โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะเพื่อแสวงหาและคุ้มครองผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม มิใช่เพื่อประโยชน์ของสังคมตามความหมายขององค์กรพัฒนาเอกชน ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงองค์กรพัฒนาเอกชนที่จดทะเบียนภายใต้กรอบของกฎหมายจะหมายถึงเฉพาะสมาคมกับมูลนิธิเท่านั้น ประเภทที่สองคือองค์กรพัฒนาเอกชนที่ไม่ได้ จดทะเบียนตามกฎหมายด้วยความยุ่งยากในกระบวนการจดทะเบียนทำให้มีองค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กรที่ไม่ต้องการจดทะเบียนเพราะขาดความคล่องตัวในการทำงานจึงทำให้มีองค์กรพัฒนาเอกชนบางส่วนไม่ได้จดทะเบียนให้ถูกต้องตามกฎหมาย (พรเพ็ญ วิจักษณ์ประเสริฐ. 2543: 6)

2) การแบ่งตามลักษณะและรูปแบบของการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งสามารถแบ่งย่อยลงไปได้อีก 4 ประเภทกว้าง ๆ ดังนี้

(1) องค์กรให้บริการ (Service provider NGOs) ได้แก่องค์กรที่ทำหน้าที่ให้บริการหรือทำงานด้านสังคมสงเคราะห์

(2) องค์กรที่ทำหน้าที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชน (Empowerment NGOs) เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานโดยตรงทางด้านการจัดตั้งและเสริมสร้างอำนาจความเข้มแข็งให้กับประชาชน

(3) องค์กรสนับสนุน (Support NGOs) เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานให้การสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ ให้กับองค์กรที่ทำงานระดับรากฐานกับประชาชนการทำงานขององค์กรสนับสนุนประกอบด้วยเช่นการฝึกอบรมการประเมินผลการวางแผนโครงการ

(4) องค์กรร่มหรือองค์กรเครือข่าย (Umbrella or network NGOs) องค์กรพัฒนาเอกชนในลักษณะนี้มีความต้องการที่จะนำเอาประสบการณ์ในระดับจุลภาคที่แตกต่างกันมารวมกันเพื่อให้มีพลังร่วมในการสนับสนุนในวงกว้างของสังคม

3) การทำงานตามด้านต่าง ๆ ตามที่องค์กรพัฒนาเอกชนได้ทำหรือดำเนินงานสามารถแบ่งได้ประมาณ 10 ด้านด้วยกันดังนี้ (1) ด้านเด็ก (2) ด้านผู้หญิง (3) ด้านแรงงาน (4) ด้านชาวเขาและชนกลุ่มน้อย (5) ด้านสิทธิมนุษยชน (6) ด้านชุมชนแออัด (7) ด้านสาธารณสุข (8) ด้านเกษตร (9) ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (10) ด้านการประสานและสนับสนุนงานพัฒนา

รูปแบบองค์กรพัฒนาเอกชนมีหลายรูปแบบด้วยกัน รูปแบบต่อไปนี้จะเป็นรูปแบบหนึ่งขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านเด็ก ซึ่งได้แก่มูลนิธิภูมิใจ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.3 มูลนิธิภูมิใจ

มูลนิธิภูมิใจ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ 31 มีนาคม 2525 ได้รับอนุญาตจดทะเบียนเป็นมูลนิธิถูกต้องตามกฎหมายจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและประกาศจากกระทรวงการคลังให้เป็นองค์กรที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็กรอบด้านทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคมโดยการทำงานในระดับรากหญ้าระดับชาติและระดับนานาชาติ เพื่อที่จะคิดค้นผลักดันการแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนอย่างสร้างสรรค์และมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ปัจจุบันมูลนิธิภูมิใจ มี 5 ศูนย์ด้วยกันได้แก่1)ศูนย์ประสานงานกลางมูลนิธิภูมิใจ 2)ศูนย์ภูมิดี 3)ศูนย์ภูมิเด่น 4)ศูนย์ภูมิเด่นดี 5)ศูนย์ภูมิใจดี วิสัยทัศน์คือ เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้เพื่อการปกป้องคุ้มครองและพัฒนาเด็ก โดยมีเป้าหมาย 1)เด็กมีทักษะชีวิตเพื่อการดำรงชีวิตในสภาวะวิกฤตสังคมได้ 2) ชุมชน/ท้องถิ่นสามารถปกป้องคุ้มครองและพัฒนาเด็กได้ โดยความมุ่งมั่น 1) เพื่อให้เด็กมีพัฒนาการรอบด้านตามวัยทั้งทางร่างกาย สติปัญญาจิตใจ อารมณ์และสังคม 2) ศึกษาและเผยแพร่ปัญหาและผลกระทบที่มีต่อเด็กด้านต่าง ๆให้สังคมรับทราบอยู่เสมอ 3) ริเริ่มพัฒนาและสนับสนุนกิจกรรมเพื่อพัฒนาเด็กแก่ชุมชนกลุ่มบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 4) เน้นแนวทางให้พึ่งตนเองและให้การช่วยเหลือเด็กทำได้กว้างขวางมากขึ้น 5) รณรงค์ให้ผู้ใหญ่ทุกคนช่วยกันสร้างชีวิตเยาว์วัยที่ผาสุกแก่เด็กเพื่อเป็นการป้องกันปัญหาในระยะยาว และได้ประกาศพันธกิจในการดำเนินงาน 3 พันธกิจด้วยกันได้แก่1)ส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อการปกป้องคุ้มครองและพัฒนาเด็ก 2)สื่อสารเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมให้มีความรู้ความ

เข้าใจและความตระหนักในการปกป้องคุ้มครองและพัฒนาเด็ก 3)ผลักดันให้เกิดนโยบายและกฎหมายเพื่อการปกป้องคุ้มครองและพัฒนาเด็ก

จากการทำงานด้านเด็กมาอย่างยาวนานทำให้มูลนิธิภูมิใจได้รับรางวัลรับรองและผลการตอบรับที่ดีทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ เช่น ปีพ.ศ.2542 รางวัลชนะเลิศการออกแบบสนามเด็กเล่นนานาชาติจาก International Association for the Child's Right to Play ปี พ.ศ. 2545 รางวัลชมเชยสื่อการ์ตูนเพื่อแรงงานเด็ก "หนังสือการ์ตูนที่ผลิตขึ้นเพื่อส่งเสริมสังคมระดับอายุ 13 ปีขึ้นไป" และรางวัล "สื่อมวลชนดีเด่นเพื่อเยาวชน" จากสำนักงานส่งเสริมส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็กเยาวชนผู้ด้อยโอกาสคนพิการและผู้สูงอายุ (สท.) ปี 2547 รางวัลชนะเลิศเรื่องการทำงานที่สร้างการมีส่วนร่วมของคนในสังคมมายาวนานของประเทศไทยและติดอันดับ 1 ใน 8 ประเทศของ Asia Pacific NGO Awards 2004 ปี (รายงานผลการดำเนินงานมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็กประจำปี 2555. 2555)

สำหรับการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมลักษณะมูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคลและองค์กร เป็นการศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินงานได้อย่างประสบความสำเร็จขององค์กรพัฒนาเอกชนคือ มูลนิธิภูมิใจถือได้ว่าเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนตามหลักเกณฑ์และการให้ความหมายไว้ข้างต้น โดยได้ดำเนินการจดทะเบียนเป็นมูลนิธิถูกต้องตามกฎหมายทั้งเป็นองค์กรไม่แสวงผลกำไรไม่แสวงหาผลประโยชน์ ไม่ใช่องค์กรของภาครัฐและมีเอกลักษณ์ในด้านงานที่ทำชัดเจนคือ ทำงานด้านเด็กและเยาวชน เพื่อสร้างให้เด็กมีพัฒนาการรอบด้านตามวัยทั้งทางร่างกาย สติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และสังคม เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้เพื่อการปกป้องคุ้มครองและพัฒนาเด็กเพื่อเป็นการป้องกันปัญหาในระยะยาวการทำงานส่วนใหญ่จะเน้นแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนที่ประสบปัญหาในภาวะที่ยากลำบากทั้งในเมืองและชนบทภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีความซับซ้อนของปัญหาอย่างไม่หยุดยั้ง

ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน

2.1 ความหมายกระบวนการขับเคลื่อน

กาญจนา นาคสกุล ราชบัณฑิตสำนักศิลปกรรมราชบัณฑิตสถานได้ให้ความหมายของคำว่ากระบวนการหมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เป็นลำดับตามระบบของสิ่งที่ดำเนินไปตามธรรมชาติปรากฏการณ์ธรรมชาติสิ่งใดสิ่งหนึ่งค่อยๆ เปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบเช่น กระบวนการสังเคราะห์แสงของพืชกระบวนการจัดการเรียนการสอนซึ่งเป็นวิธีการดำเนินการตามแบบแผนและขั้นตอนที่ได้กำหนดไว้แน่นอน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542) ได้ให้ความหมายของกระบวนการขับเคลื่อนคือ กรรมวิธีหรือลำดับการกระทำซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันไปจนสำเร็จลง ณ ระดับหนึ่ง

หากกล่าวโดยสรุปกระบวนการขับเคลื่อนหมายถึง ลำดับการกระทำที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามระบบการดำเนินการตามขั้นตอนอย่างต่อเนื่องจนการดำเนินงานสำเร็จกระบวนการขับเคลื่อนเป็นส่วนหนึ่งของกลไกที่ช่วยให้องค์กรพัฒนาเอกชนสามารถดำเนินการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสต่อไปได้ ซึ่งกระบวนการขับเคลื่อนในที่นี้เปรียบเสมือนเป็นวิธีการดำเนินงานเทคนิคกลยุทธ์ที่องค์กรพัฒนาเอกชนนำมาใช้ในการดำเนินงาน

2.2 ความหมายการสร้างภูมิคุ้มกัน

หากกล่าวถึงภูมิคุ้มกันคนส่วนใหญ่มักจะมีมุมมองและความเข้าใจไปในความหมายทางการแพทย์ว่าภูมิคุ้มกันหมายถึง ระบบกระบวนการที่ร่างกายเราสร้างขึ้นเพื่อป้องกันตัวเองจากสิ่งแปลกปลอมหรือเชื้อโรคต่างๆ ซึ่งอาจเข้ามาทำร้ายร่างกาย แต่หากมองในมุมมองด้านสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันแล้วพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตเกิดความถดถอยทั้งร่างกายจิตใจเป็นต้น จนกลายเป็นปัญหาสังคมที่ก่อตัวขึ้นหากเปรียบเทียบกับความหมายที่กล่าวมาข้างต้นของภูมิคุ้มกันนั้น สามารถนำมาอธิบายได้ว่าเมื่อสังคมซึ่งสังคมประกอบด้วยกลุ่มคนต่างๆเปรียบได้กับร่างกายและถูกเชื้อโรคต่างๆที่เปรียบได้กับ เช่น วิกฤตการเปลี่ยนแปลงของสังคมเทคโนโลยีใหม่ๆ ยาเสพติด ครอบครัวแตกแยก เป็นต้น และกลุ่มคนในสังคมที่ได้รับผลกระทบลำดับต้นๆ คือ เด็กและเยาวชน ซึ่งหากมองการสร้างภูมิคุ้มกันในส่วนของสังคมได้มีผู้ให้ความหมายการสร้างภูมิคุ้มกันดังรายละเอียดต่อไปนี้

พิเชฐ บัญญัติ (2547) ได้ให้ความหมายการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมคือ การกระตุ้นหรือสร้างภูมิคุ้มกัน 3 ชนิดคือ 1) ความรู้ความรู้หรือการเรียนรู้ที่นำไปปฏิบัติได้จริงเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้วิถีชีวิตจากครอบครัว เรียนรู้เพื่อนบ้าน เรียนรู้ชุมชนที่เขาอยู่มากกว่าการอ่านท่องจำและเรียนรู้สังคม 2) ความรักเริ่มจากครอบครัวที่บ่มไปด้วยความรักความเอื้ออาทรที่ต้องสร้างจากการสัมผัสจริง การบอกรักมีเวลาและโอกาสให้กันและกันในครอบครัว ไม่ทอดทิ้งลูก มีกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว 3) ความอดทนฝึกให้อดทนต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อสิ่งเย้ายวนแสวงจุดร่วมสงวนจุดต่างรู้จักทำงานเป็นทีม เป็นต้นสอดคล้องกับประเวศ วะสี (2542) ให้ความหมายการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมคือ ครอบครัวอบอุ่นและชุมชนเข้มแข็งหากครอบครัวอบอุ่นและชุมชนเข้มแข็งจะทำให้โรคต่างๆทางสังคมทำอันตรายไม่ได้ส่งเสริมให้ครอบครัวเป็นปึกแผ่นและชุมชนเข้มแข็งทั้งที่ทำได้ด้วยตนเองและทั้งร่วมกันผลักดันให้เป็นนโยบายและทิศทางของการพัฒนาประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับสุริยเดว ทริปาตี (2554) ให้ความหมายการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมกับเด็กและเยาวชนคือ มองว่าปัจจัยสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันกับเด็กและเยาวชนต้องอาศัยพลังจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อสร้างกลไกรองรับจัดตั้งศูนย์เฝ้าระวังทางสังคมและวัฒนธรรมระดับท้องถิ่นฟื้นการดำเนินงานของศูนย์พัฒนาครอบครัวและสภาเด็กและเยาวชนระดับตำบลให้มีความเข้มแข็งผ่านการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในท้องถิ่นทุกเรื่องนอกจากนี้ จรัส สุวรรณเวลา (2557) ได้ให้ความหมายของ

การสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมหมายถึง การสร้างภูมิคุ้มกันปัญหาให้กับกลุ่มเป้าหมายโดยมาตรการสร้างภูมิคุ้มกันจัดการกับรากปัญหาให้ตรงกับค่านิยมนั้นๆ และความหมายการสร้างภูมิคุ้มกันตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (2540) ได้ให้ความหมายการสร้างภูมิคุ้มกันว่าหมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกลการปกป้องตนเองให้มีการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เป็นปัญหา เช่น ครอบครัวชุมชน สังคม

กล่าวโดยสรุปการสร้างภูมิคุ้มกันหมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้และไกล การสร้างภูมิคุ้มกันนั้นสามารถสร้างจากความรู้หรือการเรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติจริง โดยการแสดงความรักต่อครอบครัวทำให้ครอบครัวอบอุ่นมีความเอื้ออาทรต่อกันในครอบครัว มีความอดทนต่อตนเองและผู้อื่น รู้จักทำงานเป็นทีมเพื่อที่จะได้แก้ปัญหาที่เผชิญอยู่นั้นให้ตรงจุดของรากปัญหา ซึ่งการศึกษาการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในครั้งนี้ได้จำแนกการสร้างภูมิกันออกเป็น 2 แหล่งด้วยกันคือหนึ่งสร้างด้วยตนเองคือเด็กด้อยโอกาสสร้างภูมิคุ้มกันโดยการการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นและกำลังจะเกิดโดยการปกป้องตนเอง ซึ่งมีหลายวิธีการในการปกป้องตนเองเช่น การสร้างครอบครัวที่อบอุ่นการเรียนรู้เพื่อเข้าใจตนเองและผู้อื่นเรียนรู้เพื่อให้เท่าทันกับปัญหา ความอดทนฝึกความอดทนต่อตนเองทำงานร่วมกับผู้อื่นเพื่อเรียนรู้การทำงานเป็นทีมและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆที่องค์กรพัฒนาเอกชนดำเนินงานเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน เป็นต้น สองสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสโดยองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นการอาศัยพลังจากองค์กรในการดำเนินงานเพื่อสร้างให้เด็กด้อยโอกาสมีภูมิคุ้มกันที่ดีสามารถปกป้องตนเองมีทักษะการแก้ปัญหานำไปสู่การใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างเท่าทันและมีความสุข ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจกระบวนขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันสามารถอธิบายได้ดังนี้

2.3 กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน

จากความหมายที่ได้กล่าวมาข้างต้นถึงกระบวนการขับเคลื่อนและการสร้างภูมิคุ้มกันกล่าวโดยสรุปว่ากระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันหมายถึง ชุดความรู้ขององค์ประกอบต่างๆ ในระบบที่จะสามารถอธิบายลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบหรือกิจกรรมในระบบการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในการสร้างภูมิคุ้มกันด้วยตนเองของเด็กด้อยโอกาส ซึ่งสามารถระบุองค์ประกอบหลักและองค์ประกอบรองได้อย่างชัดเจน ในการศึกษากระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมครั้งนี้ จะทำให้เห็นถึงลำดับขั้นตอนรวมทั้งองค์ประกอบหรือกิจกรรมต่างๆ ในการดำเนินงานหรือการกระทำ ซึ่งดำเนินงานต่อเนื่องเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ได้วางไว้ ซึ่งเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้คือ กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิกันที่สร้างให้เด็กด้อยโอกาสสามารถปกป้องหรือป้องกันตนเองได้ ส่งเสริมให้มีการเตรียมตัวให้พร้อมเพื่อรับกับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและมีแนวโน้มจะเกิดขึ้นในอนาคต จากสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมในขณะเดียวกันการสร้างภูมิคุ้มกันก็จะเกิดขึ้นจากตัวเด็กด้อย

โอกาสเองด้วย ผ่านการเรียนรู้จากกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชน หากมีการเตรียมความพร้อมที่ดีก็จะมีภูมิคุ้มกันที่ดีทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ด้วยสถานการณ์ต่างๆในปัจจุบันมีความซับซ้อนขึ้นจึงส่งผลต่อปัญหาที่ซับซ้อนขึ้นตามติดมาเสมือนเป็นเงาตามตัว การมีภูมิคุ้มกันจะส่งผลที่สำคัญอย่างยิ่งให้เด็กด้อยโอกาสเกิดความพร้อมในด้านทักษะต่างๆเช่น การอยู่ร่วมกับผู้อื่น การใช้ชีวิต การเรียนรู้พัฒนาตนเองอย่างรอบด้านและมีจิตใจที่เข้มแข็ง เพื่อให้มีภูมิคุ้มกันต่อทุกปัญหาในสังคมที่อยู่เหนือการควบคุมและเปลี่ยนแปลงนี้ได้

การทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชน ผู้วิจัยมีความสนใจในกลุ่มเด็กด้อยโอกาสที่องค์กรพัฒนาเอกชนเลือกเป็นกลุ่มเป้าหมายในการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันนี้ โดยเด็กด้อยโอกาส มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาส

3.1 แนวคิดความด้อย

แนวคิดของ โรเบิร์ต แซมเบอร์ ได้แบ่งแยกคุณลักษณะความด้อยไว้ 5 อย่างด้วยกันคือ 1) มีความขาดแคลนมีทรัพย์สินเพียงเล็กน้อยหรือไม่มีเลยมีเงินทองไม่พอจับจ่ายขาดแคลนอาหารในบางฤดูกาลและหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ 2)สุขภาพอ่อนแอคนในครอบครัวเจ็บออดๆ แอดๆ การเกิดและการตายบ่อยในครอบครัวมีผู้เยาว์ที่ช่วยตนเองไม่ได้และเป็นภาระของผู้ใหญ่อยู่มากผู้ใหญ่ต้องทำงานหนักแข่งกับเวลา 3)โดดเดี่ยวไม่ค่อยมีการร่วมกิจกรรมกับสังคมภายนอกไม่ค่อยได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ไม่ค่อยได้รับความสนใจจากผู้อื่น 4)เปราะบางไม่มีภูมิต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลร้ายต่อตนเองเปิดโอกาสให้ตกเป็นเหยื่อตลอดเวลามีความสามารถที่จะเสี่ยงในระดับต่ำไม่มีความสามารถพอที่จะรับเทคโนโลยีใหม่ๆได้และ 5)ไม่ค่อยรู้กฎหมายต้องดิ้นรนแสวงหางานและบริการจากรัฐด้วยความยากลำบากไม่มีพลังต่อรองโดยเฉพาะค่าจ้างมักจะหลีกเลี่ยงที่จะเสี่ยงดำเนินกิจกรรมใหม่ๆ และตกเป็นเหยื่อได้ง่าย เช่น ถูกโกงหรือบาดเจ็บและในแนวคิดต่อเรื่องความด้อยโอกาสของศาสตราจารย์โมฮัมหมัด ยานุส ผู้ก่อตั้ง Grameena Bank ในบังกลาเทศกล่าวว่า “ที่จริงแล้วผู้ที่ตกอยู่ในภาวะดังกล่าวไม่ควรจะรับผิดชอบในความด้อยของเขา ความด้อยไม่ใช่สิ่งที่เขาก่อขึ้นแต่มันเกิดจากสถาบันที่รอบตัวเขาเหล่านั่นเอง ความด้อยเป็นผลจากการใช้อำนาจและอิทธิพลของสถาบันต่างๆ ดังนั้นสถาบันเหล่านั้นควรสร้างโอกาสสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อให้คนที่อยู่ในสภาวะด้อยได้ลืมตาอ้าปากได้ด้วยศักยภาพของตนเอง” (องค์กรพัฒนาเอกชนและการพัฒนา. 2542: 2;3)

จากแนวคิดเรื่องความด้อยดังที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่าความด้อยคือ ความขาด การไม่ได้รับการไม่มี การเข้าไม่ถึงความเป็นอยู่ การงาน การไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร การเข้าไม่ถึงการพัฒนาตนเองรวมถึงสิทธิต่างๆที่พึงได้รับ ซึ่งโรเบิร์ต แซมเบอร์ ชี้ให้เห็นว่าแต่ละระดับของความด้อยที่ได้กล่าวไว้มีความสัมพันธ์และเป็นผลของอีกลักษณะหนึ่งของความด้อยที่เกิดขึ้นนั่นเอง

3.2 ความหมายเด็กด้อยโอกาส

หากมองในความหมายคำว่าเด็กสำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็กเยาวชนผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงวัย (2556) ได้ให้ความหมายว่าหมายถึงบุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์

นอกจากนี้ได้กล่าวถึงผู้ด้อยโอกาสหมายถึง ผู้ที่ประสบปัญหาความเดือดร้อนทั้งในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา การสาธารณสุข การเสียเปรียบไม่ได้รับความเป็นธรรมทางกฎหมายและได้รับผลกระทบจากครอบครัวหรือถูกกีดกันไม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมทางสังคมหรือทางการเมืองขาดสิทธิประโยชน์และโอกาสที่จะยกระดับสถานภาพทางสังคมของตนเองให้สูงขึ้น

แผนงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมเด็กและเยาวชนไทย ของกระทรวงศึกษาธิการ (2549) ได้ให้ความหมายเด็กด้อยโอกาส หมายถึง เด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก 7 ประเภทได้แก่ 1)เด็กถูกละเมิดสิทธิ ได้แก่ถูกทารุณ แรงงานเด็ก โสเภณีเด็ก ถูกข่มขืน 2)เด็กถูกปล่อยปละละเลยได้แก่ครอบครัวยากจน ถูกทอดทิ้ง กำพร้า เร่รอน บุตรกรรมกรก่อสร้าง บุตรผู้ต้องโทษ เด็กชุมชนแออัด เด็กชนกลุ่มน้อย 3)เด็กมีปัญหาความประพฤติ ด้านยาเสพติด มั่วสุม ตั้งครรภ์นอกสมรสและอื่นๆ 4)เด็กพิการ 5)เด็กครอบครัวติดเชื้อเอดส์ 6)เด็กที่กระทำผิดทางอาญาและ 7)เด็กต่างชาติที่อพยพผิดกฎหมาย สอดคล้องกับกระทรวงศึกษาธิการ (2542) ได้ให้ความหมายเด็กด้อยโอกาสหมายถึง บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์เด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก เด็กที่ประสบปัญหาต่างๆ หรือตกอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม มีชีวิตความเป็นอยู่ด้อยกว่าเด็กปกติทั่วไปจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือเป็นกรณีพิเศษเพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมีพัฒนาการที่ถูกต้องเหมาะสมกับวัยและสามารถบรรลุถึงศักยภาพขั้นสูงสุดได้และยังสอดคล้องกับองค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (1989) ได้ให้ความหมายเด็กด้อยโอกาสคือเด็กซึ่งอยู่ในสภาพที่เป็นปัญหาสังคม เช่น เด็กพิการเด็กที่มาจากครอบครัวยากจน เด็กที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลหรือชุมชนแออัดความด้อยโอกาสของเด็กเหล่านี้ครอบคลุมถึงเรื่องการศึกษา สภาพแวดล้อม ภาษาวัฒนธรรมและโอกาสในการได้รับบริการซึ่งสอดคล้องกับคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (2533) ให้ความหมายว่าเด็กด้อยโอกาสอาจเรียกได้ว่าเป็นเด็กที่อยู่ในภาวะยากลำบากเป็นกลุ่มเด็กที่ประสบปัญหาและต้องการความช่วยเหลือจากสังคมเป็นพิเศษอย่างมาก เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุขสอดคล้องกับวัลลภ ตั้งคณานุรักษ์ (2555) ให้ความหมายคือ เด็กด้อยโอกาสหรือเด็กในสภาวะยากลำบากที่ขาดโอกาสได้รับการดูแลและพัฒนาตนอย่างสมวัยตกอยู่ในภาวะของการถูกทำร้ายด้วยการใช้แรงงานหนักตกอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและจิต และยังสอดคล้องกับมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก (2555) ได้ให้ความหมายเด็กด้อยโอกาสหมายถึงกลุ่มเด็กที่ต้องได้รับการสงเคราะห์จากกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์และองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินการช่วยเหลือเข้าถึงบริการของรัฐโดยไม่ถูกปฏิเสธ

จากการให้ความหมายข้างต้นพอสรุปได้ว่าเด็กด้อยโอกาสหมายถึงบุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ที่ประสบปัญหาด้านต่างๆ ในสังคมอยู่ในสภาวะยากลำบากเด็กที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมมีชีวิตความเป็นอยู่ด้อยกว่าเด็กปกติทั่วไป ขาดโอกาสในการพัฒนาตนเองตามวัย เช่น

ด้านสิทธิประโยชน์ทั้งหลายที่พึงมีด้านการศึกษาความไม่เป็นธรรมตลอดจนผลกระทบจากครอบครัวไม่มีโอกาสที่จะยกระดับสถานภาพของตนเองให้สูงขึ้นในสังคม ต้องการความช่วยเหลือจากสังคมอย่างมากทั้งภาครัฐภาคเอกชนเพื่อให้สามารถปกป้องตนเองและดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุข

3.3 ลักษณะของเด็กด้อยโอกาส

นอกจากการให้ความหมายเด็กด้อยโอกาสโดยภาพกว้างดังที่กล่าวข้างต้นแล้วได้มีการแบ่งลักษณะของเด็กด้อยโอกาสโดยมีรายละเอียดดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2542) ได้แบ่งลักษณะของเด็กด้อยโอกาสออกเป็น 10 ประเภท ด้วยกันคือ 1)เด็กยากจนมากเป็นพิเศษ 2)เด็กเกี่ยวข้องกับยาเสพติด 3)เด็กที่ถูกทอดทิ้ง 4)เด็กถูกทำร้ายอย่างทารุณ 5)เด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคร้าย 6)เด็กในชนกลุ่มน้อย 7)เด็กเร่ร่อน 8)เด็กที่อยู่ในธุรกิจบริการทางเพศ 9)เด็กถูกบังคับให้ขายแรงงานหรือแรงงานเด็กและ 10)เด็กในสถานพินิจ สอดคล้องกับสำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็กเยาวชนผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงวัย (2556) ยังได้แบ่งลักษณะเด็กด้อยโอกาสออกเป็น 10 กลุ่มตามสภาพของความด้อยโอกาสและให้ความหมายดังนี้ 1)เด็กยากจน (มากเป็นพิเศษ) 2)เด็กที่มีปัญหาเกี่ยวกับยาเสพติด 3)เด็กที่ถูกทอดทิ้ง 4)เด็กที่ถูกทำร้ายอย่างทารุณ 5)เด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์หรือโรคติดต่อร้ายแรงที่สังคมรังเกียจ 6)เด็กในชนกลุ่มน้อย 7)เด็กเร่รอน 8)เด็กถูกบังคับให้ขายแรงงานหรือแรงงานเด็ก 9)เด็กที่อยู่ในธุรกิจบริการทางเพศหรือโสเภณีเด็ก 10)เด็กในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และยังสอดคล้องกับมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก (2555) ได้แบ่งลักษณะของเด็กด้อยโอกาส 8 ประเภท ได้แก่ 1)เด็กเร่ร่อนหรือเด็กกำพร้า 2)เด็กที่ถูกทอดทิ้งหรือพลัดหลง ณ ที่ใดที่หนึ่ง 3)เด็กที่ผู้ปกครองไม่สามารถอุปการะเลี้ยงดูได้ด้วยเหตุใด ๆเช่นจำคุกกักขังพิการทุพลพลภาพเจ็บป่วยเรื้อรังยากจนเป็นผู้เยาว์หย่าทิ้งร้างเป็นโรคจิตหรือโรคประสาท 4)เด็กที่ผู้ปกครองมีพฤติกรรมหรือประกอบอาชีพที่ไม่เหมาะสมอันอาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาการร่างกายหรือจิตใจของเด็กที่อยู่นความปกครองดูแล 5)เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูโดยมิชอบถูกใช้เป็นเครื่องมือในการกระทำหรือแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบถูกทารุณกรรมหรือตกอยู่ในภาวะอื่นใดอันอาจเป็นเหตุให้เด็กมีความประพฤติกรรมเสียในทางศีลธรรมอันดี หรือเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่กายหรือจิตใจ 6)เด็กพิการ 7)เด็กที่อยู่ในภาวะยากลำบาก 8)เด็กที่อยู่ในสภาพที่จำต้องได้รับการสงเคราะห์ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

นอกจากนี้วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์ (2555) ได้แบ่งลักษณะของเด็กด้อยโอกาสโดยครอบคลุมถึงเด็กใน 3 ลักษณะคือเด็กที่อยู่ในพื้นที่ที่ทำให้เด็กด้อยโอกาสเด็กที่อยู่ในสถานการณ์น่าห่วงใยและเด็กที่อยู่ในสถานสงเคราะห์และสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

กล่าวโดยสรุปเด็กด้อยโอกาสคือบุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์อยู่ในสภาวะที่ยากลำบากเด็กที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม ขาดโอกาสในการพัฒนาตนเองตามวัย ต้องการความช่วยเหลือจากสังคมมาก เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุข โดยเด็กด้อยโอกาสสามารถแบ่งลักษณะออกเป็น 10 กลุ่มตามสภาพของความด้อยโอกาสและให้ความหมายดังนี้ 1)เด็กยากจน (มากเป็นพิเศษ) 2)เด็กที่มีปัญหาเกี่ยวกับยาเสพติด 3)เด็กที่ถูกทอดทิ้ง 4)เด็กที่ถูกทำร้ายอย่าง

ทารุณ 5)เด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์หรือโรคติดต่อร้ายแรงที่สังคมรังเกียจ 6)เด็กในชนกลุ่มน้อย 7)เด็กเร่รอน 8)เด็กถูกบังคับให้ขายแรงงานหรือแรงงานเด็ก 9)เด็กที่อยู่ในธุรกิจบริการทางเพศหรือโสเภณีเด็ก 10)เด็กในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้น ซึ่งลักษณะของเด็กด้อยโอกาสที่ผู้วิจัยสนใจจะศึกษาคือเด็กด้อยโอกาสที่มีลักษณะเป็นเด็กยากจนครอบครัวมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ (ครอบครัวมีรายได้เฉลี่ยไม่เกิน 20,000 บาทต่อปี) อาศัยอยู่ในสภาวะที่ยากลำบากคือ ชุมชนแออัดหรือชุมชนเมืองที่ต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เป็นพิษรอบๆ ตัว ได้แก่ พื้นที่อยู่อาศัยที่มีขนาดเล็ก บริเวณรอบๆ ชุมชนแวดล้อมไปด้วยอบายมุขแหล่งมั่วสุมมอมเมาต่างๆ รวมไปถึงยาเสพติดเด็กไม่ได้รับสิทธิประโยชน์ที่จำเป็นต่อการพัฒนาด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคมประสบปัญหาทางสังคมในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา การสาธารณสุข ไม่ได้รับความเป็นธรรมทางกฎหมายจากภาวะที่เด็กต้องเผชิญ

ส่วนที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคม

4.1 การเปลี่ยนแปลงสังคม

ความหมายการเปลี่ยนแปลง

ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง (Change) สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549) ให้ความหมายว่าการเปลี่ยนแปลงคือ ความแตกต่างของสองสิ่งนั้นเมื่อเปรียบเทียบกันสองเวลาซึ่งสอดคล้องกับ ศิริรัตน์ แอดสกุล (2555) ได้กล่าวไว้ว่าการเปลี่ยนแปลงมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ เวลาการเปลี่ยนแปลงเป็นการเปลี่ยนสภาพจากที่เป็นอยู่ไปสู่อีกสภาพหนึ่งและยังสอดคล้องกับ พัชรินทร์ สิรสุนทร (2556) ให้ความหมายการเปลี่ยนแปลงหมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาหนึ่งๆและการดำรงอยู่ของหน่วยทางสังคม (Social Unite)

นอกจากนี้ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549) ได้อธิบายเกี่ยวกับประเภทและสาเหตุการเปลี่ยนแปลงเพื่อเป็นพื้นฐานของการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงไว้ดังนี้ ประเภทการเปลี่ยนแปลงสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆคือ

1) การเปลี่ยนแปลงแบบเป็นไปเอง (spontaneous change) ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์ไม่มีส่วนร่วมหรือมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงนั้นน้อย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงประเภทนี้ได้แก่การเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมสังคม เป็นต้น

2) การเปลี่ยนแปลงแบบวางแผน (planned change) ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์ตั้งใจทำให้เกิดขึ้นในการกำหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลงการกำหนดสิ่งที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นได้ทั้งคนและสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดช่วงเวลาที่แน่ชัดในการเปลี่ยนแปลงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงได้แก่

1) สาเหตุจากภายใน (causes from within) สิ่งต่างๆ ในสังคมที่เป็นตัวเหตุในการเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นได้แก่ 1.1)ปัจจัยธรรมชาติทั้งยามปกติคือ ความอุดมสมบูรณ์หรือไม่สมบูรณ์ของธรรมชาติและยามไม่ปกติคือ วาตภัยอุทุกภัยไฟป่าฯ 1.2)ปัจจัยทางสังคมเช่นการเพิ่ม-ลดของประชากรการขัดแย้งการแข่งขันความร่วมมือรูปแบบต่างๆ 1.3)ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น การประกอบอาชีพความต้องการวัสดุอุปกรณ์ฯ 1.4)ปัจจัยทางการเมืองการออกกฎหมายการบริหารการทหาร 1.5) ปัจจัยทางวัฒนาธรรม เช่น ศาสนาอุดมการณ์เทคโนโลยี ซึ่งสาเหตุการเปลี่ยนแปลงจากภายในนี้จะส่งผลกระทบต่อสังคมเป็นวงกว้างตั้งแต่ระดับสังคมระดับองค์กร ระดับบุคคล ซึ่งระดับบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนี้คือ เด็กด้อยโอกาสซึ่งจากการสำรวจของสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพของเยาวชน พบว่ามีเด็กด้อยโอกาสและเด็กนอกระบบการศึกษาอยู่ถึง 6,400,000 คนและมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสาเหตุหลักมาจากสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้เด็กขาดการดูแลเอาใจใส่จากพ่อแม่หรือเติบโตมาในครอบครัวและสังคมที่ต้องเผชิญปัญหารุมล้อมหากหาทางออกไม่ได้ในที่สุดจะกลายเป็นปัญหาสังคม ดังนั้นภาครัฐและเอกชนต้องช่วยกันดูแลเด็กด้อยโอกาสอย่างเป็นพลวัตให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้

2) สาเหตุจากภายนอก (causes from without) ได้แก่ 2.1)ยามสงบมีการติดต่อระหว่างสังคมหลากหลายประเภทเช่นการค้าระหว่างประเทศการศึกษาอบรมระหว่างกันการเผยแพร่ศาสนาเป็นต้น 2.2)ยามสงครามมีการกระทบกระทั้งระหว่างสังคมตั้งแต่การขัดแย้งชายแดนระหว่างประเทศไปจนถึงสงครามแบบต่างๆ

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่าความหมายของการเปลี่ยนแปลงหมายถึง การเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดจากปัจจัยภายในและภายนอก รวมถึงความแตกต่างที่เกิดขึ้นโดยเวลาเป็นตัวกำหนดมีความเป็นไปอย่างต่อเนื่องล้วนเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ซึ่งความหมายของการเปลี่ยนแปลงที่ได้กล่าวมาข้างต้นจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสมากขึ้น

ความหมายการเปลี่ยนแปลงสังคม

หากกล่าวถึงความหมายการเปลี่ยนแปลงสังคมพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2532) ได้กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมคือ การที่ระบบสังคมกระบวนการแบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคมเช่นขนบธรรมเนียม ประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครองการเปลี่ยนแปลงสังคมนี้ อาจจะเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอยเป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราวล้วนได้ทั้งสิ้น สอดคล้องกับ นิเทศ ตินณะกุล (2544) ว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมหมายถึง การเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่อยู่รวมกันในสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ด้วยสายตาในลักษณะต่างๆ ของวิธีการดำรงชีวิต เช่น การรับเอาแบบอย่างความเป็นอยู่ในเรื่องอาหารการแต่งกายฯ ซึ่งมีผลสะท้อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลแตกต่างไปจากที่เคยเป็นอยู่มาแต่เดิมและยังสอดคล้องกับ พัทยา สายหู (2540) ให้ความหมายการ

เปลี่ยนแปลงหมายถึง การเปลี่ยนแปลงของระเบียบที่กำหนดการกระทำและความสัมพันธ์ของคนในเรื่องของสิทธิและหน้าที่ ซึ่งสมาชิกของสังคมมีต่อกันมีการเปลี่ยนแปลงของบทบาทและสถานภาพของบุคคล การเกิดมีของบุคคลและกลุ่มสังคมใหม่ๆที่ไม่เคยมีมาก่อน การสลายตัวไปของบทบาทและสถานภาพของบุคคลหรือกลุ่มที่เคยมีการเปลี่ยนแปลงสังคมคือการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ด้วยกัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549) ให้ความหมายการเปลี่ยนแปลงสังคมหมายถึง การเปลี่ยนแปลงองค์การทางสังคมได้แก่การเปลี่ยนแปลงในเรื่องขนาดขององค์กรประเภทขององค์การสังคมลักษณะขององค์การสังคมและสถานภาพและบทบาท ซึ่งสอดคล้องกับ พัชรินทร์ สิรสุนทร (2556) ได้ให้ความหมายการเปลี่ยนแปลงสังคม (Social Change) หมายถึง สภาพความแตกต่างที่เกิดขึ้นกับพฤติกรรมของสังคม (Social Behavior) โครงสร้างทางสังคม (Social Structure) การจัดระเบียบทางสังคม (Social Organization) องค์กร (Organization) ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ (Social Relationship) ของคนมากกว่า 2 คนที่อาศัยอยู่รวมกันอย่างมีเป้าหมายองค์ประกอบที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงสังคมประกอบด้วย 3 ประการคือความแตกต่างที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในสังคมนั้นๆ ปัจจัยเรื่องเวลา และการดำรงอยู่ของสังคมนั้น

4.2 ระดับการเปลี่ยนแปลงสังคม

คอร์น บลัม (อ้างอิงจาก ศิริรัตน์ แอดสกุล. 2555) ได้อธิบายระดับการเปลี่ยนแปลงสังคมว่าสามารถแบ่งระดับของการเปลี่ยนแปลงสังคมเป็น 2 ระดับ ดังนี้ 1)การเปลี่ยนแปลงในระดับตัวบุคคลหรือระดับจุลภาคซึ่งได้แก่ทัศนคติส่วนบุคคลและรูปแบบปฏิสัมพันธ์ เป็นต้น 2)การเปลี่ยนแปลงในระดับสถาบันหรือระดับมหภาค ได้แก่ เทคโนโลยีเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา การศึกษา ครอบครัว ชนชั้น เป็นต้น

จากการให้ความหมายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคมดังข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมคือ การที่ระบบสังคมกระบวนการแบบอย่างหรือรูปแบบโครงสร้างทางสังคมเกิดความแตกต่างขึ้น ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอย เป็นไปอย่างถาวรหรือชั่วคราวล้วนได้ทั้งสิ้น ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงคือ ความแตกต่างที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในสังคม ปัจจัยเรื่องเวลาและการดำรงอยู่ของสังคม ซึ่งปัจจุบันพบว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ส่งผลกระทบต่อกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ต้องเผชิญกับปัญหาด้านต่างๆ ในการดำรงชีวิต ได้แก่การได้รับการเลี้ยงดูของพ่อแม่ที่ไม่เหมาะสม การพัฒนาทางเทคโนโลยี และการสื่อสารเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนอย่างรวดเร็วในรูปแบบที่หลากหลาย มีทั้งผลดีในการเชื่อมโลกเกิดการเรียนรู้มากมากมายขณะเดียวกันส่งผลเสียจากกระแสการคลั่งไคล้และเสพติดเทคโนโลยี เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมรับเอาค่านิยมความเป็นสากล ทั้งจากตะวันตกและตะวันออกมาเชื่อมโยงกับวิถีความเป็นไทยโดยไม่มีการคิดไตร่ตรองถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับครอบครัวและสังคม

จากแนวคิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ได้กล่าวมาข้างต้นจะถูกนำมาทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส มูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กร ที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อน และผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคล และองค์กร ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชนถึงสถานการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมว่าเกิดจากสาเหตุหรือมีปัจจัยอะไรบ้างที่มาเกี่ยวข้องในสถานการณ์นั้นๆว่าเป็นอย่างไร และเพื่อเตรียมความพร้อมในการดำเนินงานจากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน พบว่ากลุ่มเด็กด้อยโอกาสเป็นกลุ่มเด็กที่มีมากในสังคมไทยและแนวโน้มจะมีมากขึ้นเรื่อยๆเป็นผลพวงหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงสังคมในหลายด้านประกอบกัน เช่น เด็กกลุ่มนี้มาจากครอบครัวที่ยากจน ครอบครัวหย่าร้างเกิดเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงบุตรเพียงลำพัง ครอบครัวพ่อแม่วัยรุ่น มีสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยเป็นชุมชนแออัด ถูกดึงดูดจากปัจจัยภายนอกได้ง่าย เช่น ติดเกม ติดสารเสพติด มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาเช่น ทะเลาะวิวาทกับเพื่อนในโรงเรียน ทะเลาะวิวาทกับครอบครัวความเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดกับเด็กด้อยโอกาสที่ได้กล่าวมานี้ล้วนเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมซึ่งกลุ่มเด็กด้อยโอกาสกลุ่มนี้ถือเป็นกลุ่มเด็กที่อยู่ในภาวะยากลำบากควรได้รับการสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อสามารถใช้ชีวิตได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมนี้ให้มีคุณภาพ ได้รับการพัฒนารอบด้านเหมาะสมตามวัยมีวุฒิภาวะทางอารมณ์มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีการคิดที่รู้จักเหตุผลการคิดสร้างสรรค์ใฝ่เรียนรู้ตลอดและสามารถพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยสนใจศึกษาบริบทของการเปลี่ยนแปลงสังคมจากการเปลี่ยนแปลงสังคมในระดับมหภาค ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกและการเปลี่ยนแปลงสังคมจากภายในคือ ชุมชนส่งผลอย่างไรบ้างต่อรูปแบบของกระบวนการการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส มูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กร ที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ตลอดจนผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสระดับบุคคล และองค์กร ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

การอธิบายรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมนี้ ผู้วิจัยอาศัยทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่มองปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งในระดับโครงสร้างหรือภาพรวมในระดับปัจเจกบุคคลเพื่อเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจสำหรับการศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสและมูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กร ที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ในครั้งนี้นำมาเทียบเคียงกับข้อค้นพบผ่านโครงสร้างหน้าที่โดยมององค์กรพัฒนาเอกชนในฐานะเป็นกลุ่มกิจกรรมหนึ่งที่จะเข้ามาตอบสนองความต้องการของระบบสังคมคือ การสร้างรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส เนื่องจากระบบหลักของสังคมคือ ภาครัฐไม่สามารถทำหน้าที่แก้ปัญหาได้อย่างทั่วถึงการปฏิสังสรรค์ที่เป็นการกระทำระหว่างบุคคลผ่านการให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์และระบบมนุษยนิเวศที่อธิบายเรื่องสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งเป็นระบบที่ต่อเนื่องกันแต่ละระบบมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคล

และมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันด้วยนอกจากนี้ยังอาศัยทฤษฎีทางจิตวิทยาที่มองพฤติกรรมของบุคคลในระดับปัจเจกและลักษณะภายในจิตใจของบุคคลทฤษฎีการเรียนรู้ปัญญาสังคมและทฤษฎีการเรียนรู้เงื่อนไขแบบการกระทำ เพื่อนำมาเทียบเคียงกับผลที่เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาส เคยผ่านรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันจากองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งเป็นข้อค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้อีกด้วย โดยมีทฤษฎีที่ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนพอสังเขปดังนี้

ส่วนที่ 5 แนวคิดทฤษฎีและมุมมองอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

5.1 ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (Structural Functionalism) เป็นทฤษฎีสังคมวิทยาระดับมหภาค (Macro Approach) มองว่าสังคมคือส่วนต่างๆของโครงสร้างที่เชื่อมโยงเข้าด้วยกันแต่ละสังคมมีโครงสร้างที่คล้ายกันไม่มากก็น้อย โครงสร้างนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับโครงสร้างที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์และความสัมพันธ์ของสถาบันสังคมหน้าที่ของสังคม หากเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแล้วสังคมต้องมีโครงสร้างทำหน้าที่สำคัญต่างๆ ในสังคมทุกสังคมจะต้องสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติตามมีการช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ของสมาชิกในสังคมโดยปกติแล้วสังคมจะอยู่ในภาพสมดุล เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทุกส่วนหรือทุกสถาบันจะปรับตัวเข้าหากันตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นแต่ละสถาบันก็จะทำหน้าที่ของตนเอง (Alvin L. Bertrand. 1967)

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดของ ทัลคอตต์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) (อ้างอิงจากศิริรัตน์ แอดสกุล. 2555) ตามมุมมองทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่เป็นแนวทางในการนำไปสู่การศึกษากรณีศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชนในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การการเปลี่ยนแปลงของสังคม มูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคล ครอบครัวและองค์กร และผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคล ครอบครัวและองค์กร

แนวความคิดที่สำคัญของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ตามแนวคิดของ ทัลคอตต์ พาร์สันส์ มีดังนี้

ระบบสังคมและหน้าที่

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ตามแนวคิดหลักของพาร์สันส์คือ ระบบสังคมและหน้าที่ว่าหน้าที่คือกลุ่มของกิจกรรมที่ดำเนินไปเพื่อสนองความต้องการของระบบสังคมพาร์สันส์เห็นว่าสังคมเป็นระบบ ในระบบสังคมนี้มีหน้าที่คือ มีการทำกิจกรรมแต่กิจกรรมนี้ทำเป็นกลุ่มทำเพื่อสนองความต้องการของระบบ เช่นระบบสังคมต้องการให้ใครมาเลี้ยงดูเด็กก็ต้องมีกลุ่มกิจกรรมหนึ่งสำหรับดูแลเด็กเรียกสิ่งนี้ว่าหน้าที่กลุ่มกิจกรรมได้แก่สถานดูแลเด็กและโรงเรียนเป็นต้น

หน้าที่พื้นฐานของสังคมที่พาร์สันส์ได้เสนอเพื่อให้เข้าใจระบบสังคมเรียกว่า AGIL ประกอบด้วย A คือการปรับตัว(Adaptation) มองหน้าที่พื้นฐานที่สังคมต้องสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมของโครงสร้างสังคมที่จะตอบสนองความต้องการอยู่รอดของสมาชิก G คือการบรรลุเป้าหมาย(Goal attainment) สังคมต้องมีการกำหนดเป้าหมายและระบบต่างๆ ก็ต้องทำ

หน้าที่ให้บรรลุเป้าหมายหลัก I คือบูรณาการ (Integration) หน้าที่ทำให้เกิดการตกลงร่วมกันและเกิดความสัมพันธ์สอดคล้องของสมาชิกในสังคม L คือการรักษาแบบแผน (Latency) มีหน้าที่สร้างฟื้นฟูและธำรงแรงจูงใจของคนในการขับเคลื่อนไปข้างหน้าด้วยกัน

ระบบปฏิบัติการของสังคม

จากหน้าที่พื้นฐาน 4 ข้อคือ AGIL พาร์สันส์มีความเชื่อว่าระบบสังคมหนึ่งจะมีระบบย่อยเข้ามาสอดแทรกซึ่งจะต้องเกี่ยวข้องกัน ซึ่งเป็นระบบที่ทำหน้าที่ควบคู่ไปกับหน้าที่พื้นฐานคือ 1) อินทรีย์ทางชีววิทยา(Biological Organism) ทำหน้าที่ในการปรับตัว 2)ระบบบุคลิกภา (Personality System) ทำหน้าที่ในการบรรลุเป้าหมาย 3)ระบบสังคม(Social system) ดูแลเกี่ยวกับการบูรณาการโดยควบคุมส่วนต่างๆ 4)ระบบวัฒนธรรม(Cultural system) ทำหน้าที่ในการธำรงแบบแผนโดยกำหนดบรรทัดฐานและค่านิยมแก่ผู้ปฏิบัติระบบการกระทำ(The Action System) มีความคิดชัดเจนเกี่ยวกับระดับของความเป็นจริงในสังคมเท่ากับการชนชั้นตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นที่ต้องสนองพลังและความต้องการของระบบ (อ้างอิงจาก พัชรินทร์ สิรสุนทร. 2556)

ระบบย่อยของสังคม

ระบบย่อยคือ ระบบที่มีรายละเอียดเพิ่มจากระบบปฏิบัติการเป็นระบบที่ทำหน้าที่ชัดเจนในสังคมระบบระดับบนเป็นเรื่องของอุดมการณ์วัฒนธรรม ระดับล่างเป็นเรื่องของวัตถุเศรษฐกิจ พาร์สันส์ได้แบ่งสังคมออกเป็นสี่ระบบย่อย ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบสังคมและชุมชน และระบบคุ้มครองหรือธำรงวัฒนธรรม ซึ่งแต่ละระบบย่อยจะสัมพันธ์กับหน้าที่พื้นฐานแต่ละด้าน

ระบบย่อยแรกคือ ระบบเศรษฐกิจเห็นว่าพื้นฐานสังคมอยู่ที่วัตถุอยู่ที่การผลิตระบบเศรษฐกิจ (Economic) ระบบนี้แสดงให้เห็นหน้าที่พื้นฐานการปรับตัวระบบเป็นระบบปฏิบัติการของกายภาพเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ระบบย่อยที่สองคือระบบการเมือง (Politacal) ระบบการเมืองมีขึ้นมาเพื่อที่จะทำให้เกิดการทำหน้าที่ Goal Attainment เริ่มต้นด้วยการมีเป้าหมายหลักร่วมกันและก็ได้ให้ถึงเป้าหมายหลักนั้นด้วยกัน ระบบย่อยที่สามคือ ระบบสังคมและชุมชน (Social/Community) ซึ่งจะเป็นสังคมหรือชุมชนไม่ได้ถ้าไม่มีการผลิตแต่ถ้ามีการผลิตแต่ไม่มีเป้าหมายของการอยู่ร่วมกันก็ไม่ได้จึงต้องมีการบริหารจัดการในรูปแบบของระบบการเมือง ระบบย่อยที่สี่คือ ระบบของความไว้วางใจซึ่งระบบนี้จะมาทำหน้าที่คุ้มครองและธำรงวัฒนธรรมหน้าที่ในการคุ้มครองและธำรงวัฒนาธรรมคือระบบที่จะไปช่วยทำให้เกิดหน้าที่พื้นฐานในด้าน Pattern Maintainace หรือ Latency แปลว่าการรักษาแบบแผน

โดยสรุปทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functionalism) แนวคิดของพาร์สันส์ อยู่ในหน้าที่พื้นฐาน ระบบปฏิบัติการและระบบย่อยของสังคมซึ่งต่างแบ่งได้เป็นสี่ส่วน การเปลี่ยนแปลงสังคม เกิดจากการที่ระบบย่อยของสังคมมีลักษณะแตกต่างกันออกไปหรืออยู่ในกระบวนการที่ก่อให้เกิดการแตกต่าง ทำให้ต้องมีการปรับตัวมากกว่าเดิมต้องเพิ่มความสามารถในการปรับตัวและต้องบูรณาการของระบบย่อยต่าง ๆ สังคมก็จะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงในลักษณะวิวัฒนาการ

เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับองค์กรพัฒนาเอกชนแล้ว เมื่อระบบสังคมเกิดปัญหาและต้องการความช่วยเหลือ เนื่องจากภาครัฐไม่สามารถทำหน้าที่หรือหรือแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างทั่วถึงหรือทันต่อเหตุการณ์ ต้องมีกลุ่มกิจกรรมที่ต้องเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาสำหรับเรื่องนี้ซึ่งองค์กรพัฒนาเอกชนโดยบทบาทหน้าที่แล้วเป็นการมีส่วนร่วมของคนหรือกลุ่มคนที่ต้องการพัฒนาสังคมและต้องการเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาเชื่อมประสานไปกับภาครัฐซึ่งเป็นระบบหลักของสังคม เมื่อการแก้ปัญหาไม่ทั่วถึง องค์กรพัฒนาเอกชนจึงเป็นกลุ่มกิจกรรมที่เข้ามาทำหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการของระบบสังคม ในมุมการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนนั้น นอกจากจะดำเนินการอยู่ได้ต่อไปเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย องค์กรพัฒนาเอกชนต้องมีโครงสร้างสำคัญเพื่อทำหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งองค์กรพัฒนาเอกชนก็ต้องสร้างกฎเกณฑ์กำหนดสิทธิหน้าที่และความสัมพันธ์ต่าง ๆกับบุคคลในองค์กรพัฒนาเอกชนให้ปฏิบัติตามเช่น ระบบการผลิต ระบบการเมือง ระบบวัฒนธรรมเป็นต้น

การศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในครั้งนี้ มององค์กรพัฒนาเอกชนในฐานะเป็นกลุ่มกิจกรรมหนึ่งที่จะเข้ามาตอบสนองความต้องการของระบบสังคม ซึ่งระบบสังคมต้องการให้มีการเข้ามาดูแลเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมคือ ชุมชนดีใจด้วยพื้นที่ชุมชนดีใจเป็นพื้นที่ที่เด็กในชุมชนมีปัญหาอย่างมาก เช่น เด็กขาดพื้นที่ปลอดภัย ด้านสุขภาพอนามัยเสี่ยงต่อโรคติดต่อ ด้านพฤติกรรมเสี่ยงต่อพฤติกรรมไม่เหมาะสมทั้งติดอบายมุขยาเสพติด เป็นต้น เนื่องมาจากครอบครัวแตกแยก พ่อแม่ไม่ได้เป็นต้นแบบที่ดีไม่มีเวลาและทักษะในการอบรมสั่งสอนเด็กทำให้เด็กถูกทอดทิ้งทั้งกายและใจ ทั้งคนในชุมชนไม่มีความกระตือรือร้นไม่ให้ความสำคัญในการพัฒนาในชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนเมืองดังนั้นต้องมีกลุ่มกิจกรรมเข้ามาทำหน้าที่ในการตอบสนองสังคมนี้ ซึ่งกลุ่มกิจกรรมนั้นคือองค์กรพัฒนาเอกชน โดยบทบาทหน้าที่แล้วองค์กรพัฒนาเอกชนดำเนินการมุ่งเน้นการให้ความช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสและพัฒนาสังคมในรูปแบบต่าง ๆ แก้ไขและหาทางออกของปัญหาในสังคมเทียบเคียงไปกับหน่วยงานภาครัฐ เพื่อตรวจสอบเฝ้าระวังและสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมทำหน้าที่ทั้งการประสานงานกับหลาย ๆ องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนร่วมมือกับบุคคล องค์กรหน่วยงานหรือกลุ่มต่าง ๆ ในการทำงาน

รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนี้ ในพื้นที่ชุมชนดีใจ ศูนย์ภูมิดีเข้ามาทำหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาสถานการณ์ด้านเด็กต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ผ่านกิจกรรมสร้างภูมิคุ้มกันต่าง ๆ เช่น กิจกรรมการเล่น กิจกรรมอบรมเรื่องรู้เท่าทันสื่อ กิจกรรมกับครอบครัวของเด็กด้อยโอกาส เป็นต้น จากปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นลำพังระบบสังคมหลัก ๆได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาเด็กด้อยโอกาสได้ การเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชนจึงเป็นการเข้ามาหนุนเชื่อมประสานสร้างความสัมพันธ์ให้โครงสร้างของสังคมยังสามารถดำเนินการต่อไปได้

การศึกษาครั้งนี้ นอกจากการทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ยังต้องค้นหามูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน และผลที่เกิดขึ้นจาก

การขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคลและองค์กร ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ผ่านความหมายเนื้อหาระดับความสัมพันธ์ของปัจเจกบุคคลระหว่างบุคคล ครอบครัวและองค์กร ในระดับจุลภาคซึ่งจะใช้แนวคิดของทฤษฎีปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในครั้งนี้

5.2 ทฤษฎีปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ (Symbolic interaction Theory)

การศึกษาครั้งนี้ นอกจากทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ตามแนวคิดของ ทัลคอตต์ พาร์สันส์ ที่มองสังคมในระดับโครงสร้างแล้ว ผู้วิจัยยังใช้มุมมองจากทฤษฎีปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ที่มองในระดับปัจเจกบุคคลและมองกระบวนการโครงสร้างหน้าที่ที่ทำหน้าที่ตอบสนองระบบสังคมในเชิงปฏิสังสรรค์ระหว่างระบบสังคมคือ เด็กด้อยโอกาสที่ต้องการสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมกับกลุ่มกิจกรรมที่เข้ามาสนองความต้องการของสังคมคือองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาความเป็นตัวตน (Self) ของบุคคลที่ทำให้เกิดความคิดเกี่ยวกับตนเองและมองตนเองว่าเป็นอย่างไรที่นำไปสู่การมีภูมิคุ้มกันในการปรับตัวภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

ทฤษฎีปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์มองสังคมในระดับจุลภาค(Micro Approach) ซึ่งจะมองเป็นคู่ขนานกับการมองสังคมแบบมหภาคคือ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (John D. Baldwin. 1941: 106-114) ตามแนวคิดของจอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีด (George Herbetr Mead) โดยในทัศนะของมีดความคิดประสบการณ์และพฤติกรรมมีความสำคัญต่อสังคม โดยมนุษย์สร้างความสัมพันธ์ผ่านทางสัญลักษณ์ (Symbols) ซึ่งสัญลักษณ์ไม่ได้หมายถึงแค่วัตถุและเหตุการณ์เท่านั้นแต่ยังหมายถึงการกระทำที่เกี่ยวเนื่องกับวัตถุและเหตุการณ์นั้นด้วย ดังนั้นสัญลักษณ์จึงหมายรวมถึงวิธีการที่มนุษย์ปฏิสัมพันธ์อย่างมีความหมายกับธรรมชาติและบริบททางสังคมถ้าไม่มีสัญลักษณ์มนุษย์จะมีปฏิสัมพันธ์กันไม่ได้และจะไม่เกิดสังคมสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาหากมนุษย์สามารถตีความสัญลักษณ์ร่วมกันได้ก็สามารถที่จะสื่อสารกันผ่านสัญลักษณ์ร่วมได้ (Common Symbols) ดังนั้นบุคคลพึงต้องรู้จักความหมายของสัญลักษณ์ที่ไปสัมพันธ์กับผู้อื่นซึ่งมีดเรียกว่าการรับรู้บทบาท (Role Taking) การที่บุคคลรับทบาทของผู้อื่นจะทำให้บุคคลเข้าใจความหมายและความตั้งใจของผู้อื่นและสามารถตอบสนองการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี

(John D. Baldwin. 1941: 115-125) มีดยังได้เสนอแนวคิดเรื่องจิตใจ(Mind) ตัวตน (Self) และสังคม (Society) ไว้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากกระบวนการทางสังคมเป็นการกระทำพฤติกรรมของมนุษย์ที่ส่งผลต่อบุคคลอื่นๆ มีการให้ความหมายเมื่อองค์กรพัฒนาเอกชนสามารถทำให้เด็กด้อยโอกาสให้ความหมายกับสิ่งอื่นๆ ในสภาพแวดล้อมได้แล้วเด็กด้อยโอกาสก็จะสามารถให้ความหมายกับตนเองได้จากการพัฒนาปฏิสัมพันธ์ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้น โดยผ่านการสื่อสารในทัศนะมีดเห็นว่าจิต (Mind) หรือจิตใจของมนุษย์เป็นกระบวนการทางสังคม จิตใจของมนุษย์มีคุณภาพสูงเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์อื่นๆ การที่องค์กรพัฒนาเอกชนทำหน้าที่สร้างรูปแบบและกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเข้าไปสวมบทบาทจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ซึ่งองค์กรพัฒนาเอกอาจตีความหมายและลักษณะของ

กระบวนการขับเคลื่อน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสจากมุมมองของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องและมีการปฏิสัมพันธ์ด้วย เช่น กิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันได้มีปฏิสัมพันธ์กับเด็กด้อยโอกาสที่เข้าร่วมกิจกรรมโดยตรง การทำงานร่วมกับครอบครัวเด็กด้อยโอกาส การทำงานร่วมกับผู้นำชุมชนดีใจการเปิดรับอาสาสมัครเข้าร่วมกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชนได้มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่เข้าไปเยี่ยมชมกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกัน เป็นต้น

ตัวตน (Self) มีดเห็นว่าความสามารถที่จะตอบโต้ทางความคิดกับตัวเองและกับผู้อื่นเป็นเงื่อนไขสำคัญในกระบวนการทางสังคมสำหรับการพัฒนาจิตใจ ความคิดเกี่ยวกับตัวเองจะเกิดขึ้นได้หากบุคคลคิดออกไปนอกตัวแล้วมองสะท้อนกลับมาเหมือนผู้อื่นมองเราเท่ากับบทบาทของผู้อื่น (Role of Another) การรับรู้บทบาทเป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้ไม่ได้ติดตัวมาตั้งแต่เกิด มีดกล่าวไว้ว่าการพัฒนาความสำนึกในตัวตน (Conscious of Self) เป็นสิ่งสำคัญของการเป็นมนุษย์เป็นพื้นฐานทางความคิดเมื่อบุคคลสามารถรู้ได้ว่าผู้อื่นคิดอะไรกับตนก็จะสามารถอยู่ร่วมในสังคมได้เป็นอย่างดีและสามารถสร้างความร่วมมือทางสังคม (Cooperative Action) ได้ดีด้วยเช่นกัน

มีดได้พูดถึงขึ้นตอนการพัฒนาความเป็นตัวตนซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้นด้วยกันคือขั้นเล่นบท (Play stage) เป็นระยะที่บุคคลยังเป็นเด็กทารกเรียนรู้การสวมบทบาทของคนอื่นขั้นเกมกีฬา (Game Stage) สามารถสวมบทบาทของผู้อื่นมากขึ้น มีความซับซ้อนในการสวมบทบาทมากขึ้นและสามารถร่วมงานกับผู้อื่นได้มากขึ้น ขั้นสวมบทบาทของบุคคลทั่วไป(Generalized Other) เป็นขั้นที่บุคคลสามารถยึดถือความเชื่อทั่วไปค่านิยมบรรทัดฐานของสังคมที่มีการกระทำระหว่างกันด้านต่างๆได้

ในการวิเคราะห์ตนมีดได้แยกองค์ประกอบของมนุษย์ออกเป็น 2 ส่วนได้แก่ I และ Me ซึ่ง I เป็นส่วนของปัจเจกที่รวมเอาลักษณะนิสัยและเอกลักษณ์ส่วนตัวของแต่ละบุคคลมีดมอง I เป็นส่วนของความคิดสร้างสรรค์ในตนเป็นส่วนที่แสดงออกอย่างอิสระไม่ใช่เป็นความต้องการของสังคมส่วน Me เป็นส่วนสังคมของตนเป็นผลจากการถ่ายถอดทางสังคม ส่วนนี้จะรับเอาทัศนคติค่านิยมระเบียบประเพณีต่างๆ ของสังคมไว้ในตัวปัจเจกตามแนวคิดของมีด I มาก่อนและ Me จะใช้เวลานานในการพัฒนาเพราะเด็กต้องการเรียนรู้จากการแสดงออกของสังคมมีดได้เสนอการพัฒนาคามเป็นตัวตนที่สำคัญนั้นต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับขั้นตอนตามวัยซึ่งประกอบด้วยขั้น

สรุปจากทฤษฎีปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ในการนำมาเทียบเคียงในการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยต้องการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมคือ การดำเนินงานด้านรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสถึงมูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสโดยองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งทฤษฎีการปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์จะช่วยอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับมูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กร ที่เกี่ยวข้องของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชนคือ เมื่อมีการดำเนินรูปแบบของกระบวนขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเกิดขึ้นและมีกระบวนการปฏิสัมพันธ์ต่อกันรวมถึงพยายามกระทำ เพื่อให้เกิดการยอมรับจากผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย ได้แก่ ตัวเจ้าหน้าที่ของศูนย์ภูมิดีเองที่

กระทำระหว่างทีมงาน ผู้นำชุมชน ครอบครัวเด็กด้อยโอกาส และเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่ชุมชนดีใจ จึงทำให้สัญลักษณ์ถูกสร้างขึ้นมากมาย ดังนั้นจึงจำเป็นที่ต้องศึกษาทำความเข้าใจความหมายและเรียนรู้สัญลักษณ์ที่กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องสื่อออกมา ดังนั้นการนำการตีความสัญลักษณ์ร่วมมาใช้โดยผู้ที่เกี่ยวข้องมีดเรียกว่าการรับรู้บทบาท ซึ่งเป็นการทำให้รู้จักบทบาทของผู้อื่นจะทำให้ทราบบทบาทและความตั้งใจของผู้อื่นในการปฏิสัมพันธ์กันและตอบสนองปฏิสัมพันธ์นั้นได้ การสะท้อนตนเองจากสายตาผู้อื่นที่เทียบกับการมองตนเองของเด็กด้อยโอกาสว่าเขาได้รับการสร้างภูมิคุ้มกันแล้วเป็นอย่างไรบ้าง และมูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ที่เป็นผลมาจากการพัฒนาความรู้สึกจากภาพเกี่ยวกับตนเองจากมุมมองที่ปรากฏในสายตาผู้อื่นและกลายเป็นตัวตนของเด็กด้อยโอกาสเอง

จากการมองเห็นภาพของตนเองจากการสะท้อนจากผู้อื่นที่อยู่แวดล้อมปฏิกิริยาของผู้อื่นที่บุคคลรับจะเป็นข้อมูลย้อนกลับให้บุคคลมองภาพของตนเอง เมื่อบุคคลรับรู้ว่าผู้อื่นคิดอย่างไรกับตนเองบุคคลก็สามารถอยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่นได้อย่างดี ดังนั้นในการสวมบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่สะท้อนกลับไปยังเด็กด้อยโอกาสจะทำให้เด็กด้อยโอกาสได้รับรู้ถึงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและพฤติกรรมเหมาะสมรวมทั้งแนวโน้มของพฤติกรรมเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง

5.3 แนวคิดระบบมนุษยนิเวศ (Human Ecology)

บรอนเฟรนเบนเนอร์ (Bronfenbrenner. 1979) ให้คำนิยามของสิ่งแวดล้อมคือสิ่งแวดล้อมได้แก่ เหตุการณ์หรือสภาวะใดๆที่อยู่นอกเหนืออินทรีย์ที่มีผลต่อหรือได้รับผลจากการกระทำและพัฒนาการของมนุษย์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพคือ ทุกสิ่งตั้งแต่โมเลกุลเล็กๆที่สามารถซึมสู่กระแสเลือดของตัวอ่อนในครรภ์จนถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารที่อยู่อาศัยเมื่อเติบโตขึ้น สิ่งแวดล้อมทางสังคมจะหมายถึงคนอื่นๆ ทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตัวเราและได้รับอิทธิพลบางอย่างจากตัวเราด้วย บรอนเฟนเบนเนอร์ได้เสนอแนวคิดในการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเรียกว่า Ecologjcal Approach ในแนวคิดนี้ แบ่งสิ่งแวดล้อมออกเป็นระบบต่อเนื่องกันแต่ละระบบมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันด้วยดังนี้

1) ระบบจุลภาค (Microsystem) เป็นสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ตัวที่สุดและให้ประสบการณ์โดยตรงหน่วยแรก เช่น ครอบครัว เพื่อน สนามเด็กเล่นคือ พ่อแม่และลูกมีปฏิสัมพันธ์กัน นอกจากนี้ยังมีหน่วยอื่นอีก เช่น ห้องเรียน โรงเรียน เป็นต้น ระบบจุลภาคนี้พฤติกรรมของ เด็กจะกระทบต่อคนอื่น ๆ ซึ่งเขาเหล่านั้นจะส่งผลกระทบต่อเด็กในรูปแบบใหม่ได้ สิ่งแวดล้อมใดที่คนทุกคนในนั้นสามารถมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันได้ทั่วถึงจัดเป็นระบบจุลภาค

2) ระบบปฏิสัมพันธ์ (Mesosytem) เป็นระบบสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงระบบจุลภาคต่าง ๆ ให้มีปฏิสัมพันธ์กัน เช่น ความสัมพันธ์ระว่างญาติพี่น้อง ระหว่างครอบครัวและโรงเรียน เพื่อนกับห้องเรียนเป็นต้น

3) ระบบภายนอก (Exosystem) เป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกซึ่งส่งผลโดยตรงต่อเด็กซึ่งสภาพทางสังคมที่คนเราไม่ได้รับประสบการณ์โดยตรง แต่มีผลกระทบต่อพฤติกรรม หรือ

พัฒนาการ ของบุคคลได้ เช่น เทคโนโลยี ทักษะทางสังคม ความสำเร็จในหน้าที่การงานของพ่อแม่มีส่วนในการจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมให้ลูกได้

4) ระบบมหภาค (Macrosystem) คือ ระบบใหญ่ที่สุดของสังคม ซึ่งรวมทุกระบบที่กล่าวมาเกี่ยวเนื่องกัน เป็นวัฒนธรรมใหญ่ และ วัฒนธรรมย่อยของสังคม วัฒนธรรมเป็นการปฏิบัติและเป็นแนวในการดำเนินชีวิตสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ได้แก่ บทบาท มาตรฐานของสังคมหน้าที่ ทัศนะเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ในแต่ละวัย

5) ระบบเหตุการณ์แวดล้อม เป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนไปของสิ่งแวดล้อม ตลอดช่วงชีวิต ของบุคคลและรวมถึงเหตุการณ์ซึ่งเป็นประวัติของบุคคลด้วย เช่น อิทธิพลของการหย่าร้าง ที่มีต่อเด็ก

ระบบของสิ่งแวดล้อมที่เสนอโดยบรอนเฟนเบนเนอร์ แต่ละระบบมีส่วนสร้างพฤติกรรมของบุคคล และอาจถูกเปลี่ยนแปลงได้จากคนในระบบนั้นๆด้วย มนุษย์ที่พัฒนามาหรือเติบโตมาจากสิ่งแวดล้อมต่างกัน ย่อมมีพฤติกรรม และลักษณะนิสัยที่แตกต่างกันและอาจถูกเปลี่ยนแปลงได้จากคนในระบบนั้น ๆ ซึ่งจากแนวคิดนี้ทำให้พบว่าปัจจัยที่อยู่รายล้อมเด็กล้วนส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน การที่เด็กอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ทำให้การพัฒนาการของเด็กต่างกันไปทั้งด้านร่างกาย จิต และสังคม การศึกษาในครั้งนี้ในกลุ่มเด็กด้อยโอกาส ซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนแออัดประสบปัญหาทางที่อยู่อาศัย สุขอนามัย รายได้ของครอบครัว การทะเลาะวิวาทของครอบครัว พ่อแม่ติดสุรา ภายในชุมชนมีปัญหาเรื่องยาเสพติด เด็กไม่ได้รับการศึกษา ต้องออกทำงานหาเงินช่วยครอบครัว คนในชุมชนต่างมุ่งทำงานหาเลี้ยงชีพโดยละเลยการดูแลบุตรหลานของตนเอง ทำให้เด็กมีพฤติกรรมก้าวร้าว มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อยาเสพติด การพนัน และทำให้เด็กหาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจที่ไม่ใช่พ่อแม่ คือ เข้าหาเพื่อนเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในลักษณะมั่วสุม ดังนั้นจากแนวคิดนี้ในการศึกษาจะทำให้เห็นถึงมูลเหตุที่เป็นตัวกำหนดความสำเร็จของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การการเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคล ครอบครัว และองค์กร ที่เกิดขึ้นได้อย่างครอบคลุมยิ่งขึ้น

5.4 ทฤษฎีการเรียนรู้ปัญญาสังคม (Social Cognitive theory)

อัลเบิร์ต แบนดูรา (Bandura. 1986) เป็นนักจิตวิทยาที่ได้เสนอความหมายของการเรียนรู้ (Learning) แตกต่างไปจากนักจิตวิทยาท่านอื่นๆแบนดูราเสนอเรื่องการเรียนรู้นั้นไม่จำเป็นต้องพิจารณาในแง่ของการแสดงออก (Performance) เพียงแค่การได้มาซึ่งความรู้ใหม่ (Aquired) ถือว่าการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้วแม้ว่าจะไม่มีการแสดงออกก็ตามการเรียนรู้ตามแนวทางของแบนดูราเน้นที่การเปลี่ยนแปลงที่พฤติกรรมภายในโดยไม่จำเป็นที่จะต้องมีการแสดงออก แนวคิดพื้นฐานของแบนดูราเชื่อว่าพฤติกรรมมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยหลัก 2 ปัจจัยคือ หนึ่งปัจจัยส่วนบุคคล (Personal Factors หรือ P) ได้แก่ความคิดความเชื่อความคาดหวังฯ สองปัจจัยสภาพแวดล้อม (Environmental Factors หรือ E) ซึ่งตัวแปรทั้ง 3 ตัวนี้จะมีลักษณะที่มีอิทธิพลเชิงเหตุเชิงผลซึ่งกันและกันสามารถเขียนได้เป็นภาพดังนี้

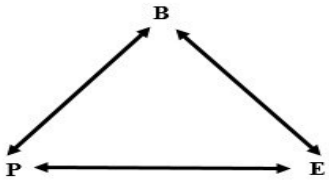

B = พฤติกรรม (Behavior)
P = ปัญญาและองค์ประกอบส่วนบุคคล (Cognitive and other Personal Factors)
E = สภาพแวดล้อม (Environmental Events)

ภาพประกอบ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในตัวบุคคลพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อม

แบนดูรา (Bandura. 1986) มองว่าในชีวิตจริงของมนุษย์นอกจากได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมมนุษย์ยังมีอิทธิพลต่อสิ่งเร้าทั้งสำหรับตนและผู้อื่นด้วยจากแนวคิดพื้นฐานของแบนดูรานำเสนอได้เน้นถึงพฤติกรรมของบุคคลเปลี่ยนแปลงไม่ได้เป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมเพียงอย่างเดียวหากแต่มีผลมาจากกระบวนการทางปัญญาด้วยสรุปคือ ถ้ากระบวนการทางปัญญาเปลี่ยนพฤติกรรมก็จะเปลี่ยนไปด้วย ดังนั้นแบนดูราจึงได้เสนอวิธีการที่จะเปลี่ยนแปลงกระบวนการทางปัญญาหรือพฤติกรรมภายใน 3 ประการคือ 1)การเรียนรู้จากการสังเกต (Observational Learning) เชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงความคิดหรือการเรียนรู้ของบุคคลส่วนใหญ่เกิดจากการสังเกตตัวแบบแบนดูรา (Bandura.1986) ได้แบ่งตัวแบบออกเป็น 4 ประเภทหลักคือ 1)ตัวแบบทางพฤติกรรม (Behavioral Modeling) คือการมีตัวแบบที่แสดงพฤติกรรมให้เห็น เช่น พ่อสูบบุหรี่ให้ลูกเห็นครูทำงานเป็นระเบียบให้นักเรียนเห็นฯ ซึ่งตัวแบบทางพฤติกรรมนี้ มีอิทธิพลอย่างมากต่อการเสริมสร้างพฤติกรรมใหม่ๆ 2)ตัวแบบทางวาจา (Verbal Modeling) คือการมีตัวแบบที่พูดบอกหรือเขียนบอกจะทำอะไรอย่างไรเช่นการทำงานประดิษฐ์จากตำรางานประดิษฐ์ฯ 3)ตัวแบบสัญลักษณ์ (Symbolic Modeling) คือ การมีตัวแบบภาพหรือเสียงผ่านสื่อต่างๆ เช่น วิทยุโทรทัศน์ วีดิทัศน์ฯ ซึ่งตัวแบบนี้มีอิทธิพลมากต่อการเกิดพฤติกรรมเพราะมีการเผยแพร่ตัวแบบสัญลักษณ์อย่างกว้างขวาง 4)ตัวแบบสัมผัส (Kinesthetic Modeling) คือ การมีตัวแบบโดยใช้การสัมผัส เช่น เด็กหูหนวกตาบอด 2)การกำกับตนเอง (Self-Regulatory) กระบวนการที่บุคคลวางแผนควบคุมและกำกับพฤติกรรมของตนเองซึ่งประกอบด้วยกระบวนการสังเกตตนเองกระบวนการตัดสินและกระบวนการแสดงปฏิกิริยาต่อตนเอง ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองไปสู่พฤติกรรมเป้าหมายที่ต้องการ 3)การรับรู้ความสามารถของตนเอง (Self - Efficacy) การรับรู้ความสามารถของตนเองการที่บุคคลตัดสินใจเกี่ยวกับความสามารถของตนเองที่จะจัดการและดำเนินการกระทำพฤติกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ในสถานการณ์ที่บางครั้งอาจจะมีความคลุมเครือไม่ชัดเจน การรับรู้ความสามารถของตนเองนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับทักษะที่บุคคลมีอยู่ในขณะนั้นเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของบุคคลว่าเขาสามารถทำอะไรได้ด้วยทักษะที่เขามีอยู่

กล่าวโดยสรุปทฤษฎีการเรียนรู้ปัญญาสังคม (Social Cognitive theory) จากแนวคิดแบนดูรามีความเชื่อว่า การเรียนรู้นั้นไม่จำเป็นต้องพิจารณาในแง่ของการแสดงออก (Performance) เพียงแค่การได้มาซึ่งความรู้ใหม่ (Aquired) ถือว่าการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้ว แม้ว่าจะไม่มีการแสดงออก ก็ตามการเรียนรู้เน้นที่การเปลี่ยนแปลงที่พฤติกรรมภายในโดยไม่จำเป็นที่จะต้องมีการแสดงออก ซึ่งตามความเชื่อพื้นฐานของแบนดูราว่า พฤติกรรมมนุษย์ (Behavior) มีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยหลัก 2 ปัจจัย คือ หนึ่งปัจจัยส่วนบุคคล (Personal Factors หรือ P) ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ความคาดหวัง ฯ สองปัจจัยสภาพแวดล้อม (Environmental Factors หรือ E) และพฤติกรรมของบุคคลเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้มีผลมาจากสภาพแวดล้อมอย่างเดียว แต่มีผลมาจากกระบวนการทางปัญญาด้วย ซึ่งกระบวนการทางปัญญาประกอบด้วย การเรียนรู้จากการสังเกต การกำกับตัวเองและการรับรู้ความสามารถของตนเอง

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีการเรียนรู้ปัญญาสังคม (Social Cognitive theory) มาเทียบเคียงเพื่อความทำความเข้าใจผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม กระบวนการเรียนรู้ปัญญาสังคมที่เด็กด้อยโอกาสได้รับจากรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชนผ่านกิจกรรมต่างๆเช่น กิจกรรมให้ความรู้ การอบรม กิจกรรมเล่นภายในศูนย์ภูมิดี กิจกรรมการพูดคุยกับพี่เลี้ยง อาสาสมัครจากการทำกิจกรรมต่างๆ ล้วนเป็นการเรียนรู้ที่มีเชิงเหตุและผลซึ่งกันและกันของเด็กด้อยโอกาส สภาพแวดล้อมและพฤติกรรมของเด็กด้อยโอกาส ซึ่งพฤติกรรมที่เกิดการเรียนรู้แล้วไม่จำเป็นต้องมีการแสดงออกแต่ได้มีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นในพฤติกรรมภายในของเด็กแล้ว จากปัจจัยส่วนบุคคลและสภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นมาสำหรับเด็กด้อยโอกาสในศูนย์ภูมิดี ถ้ากระบวนการทางปัญญาเปลี่ยนพฤติกรรมก็เปลี่ยนส่งผลให้เด็กด้อยโอกาสสามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองในสถานการณ์ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่หยุดยั้งนี้ได้

5.5 ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบการกระทำ (Operant Conditionning)

ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบการกระทำพัฒนาโดยนักจิตวิทยาชาวอเมริกันชื่อ Burrhus F. Skinner (1904-1990) (อ้างอิงจาก สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. 2536) ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำนั้นมีความเชื่อว่าพฤติกรรมของบุคคลเป็นผลพวงเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมพฤติกรรมที่เกิด (Emitted) ของบุคคลจะแปลเปลี่ยนไปจากผลกรรม (Consequences) ที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมนั้น ซึ่งเป็นตัวกำหนดว่าพฤติกรรมจะเกิดขึ้นบ่อยหรือไม่ และไม่ได้มองเฉพาะสิ่งที่เป็นรูปธรรมแต่มองถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมด้วย สกินเนอร์ให้ความสนใจผลกรรม 2 ประเภทได้แก่ 1)ผลที่เป็นตัวเสริมแรง (Reinforcer) ที่ทำให้พฤติกรรมที่บุคคลกระทำอยู่นั้นมีอัตราการกระทำเพิ่มมากขึ้นและ 2)ผลกรรมที่เป็นตัวลงโทษ (Punisher) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การเสริมแรง (Reinforcement)

การเสริมแรงคือ การทำให้ความถี่ของพฤติกรรมมีความถี่เพิ่มขึ้นซึ่งเป็นผลมาจากผลกรรมที่ตามหลังพฤติกรรมนั้นตัวเสริมแรงสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิดคือ 1) ตัวเสริมแรงปฐมภูมิ (Primary Reinforcer) เป็นตัวเสริมแรงที่มีคุณสมบัติด้วยตัวของมันเอง เพราะสามารถตอบสนองความต้องการทางชีวภาพของอินทรีย์ได้หรือที่มีผลต่ออินทรีย์โดยตรง เช่น อาหารน้ำ อากาศ ความเจ็บปวดเป็นต้น 2) ตัวเสริมแรงทุติยภูมิ (Secondary Reinforcer) เป็นตัวเสริมแรงที่ต้องผ่านพัฒนาคุณสมบัติของการเป็นตัวเสริมแรงโดยนำมาสัมพันธ์กับตัวเสริมแรงปฐมภูมิ เช่น คำชมเชย เงิน หรือตำแหน่งซึ่งการที่จะทำตัวเสริมแรงทุติยภูมิ มีคุณสมบัติเป็นตัวเสริมแรงได้นั้นจำเป็นต้องพิจารณาเงื่อนไขของปริมาณของตัวเสริมแรงปฐมภูมิที่ใช้คู่กับตัวเสริมแรงทุติยภูมิคือ ถ้าปริมาณของตัวเสริมแรงปฐมภูมิมีมากจะทำให้ตัวเสริมแรงทุติยภูมิมีมากขึ้น ขณะเดียวกันหากมีตัวเสริมแรงปฐมภูมิน้อยจะทำให้ประสิทธิภาพของของตัวทุติยภูมิลดลงด้วย

นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับความบ่อยครั้งของตัวเสริมแรงปฐมภูมิคู่กับตัวเสริมแรงทุติยภูมิถ้าเสนอคู่กันบ่อยครั้งจะทำให้ตัวเสริมแรงทุติยภูมิมีประสิทธิภาพมากขึ้น ตรงกันข้ามถ้าเสนอคู่กันไม่บ่อยครั้งตัวเสริมแรงทุติยภูมิก็จะมีประสิทธิภาพลดลงและช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวระหว่างการเสนอตัวเสริมแรงทุติยภูมิและตัวเสริมแรงปฐมภูมิ ตัวเสริมแรงทุติยภูมิ ดังเช่น รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส การดำเนินงานหรือดำเนินกิจกรรมนันทนาการนั้น เมื่อเด็กเด็กด้อยโอกาสมองว่าสามารถตอบสนองต่อความสนุกสนานที่ตนเองได้รับจึงเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งความสนุกสนานถือได้ว่าเป็นตัวเสริมแรงปฐมภูมิ หลังจากนั้นองค์กรพัฒนาเอกชนได้กล่าวชื่นชมเด็กด้อยโอกาสถึงการเข้าร่วมกิจกรรม ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ เป็นการกล่าวชมเชยจึงเป็นการเสริมแรงทุติยภูมิให้กับเด็กขึ้น เมื่อเพิ่มความถี่และใช้คู่กันไประหว่างการเสริมแรงปฐมภูมิและตัวเสริมแรงทุติยภูมิ ทำให้พฤติกรรมเกิดความถี่เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นเมื่อศูนย์ภูมิดีจัดกิจกรรมนันทนาการ เด็กด้อยโอกาสสนุกสนาน พร้อมทั้งได้รับคำชื่นชมและอื่นๆที่สนองต่อความต้องการของตนเองโดยตรงความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมก็เพิ่มขึ้นตามมา

การเสริมแรงสามารถดำเนินการได้ 2 ลักษณะคือ

1) การเสริมแรงทางบวก (Positive Reinforcement)คือการเสริมแรงที่มีผลทำให้พฤติกรรมที่ได้รับนั้นมีความถี่เพิ่มขึ้น การให้รางวัลและการใช้คำพูดตำหนิหรือการตีบุคคลใด บุคคลหนึ่งอาจเป็นเสริมแรงทางบวกได้หากการกระทำดังกล่าวส่งผลทำให้พฤติกรรมที่ได้รับการกระทำนั้นมีความถี่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งประเภทตัวเสริมแรงสิ่งที่มีศักยภาพเป็นตัวเสริมแรงนั้นคือ 1)ตัวเสริมแรงประเภทสิ่งของ (Material Reinforcers) คือการให้สิ่งของประเภทต่างๆ เช่น ของขวัญ ของเล่น ขนมอาหาร เป็นต้น 2)ตัวเสริมแรงทางสังคม (Social Reinforcers) คือการให้การเสริมแรงด้วยการแสดงออกโดยใช้ท่าทางและการชมเชย เช่น การยิ้มให้ โอบกอด การยอมรับ การแสดงสีหน้าชื่นชมเป็นต้น 3)ตัวเสริมแรงที่เป็นกิจกรรม (Activity Reinforcers) คือการให้กิจกรรมที่บุคคลชื่นชอบมาช่วยเสริมแรงในกิจกรรที่บุคคลไม่ค่อยชื่นชอบหรือเรียกว่าหลักการพรีแมค (Premack Principle)

เช่น ให้เด็กเล่นแท็บเล็ตได้ เมื่อเด็กทำการบ้านเสร็จโดยวางเงื่อนไขว่าเด็กจะต้องทำการบ้านให้เสร็จก่อนที่จะเล่นแท็บเล็ตได้ 4)ตัวเสริมแรงที่เป็นเบี้ยอรรถกร (Token Reinforcers) คือการใช้เงินดาวแต้มแสตมป์เป็นตัวเสริมแรง โดยที่ตัวเสริมแรงนี้มีคุณค่าเป็นตัวเสริมแรงได้เพราะนำมาแลกตัวเสริมแรงอื่นๆได้ 5)ตัวเสริมแรงภายใน (Covert Reinforcers) คือ ตัวเสริมแรงที่เป็นความรู้สึกเกิดขึ้นภายใน เช่น ความสุขความสบายใจความภูมิใจ เป็นต้น เช่น การเสริมแรงทางบวกให้กับเด็กด้อยโอกาสโดยการให้รางวัลเมื่อเด็กมีพฤติกรรมที่เหมาะสมและใช้คำพูดตำหนิเมื่อแสดงพฤติกรรมไม่พึงประสงค์และในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับกลุ่มเด็กด้อยโอกาสภายใต้การขับเคลื่อนของศูนย์ภูมิดี

การเสริมแรงทางบวกนั้น สกินเนอร์ (อ้างอิงจาก สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. 2536) เห็นว่าปัจจัยที่สำคัญในการสร้างพฤติกรรมการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพผู้ให้การเสริมแรงต้องมีความเข้าใจถึงวิธีการที่เหมาะสมด้วย เช่นเดียวกันกับศูนย์ภูมิดี ในการให้การเสริมแรงทางบวกแก่เด็กด้อยโอกาส เพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่เหมาะสมและการเรียนรู้ควรให้การเสริมแรงทางบวกที่เข้าใจถึงวิธีการเหมาะสม ซึ่งจะเห็นว่าการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์ภูมิดีได้มีการนำการเสริมแรงทางบวกมาใช้ในหลายประเภท เช่น การให้รางวัล การโอบกอด การยิ้ม การพูดจาไพเราะเป็นต้น ซึ่งจะเสริมในเรื่องการเรียนรู้และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นแก่เด็กด้อยโอกาส

2) การเสริมแรงทางลบ (Negative Reinforcement) คือการกระทำให้ความถี่ของพฤติกรรมเพิ่มขึ้นซึ่งเป็นผลมากจากการที่แสดงพฤติกรรมนั้น สามารถถอดถอนจากสิ่งเร้าที่ไม่พึงพอใจออกไปได้สิ่งเร้าที่ไม่พึงพอใจจะเป็นตัวเสริมแรงทางลบได้ต่อเมื่อมีพฤติกรรมที่แสดงออกมาเพื่อถอดถอนสิ่งเร้าที่ไม่พึงพอใจนั้นเพิ่มขึ้นซึ่งการเสริมแรงทางลบจะเกี่ยวข้องกับ 2 ลักษณะคือ พฤติกรรมหลีกหนี (Escape Behavior) คือเมื่ออินทรีย์ต้องเผชิญกับสภาพสถานการณ์ที่ไม่พึงพอใจ (Aversive Event) ก็สามารถแสดงพฤติกรรมอื่นเพื่อที่จะถอดถอนสภาพการณ์ที่ไม่พึงพอใจนั้น พฤติกรรมที่แสดงนั้นเรียกว่าพฤติกรรมหลีกหนีถ้าพฤติกรรมอื่นที่แสดงออกนั้น เกิดขึ้นบ่อยรั้งขึ้นเมื่อต้องเผชิญกับสภาพสถานการณ์ที่ไม่พึงพอใจสภาพการณ์ที่ไม่พึงพอใจจะทำหน้าที่เป็นตัวเสริมแรงทางลบทันที เช่น เมื่อเด็กด้อยโอกาสต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ที่อยู่อาศัยแออัดไม่มีพื้นที่ให้ได้เล่นได้ทำกิจกรรมผ่อนคลายซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ไม่พึงพอใจจึงเกิดพฤติกรรมหลีกหนีจากพื้นที่นั้นไปหาพื้นที่ที่สามารถเล่นได้และมีบริเวณกว้างขวาง ซึ่งศูนย์ภูมิดีมีพื้นที่ให้เล่นและกว้างขวาง พฤติกรรมการไปเล่นในพื้นที่ที่มีบริเวณกว้างขวางจึงเป็นพฤติกรรมการหลีกหนีและเมื่อเด็กต้องเผชิญกับพื้นที่แออัดอยู่ตลอดเวลาสภาพพื้นที่ที่แออัดจึงเป็นตัวเสริมแรงทางลบไป นอกจากพฤติกรรมหลีกหนีแล้วยังมีพฤติกรรมหนึ่ง ได้แก่ พฤติกรรมหลีกเลี่ยง (Aviodance Behavior) เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการได้รับสัญญาณว่าเหตุการณ์ที่ไม่พึงพอใจจะเกิดขึ้น ซึ่งบุคคลสามารถหลีกเลี่ยงจากสิ่งเร้าที่ไม่พึงพอใจได้โดยการแสดงพฤติกรรมอื่นแทน เช่น เมื่อศูนย์ภูมิดีได้จัดกิจกรรมขึ้นมา การที่เด็กด้อยโอกาสร่วมกิจกรรมแต่ไม่ให้ความร่วมมือกับสิ่งที่กำลังดำเนินกิจกรรมอยู่เด็กด้อยโอกาสอาจจะพบว่าสิ่งเร้าที่ไม่พึงพอใจคือ จะไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมอีกถ้ายังไม่ให้ความ

ร่วมมือในการทำกิจกรรมจึงเกิดการใส่ใจและให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่าง เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงสิ่งเร้าที่ไม่พึงพอใจคือการไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมสนุกๆกับศูนย์ภูมิดี

ในทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบกระทำของ สกินเนอร์ (อ้างอิงจาก สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. 2536) นอกจากการใช้การเสริมแรงที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ผู้ที่ให้การเสริมแรงต้องมีความเข้าใจถึงวิธีการในการกำหนดระยะเวลาในการเสริมแรง โดยสกินเนอร์ได้กำหนดวิธีการให้การเสริมแรงไว้ดังนี้ คือ ตารางการเสริมแรง (Schedules of Reinfercement) ซึ่งการเสริมแรงต่อพฤติกรรมนั้นสามารถที่จะใช้การเสริมแรงตามจำนวนครั้ง (Radio) ของการเกิดของพฤติกรรมหรือตามช่วงเวลา (Interval) ของการเกิดพฤติกรรมได้โดยตารางการเสริมแรงได้แก่ 1)การเสริมแรงแบบทุกครั้ง (Continuous Reinfercement หรือ CRF) เป็นการเสริมแรงทุกครั้งที่ที่บุคคลแสดงพฤติกรรมเป้าหมายถูกต้องการเสริมแรงแบบทุกครั้งนี้จะทำให้พฤติกรรมขึ้นเร็วและลดลงได้อย่างรวดเร็วเช่นกัน 2)การเสริมแรงตามช่วงเวลา (Fixed Interval Scheduls หรือ FI) เป็นการให้การเสริมแรงเมื่อบุคคลแสดงพฤติกรรมเป้าหมายครั้งแรกตามช่วงเวลาที่กำหนดไว้ 3)การเสริมแรงตามช่วงเวลาที่ไม่แน่นอน (Varible Interval Scheduls หรือ VI) เป็นการให้การเสริมแรงเมื่อบุคคลแสงดพฤติกรรมเป้าหมายครั้งแรกเมื่อครบช่วงเวลาที่กำหนดที่ไม่แน่นอน ซึ่งการเสริมแรงในลักษณะนี้บุคคลไม่สามารถรู้ได้เลยว่าเมื่อใดที่ตนจะได้รับการเสริมแรงจึงทำให้มีพฤติกรรมที่แสดงออกค่อนข้างสูงและมีความสม่ำเสมอของการแสดงพฤติกรรมเป้าหมาย 4)การเสริมแรงตามจำนวนครั้ง (Fixed Radio Schedules หรือ FR) เป็นการให้การเสริมแรงเมื่อบุคคลแสดงพฤติกรรมเป้าหมายได้ครบจำนวนครั้งที่แน่นอนที่กำหนดไว้ 5) การเสริมแรงตามจำนวนครั้งที่ไม่แน่นอน (Variable Radio Scheduls หรือ VR) เป็นการเสริมแรงเมื่อบุคคลแสดงพฤติกรรมเป้าหมายครบตามจำนวนครั้งที่ไม่แน่นอนของการแสดงพฤติกรรมเป้าหมายจากการใช้ตารางเสริมแรง เพื่อให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเป้าหมายนั้นพบว่าการเสริมแรงตามช่วงเวลาที่ไม่แน่นอน (Varible Interval Scheduls หรือ VI) เป็นการเสริมแรงที่ให้ผลที่ดีสุดเพราะว่าบุคคลไม่สามารถรับรู้ได้เลยว่าเมื่อใดจะได้รับการเสริมแรงจึงทำให้เกิดการแสดงพฤติกรรมที่สูงและสม่ำเสมอมีความคงทนถาวรของพฤติกรรม เมื่อเทียบเคียงกับการดำเนินงานของศูนย์ภูมิดี เมื่อจัดให้มีกิจกรรมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน มีการใช้ตารางเสริมแรงแบบผสมผสานและดูความเหมาะสมของพฤติกรรมเพื่อให้การเสริมแรงลงไปนั้นทำให้เด็กด้อยโอกาสเกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์และเกิดอยู่สม่ำเสมออยู่คงทนถาวรในการแสดงพฤติกรรมออกมา

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น สกินเนอร์ ให้ความสนใจผลกรรม 2 ประเภทคือ ผลกรรมที่เป็นตัวเสริมแรง และผลกรรมที่เป็นตัวลงโทษ ซึ่งผลกรรมที่เป็นตัวลงโทษ (Punisher) คือ

การลงโทษ (Punisher)

การลงโทษหมายถึง การให้ผลกรรมหลังจากที่บุคคลแสดงพฤติกรรมเป้าหมายแล้วมีผลทำให้พฤติกรรมเป้าหมายนั้นลดลงหรือยุติลงการลงโทษไม่มีผลต่อการยุติพฤติกรรมในระยะยาวเพราะการลงโทษเป็นเพียงการระงับพฤติกรรมเท่านั้น เช่น เมื่อเด็กด้อยโอกาสแสดงพฤติกรรมไม่

เหมาะสมแล้วถูกลงโทษการลงโทษจะถูกระงับพฤติกรรมไว้ชั่วคราวหากการควบคุมของการลงโทษจากองค์กรพัฒนาเอกชนหายไปพฤติกรรมที่ถูกลงโทษก็จะกลับคืนมา

การหยุดยั้ง (Extintcion)

การหยุดยั้งหมายถึง การที่บุคคลยุติการให้การเสริมแรงทางบวกกับพฤติกรรมเป้าหมายที่เคยได้รับการเสริมแรงทางบวกมาก่อนแล้ว ซึ่งผลจากการหยุดยั้งอาจทำให้เกิดการระเบิดของพฤติกรรมแล้วค่อยๆ ลดลงจนหายไปในที่สุดการหยุดยั้งจะมีผลต่อพฤติกรรมหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการคือ 1)ขนาดของตัวเสริมแรง 2)การยืดเวลาของตัวเสริมแรง 3)ความสม่ำเสมอของการเสริมแรง

แม้ว่าในหลายๆ สถานการณ์ข้อดีของการลงโทษคือ วิธีการลงโทษดูจะเป็นวิธีการหยุดยั้งพฤติกรรมที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายได้อย่างรวดเร็วก็ตามและการลงโทษทำให้พฤติกรรมที่พึงประสงค์มีโอกาสเพิ่มขึ้นได้แต่การลงโทษมีข้อจำกัดในเรื่องของเกิดปัญหาทางอารมณ์ เช่น โกรธ ผิดหวังการลงโทษอาจกระตุ้นให้เกิดความก้าวร้าวและการลงโทษไม่ได้ผลของการหยุดพฤติกรรมอย่างถาวรดังนั้นการลงโทษ สกินเนอร์ได้เสนอแนะว่าควรให้การลงโทษเป็นทางเลือกสุดท้าย แนวทางที่ดีสำหรับการหยุดยั้งพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์คือ การใช้หลักการเสริมแรงเมื่อบุคคลแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ควบคู่กับการหยุดยั้ง เมื่อบุคคลแสดงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์หากเลือกที่จะใช้วิธีการลงโทษควรที่จะบอกถึงการกระทำว่าทำไมถึงถูกลงโทษด้วย ดังเช่น ศูนย์ภูมิดีการที่ต้องทำกิจกรรมกับกลุ่มเด็กด้อยโอกาสที่มีพฤติกรรมที่หลากหลายหลีกเลี่ยงได้น้อยที่ไม่ใช้การลงโทษเพื่อให้เด็กด้อยโอกาสหยุดยั้งกิจกรรมแต่เมื่อมีการลงโทษ เจ้าหน้าที่ศูนย์ภูมิดีได้เข้าไปอธิบายถึงเหตุผลว่าทำไมต้องลงโทษ เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ถึงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ว่าไม่ควรกระทำอีก เป็นต้น

สรุปจากทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบการกระทำ ในการนำมาเทียบเคียงในการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยต้องการศึกผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคลคือ ตัวเด็กด้อยโอกาสที่เข้าร่วมกิจกรรมในรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบการกระทำจะช่วยอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในระดับปัจเจกเกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้นกับตัวเด็กด้อยโอกาสเมื่อผ่านกิจกรรมต่างๆที่ทางศูนย์ภูมิดีได้จัดขึ้น เพื่อให้เด็กมีภูมิคุ้มกันในการใช้ชีวิตอยู่ภายใต้สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงนี้โดยการให้การเสริมแรงทางบวกและการเสริมแรงทางลบ ทั้งมีการลงโทษและหยุดยั้งเพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์และให้พฤติกรรมนั้นเกิดขึ้นสม่ำเสมอและอยู่คงทนถาวรติดตัวเด็กด้อยโอกาส ซึ่งสกินเนอร์มีความเชื่อว่าพฤติกรรมของบุคคลเป็นผลพวงเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมดังนั้นจึงจำเป็นที่ต้องศึกษาทำความเข้าใจเรียนรู้การเสริมแรงต่างๆที่เกิดขึ้นว่าส่งผลให้เกิดการแปลเปลี่ยนของพฤติกรรมเด็กด้อยโอกาสอย่างไรบ้าง

5.6 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงชีวิตที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มีพระราชดำรัสแก่ชาวไทยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา เพื่อให้ประชาชนสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆที่เกิดขึ้นในสังคมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจำแนกองค์ประกอบออกเป็น 3 ห่วง 2 เงื่อนไขประกอบด้วย 3 ห่วงคือทางสายกลางห่วงที่ 1 คือ พอประมาณหมายถึง พอประมาณในทุกอย่างความพอดีไม่มากหรือว่าน้อยจนเกินไปโดยต้องไม่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่นให้เดือดร้อน ห่วงที่ 2 คือ มีเหตุผลหมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น จากการกระทำนั้น ๆอย่างรอบคอบ ห่วงที่ 3 คือ การมีภูมิคุ้มกันในตัวดีพอสมควรหมายถึง พลวัตในมิติต่าง ๆทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในสภาวะต่าง ๆอย่างรวดเร็วขึ้นจึงต้องมีการเตรียมตัวพร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆการกระทำที่เรียกได้ว่าพอเพียงไม่คำนึงถึงเหตุการณ์และผลในปัจจุบันแต่จำเป็นต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆที่จะเกิดขึ้นในอนาคตภายใต้ข้อจำกัดของข้อมูลที่มีอยู่และสามารถสร้างภูมิคุ้มกันพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและ 2 เงื่อนไขตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงได้แก่เงื่อนไขที่ 1 เงื่อนไขความรู้คือมีความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้านความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นตอนปฏิบัติคุณธรรมประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรมมีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทนมีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต เงื่อนไขที่ 2 เงื่อนไขคุณธรรมคือ มีความตระหนักในคุณธรรมมีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทนมีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต (ศูนย์การเรียนรู้และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริภาคใต้และศูนย์สาธิต และส่งเสริมงานศิลปาชีพ ภาคใต้ จังหวัด สุราษฎร์ธานี. 2557ออนไลน์)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับการนำไปปฏิบัติตามต้องมีความรอบรู้รอบคอบระมัดระวังมีคุณธรรมซื่อสัตย์สุจริต ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกล่าวรวมถึงแนวทางการปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับด้วยโดยความพอเพียงเป็นทั้งวิธีการและผลจากการกระทำซึ่งจะทำให้เกิดวิถีการพัฒนาและผลของการพัฒนาที่สมดุลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ขณะเดียวกันนี้ ความสมดุลของการกระทำทั้งเหตุและผลนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาภายใต้พลวัตทั้งภายในและภายนอกประเทศซึ่งจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ทำให้พบว่าการที่เด็กด้อย

โอกาสแสดงพฤติกรรมเสี่ยง เช่นเสพสารเสพติด เล่นเกม การพนัน อบายมุข ดื่มสุรา ตั้งกลุ่มแก๊งมั่วสุม เป็นต้น ล้วนเกิดจากการขาดภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร เนื่องจากไม่ได้มีการเตรียมตัวที่จะรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่มากระทบทั้งภายในและภายนอกหากเด็กด้อยโอกาสมีการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆนั้นจะส่งผลให้เด็กด้อยโอกาสมีจิตใจที่เข้มแข็งเกิดภูมิคุ้มกันที่ดีในตนขึ้น มิให้ถูกชักจูงให้กระทำพฤติกรรมเสี่ยงสิ่งที่เป็น หากเทียบเคียงกับการศึกษาในครั้งนี้ถึงรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมจะทำให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคล และองค์กรได้อย่างครอบคลุมยิ่งขึ้น

5.7 ทฤษฎีลำดับขั้นแรงจูงใจของมาสโลว์ (Maslow's hierarchical of Motivation)

มาสโลว์ (Maslow. 1954) มีทัศนคติมองมนุษย์ในด้านที่ดีงาม โดยอธิบายว่ามนุษย์แต่ละคนมีศักยภาพพอสำหรับที่จะชี้นำตนเอง ยอมรับตนเองทั้งในส่วนดีและส่วนบกพร่อง รู้จักจุดอ่อนและความสามารถของตน มาสโลว์อธิบายว่ามนุษย์ทุกคนมีความต้องการที่จะสนองความต้องการให้กับตนเองทั้งสิ้น ความต้องการนั้นต้องการพื้นฐานต่ำสุดก่อนจึงจะผ่านขึ้นไปยังความต้องการขั้นสูงตามลำดับ มนุษย์มีธรรมชาติใฝ่ดีสร้างสรรค์ความดีปรารถนาความเจริญก้าวหน้ารู้จักคุณค่าในตนเอง รู้จักรับผิดชอบชั่วดี มีความรับผิดชอบในชีวิต ประเด็นสำคัญคือ มนุษย์มีความปรารถนาจะรู้จักตนเองและความสามารถเฉพาะของตนเองหากมนุษย์อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีเอื้อต่อการพัฒนาแล้วจะพัฒนาไปสู่ความมุ่งดีความเจริญของบุคลิกภาพและวุฒิภาวะ มาสโลว์เชื่อว่าการศึกษานั้นควรจะศึกษาจิตวิทยาจากบุคคลที่มีสุขภาพจิตดีบุคลิกภาพมั่นคงประสบความสำเร็จและมีความสุขในชีวิต เพื่อค้นหาคุณลักษณะของบุคลิกภาพที่ดีต้องมีองค์ประกอบอะไรบ้างมีแนวทางพัฒนาอย่างไร ซึ่งการศึกษาเรื่องคนต้องศึกษาคนทั้งคนไม่สามารถแยกศึกษาเป็นส่วนย่อยแล้วนำมาสรุปเนื่องจากจะทำให้เสี่ยงต่อความผิดพลาดได้

นอกจากนี้มาสโลว์ (Maslow. 1954) ได้ระบุว่ามนุษย์จะมีความต้องการที่เรียงลำดับจากระดับพื้นฐานไปยังระดับสูงสุด ซึ่งมาสโลว์แบ่งลำดับแรงจูงใจของมนุษย์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ขั้นที่ 1 ความต้องการทางสรีรวิทยา (Physiological needs) ความต้องการในขั้นนี้เป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์เป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic needs) เพื่อความอยู่รอดตัวอย่างเช่นความต้องการอากาศ อาหาร ยารักษาโรค หากความต้องการขั้นแรกยังไม่ได้รับการตอบสนองก็ยากที่จะพัฒนาสู่ขั้นอื่น ๆได้ ขั้นที่ 2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Safety and security needs) เมื่อมนุษย์ตอบสนองความต้องการทางร่างกายได้แล้วก็เพิ่มความต้องการในระดับสูงขึ้น ในขั้นนี้เกิดความต้องการที่รักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเองความต้องการความมั่นคงในชีวิตและหน้าที่การงานหากไม่ได้รับการตอบสนองจึงเกิดความรู้สึกหวาดกลัวรู้สึกไม่มั่นคง เป็นต้น ขั้นที่ 3 ความต้องการเป็นเจ้าของความต้องการที่จะได้รับรักและรักผู้อื่น(Belonging and love needs) ความต้องการความผูกพันหรือการยอมรับเมื่อ 2 ขั้นแรกได้รับการสนองความต้องการแล้วมนุษย์จะสร้างความรักและความผูกพันกับผู้อื่นความต้องการได้รับการยอมรับชื่นชมจากผู้อื่น เป็น

ต้น ขั้นที่ 4 ความต้องการความต้องการมีศักดิ์ศรีจากตนเองและผู้อื่น (Esteem needs) แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะได้แก่ความต้องการนับถือตนเอง (Self-respect) คือ ความต้องการมีอำนาจมีความเชื่อมั่นในตนเองมีความสามารถและความสำเร็จมีความเคารพนับถือตนเองและความต้องการได้รับการยกย่องนับถือ (Esteem from others) คือความต้องการชื่อเสียงเกียรติยศการยอมรับยกย่องจากผู้อื่นและขั้นที่ 5 ความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ (Self-actualization needs) เป็นความต้องการสูงสุดของแต่ละบุคคล เช่น ความต้องการจะทำทุกสิ่งทุกอย่างได้สำเร็จความต้องการทำทุกอย่างเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง เป็นต้น

หากเทียบเคียงการศึกษาในครั้งนี้ถึงรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมนี้ จะนำมาเพื่ออธิบายเด็กด้อยโอกาสที่มีภูมิคุ้มกันเกิดขึ้นแล้ว เพราะจากความเชื่อของมาสโลว์เชื่อว่าบุคคลที่มีสุขภาพจิตดีบุคลิกภาพมั่นคงประสบความสำเร็จซึ่งในการศึกษานี้การประสบความสำเร็จจะเทียบเคียงกับการมีภูมิคุ้มกันที่ดีของเด็กด้อยโอกาสจะทำให้เข้าใจถึงลักษณะของบุคลิกภาพที่ดีนั้นต้องมีองค์ประกอบอะไรบ้าง มีแนวทางพัฒนาอย่างไรหลังจากผ่านกระบวนสร้างภูมิคุ้มกันด้วยตนเองและจากองค์กรพัฒนาเอกชนจะทำให้เข้าใจมูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กร ที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคล และองค์กรได้อย่างครอบคลุม

5.8 แนวคิดการพัฒนาชุมชน

โลกปัจจุบันเป็นโลกของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเพื่อความอยู่รอดในโลกสมัยใหม่คนจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงและต้องคุ้นเคยกับสิ่งแวดล้อมในการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้นอาจจำแนกออกได้เป็น5 ประเภทด้วยกันคือ1)การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ (Evolutionnary changes) 2)การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ (Revolutionary changes) 3)การเปลี่ยนแปลงโดยการบังคม (Coercive changes) 4)การเปลี่ยนแปลงโดยการแนะแนวทาง (Guidance changes) และได้แบ่งการเปลี่ยนแปลงออกเป็น 3 แบบคือ 1)การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแบบแผน (Unplanned changes) 2) การเปลี่ยนแปลงแบบมีแบบแผน (Planned changes) 3) การเปลี่ยนแปลงที่แจ้งชัด (Concreated changes) จากการเปลี่ยนแปลงตามแบบต่างๆ นั้นไม่เพียงพอที่จะช่วยส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นได้ แต่จำเป็นต้องมีเครื่องมือหรือการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนเข้ามาช่วยการพัฒนาชุมชนก็เป็นวิธีการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนที่ได้ถูกนำมาใช้ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมในประเทศที่กำลังพัฒนาการพัฒนาชุมชนจึงเป็นยุทธศาสตร์ (Strategy) เพื่อปรับปรุงเศรษฐกิจและสังคมของคนที่ยากจนในชนบท โดยรัฐบาลมีความเชื่อมั่นว่าการพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดวิธีการหนึ่งที่จะนำมาใช้การพัฒนาชุมชนจึงถือว่าเป็นขบวนการทางการศึกษาอย่างหนึ่งที่ประเทศพัฒนาแล้วถือว่าสำคัญยิ่งในการที่ประชาชนเข้ามามีบทบาทร่วมมือในการพัฒนาชุมชนแต่ละหน่วยผสมผสานรวมแล้วเป็นการพัฒนา

ประเทศนั้นสุดยอด ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงเป็นวิธีการที่สามารถนำมาใช้อย่างได้ผลในการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันไป (จีรพรรณ กาญจนะจิตรา. 2553)

ความหมายการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Community Development เป็นคำที่ใช้ระหว่างประเทศในความหมายที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเจริญของชุมชนที่ยังล้าหลังในทางเศรษฐกิจและสังคมโดยระดมกำลังทรัพยากรในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้นหรือให้เจริญขึ้นทุกๆด้านนั่นเองคือ ต้องพัฒนาคนกลุ่มชนสิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือ สาธารณสมบัติและพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมดังเช่น กูดดีนาร์ท (1963) กล่าวว่าการพัฒนาชุมชนคือมุ่งเน้นในเรื่องการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมหรือสถานะทางกายภาพและมุ่งเน้นในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนจากสภาวะหรือสถานการณ์ที่เก่าแก่ล้าสมัยให้มาสนใจและทำความเข้าใจสถานการณ์ปัจจุบันและสอดคล้องกับมินิไคล์เออร์ (1956) ให้ความหมายว่าการพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม ซึ่งประชาชนนั้นได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและปฏิบัติการก่อตั้งกลุ่มและวางแผนในการแก้ไขปัญหาของเขาตลอดจนขอความช่วยเหลือจององค์กรภาครัฐหรือองค์กรอาสาสมัครอื่นๆ ซึ่งสอดคล้องกับศาสตราจารย์ดันแฮม (1958) กล่าวว่าการพัฒนาชุมชนหมายถึงการร่วมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้ชุมชนมีปึกแผ่นดำเนินไปในทิศทางที่ตนต้องการการทำงานแรกต้องอาศัยความร่วมมือของราษฎรในชุมชนนั้นๆ แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยราชการหรือองค์กรอาสาสมัครอื่นๆ และยังสอดคล้องกับ สายหุ ตะเจริญ และนิรุต ไชยกุล อดีตอธิบดีกรมพัฒนาชุมชนให้ความหมายการพัฒนาชุมชนไว้ว่าการพัฒนาชุมชนคือการสร้างชุมชนให้เติบโตการพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชนในชุมชนเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตัวเองเพื่อนบ้านและชุมชนให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (จีรพรรณ กาญจนะจิตรา. 2553)

นอกจากนี้ ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2516) ได้สรุปความหมายการพัฒนาชุมชนต่างๆว่าการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นทั้งขบวนการ (Process) วิธีการ (Method) กรรมวิธีการเปลี่ยนแปลง (Movement) และเป็นแผนงาน (Program) ส่วนในการให้ความหมายขององค์การสหประชาชาติยึดถือเป็นมาตรฐานอยู่คือการพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการ ซึ่งดำเนินไปด้วยการร่วมกำลังของราษฎรเองกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐเพื่อปรับปรุงเพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นและผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติ เพื่อให้ราษฎรสามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่จากความหมายการพัฒนาชุมชนดังกล่าวมาข้างต้นนั้น พอสรุปได้ดังนี้

การพัฒนาชุมชนมีองค์ประกอบ 10 ประการด้วยกันได้แก่ 1)พยายามที่จะยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้ดีขึ้นทุกด้านในการดำรงชีวิต 2)มุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมหรือลักษณะทางกายภาพตลอดจนเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน 3)การดำเนินงานจะต้องสนองตอบต่อความต้องการของประชาชน 4)ต้องใช้หลักการส่งเสริมให้ประชาชน

เกิดความคิดริเริ่มแก้ปัญหาและรู้จักวิธีช่วยตัวเองโดยใช้กระบวนการกลุ่ม 5)ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องทำหน้าที่ในการส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดริเริ่มขึ้น 6)การทำแผนงานพัฒนาโดยให้มีความร่วมมือระหว่างประชาชนกับประชาชนประชาชนกับภาครัฐและองค์กรอาสาสมัครเอกชน 7)ภาครัฐจะให้ความช่วยเหลือเฉพาะสิ่งที่เกินขีดความสามารถที่ชุมชนหรือราษฎรจะจัดหามาได้เอง 8)ต้องรวบรวมผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆเข้าด้วยกันไม่ควรมีเพียงหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใดในการดำเนินการเพียงลำพัง 9)ต้องพิจารณาถึงสังคมประเพณีวัฒนาธรรมของท้องถิ่นเป็นหลัก 10)อาศัยหลักการและแนวทางระบอบประชาธิปไตยเป็นพื้นฐานการดำเนินการ

กล่าวโดยสรุปการพัฒนาชุมชนหมายถึง การมุ่งเน้นพัฒนาคนกลุ่มชนสิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือสาธารณสมบัติและพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมหรือสถานะทางกายภาพตลอดจนทัศนคติของประชาชน จากสภาวะหรือสถานการณ์ที่เก่าแก่ล้าสมัยให้มาสนใจและทำความเข้าใจสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งการพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมประชาชนนั้นต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและปฏิบัติ การก่อตั้งกลุ่มและวางแผนในการแก้ไขปัญหาของตนเองและได้รับความช่วยเหลือขององค์กรภาครัฐหรือองค์กรอาสาสมัครอื่น เพื่อองค์กรเหล่านั้นเข้ามาทำการพัฒนาความรู้ความสามารถของประชาชนในชุมชนเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตัวเองเพื่อนบ้านและชุมชนให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นเกี่ยวกับความหมาย บทบาทหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชนในการดำเนินงานที่ทำเป็นคู่ขนานของภาครัฐในการพัฒนาชุมชนนั้นจำเป็นต้องช่วยกันหลาย ๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งองค์กรพัฒนาเอกชนตามความหมายของการพัฒนาชุมชนคือ องค์กรอาสาสมัครที่จะเข้ามาช่วยกันทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนให้บรรลุเป้าหมายให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ศูนย์ภูมิดีได้ลงไปทำงานกับชุมชนดีใจ เพื่อทำการพัฒนาประชาชนในชุมชนคือ เด็กให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นโดยสร้างรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาสในชุมชนนี้ ถือว่าได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักและแนวทางของการพัฒนาชุมชนที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

แนวคิดพื้นฐานการพัฒนาชุมชน

แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนเกิดขึ้นด้วยข้อเท็จจริงที่ว่าประชาชนเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในชนบทของประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายยังยากจนข้นแค้น มีความด้อยทั้งทางสุขภาพร่างกายและฐานะทางสังคมภาระหน้าที่ของงานพัฒนาชุมชนคือการขจัดปัดเป่าปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนโดยแนวความคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน มีดังนี้

1)ความร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชน (Partnership) การพัฒนาที่ได้ผลดีที่สุดและถาวรที่สุดนั้น ควรจะเกิดจากพลังและขีดความสามารถของชุมชนที่ได้ผนึกกำลังกันขึ้นมาผสมผสานกับการสนับสนุนจากพลังของการปกครองแห่งรัฐ

2)การช่วยเหลือตนเอง (Aids Setf Help) คือ วิธีการที่จะช่วยเหลือคนอื่นนั้นวิธีการที่ดีที่สุดคือ การช่วยให้ประชาชนมีขีดความสามารถที่จะช่วยตัวเองต่อไปได้ โดยไม่ต้องคอย

พึ่งให้คนอื่นมาช่วยอยู่ตลอดไป การช่วยเหลือตัวเองคือ ประชาชนสามารถเข้าร่วมปฏิบัติงานที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน สามารถเข้าแก้ไขข้อขัดข้องส่วนรวมของชุมชนได้

3)ความคิดริเริ่มของชุมชน (Local Initiative) ประชาชนจะสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ประชาชนต้องได้รับการนำความคิดที่ถูกต้องต่อการพัฒนาในแง่บวก จนสามารถแสดงความคิดริเริ่มทำงานตามโครงการพัฒนาโดยไม่ต้องรอให้ทางรัฐเป็นผู้เข้าชักชวนหรือกระตุ้น

4)ความต้องการของชุมชน (Felt Needs) ปัญหาและความต้องการของชุมชนนั้นเป็นผลผลิตของวัฒนธรรม โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมของชุมชนเอง ดังนั้นเพื่อความสอดคล้องกับเงื่อนไขบางประการที่เกิดขึ้นนั้น ชุมชนต้องมีความยืดหยุ่นและเคลื่อนไหวปรับตัวให้เข้าสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

5)ความสมดุลในการพัฒนา (Balanced Development) การพัฒนาความต้องการของชุมชนต้องระลึกถึงขีดความสามารถของรัฐในการสนองตอบ รวมทั้งนโยบายและวัตถุประสงค์ของรัฐด้วยจุดเน้นของงานพัฒนาชุมชนคือการพัฒนาทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรมต้องได้สัดส่วนกัน ถึงแม้การพัฒนาชุมชนมุ่งพัฒนาตัวคนให้มีทรรศนะศรัทธาและขีดความสามารถจนช่วยตัวเองได้

6)การศึกษาภาคชีวิต (Long-Life Education) การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตที่ดำรงอยู่ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะปรับปรุงคุณภาพของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชน

7)การพัฒนาชุมชน เป็นการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ (Wholistic Program) คือ ปัญหาของชุมชนหรือของประเทศไทยไม่อาจแก้ไขได้ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง หรือโดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะเท่านั้น แต่จะต้องเป็นการประสานปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและมีการประสานงานของวิธีการหลายวิธีและหลายด้าน

8)การพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินงานที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับนโยบายพัฒนาประเทศ (The Mainstream of National Development) คือ กิจกรรมในท้องถิ่นจะได้รับการสนับสนุนให้เป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนค้ำจุนนโยบายการสนับสนุนที่ได้รับจากภาครัฐ

กระบวนการพัฒนาชุมชน

กระบวนการพัฒนาชุมชนซึ่งกรมการพัฒนาชุมชนได้อธิบายถึงกระบวนการทำงานพัฒนาชุมชนว่าเป็นการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่องและเป็นกระบวนการ โดยมีรายละเอียดกระบวนการ ดังนี้

1)การศึกษาชุมชน เป็นการเสาะแสวงหาข้อมูลต่างๆในชุมชนเช่นข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมการเมืองการปกครองและสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเพื่อทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนที่แท้จริง

2)การให้การศึกษาแก่ชุมชน เป็นการสนทนาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับประชาชน เป็นการนำข้อมูลต่าง ๆที่ได้จากขั้นตอนการศึกษาชุมชนมาวิเคราะห์ถึงปัญหาความต้องการและสภาพที่เป็นจริงซึ่งในปัจจุบันก็คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อค้นหาปัญหาร่วมกันของชุมชน

3)การวางแผน / โครงการ เป็นขั้นตอนให้ประชาชนร่วมตัดสินใจและกำหนดโครงการหาสาเหตุแนวทางแก้ไขและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจการแก้ไขอยู่ภายใต้ขีดความสามารถของประชาชนและการสร้างความช่วยเหลือจากภายนอก กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการแก้ไขปัญหาวิธีการวางแผนการเขียนโครงการให้ประชาชนมีส่วนร่วม

4)การดำเนินงานตามแผนและโครงการ โดยมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการตามแผนและโครงการที่ได้ตกลงไว้ กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้คือ การเป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุนใน 2 ลักษณะคือ 4.1)เป็นผู้ปฏิบัติงานทางวิชาการ เช่น แนะนำการปฏิบัติงานให้คำปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน 4.2)เป็นผู้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน

5)การติดตามประเมินผลเป็นการติดตามความก้าวหน้าของงานที่กำลังดำเนินการตามโครงการเพื่อการปรับปรุงแก้ไขปัญหาเพื่อทราบผลความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรคแล้วนำผลการปฏิบัติงานตามโครงการเผยแพร่เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบ

การพัฒนาชุมชนเป็นการทำงานร่วมกันของหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น เพื่อเข้ามาพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชน โดยการร่วมดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนนั้น ต้องเป็นการร่วมกันของทั้งหน่วยงานที่มาสนับสนุนและชุมชนที่ต้องช่วยกันขับเคลื่อนให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ดังเช่นการทำงานของศูนย์ภูมิดีที่ลงไปทำงานในพื้นที่ชุมชนดีใจ ถือเป็นองค์กรอาสาสมัครที่ได้เข้าไปผลักดันและทำงานร่วมไม้ ร่วมมือ กับคนในชุมชน ผู้นำชุมชน เด็กในชุมชน ช่วยผลักดันและสนับสนุนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนางานและกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กในชุมชนของตนเอง ซึ่งศูนย์ภูมิดีได้นำแนวทางและกระบวนการในการพัฒนาชุมชนเข้ามาดำเนินงาน เพื่อให้มีความสอดคล้องและยกระดับคุณภาพของเด็กในชุมชนให้เหมาะสมตามจุดมุ่งหมายของตัวเด็กเอง ครอบครัวเด็ก และ

ชุมชน

5.9 แนวคิดสังคมสงเคราะห์

ความหมายสังคมสงเคราะห์

การสังคมสงเคราะห์ ความหมาย คือการให้ หรือเรียกตามศัพท์ทางวิชาการว่า การสงเคราะห์เกิดมานานแล้วควบคู่ไปกับการเกิดของปัญหาและความต้องการ หากพิจารณาดูสิ่งใกล้ตัว โดยเฉพาะครอบครัวจะพบว่าบิดา มารดา จะปรึกษาหารือกันเมื่อมีปัญหา เพื่อนบ้านจะให้การช่วยเหลือกันเมื่อมีปัญหา เป็นต้น โดยภาพของคนส่วนใหญ่ในสังคมเข้าใจว่า การสังคมสงเคราะห์

คือการแจกเงิน แจกของ การสังคมสงเคราะห์ คือ การกุศล แต่แท้จริงแล้ว การสังคมสงเคราะห์มีรากฐานมาจากการกุศล แต่การกุศลไม่ใช่สังคมสงเคราะห์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ทรงมีพระราชดำรัสในพิธีเปิดการประชุมการสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2505 ความว่า “การสังคมสงเคราะห์นั้นมีความหมายกว้างขวางมากกินความถึงการดำเนินการทุกอย่างที่จะช่วยเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์หรือกลุ่มชนที่ร่วมกันเป็นสังคมเป็นชาติและผู้ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ให้มีความสุขทั้งทางกายและจิตใจให้ได้มีปัจจัยอันจำเป็นแก่การครองชีพอาหารเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยและการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บได้รับการศึกษาอบรมตามควร ตลอดจนมีความรู้ที่จะนำมาเลี้ยงชีพโดยสุจริตเพื่อความเรียบร้อยและความเป็นปึกแผ่นของสังคม” (สารานุกรมไทยฉบับเยาวชนเล่มที่ 12. 2509)

สมาคมนักสังคมสงเคราะห์แห่งชาติสหรัฐอเมริกา ให้ความหมายว่า การสังคมสงเคราะห์เป็นกิจกรรมทางวิชาชีพที่จัดขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนมนุษย์ ทั้งการฟื้นฟูและพัฒนาความสามารถของบุคคล ครอบครัว กลุ่ม และชุมชนให้สามารถปฏิบัติภาระหน้าที่ในสังคมอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับ นันทนีย์ ไชยสุต (2516) การสังคมสงเคราะห์หมายถึง การจัดให้มีมาตรฐานต่างๆ เพื่อป้องกันและแก้ไขความเดือนร้อนของรายบุคคลกลุ่มหรือทั้งชุมชนโดยใช้หลักทฤษฎีของการสังคมสงเคราะห์และยังสอดคล้องกับ จงจิตต์ โศภนคณาภรณ์ (2530) สรุปว่าการสังคมสงเคราะห์หมายถึง การทำงานกับผู้ที่มีปัญหาไม่ว่าจะเป็นปัญหาของแต่ละคนหรือปัญหาของกลุ่มหรือปัญหาของชุมชนโดยใช้หลักของทฤษฎีการสังคมสงเคราะห์เป็นแนวทางปฏิบัติ นอกจากนี้ ศรีทับทิม พานิชพันธ์ (2539) ได้สรุปความหมายของการสังคมสงเคราะห์คือ งานที่เป็นทั้งวิชาชีพกระบวนการวิธีการและปฏิบัติหรือการกระทำซึ่งต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลปะใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการบริการทางสังคมประเภทต่างๆโดยตรงให้แก่บุคคลกลุ่มและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ Rex A. Skidmore (1964) ได้ให้ความหมายว่าการสังคมสงเคราะห์เป็นทั้งศิลป์วิทยาศาสตร์และวิชาชีพในการช่วยเหลือมนุษย์โดยเน้นให้รู้จักป้องกันและแก้ไขปัญหาของตนเองปัญหาครองครัวปัญหากลุ่มและชุมชน ซึ่งก็สอดคล้องกับ Joseph P. Anderson (1974) (อ้างอิงจาก จงจิตต์ โศภนคณาภรณ์. 2530:85-86) ให้ความหมายว่าการสังคมสงเคราะห์เป็นอาชีพหนึ่งที่เกี่ยวกับการให้บริการแก่ประชาชน เพื่อให้ความช่วยเหลือไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มชนให้ได้รับความพอใจในความสัมพันธ์และมาตรฐานของการดำรงชีวิต เพื่อให้สอดคล้องกับคนในชุมชนและกีรติ ยศยิ่งยง (2549) ให้ความหมายว่าการสังคมสงเคราะห์หมายถึง การสังคมสงเคราะห์เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้น เพื่อให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนมนุษย์ทั้งการส่งเสริมฟื้นฟูและพัฒนาความสามารถของบุคคล ครอบครัว กลุ่มและชุมชนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้เป็นปกติสุข โดยใช้วิธีทางวิทยาศาสตร์และนำเอาทฤษฎีในสาขาต่างๆเช่นสังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยามาปฏิบัติ

กล่าวโดยสรุป การสังคมสงเคราะห์ หมายถึง การช่วยเหลือเพื่อป้องกันและแก้ไขหรือการดำเนินการทุกอย่างที่จะช่วยเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์ให้มีความสุขทั้งทางกายและจิตใจ โดยใช้กระบวนการวิธีการและปฏิบัติหรือการกระทำซึ่งต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลปะ เพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาความสามารถของบุคคล ครอบครัว กลุ่มและชุมชน ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้เป็นปกติสุขซึ่ง

ต้องอาศัยทฤษฎีในสาขาต่างๆเช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยามาปฏิบัติให้การช่วยเหลือ ซึ่งองค์กรพัฒนาเอกชนหรือมูลนิธิเพื่อการพัฒนาห่วงใยเด็กที่ผู้วิจัยได้ศึกษาในครั้งนี้ ได้ดำเนินงานที่สอดคล้องกับแนวคิดการสังคมสงเคราะห์เพราะเด็กด้อยโอกาส ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มคนในสังคมที่มีปัญหาและต้องการการป้องกันและแก้ไขเพื่อให้มีความสุขทั้งกายและจิตใจในการเติบโตและดำรงชีวิตในสังคมนี้ต่อไปอย่างมีคุณภาพ ดังนั้นการนำแนวคิดการการสังคมสงเคราะห์เข้ามาอธิบายนี้จะช่วยทำให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นของรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมถึงการดำเนินงานว่าเป็นอย่างไร

จุดมุ่งหมายการสังคมสงเคราะห์

จงจิตต์ โศภนคณาภรณ์ (2530) ได้อธิบายการทำงานสังคมสงเคราะห์ ถึงจุดมุ่งหมายใหญ่ๆ ไว้ 4 ประการ คือ

1) การแก้ปัญหา (Problem Solving) และบรรเทา (Relief) โดยการที่นักสังคมสงเคราะห์จะจัดหาทรัพยากรต่าง ๆ (Resources) ทั้งทางธรรมชาติ และทางสังคม ที่อยู่ในตัวบุคคล กลุ่มคน ชุมชนเข้าช่วย

2) การป้องกัน (Preventation) หรือขจัดอุปสรรคอันเป็นเครื่องกีดขวางความเจริญของมนุษย์ในสังคม โดย นักสังคมสงเคราะห์จะทำงานกับผู้มีปัญหาทั้งในด้านสุขภาพ อารมณ์ สังคม และจิตใจ

3) การรักษา (Treatment or Services) รวมทั้งการฟื้นฟูสมรรถภาพ(Rehabilitation) และสิ่งบกพร่องต่าง ๆ ของผู้มีปัญหาให้ดีขึ้น

4) การส่งเสริมหรือพัฒนา (Promotion or Development) การแสดงออกซึ่งความสามารถของผู้มีปัญหา เพื่อเขาจะได้เป็นที่ยอมรับของสังคม และจะได้ทำหน้าที่ในสังคมได้อย่างสมบูรณ์

การสังคมสงเคราะห์เป็นการดำเนินงานให้เกิดการบริการที่ดีแก่ประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มบุคคลที่มีปัญหาความเดือนร้อน ต้องการความช่วยเหลือและที่สุดของการช่วยเหลือกลุ่มบุคคลต้องมีความเป็นอยู่ที่ดี ได้รับสวัสดิภาพในชีวิตอย่างเพียงพอ ซึ่งแนวคิดการสังคมสงเคราะห์นี้จะช่วยทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมขององค์กรพัฒนาเอกชน เนื่องจากการการสังคมสงเคราะห์เป็นรากฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้หรือกำลังประสบปัญหาในการดำรงชีวิตในสังคม การสังคมสงเคราะห์จะเข้าไปช่วยเหลือจนกว่าจะสามารถดูแลตนเองได้ ปัจจุบันงานสังคมสงเคราะห์ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล ครอบครัวของบุคคลที่รับบริการให้มีขีดความสามารถในการป้องกันและแก้ไขปัญหาในเบื้องหน้าได้ง่ายขึ้น มองปัญหาในระดับกว้างด้วยเช่นกันคือ มองในปัญหาระดับกลุ่มชุมชนสิ่งแวดล้อมสังคม ดังนั้นแนวทางการสังคมสงเคราะห์จะช่วยอธิบายถึงขั้นตอนในเข้าการปฏิบัติงานให้ความช่วยเหลือกับกลุ่มเป้าหมายขององค์กรพัฒนาเอกชนคือเด็กด้อยโอกาสที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ตามความหมายของการสังคมสงเคราะห์

ส่วนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการการศึกษาค้นคว้างานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงสังคมโดยจากการศึกษาพบว่า งานวิจัยในเรื่องรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนนั้น ฐาศุกร์ จันประเสริฐ (2550) ได้ศึกษาการขับเคลื่อนของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นมาในชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชนที่ประสบปัญหาหนี้สินที่นับวันยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นจากการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นในชุมชนทำให้เกิดความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน โดยเป็นการพึ่งตนเองได้ของชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ยังทำให้ค้นพบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์รวมทั้งการพึ่งตนเองทางสังคมและวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับเครือญาติ และระดับเพื่อนบ้านและคนอื่นๆ ในชุมชนสอดคล้องกับงานวิจัยของธิดารัตน์ คีมกระโทก (2551) ศึกษากระบวนการขับเคลื่อนสวัสดิการชุมชน : ศึกษากรณีตำบลสมานฉันท์อำเภอวังน้ำเขียวจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งกระบวนการขับเคลื่อนสวัสดิการชุมชนของตำบลสมานฉันท์เป็นลักษณะการดำเนินงานกลุ่มที่ตั้งขึ้นมา เพื่อผลประโยชน์ชุมชนโดยกระบวนการขับเคลื่อนได้นำแนวคิดของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สุพรรณี ไชยอำพร เสาวลักษณ์ สมสุม และ มาร์ค มาสรุปกระบวนการขับเคลื่อนที่มีต่อสวัสดิการชุมชนได้ 4 ขั้นตอนในการใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งงานวิจัยดังกล่าวข้างต้นเป็นการศึกษากระบวนการขับเคลื่อนของชุมชนจะทำให้เห็นข้อมูลงานวิจัยที่เกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนในลักษณะของชุมชนแต่ยังไม่คลอบคลุมการศึกษาในครั้งนี้ของผู้วิจัย

ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้มีการศึกษาเพิ่มเติมในงานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกันของ อรพินทร์ ชูชม, สุภาพร ธนะชานันท์, ทัศนา ทองภักดี (2551) ศึกษาปัจจัยเชิงเหตุและผลของภูมิคุ้มกันทางจิตของเยาวชนได้วิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของภูมิคุ้มกันทางจิตของเยาวชนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ เยาวชนที่เป็นนักศึกษาในระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยของรัฐสังกัดกระทรวงศึกษาธิการในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พบว่ารูปแบบโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของภูมิคุ้มกันทางจิตของเยาวชนและปัจจัยครอบครัว ส่งผลทางบวกต่อภูมิคุ้มกันทางจิตและภูมิคุ้มกันทางจิตส่งผลโดยตรงทางบวกต่อคุณภาพของเยาวชนและการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและปัจจัยเพื่อนมีอิทธิพลทางบวกต่อเจตคติการดำรงชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ข้อค้นพบจากการวิจัยนี้ได้เสนอแนะภูมิคุ้มกันทางจิตทำหน้าที่เป็นทั้งปัจจัยที่ปกป้องภัยคุกคามต่างๆที่มีต่อบุคคลแล้วยังทำหน้าที่เป็นปัจจัยส่งเสริมหรือสนับสนุนให้บุคคลมีชีวิตที่มีคุณภาพ

นอกจากนี้ สมพงษ์ จิตระดับ (2555) ได้กล่าวถึงการสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับเด็กเยาวชนและครอบครัวในเวทีเสวนา "ร่วมพัฒนาระบบสุขภาพชุมชน"ครั้งที่ 9 ณ ห้องประชุมบุญศิริ สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียนมหาวิทยาลัยมหิดลว่าประเด็นสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กและเยาวชน

ที่มีปัญหาอยู่ควรต้องเตรียมความพร้อมของเด็กก่อนขั้นประถมศึกษาต้องคิดว่าทำอย่างไรให้ลูกเป็นเด็กดีก่อนที่จะเป็นเด็กเก่งครูต้องใส่ทักษะเรื่อง คุณธรรมจริยธรรม ความมีน้ำใจ ความกตัญญู รวมทั้งพูดคุยกับเขาใส่ใจในกันและกันสร้างแรงจูงใจและสร้างเครื่องมือ“การฟังเสียงของเด็ก”

จากข้อมูลงานศึกษาวิจัยที่ได้กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นลักษณะของงานวิจัยที่ผ่านมาที่ศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนงานขององค์กรและการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กและเยาวชนเท่านั้นซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ของผู้วิจัยที่ต้องการศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยองค์กรพัฒนาเอกชนยังไม่สามารถทำให้เห็นช่องว่างของการศึกษาและวิจัยในครั้งนี้

ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาเพิ่มเติมและพบว่างานวิจัยที่ผ่านมามีงานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชนกับเด็กด้อยโอกาสนั้นมีอยู่หลายประเด็นด้วยกันเช่น ประเด็นการจัดการเรียนรู้โดยองค์กรพัฒนาเอกชนให้กับเด็กชายขอบในชุมชนแออัดของ อุษณีย์ พลัง (2555) ได้ศึกษาการจัดการเรียนรู้ของ กลุ่ม ซ.โซ่อาสาสู่เด็กชายขอบ จากการศึกษาพบว่าการจัดการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเด็กชายขอบที่ขาดโอกาสทางสังคม ขาดโอกาสทางการศึกษาโดยจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการและบริบทของผู้เรียนรวมถึงสอดแทรกเรื่องจริยธรรมระเบียบวินัยเข้าไปด้วยทำให้เด็กชายขอบมีพฤติกรรมไปในทิศทางที่ดีได้รับโอกาสและการเรียนรู้มากขึ้น และนอกจากการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนแล้วยังมีองค์กรอื่นๆที่เห็นความสำคัญและสร้างกระบวนการขับเคลื่อนขึ้นได้แก่ โรงเรียนชุมชน จารุวรรณ แก่นทรัพย์ (2549) ได้ศึกษาการศึกษาสภาพชีวิตเด็กด้อยโอกาสที่ถูกทอดทิ้ง : กรณีศึกษาโรงเรียนใจดีจังหวัดลพบุรี จากการศึกษาพบว่าแนวทางการแก้ปัญหาเด็กด้อยโอกาสที่ถูกทอดทิ้งคือ วัด โรงเรียน และชุมชน ประสานความร่วมมือกันจัดทำระบบดูแลและสร้างกิจกรรมเสริมสร้างความอบอุ่นกิจกรรมครอบครัวชุมชนสัมพันธ์ขึ้น ทำให้เด็กรู้สึกปลอดภัยมีสำนึกที่ดีนำพาชีวิตตนเองไปพบแต่คนดีมีคุณธรรมและนำคำสั่งสอนมาปรับใช้ในการแก้ปัญหาและเผชิญชีวิตได้ จากประเด็นปัญหาเด็กด้อยโอกาสที่มีทั้งภาคเอกชนและภาครัฐได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาเด็กด้อยโอกาสในประเด็นที่แตกต่างกัน ซึ่งมันทำให้เห็นว่าปัญหาเด็กด้อยโอกาสนั้น มีความหลากหลายจึงทำให้มีการผนึกกำลังของหลายภาคส่วนร่วมกันช่วยเหลือและแก้ปัญหาให้กับกลุ่มเด็กด้อยโอกาส ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านเด็กด้อยโอกาสของ สุมาลี จรัสวิชาการ (2549) ที่ได้ศึกษาการให้บริการและช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชน การศึกษาพบว่าสถานการณ์ของเด็กด้อยโอกาสมีแนวโน้มที่สลับซับซ้อนมากขึ้น ส่วนใหญ่จะมีสภาพปัญหามากกว่า 1 เรื่องและมีความต้องการความช่วยเหลือที่หลากหลายการเข้ามามีบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกับภาครัฐจะทำให้เด็กได้รับการปกป้องคุ้มครองและพัฒนาอย่างถูกต้องเหมาะสมตามวัย การทำงานขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสนั้นไม่ใช่หน้าที่ของภาครัฐเพียงลำพังแต่เป็นหน้าที่ของหลายภาคส่วนที่ต้องเข้ามาช่วยกันขับเคลื่อนแก้ไขปัญหา

จากการทบทวนและศึกษางานวิจัยที่ผ่านมาทั้งหมดดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทำให้เห็นการศึกษากระบวนการขับเคลื่อนของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งทำให้พบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่เข้มแข็งจากตอนแรกทำกลุ่มขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาของชุมชนในปัญหาหนี้สินและกระบวนการขับเคลื่อนสวัสดิการชุมชนที่เป็นลักษณะการดำเนินงานกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์ของคนในชุมชน ซึ่งได้ข้อสรุปกระบวนการขับเคลื่อนที่มีต่อสวัสดิการชุมชนขึ้น แต่สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชนภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไม่พบการศึกษาในลักษณะนี้

ดังนั้นผู้วิจัยจึงอาศัยการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องในลักษณะการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านเด็กด้อยโอกาสแทน ซึ่งพบว่าได้มีการศึกษาองค์กรพัฒนาที่ทำงานกับกลุ่มเด็กด้อยโอกาสคือ การศึกษา กลุ่ม ซ.โซ่อาสาที่ทำการศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้ให้กับเด็กชายขอบ ซึ่งในความหมายเด็กชายขอบคือ เด็กด้อยโอกาสที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดจนเด็กชายขอบเกิดการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมไปในทางที่ดีและมีโอกาสได้เรียนรู้มากขึ้นและการศึกษาสภาพชีวิตเด็กด้อยโอกาสที่ถูกทอดทิ้งของโรงเรียนแห่งหนึ่งในจังหวัดลพบุรี จากการศึกษาทำให้พบว่ามีเงื่อนไขอะไรบ้างที่จะช่วยให้เด็กด้อยโอกาสที่ถูกทอดทิ้งสามารถใช้ชีวิตได้ในสังคม นอกจากนี้การศึกษาการบริการและให้ความช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้พบว่าสถานการณ์ของเด็กด้อยโอกาสนั้นมีปัญหาที่ต้องการให้ความช่วยเหลือมีความซับซ้อนและมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มความสลับซับซ้อนมากขึ้นดังนั้นการเข้ามามีบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกับภาครัฐจะช่วยให้การช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสนั้นมีครอบคลุมทั่วถึงและการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กนั้น พบในลักษณะการศึกษาปัจจัยเชิงเหตุและผลของภูมิคุ้มกันทางจิตของเยาวชนในระดับมหาลัย ซึ่งเป็นการศึกษาในกลุ่มทั่วไปไม่เฉพาะเจาะจงกลุ่ม

สรุปโดยภาพรวมจากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมาจะเห็นว่าการศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ณ ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้านี้ยังไม่ปรากฏว่ามีงานวิจัยนี้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวทางการศึกษาเฉพาะกรณีเข้าไปทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชนภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม รวมทั้งมีมูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กรอย่างไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในกระบวนการขับเคลื่อนเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคล และองค์กร ภายใต้การเปลี่ยนแปลงสังคมและอาจเป็นแนวทางในรูปแบบของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสให้กับองค์กรที่มีลักษณะและบริบทใกล้เคียงกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่จะศึกษาในครั้งนี้ต่อไปอีกด้วย

ส่วนที่ 7 การศึกษาเฉพาะกรณี

การศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) เป็นวิธีการหนึ่งของวิจัยเชิงคุณภาพมุ่งเน้นการแสดงรายละเอียดพร้อมทั้งบริบทอย่างสมบูรณ์ของปรากฏการณ์ที่เลือกมาศึกษานำเสนอเนื้อหาด้วยเทคนิคการบรรยายสิ่งสำคัญอยู่ที่การให้รายละเอียดพร้อมด้วยบริบทของกรณีศึกษาไม่เน้นการวิเคราะห์มุ่งเน้นการแสดงรายละเอียดพร้อมทั้งบริบทอย่างสมบูรณ์ของปรากฏการณ์ที่เลือกมาศึกษา กรณีศึกษาเป็นการศึกษาแง่หนึ่งหรือประเด็นหรือเหตุการณ์หลายๆ อย่างที่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นการศึกษาอย่างเข้มข้นและสมบูรณ์ตลอดระยะเวลาที่กำหนดขึ้นอยู่กับนักวิจัยเลือกอะไรมาเป็นกรณีศึกษา สำหรับกรณีศึกษาเชิงคุณภาพสิ่งที่จะเลือกมาเป็นกรณีศึกษาต้องเป็นสิ่งที่สามารถกำหนดขอบเขตชัดเจนได้นั่นคือ มีความสมบูรณ์ในตัวเอง มีเวลาสถานที่แน่นอนแต่คุณสมบัติที่กล่าวอาจไม่ชัดเจนพอเพราะแทบทุกสิ่งจะมีขอบเขตที่ชัดเจนอยู่ไม่มากก็น้อยไม่ว่าจะเป็นบุคคล กลุ่มชน เหตุการณ์ปรากฏการณ์ กิจกรรมหรือองค์กรต่างๆ จึงทำให้สรุปได้ว่าสิ่งที่อาจเป็นกรณีสำหรับศึกษาสามารถมีได้หลากหลายวิธีดำเนินการวิจัยของการศึกษาเฉพาะกรณีคล้ายกับการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณนา ซึ่งตามแนวคิดของ Stake (1995) มีขั้นตอนสำคัญดังนี้การเลือกกรณีตัวอย่าง 1.เลือกกรณีสำหรับศึกษา 2.รวบรวมข้อมูลที่หลากหลายเกี่ยวกับกรณีที่ศึกษา 3.พรรณนารายละเอียดของสิ่งที่ศึกษา 4.วิเคราะห์และตีความข้อมูล (ชาย โพธิสิตา. 2548)

รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้แนวทางการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ผู้วิจัยได้เลือกศูนย์ภูมิดีเป็น “สนาม” ซึ่งเป็น 1 ใน 5 ศูนย์การดำเนินงานของมูลนิธิภูมิใจ เพื่อสืบค้นหาความรู้ความจริงอย่างละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้นกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมืองขององค์กรที่เกิดขึ้นในบริบทและขอบเขตเฉพาะเจาะจง ซึ่งมีขอบเขตที่ชัดเจนมีความสมบูรณ์ในระบบตัวเอง ทั้งด้านของเนื้อหาเวลาและสถานที่หรือบริบทอาจเป็นบุคคล เหตุการณ์ องค์กรโครงการหรือกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยอาศัยการศึกษาแบบกรณีศึกษา (Case Study) วิธีการวิจัยที่เน้นการศึกษากรณีที่เฉพาะเจาะจงจุดเน้นอยู่ที่สิ่งที่ถูกศึกษา (Case) ซึ่งจะต้องมีลักษณะเฉพาะเจาะจงมีขอบเขตที่กำหนดให้ชัดเจนมีความสมบูรณ์ในตัวเองไม่ได้เน้นวิธีการศึกษา(Method) ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจในองค์กรปรากฏการณ์การกระทำในประเด็นนั้นๆ (ชาย โพธิสิตา. 2548)

สรุปแล้วการดำเนินการวิจัยในเรื่องรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมครั้งนี้ เป็นการศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยอาศัยวิธีวิทยาการการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) เพื่อสืบค้นหาความรู้ความจริงอย่างละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้นกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมืองขององค์กรที่เกิดขึ้นในบริบทและขอบเขตเฉพาะเจาะจงซึ่งมีขอบเขตที่ชัดเจนมีความสมบูรณ์ในระบบตัวเองทั้งด้านของเนื้อหาเวลาและสถานที่หรือบริบทอาจเป็นบุคคลเหตุการณ์องค์กรโครงการหรือ

กิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งจะสามารถช่วยพัฒนาและยกระดับการทำงานด้านเด็กด้อยโอกาส สามารถนำผลไปปฏิบัติกับเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่อื่นๆได้

ส่วนที่ 8 กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษานี้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม : กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร โดยในการศึกษาครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชนในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม มูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กร ที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และทำความเข้าใจผลที่เกิดขึ้นในระดับบุคคล และองค์กร จากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) โดยอาศัยการเลือกกรณีศึกษาแบบ Intrinsic Case เป็นวิธีการในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยใช้ Intrinsic Case เพราะมองว่าโดยตัวองค์กรพัฒนาเอกชนมีความน่าสนใจน่าเรียนรู้ถึงรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิกันเด็กด้อยโอกาสนั้น มีการดำเนินงานอย่างไรเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจและตอบความมุ่งหมายของงานวิจัยโดยมุ่งเน้นเฉพาะเจาะจงลงรายละเอียดของ Case เพื่อทำความเข้าใจและนำเสนอให้เห็นโดยภาพรวมออกมาโดยกรณีศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการเลือกกรณีศึกษาเป็น 3 กลุ่มคือ ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 คือ องค์กรพัฒนาเอกชนได้แก่ ผู้บริหาร เจ้าหน้าที่โครงการ ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 คือ เด็กด้อยโอกาสที่อายุต่ำกว่า 18 ปี อาศัยอยู่ในชุมชนดีใจและเคยเข้าร่วมกิจกรรมสร้างภูมิคุ้มกันกับองค์กรพัฒนาเอกชนจนเกิดภูมิคุ้มกันที่ดีต่อตนเองขึ้น และกลุ่มผู้ให้ข้อผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 คือ ครอบครัวของเด็กด้อยโอกาสที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมสร้างภูมิคุ้มกันกับองค์กรพัฒนาเอกชน การวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาอย่างเป็นองค์รวมภายใต้บริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลง โดยอาศัยมุมมองของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสเป็นสำคัญ ซึ่งการศึกษาครั้งนี้จะศึกษาตั้งแต่รูปแบบของกระบวนการคิดของการขับเคลื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนดีใจ การรวมกลุ่มและเชิญชวนเด็กเข้าร่วมกิจกรรมการลงมือปฏิบัติกิจกรรมการแก้ปัญหาการขยายกิจกรรมและการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กร ชุมชน ครอบครัว และเด็กด้อยโอกาส ในชุมชนเมือง ซึ่งความสำคัญอยู่ที่ตัวกิจกรรมของรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสจะสามารถเข้าไปแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น จนกระทั่งสามารถเสริมสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาสในมิติต่างๆ ทั้งมิติทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ อันนำไปในสู่การมีภูมิคุ้มกัน และการสร้างภูมิคุ้มกันเองของเด็กด้อยโอกาสผ่านการเรียนรู้จากการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้พร้อมที่จะเผชิญต่อทุกปัญหาที่ซับซ้อนขึ้นในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปของเด็กด้อยโอกาสได้เป็นอย่างดีนอกจากนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่างานวิจัยชิ้นนี้น่าจะเป็นประโยชน์กับ

องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่รับผิดชอบในการดูแลช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมืองเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน

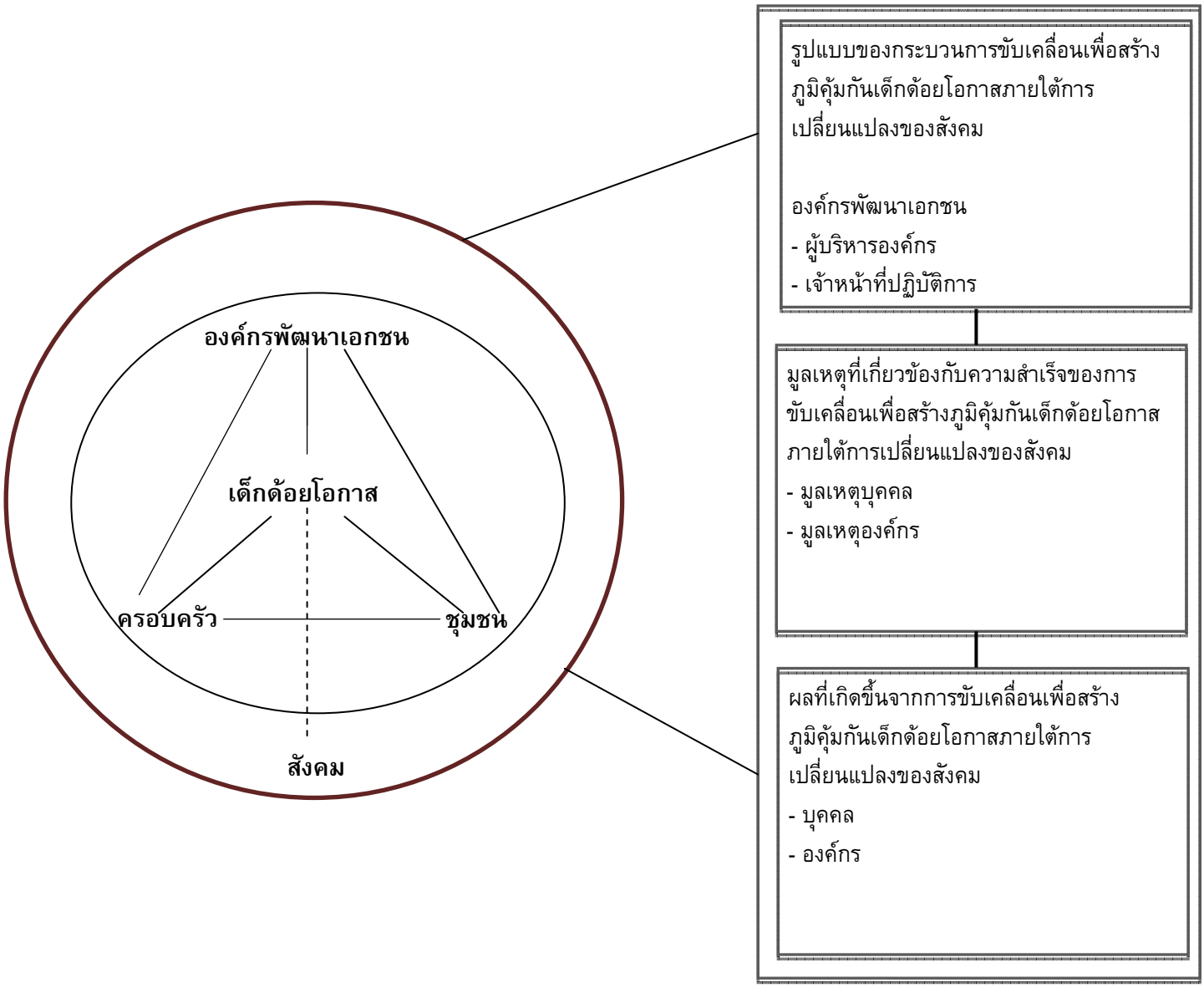

ภาพประกอบ 2 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3
วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร ครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้แนวทางการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ซึ่งเป็นวิธีการวิจัยที่เน้นการศึกษากรณีที่เฉพาะเจาะจงจุดเน้นอยู่ที่สิ่งที่ถูกศึกษาซึ่งมีขอบเขตที่กำหนดได้ชัดเจนมีความสมบูรณ์ในตัวเอง ซึ่งหัวใจสำคัญของการศึกษาเฉพาะกรณีอยู่ที่การศึกษาให้ได้ทั้งแนวกว้างและแนวลึกของกรณีที่เลือกมาศึกษานั้นๆ จะทำให้เกิดความเข้าใจในองค์กรปรากฏการณ์การกระทำในประเด็นนั้นๆ (ชาย โพธิสิตา. 2548:152) ซึ่งการศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้นกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมของผู้วิจัยนั้นเป็นการเลือกศึกษาในรูปแบบ Intrinsic Cases ที่มีจุดเน้นอยู่ที่กรณีศึกษาเฉพาะที่นักวิจัยมุ่งสืบหาความรู้ความจริงเกี่ยวกับเนื้อหาสาระกรณีศึกษาเป็นกรณีที่น่ารู้และมีความสมบูรณ์ในตัวของกรณีศึกษาเองเป็นหลัก (ชาย โพธิสิตา. 2548:154) อันจะนำไปสู่การตอบคำถามวิจัยที่ได้ตั้งไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุดการสืบค้นหาความรู้ความจริงอย่างละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้นกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยการศึกษาในครั้งนี้มีความมุ่งหมายการวิจัยเพื่อทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสและศึกษามูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อน รวมถึงผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคล และองค์กร โดยผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

ส่วนที่ 1 พื้นที่ในการวิจัย

สำหรับการศึกษาครั้งนี้ เพื่อศึกษาถึงรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานครคือ มูลนิธิภูมิใจ เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านเด็กมาอย่างยาวนาน เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กรอบด้าน ทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ทำงานกับทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับชุมชน ระดับชาติและระดับนานาชาติ เพื่อที่จะผลักดันการแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนอย่างสร้างสรรค์และมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย มุ่งเน้นที่ปัญหาเด็กด้อยโอกาสและขาดแคลน ให้การช่วยเหลือสงเคราะห์และเน้นการทำงานในพื้นที่แบบเชิงลึก เจาะเลือกการทำงานในพื้นที่เล็กแต่เน้นกระบวนการพัฒนาทั้งการพัฒนาเด็ก ครอบครัว และชุมชน โดยมูลนิธิทำงานกับกลุ่มเป้าหมายเด็ก 3 กลุ่มด้วยกัน คือ เด็กในภาวะยากลำบาก กลุ่มเด็กเมือง และกลุ่มเด็กชนบท ซึ่งจากการดำเนินงานที่กล่าวมาข้างต้นมูลนิธิภูมิใจดำเนินงานผ่าน 5 ศูนย์ด้วยกันประกอบด้วย 1)

ศูนย์ประสานงานกลางมูลนิธิภูมิใจ 2) ศูนย์ภูมิดี 3) ศูนย์ภูมิเด่น 4) ศูนย์ภูมิเด่นดี 5) ศูนย์ภูมิใจดี จากการดำเนินงานทั้ง 5 ศูนย์ของมูลนิธิภูมิใจนั้น เพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่ที่มีความครอบคลุมตามประเด็นการศึกษาทั้งหมดในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือก ศูนย์ภูมิดีเป็น “สนาม” สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งการเลือกศูนย์ภูมิดีในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถอธิบายเหตุผลของการเลือก ในเชิงปรากฏการณ์ของบริบทพื้นที่และสภาพปัญหาจากข้อเท็จจริงกล่าวคือ ศูนย์ภูมิดี ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร มีพื้นที่ตั้งอยู่ด้านหน้าชุมชนดีใจ ซึ่งชุมชนดีใจแห่งนี้ประสบปัญหาไม่เพียงแค่ยากไร้ขาดแคลนเท่านั้น ยังมีปัญหาสถานการณ์ต่าง ๆ หลายด้านที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยเฉพาะปัญหาด้านเด็ก เช่น เด็กถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการเลี้ยงดูอย่างเหมาะสม ตกอยู่ในสภาพที่เต็มไปด้วยสิ่งยั่วยุมอมเมา จนส่งผลให้เด็กมีพฤติกรรมเสี่ยงต่างๆเช่น ใช้สารเสพติด การพนัน พฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสมไปจนถึงการทำผิดกฎหมาย เป็นต้น นอกจากนี้ที่ตั้งของชุมชนดีใจอยู่ใกล้สถานีรถไฟ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาของกลุ่มเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมืองและผู้คนมากหน้าหลายตาที่วนเวียนเข้ามาพักอาศัย ทำให้เกิดปัญหาเรื่องความปลอดภัยต่อคนในชุมชนขึ้น อีกทั้งชุมชนดีใจตั้งอยู่ใจกลางเมืองหลวงของประเทศที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตมีความหลากหลายทางด้านสังคม วัฒนธรรม โครงสร้างด้านเศรษฐกิจเทคโนโลยีต่างๆ เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นความท้าทายต่อผู้วิจัยว่า ศูนย์ภูมิดีที่ผู้วิจัยได้เลือกศึกษานั้น มีรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างไรให้ประสบความสำเร็จได้ในพื้นที่ชุมชนดีใจ ที่อยู่ท่ามกลางสถานการณ์ปัญหาของเด็กด้อยโอกาสที่พัฒนาเป็นเงาและยิ่งซับซ้อนมากยิ่งขึ้นภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมนี้

สำหรับเหตุผลของการเลือกศูนย์ภูมิดี มาศึกษาในเชิงลึกเพียงศูนย์เดียวเพื่อให้ตอบคำถามการวิจัยได้อย่างชัดเจนและสมบูรณ์ เนื่องจากผู้วิจัยคำนึงถึงประเด็นความลึกของชุดข้อมูลซึ่งเห็นว่าสิ่งที่เกิดขึ้นภายในศูนย์ภูมิดีล้วนแต่มีนัยแอบแฝงทั้งสิ้น โดยเฉพาะรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส มูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนและผลที่เกิดขึ้นกับตัวบุคคลคือ เด็กด้อยโอกาส และองค์กรซึ่งต้องตีความสิ่งที่ซ่อนอยู่ การศึกษาเพียงศูนย์เดียวอย่างลึกซึ้งจะทำให้เราได้รายละเอียดครอบคลุมตามความมุ่งหมายของการวิจัยในครั้งนี้

วิธีการคัดเลือกพื้นที่ในการวิจัย

การคัดเลือกพื้นที่หรือสนามที่ทำการวิจัยนั้น ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่วิจัยโดยพิจารณาจากรายละเอียดดังต่อไปนี้

ศูนย์ภูมิดี ได้ดำเนินงานสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสผ่าน 3 โครงการหลัก ได้แก่ หนึ่งโครงการเล่นเพื่อการพัฒนา สองโครงการครอบครัวในชุมชนพัฒนา สามโครงการพื้นที่สร้างสรรค์เข้าไปสร้างการมีส่วนร่วมของเด็กครอบครัวและชุมชน จนสามารถบำบัดเยียวยาและแก้ไขปัญหาเด็ก สร้างคุณค่าและความภาคภูมิใจในตนเอง พัฒนาทักษะชีวิตของเด็กและส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเด็ก ครอบครัว และองค์กร จนเป็นพื้นที่ต้นแบบให้กับชุมชนหลายๆแห่งนำแนวคิด

ไปขับเคลื่อนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่ของตนเองและยังเป็นสถานที่ศึกษาดูงานและฝึกงานสำหรับนักศึกษาและได้ร่วมเป็นเครือข่ายการทำงานระดับสากล คือ The International Play Association (IPA) สมาคมส่งเสริมการเล่น ที่มีเครือข่ายกว่า 40 ประเทศทั่วโลก ดังนั้นศูนย์ภูมิดี ซึ่งเป็นตัวแทนขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs)ที่จะศึกษาในครั้งนี้มีความเหมาะสม ทั้งในด้านของเนื้อหารายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงสังคมในด้านการขับเคลื่อนขององค์กร มูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องและตลอดจนผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคลและองค์กร โดยศูนย์ภูมิดีที่ผู้วิจัยทำการศึกษานี้มีความยินดีที่จะให้พื้นที่เป็นสนามวิจัยจึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะได้รับการคัดเลือกให้เป็นพื้นที่สำหรับการวิจัย

ส่วนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

2.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

การศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานครนั้น ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Keyinformant) ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่1ได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งประกอบไปด้วยผู้บริหารองค์กรจำนวน 2 คน หัวหน้าโครงการจำนวน 1 คนเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานจำนวน 1 คน ซึ่งเป็นผู้ที่จะสามารถอธิบายและทำให้เกิดความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสและมูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม และผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคลและองค์กร กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 คือเด็กด้อยโอกาส อายุต่ำกว่า 18 ปี จำนวน 6 คน ที่จะทำให้เข้าใจถึงมูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิกันเด็กด้อยโอกาสและผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคลและองค์กร และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 คือ ครอบครัวเด็กด้อยโอกาสที่จะทำให้เข้าใจถึงมูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิกันเด็กด้อยโอกาส รวมทั้งจะทำให้เข้าใจถึงผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคล และองค์กร

2.2 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกกรณีศึกษาโดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (purposeful sampling) ตามคุณสมบัติ (Inclusion Criteria) ที่ผู้วิจัยได้กำหนดโดยเน้นเลือกบุคคลที่เป็น Information Rich Case ที่สามารถตอบความมุ่งหมายการวิจัยได้อย่างลึกซึ้งครบถ้วน เพื่อทำ

ความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสและเพื่อทำความเข้าใจมูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคล ครอบครัว องค์กร รวมทั้งทำความเข้าใจผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคล ครอบครัว และองค์กร ส่วนผู้ให้ข้อมูลรองผู้วิจัยได้เลือกผู้ที่เป็นผู้ปกครองหรือคนในครอบครัวของเด็กด้อยโอกาส ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลที่ได้นั้นสามารถใช้ในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลและสามารถใช้ตอบคำถามในบางประเด็นที่ทำการศึกษาได้ครบถ้วน

1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาครั้งนี้ เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งหมายถึง ผู้บริหารองค์กร หัวหน้าโครงการ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน โดยผู้วิจัยได้กำหนดคุณสมบัติ (Inclusion Criteria) รายละเอียดดังนี้

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1

1) ผู้บริหารองค์กรมีคุณสมบัติคือ สามารถให้ข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภาพรวมขององค์กรและความเป็นมาของรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

2) หัวหน้าโครงการมีคุณสมบัติคือ ให้ข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับความเป็นมาการขับเคลื่อนการวางแผนออกแบบกระบวนการให้มีความทันต่อปัญหาที่ต้องแก้ไขและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมือง ภายหลังจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมและเป็นผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในทิศทางการดำเนินงานของโครงการ เพื่อพัฒนาให้สามารถตอบโจทย์การสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมได้

3) เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานมีคุณสมบัติคือ ให้ข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้ในการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานสนับสนุนการทำงานของโครงการมีความใกล้ชิดกับกลุ่มเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมือง ทั้งยังสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้นกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างดี

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2

เป็นเด็กด้อยโอกาส อายุต่ำกว่า 18 ปีอาศัยอยู่ในชุมชนดีใจเป็นผู้ที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของศูนย์ภูมิดี มูลนิธิภูมิใจ มีภูมิคุ้มกันเกิดขึ้นกับตนเองแล้ว ซึ่งจะสามารถสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ จะทำให้เข้าใจถึงมูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิกันเด็กด้อยโอกาส รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคล และองค์กร

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3

ผู้วิจัยได้เลือกผู้ที่เป็นผู้ปกครองหรือคนในครอบครัวของเด็กด้อยโอกาส ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยศึกษาและข้อมูลที่ได้นั้นสามารถใช้ในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลและสามารถใช้ตอบคำถามในบางประเด็นที่ทำการศึกษาได้ครบถ้วน โดยผู้วิจัยได้กำหนดคุณสมบัติ (Inclusion Criteria) รายละเอียดดังนี้

ผู้ปกครองหรือคนในครอบครัวเด็กด้อยโอกาสมีคุณสมบัติ คือ บุตรหลานเข้าร่วมรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน และเกิดภูมิคุ้มกันขึ้นกับตนเองแล้ว ซึ่งคุณสมบัติของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 จะสอดคล้องกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 คือเด็กด้อยโอกาส ซึ่งจะให้ข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้ในส่วนของมูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จและผลที่เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสผ่านรูปแบบของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสของศูนย์ภูมิดี ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้นได้อย่างไร ครอบครัวสามารถสะท้อนการสนับสนุนผลักดันให้บุตรหลานสร้างภูมิคุ้มกันได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนกับตัวเด็กด้อยโอกาสให้ดีขึ้นได้อย่างไร

การแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 นั้น นอกจากใช้ในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลแล้ว การศึกษาในครั้งนี้ของผู้วิจัยยังทำเพื่อประโยชน์ต่อการตอบความมุ่งหมายการวิจัยทั้งหมดได้อย่างครบถ้วนคือ เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมและเพื่อทำความเข้าใจมูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส รวมทั้งเพื่อทำความเข้าใจผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคล และองค์กร

ส่วนที่ 3 การสร้างและพัฒนาเครื่องมือการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของงานวิจัยรูปแบบนี้คือนักวิจัยซึ่งต้องมีประสบการณ์และความสามารถในการเก็บข้อมูลแต่เพื่อที่จะให้การเก็บข้อมูลได้ข้อมูลที่ครบถ้วนทุกประเด็นที่ต้องการผู้วิจัยเตรียมความพร้อมของเครื่องมือต่าง ๆที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

3.1 การสร้างแนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกการสังเกตและประเด็นในการสนทนากลุ่ม

แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก

แนวคำถามในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชนในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม มูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

และผลที่เกิดขึ้นในระดับบุคคลและองค์กร จากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส โดยแบบสัมภาษณ์เหล่านี้เป็นคำถามปลายเปิดที่ผู้วิจัยสร้างไว้แบบกว้างๆ ที่กำหนดขึ้นตามกรอบของปัญหาการวิจัยที่กำหนดไว้แยกตามผู้ให้ข้อมูลสำคัญและใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเป็นทางการและสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) เน้นกลุ่มตัวอย่างและในการสัมภาษณ์ ทุกครั้งผู้วิจัยขออนุญาตในการบันทึกเทปและบันทึกภาพในการสัมภาษณ์ในแต่ละครั้ง และในกรณีผู้ให้ข้อมูลอายุต่ำกว่า 18 ปี ผู้วิจัยได้ทำหนังสือเป็นลายลักษณ์อักษรแสดงต่อผู้ปกครองของเด็ก เพื่อยินยอมอนุญาตในการสัมภาษณ์ บันทึกเสียง และการถ่ายภาพทุกครั้ง ทุกราย การสัมภาษณ์นั้นผู้วิจัยไม่ชี้นำหรือเข้าไปมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้ให้ข้อมูล เพื่อค้นหาคำตอบในมุมมองรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสอย่างเปิดกว้างและยืดหยุ่น ทั้งนี้เพื่อความลื่นไหลและตรงประเด็นการสัมภาษณ์จึงต้องมีแนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-Depth Interview Guideline) โดยแนวคำถามนี้ เป็นตัวอย่างแนวคำถามสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนคำถามในการสัมภาษณ์ยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ตัวอย่างแนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1

1) ผู้บริหารองค์กร
   - รูปแบบกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิกันเด็กด้อยโอกาสเกิดขึ้นได้อย่างไร
   - การดำเนินงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสเป็นอย่างไรบ้าง
   - เป็นต้น
2) หัวหน้าโครงการ
   - ความเป็นมาของโครงการมีความเป็นมาอย่างไร
   - การดำเนินงานโครงการเป็นอย่างไร
   - โครงสร้างของโครงการและกิจกรรมมีอะไรบ้าง
   - ในฐานะท่านเป็นหัวหน้าโครงการท่านคิดว่าเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมืองมีการสร้างภูมิคุ้มกันได้อย่างไรทำไมถึงคิดเช่นนั้น
   - ท่านคิดว่าความสำเร็จของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสคืออะไร
   - เป็นต้น
3) ผู้ปฏิบัติงาน
   - ในฐานะผู้ปฏิบัติงานท่านมีหน้าที่อะไรบ้างและสนับสนุนแผนของโครงการอย่างไร
   - ท่านมีส่วนร่วมในการคิดและออกแบบกิจกรรมสำหรับเด็กด้อยโอกาสในชุมชุมเมืองไหมหากมีส่วนร่วมท่านมีส่วนร่วมอย่างไร
   - เป็นต้น

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2

1) เด็กด้อยโอกาส

- ท่านได้ร่วมทำกิจกรรมอะไรบ้างของศูนย์ภูมิดี
- ท่านได้เรียนรู้อะไรบ้างในการเข้าร่วมกิจกรรม
- การเข้าร่วมกิจกรรมทำให้ท่านเปลี่ยนแปลงอะไรบ้างและเปลี่ยนแปลงอย่างไร
- เป็นต้น

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3

1) ผู้ปกครองหรือคนในครอบครัวเด็กด้อยโอกาส

- ท่านคิดว่าการดำเนินงานกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันแก่บุตรหลานเป็นอย่างไรบ้าง
- ท่านคิดว่าบุตรหลานของท่านมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างหลังเข้าร่วมกิจกรรมกับศูนย์ภูมิดี
- เป็นต้น

กรอบสำหรับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยทำการสังเกตรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้ง 3 กลุ่มโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในศูนย์ภูมิดี ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยอาศัยกรอบในการสังเกตของลอฟแลนด์ เพื่อให้มีความถูกต้องในประเด็นและการเก็บข้อมูลที่ครบถ้วนซึ่งกรอบการสังเกตมีดังนี้ 1.ฉากและบุคคล (Setting) ได้แก่ บรรยากาศการดำเนินงาน สิ่งแวดล้อมภายในศูนย์ภูมิดี เป็นต้น 2.พฤติกรรม (Acts) ได้แก่พฤติกรรมที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมืองของผู้บริหาร หัวหน้าโครงการ ผู้ปฏิบัติงาน ครอบครัวและเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมือง เป็นต้น 3.แบบของแผนพฤติกรรม (Activities) ได้แก่พฤติกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชน 4.ความสัมพันธ์ (Relationship) ได้แก่ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างองค์กรในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนผู้ถูกขับเคลื่อนและความสัมพันธ์ในเนื้อหาและกระบวนการ 5.การมีส่วนร่วม (Participation) ได้แก่ การสังเกตว่ามีบุคคลใดที่มีส่วนร่วมบ้างในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชน 6. ความหมาย (Meaning) การหาความหมายที่ซ่อนอยู่ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนที่เกิดขึ้น

การสนทนากลุ่ม

แนวคำถามในการสนทนากลุ่มผู้วิจัยจะกำหนดแนวคำถามในการสัมภาษณ์ในการสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 เพื่อค้นหามิติร่วมเกี่ยวกับแนวทางรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างประสบความสำเร็จ ตัวอย่างแนวคำถาม เช่น กิจกรรมไหนที่เข้าร่วมกับทางศูนย์ภูมิดีแล้วมีความสุขที่สุดเพราะอะไร และสิ่งที่ได้เรียนรู้คืออะไร เป็นต้น

3.2 อุปกรณ์ภาคสนาม

เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยผู้วิจัยในการเก็บข้อมูลได้อย่างสะดวกทำให้รวบรวมข้อมูลได้อย่างครบถ้วน และช่วยในการแปลผลข้อมูลได้อย่างคลอบคลุมทั้งแนวกว้างและแนวลึกโดยมีอุปกรณ์ดังนี้

1)เครื่องบันทึกเสียงผู้วิจัยใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล เพื่อให้ครบถ้วนในเนื้อหาเพื่อไม่ให้ ขาดตกบกพร่องไปในประเด็นใดประเด็นหนึ่งและจะใช้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลเท่านั้น

2)สมุดบันทึกและปากกาเพื่อจดบันทึกเมื่อลงภาคสนามเป็นอุปกรณ์ที่มีความสำคัญสำหรับการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยจะใช้บันทึกเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์และการสังเกต

3)กล้องถ่ายภาพผู้วิจัยใช้เป็นเครื่องมือในการบันทึกภาพที่เกี่ยวข้องจากการสังเกตบริบทต่างๆ ในการวิจัยในครั้งนี้

ส่วนที่ 4 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยตนเองโดยใช้เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

4.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่เป็นทางการและเพื่อให้ทราบแง่มุมของรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ผู้วิจัยจึงใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่มโดยการใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการตอบคำถามการวิจัยได้อย่างละเอียดลึกซึ้งถึงรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส มูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคลและองค์กร โดยคำถามแบบสัมภาษณ์เหล่านี้เป็นคำถามปลายเปิดเน้นให้ตัวผู้ให้ข้อมูลสามารถเล่าเรื่องราวและประสบการณ์เพื่อให้ทราบแง่มุมของรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสอย่างเปิดกว้างและยืดหยุ่น

4.2 การสังเกต (Observation) ผู้วิจัยใช้การสังเกต โดยจะเป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในบริบทที่เกี่ยวข้องกับผู้ให้ข้อมูล เช่น บรรยากาศในการทำงานขับเคลื่อนในศูนย์ภูมิดี สิ่งของเครื่องใช้และพฤติกรรมที่เกิดขึ้น และเกี่ยวข้องกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสของผู้บริหาร หัวหน้าโครงการ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน ครอบครัวและเด็กด้อยโอกาส เป็นต้น โดยที่ผู้ให้ข้อมูลจะต้องอนุญาตเท่านั้น ซึ่งการสังเกตทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจถึงรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมและบรรยากาศการทำงานภายในศูนย์ภูมิดี เป็นต้น

4.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยใช้การสนทนากลุ่มโดยทำการศึกษาเฉพาะกับผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 คือ เด็กด้อยโอกาส อายุต่ำกว่า 18 ปี ซึ่งการสนทนากลุ่มเป็นการศึกษาเพื่อหามติหรือจุดร่วมที่ครอบคลุมการตอบคำถามในการวิจัยจากหลายมุมมอง ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มเป็นข้อมูลที่ผ่านการอภิปรายโต้ตอบกันตามความคิดเห็นและประสบการณ์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเอง ทำให้สามารถมั่นใจในข้อมูลที่หลากหลายความน่าเชื่อถือและมีความถูกต้องในประเด็น

ส่วนที่ 5 ขั้นตอนในการเก็บข้อมูล

1)ทำหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒถึงองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อขออนุญาตใช้ศูนย์ภูมิดีเป็นพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้

2)ทำหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒถึงผู้บริหารองค์กรพัฒนาเอกชนของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่มที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

3)ทำการนัดหมายวันเวลาและสถานที่ในการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่มในการวิจัยครั้งนี้

4)เมื่อนัดหมายแล้วในวันที่นัดหมายผู้วิจัยจะเริ่มแนะนำตัวและเล่าถึงวัตถุประสงค์การวิจัยและการสัมภาษณ์และขออนุญาตในการบันทึกเสียงและภาพที่เกี่ยวกับบริบทต่างๆ

5)เริ่มเก็บข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมด้านต่างๆ ตามแนวคำถามความมุ่งหมายโดยเริ่มจากการพูดคุยเรื่องทั่วๆไป เพื่อสร้างความคุ้นเคยแล้วจึงเริ่มการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และมีการสรุปข้อมูลเป็นช่วงเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยผู้วิจัยจะดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเองทุกราย

6)เมื่อผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาลงบันทึกและจัดระบบข้อมูลแล้วผู้วิจัยต้องนำข้อมูลกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้องทุกครั้งเพื่อเป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ส่วนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อให้มีความเข้าใจในเนื้อหาบริบทความละเอียดลึกซึ้งของข้อมูลและเพื่อจัดระเบียบจัดโครงสร้างและหาความหมายที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ไปเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กันระหว่างการเก็บรวมรวมข้อมูล เพื่อจะนำผลมาวิเคราะห์ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลในการศึกษานี้ เพื่อให้มีความเข้าใจที่ชัดเจนของรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้ (ชาย โพธิสิตา. 2548)

6.1 การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organization)

จากข้อมูลที่เก็บมาจากพื้นที่ (setting) คือ ศูนย์ภูมิดี มีความยุ่งยากต่อการนำไปวิเคราะห์ที่สะดวก ผู้วิจัยจึงต้องทำให้อยู่ในสภาพที่พร้อมจะนำไปวิเคราะห์ได้โดยสะดวก ดังนั้นผู้วิจัยต้องมีการจัดระเบียบข้อมูลไปพร้อมๆกับการลงเก็บข้อมูลจากพื้นที่โดยแบ่งเป็นช่วงๆเพื่อให้ง่ายต่อการใช้งาน

6.2 การให้รหัสข้อมูล (Coding & Data Display)

การสรรหาข้อความที่มีความหมายตรงประเด็นกับเรื่องที่ต้องการวิเคราะห์ และเมื่อพบข้อความที่เกี่ยวข้องกับประเด็นรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอภาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม มูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคลและองค์กร เมื่อพบความหมายที่ตรงประเด็นที่ต้องการจะกำหนดรหัสแทนข้อความหรือความหมายของข้อความ ซึ่งเป็นการลงรหัสแบบอุปนัย เพื่อให้ทราบว่าข้อความหมายความว่าอย่างไร และช่วยให้นักวิจัยจำแนกข้อมูลได้และข้อมูลที่จำแนกได้ดีจะช่วยให้นำมาใช้ในการวิเคราะห์ได้สะดวกยิ่งขึ้น

6.3 การสรุปและให้ความหมาย (Conclusion, interpretation and Verification)

เป็นการสรุปและให้ความหมายต่อข้อค้นพบที่เป็นสาระสำคัญของการศึกษาในครั้งนี้ คืออะไร มีข้อเท็จจริงที่สามารถมองเห็นได้ง่าย โดยไม่ต้องใช้ความคิดหรือจินตนาการมากนัก เพื่อที่นักวิจัยจะนำไปอธิบายข้อสรุป จากการศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ให้เห็นภาพของรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยองค์กรพัฒนาเอกชน มูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ในระดับบุคคลและองค์กร ซึ่งในขั้นวิเคราะห์ให้ได้ข้อสรุปมาเพื่อตรวจสอบและยืนยันความถูกต้องและน่าเชื่อถือ

ส่วนที่ 7 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผู้ศึกษาใช้การวิจัยเชิงคุณภาพที่ทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆกับการเก็บข้อมูลและตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการเทคนิคสามเส้า (Triangulation) แบบการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) คือ ตรวจสอบข้อมูลจากต่างช่วงเวลา ต่างสถานที่ และต่างบุคคล เพื่อดูว่าถ้าเก็บข้อมูลต่างเวลา ต่างสถานที่ และผู้ให้ข้อมูลต่างคน จะยังได้ข้อมูลเหมือนเดิมหรือไม่ในการทำการวิจัยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ดังนี้ (ชาย โพธิสิตา. 2548)

1)การตรวจสอบข้อมูลจากหลายแหล่ง (Data triangulation) เมื่อมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 และผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 แล้ว ผู้วิจัยได้มีการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มานั้นว่ามีความถูกต้องหรือไม่ โดยการตรวจสอบข้อมูลจากหลายแหล่งด้วยกัน โดยการเก็บข้อมูลจากหลายๆ แหล่ง ซึ่งได้แก่ ข้อมูลจากกลุ่มทั้ง 3 กลุ่มได้แก่ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 ผู้บริหาร หัวหน้าโครงการ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 เด็กด้อยโอกาส และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 ผู้ปกครองหรือคนในครอบครัวเด็กด้อยโอกาส เพื่อมายืนยันความถูกต้องของข้อมูลและข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์

2)การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยการเก็บข้อมูลมากกว่า 1 วิธี (Methodological Triangulation) โดยวิธีนี้ผู้วิจัยจะได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 และผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 โดยใช้หลายวิธีในการเก็บข้อมูล ซึ่งในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม

3)การให้ผู้ให้ข้อมูลมาเป็นผู้ตรวจสอบข้อมูล (Members check) โดยหลังจากการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 ผู้บริหาร หัวหน้าโครงการ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 เด็กด้อยโอกาส และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 ผู้ปกครองหรือคนในครอบครัวเด็กด้อยโอกาสแล้วผู้วิจัยจะเร่งดำเนินการถอดคำให้สัมภาษณ์และการจัดระบบข้อมูล หลังจากนั้นผู้วิจัยจะส่งข้อมูลให้กับผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 3 กลุ่ม ได้ตรวจทานก่อนทำการแปลผลและให้รหัส

ส่วนที่ 8 การพิทักษ์สิทธิ์ผู้ให้ข้อมูล

การทำวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูลทุกๆ รายโดยการเก็บข้อมูลโดยความสมัครใจของผู้ให้ข้อมูลก่อนการเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้สอบถามความสมัครใจในการเข้าร่วมวิจัยจากผู้ให้ข้อมูลทุกราย โดยผู้วิจัยได้ชี้แจงความมุ่งหมายการวิจัย ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล การขออนุญาตจดรายละเอียดจากการสัมภาษณ์ บันทึกเสียงและบันทึกภาพขณะสัมภาษณ์ จำนวนครั้งในการสัมภาษณ์ระยะเวลาและสถานที่ในการสัมภาษณ์ และเพื่อเป็นการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้ละเว้นการระบุตัวตน ชื่อนามสกุล ตำแหน่งหรืออื่น ๆ ที่สามารถระบุตัวตนของผู้ให้ข้อมูลได้ ในกรณีผู้ให้ข้อมูลอายุต่ำกว่า 18 ปี ผู้วิจัยขอจริยธรรมในการวิจัยในครั้งนี้ และในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยทำหนังสือเป็นลายลักษณ์อักษรแสดงต่อผู้ปกครองของเด็ก เพื่อยินยอมอนุญาตในการสัมภาษณ์ บันทึกเสียง และการถ่ายภาพทุกครั้ง ทุกราย ผู้ให้ข้อมูลมีอิสระในการให้ข้อมูลอย่างเต็มที่ ผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิ์ตอบคำถามหรือไม่ก็ได้ รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลได้ซักถามข้อข้องใจหรือสิ่งที่เป็นข้อสงสัยเพิ่มเติมจนเข้าใจและให้เวลาคิดทบทวนก่อนตัดสินใจตอบคำถามหลังจากให้ข้อมูลไปแล้วหรือระหว่างการให้ข้อมูลผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิ์ที่จะยุติการให้ข้อมูลเมื่อมีข้อสงสัย โดยผู้วิจัยไม่นำผลไปร่วมในส่วนนั้นไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลและในเรื่องการเก็บรักษาความลับของข้อมูลผู้วิจัยเก็บ

ข้อมูลไว้ในที่ปลอดภัย ถึงแม้ผู้ให้ข้อมูลอนุญาตให้เปิดเผยข้อมูลได้ก็ตาม ดังนั้นข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจะถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์ทางวิชาการเท่านั้น

บทที่ 4
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่องรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม : กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในรูปแบบการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) การนำเสนอผลการวิเคราะห์ในบทนี้จึงมุ่งเน้นทำความเข้าใจ และแสดงรายละเอียดที่ถูกศึกษา มีขอบเขตที่กำหนดได้ชัดเจนมีความสมบูรณ์ในตัวเองของกรณีศึกษา ผ่านการให้ข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูล ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้เป็นการเลือกศึกษาในรูปแบบ Intrinsic Cases โดยมีจุดเน้นอยู่ที่กรณีศึกษาเฉพาะที่ผู้วิจัยมุ่งสืบหาความรู้ ความจริง เกี่ยวกับเนื้อหาสาระกรณีที่น่ารู้และมีความสมบูรณ์ในตัวเองของกรณีศึกษาเองเป็นหลัก เพื่อเป็นเครื่องมือในการนำไปสู่การตอบความมุ่งหมายของวิจัยที่ได้ตั้งไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด โดยการศึกษาในครั้งนี้พื้นที่วิจัยคือ ศูนย์ภูมิดีเป็นหนึ่งในห้าศูนย์การดำเนินงานของมูลนิธิภูมิใจ ซึ่งดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสได้อย่างประสบความสำเร็จ เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสโดยองค์กรพัฒนาเอกชน ต่อจากนี้ไปผู้วิจัยขอใช้ชื่อว่าศูนย์ภูมิดีแทนองค์กรพัฒนาเอกชนในฐานะที่เป็นชื่อสมมติ ซึ่งใช้ข้อมูลที่สำคัญของกรณีศึกษาตอบประเด็นปัญหาการวิจัยที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ โดยแบ่งการนำเสนอผลการวิเคราะห์ออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 : บริบทศูนย์ภูมิดีและชุมชน
- 1.1 บริบทศูนย์ภูมิดี
- 1.2 บริบทชุมชน

ส่วนที่ 2 : ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

ส่วนที่ 3 : รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส
- 3.1 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต
- 3.2 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ
- 3.3 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

ส่วนที่ 4 : มูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส
- 4.1 มูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาส
- 4.2 มูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กร
- 4.3 มูลเหตุที่เกิดจากครอบครัว
- 4.4 มูลเหตุที่เกิดจากชุมชน
- 4.5 มูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ส่วนที่ 5 : ผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

5.1 ผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชน

5.2 ผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสและครอบครัว ซึ่งแต่ละส่วนมีการนำเสนอดังนี้

ส่วนที่ 1 : บริบทศูนย์ภูมิดีและชุมชน

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งบริบทของพื้นที่ในการศึกษามีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสเป็นอย่างมาก เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจในการนำเสนอผลข้อมูล ต่อจากนี้ไปผู้วิจัยขอใช้ชื่อว่าศูนย์ภูมิดีแทนองค์กรพัฒนาเอกชนในฐานะที่เป็นชื่อสมมติ ศูนย์ภูมิดี ได้ดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส จนสามารถบำบัดเยียวยาและแก้ไขปัญหาเด็ก สร้างคุณค่าและความภาคภูมิใจในตนเอง รวมถึงการพัฒนาทักษะชีวิตของเด็ก จนทำให้เด็กมีภูมิคุ้มกันในตนเองขึ้น อีกทั้งส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเด็ก ครอบครัว และองค์กร เพื่อที่จะผลักดันการแก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนอย่างสร้างสรรค์และมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย จนเป็นพื้นที่ต้นแบบให้กับชุมชนหลายๆ แห่งนำแนวคิดไปขับเคลื่อนสำหรับเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่ของตนเอง สถานที่แห่งนี้จึงถูกเลือกมาเป็นสนามวิจัยในครั้งนี้ นอกจากพื้นที่ในศูนย์ภูมิดีแล้ว รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสยังมีอีกพื้นที่ที่สำคัญ คือ ชุมชนดีใจ ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ล้อมรอบ ๆ ศูนย์ภูมิดีและเป็นชุมชนที่เด็กด้อยโอกาสอาศัยอยู่ การศึกษาบริบทของชุมชนดีใจไปพร้อมกับศูนย์ภูมิดี มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจบริบทของชุมชนดีใจและตีความปรากฏการณ์การดำเนินงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมของ ศูนย์ภูมิดีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้นการทำความเข้าใจบริบทของบริบทศูนย์ภูมิดีและชุมชนดีใจ ผู้วิจัยได้ทำศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลักและผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่น ๆ รวมถึงการเดินสำรวจชุมชนด้วยตนเอง จึงขอนำเสนอรายละเอียดแต่ละบริบทพื้นที่ดังต่อไปนี้

1.1 บริบทศูนย์ภูมิดี

ศูนย์ภูมิดีเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาส เปิดประสบการณ์ให้เด็กด้อยโอกาสเข้ามาเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ ผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย โดยภายในศูนย์ภูมิดีได้แบ่งเป็นพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อให้เด็กได้แสดงออกตามความสามารถ ตามความสนใจและตามวัย มีสิทธิที่จะแสวงหาและเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองอย่างเหมาะสม โดยมีรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อส่งเสริมภูมิคุ้มกันผ่านพัฒนาการเด็กด้านต่าง ๆ พัฒนาการมีทักษะชีวิต จัดกิจกรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับ

ธรรมชาติความต้องการของเด็ก ซึ่งศูนย์ภูมิดีเป็นบ้านไม้ยกพื้นสูง ชั้นล่างเป็นห้องโถงโล่ง มีห้องเล็ก ๆ ไว้สำหรับให้เด็กทำกิจกรรมต่าง ๆ มีบริเวณเล็กๆ จัดทำเป็นสนามเล่นที่ปลอดภัยสำหรับเด็ก ชั้นบนของเรือนไม้มีห้องประชุมสำหรับไว้ให้เด็ก ๆ ได้พูดคุยแลกเปลี่ยนและห้องทำงานเจ้าหน้าที่ภายในศูนย์ภูมิดีเมื่อพิจารณาแล้วแบ่งเป็นพื้นที่สำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส 4 พื้นที่ด้วยกัน ในที่นี้ผู้วิจัยขอใช้ชื่อเรียกพื้นที่ทั้ง 4 พื้นที่ตามลักษณะและจุดเน้นของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปสัมผัสแต่ละพื้นที่ในฐานะผู้เข้าร่วมกระบวนการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและจากการบอกเล่าผ่านมุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้องที่ผู้วิจัยได้ลงไปเก็บข้อมูล ได้แก่ 1)พื้นที่การเรียนรู้ทางกายภาพ 2)พื้นที่ลานการเรียนรู้เอนกประสงค์ 3)พื้นที่ห้องสร้างเสริมประสบการณ์ 4)พื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งแต่ละพื้นที่จะมีจุดเน้นการเรียนรู้ที่แตกต่างกันของรูปแบบกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ดังภาพประกอบ 3

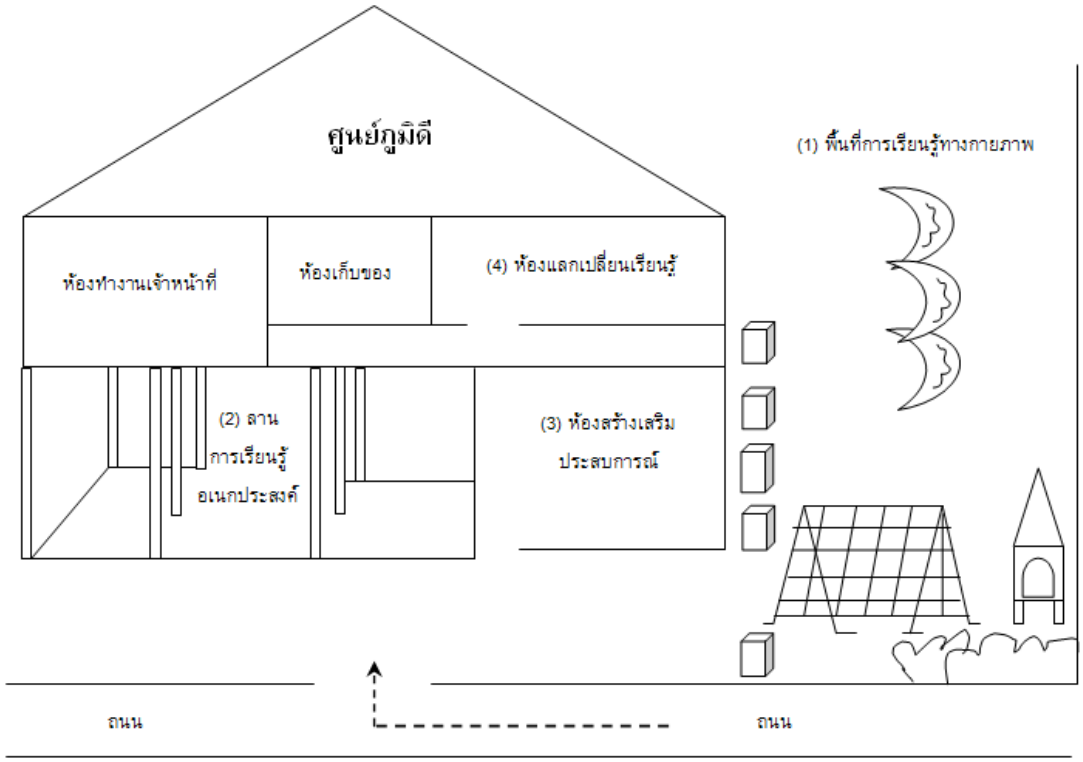

ภาพประกอบ 3 บริบทศูนย์ภูมิดี

1) พื้นที่การเรียนรู้ทางกายภาพ

เป็นพื้นที่การเรียนรู้ทางกายภาพของเด็กด้อยโอกาส เมื่อเดินเข้าไปข้างศูนย์ภูมิดี พื้นที่นี้อยู่ทางด้านซ้ายมือ เป็นพื้นที่เล็ก ๆ ทางกายภาพที่เปิดโอกาสให้เด็กได้เล่น ได้เรียนรู้ผ่านการสัมผัส การเห็น ได้วิ่งเล่น ซ่อนหา เป็นสถานที่ที่ได้ปีนป่าย มีทรายให้เล่น มีชิงช้า มีบ้านต้นไม้

มีขอนไม้ให้กระโดนโลดแล่น มีวัสดุที่หาได้ตามธรรมชาตินำมาต่อเติมเสริมแต่ง ให้ได้คิดได้จินตนาการและทดลองทำไปพร้อม ๆ กันกับเพื่อน ซึ่งพื้นที่การเรียนรู้ทางกายภาพนี้ เป็นพื้นที่ที่เด็กได้เล่นโดยอิสระ มีโอกาสเลือก มีความยืดหยุ่น เพื่อเสริมทักษะในการใช้ชีวิต

“พื้นที่ที่ให้เด็กมาเล่น มีมุมทราย มีบ้านต้นไม้ให้เขาปีนป่าย มีขอนไม้ ทำให้เขาได้ลองทำ จับ กระโดด วิ่ง หกล้ม ทำให้ตัวเด็กได้ปลดปล่อย มีพลังเท่าไหร่ก็ใส่มาหมดกับการเล่นดิน เล่นทราย” (คุณดีจัง)

"เราให้การเล่นเป็นการส่งเสริมพัฒนาเด็ก เวลาเล่นกับทรายเป็นการส่งเสริมกล้ามเนื้อมัดมือ เล่นปีนป่ายต้นไม้เป็นการส่งเสริมทักษะชีวิต ให้เด็กรู้ว่าถ้าตกมานิดหนึ่งมันจะไม่สูง" (คุณสุขใจ)

2) ลานการเรียนรู้เอนกประสงค์

เป็นพื้นที่ห้องโถงโล่งใต้ถุนอาคารไม้ของศูนย์ภูมิดี เป็นพื้นที่การเรียนรู้เอนกประสงค์ใช้เพื่อทำกิจกรรมที่หลากสำหรับเด็กด้อยโอกาส ครอบครัว ชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดอบรมให้ความรู้เรื่องยาเสพติด การจัดกิจกรรมนันทนาการ จัดประชุม เป็นต้น และสำหรับเป็นพื้นที่พูดคุยสบาย ๆ สำหรับเด็ก ๆ และคนในชุมชนที่แวะเวียนเข้ามาในศูนย์ภูมิดีแห่งนี้ พื้นที่เอนกประสงค์คอยทำหน้าที่อำนวยความสะดวกตามแต่ความต้องการของเด็ก ๆ ที่เอื้อให้เกิดภูมิคุ้มกันและการใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ ที่เหมาะสม

“พื้นที่ประยุกต์ค่ะใช้หลากหลายกิจกรรม มีเด็กมาใช้ตามความต้องการของเขา มีจัดกิจกรรมของพี่ ๆ อาสาสมัคร มีพูดคุย ชุมชนมาใช้เป็นที่อบรม บางคนก็มานั่งเล่น นั่งพูดคุยอยู่ใต้ถุน”(คุณดีจัง)

3) ห้องสร้างเสริมประสบการณ์

เป็นห้องที่ที่มีความหลากหลายของกิจกรรมเพื่อสร้างเสริมประสบการณ์และเปิดโลกการเรียนรู้ใหม่ ๆ แก่เด็กด้อยโอกาสเพื่อที่จะเข้าไปเติมการสร้างภูมิคุ้มกัน ภายในห้องประกอบด้วย มุมอ่านหนังสือ มุมเอนเตอร์เทน มุมชมวีดีทัศน์ มุมทำกิจกรรมกลุ่ม ซึ่งห้องสร้างเสริมประสบการณ์นี้ไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่าต้องทำกิจกรรมอะไรเป็นหลัก แต่เป็นห้องที่มีความหลากหลายของกิจกรรมเพื่อสร้างเสริมให้เด็กได้มีประสบการณ์ตามความสนใจของตนเองขึ้น

“เป็นทั้งห้องสมุด ห้องเล่นกิจกรรม ห้องเอนเตอร์เทน ทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยไม่เจาะจงเพียงแต่ให้เด็กได้เข้ามาใช้ ได้หลากหลายกิจกรรม ที่จะเข้าไปเสริมทักษะต่าง ๆ แก่เขา*” (คุณดีจัง)*

4) ห้องแลกเปลี่ยนเรียนรู้

เป็นห้องที่มีไว้สำหรับเด็กด้อยโอกาสที่เป็นเยาวชนอายุระหว่าง 13 – 18 ปี ใช้เป็นพื้นที่ในการประชุมปรึกษาหารือและวางแผนการทำงานร่วมกับศูนย์ภูมิดี ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และภายในห้องยังมีเครื่องดนตรี นิทรรศการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างภูมิคุ้มกันเป็นบรรยากาศที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สำหรับเด็กโต รวมทั้งใช้ห้องแลกเปลี่ยนเรียนรู้นี้เป็นสถานที่ประชุมกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตามวาระต่าง ๆ

“เป็นห้องสำหรับเยาวชนตัวโตใช้พื้นที่ เพื่อประชุม ปรึกษาหารือ พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิด มีมุมนึงเป็นเครื่องดนตรี มีนิทรรศการให้ดู และบางครั้งก็ใช้เป็นที่ประชุมของชุมชนและองค์กรภายนอก”(คุณดีจัง)

1.2 บริบทชุมชน

การศึกษาบริบทของชุมชนดีใจ ด้วยศูนย์ภูมิดีมีพื้นที่ตั้งอยู่ด้านหน้าชุมชนดีใจ รวมถึงเด็กด้อยโอกาสอาศัยอยู่ในชุมชน ดังนั้นการทำความเข้าใจบริบทโดยทั่วไปของชุมชนดีใจจึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้เข้าใจถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสจุดเน้นที่สำคัญของการทำความเข้าใจบริบทของชุมชนดีใจ จากการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นหลักและผู้ให้ข้อมูลสำคัญอื่น ๆ รวมถึงการเดินสำรวจชุมชนด้วยตนเองของผู้วิจัย ในที่นี้ผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียด คือ 1)ประวัติความเป็นมาของชุมชน 2)โครงสร้างทางสังคม 3) สถานการณ์ปัญหาเด็กด้อยโอกาสและการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

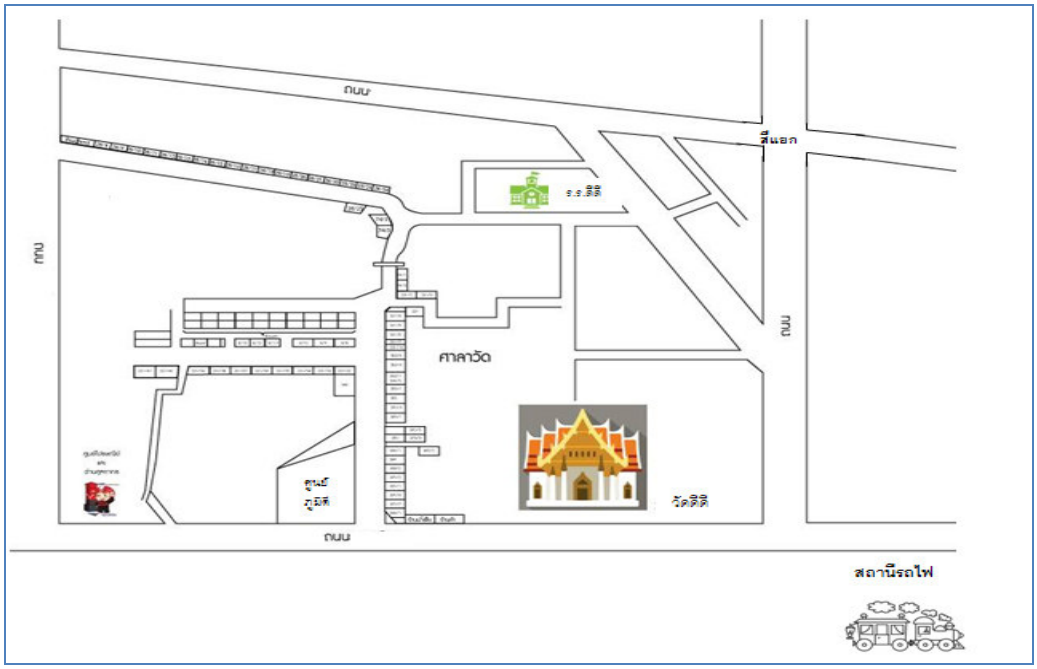

ภาพประกอบ 4 ชุมชนดีใจ

1) ประวัติความเป็นมาและลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพของชุมชนดีใจ

ผู้วิจัยขอบรรยายถึงประวัติความเป็นมาและลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพของชุมชน ดีใจ ที่ทำให้เข้าใจถึง สภาพแวดล้อมทางสังคม ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ลักษณะภูมิประเทศ ประเภทของชุมชน ลักษณะการตั้งบ้านเรือน และประชากร ซึ่งข้อมูลสะท้อนให้เห็นสภาพแวดล้อมและพฤติกรรมของคนในชุมชนดีใจที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

สนามสำหรับการทำวิจัยครั้งนี้คือ ศูนย์ภูมิดี มูลนิธิภูมิใจเป็นศูนย์ดำเนินงานขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายในชุมชนดีใจ ซึ่งแต่เดิมนั้นพื้นที่นี้ ตั้งแต่สมัยราชกาลที่ 4 ขุดคลองเพื่อการแบ่งพระราชฐานเป็นเขตพระราชฐานชั้นนอกและชั้นใน ต่อมารัชกาลที่ 5 ทรงก่อสร้างทางรถไฟสายแรกของประเทศไทย จึงถมคลองเป็นทางรถไฟเมื่อคลองถูกถมแล้ว จึงทำให้ส่วนที่ต่อจากรางรถไฟ ตื้นเขินกลายเป็นแผ่นดินชาวบ้านจึงมาปลูกบ้านอยู่อาศัยเป็นระยะเวลาประมาณ 100 ปี แม้มีผู้คนอาศัยอยู่มายาวนานแต่ชุมชนดีใจแห่งนี้ก็ยังไม่ได้รับการจัดตั้งให้เป็นชุมชน จึงทำให้คนในชุมชนขาดสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ที่ควรได้รับ

ด้วยเหตุนี้ศูนย์ภูมิดีซึ่งตั้งอยู่ปากซอยชุมชนและทำกิจกรรมกับเด็กในชุมชนมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาถึง 20 ปี เล็งเห็นว่าพื้นที่นั้นสมควรได้รับการแต่งตั้งให้เป็นชุมชน จึงนำข้อมูลมาปรึกษากันกับกลุ่มงานอาสาสมัครสาธารณสุขในชุมชนดีใจ โดยหวังว่าถ้าเป็นชุมชนแล้ว คนในชุมชนควรได้รับสวัสดิการสังคมที่พึงได้ และการทำงานร่วมกันสามารถขยายผลให้ครอบคลุมอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ในเดือนตุลาคม ปี 2547 ชุมชนดีใจจึงได้รับการประกาศให้เป็นชุมชน และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการชุมชนชุดแรกในวันที่ 6 มีนาคม 2548

สภาพแวดล้อมทางสังคม

สภาพแวดล้อมทางสังคมของชุมชนดีใจนั้น มีทั้งโรงเรียนและวัดตั้งอยู่ติดชุมชน โดยวัดดีใจเป็นวัดราษฎร์ ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2370 ปัจจุบันมีพื้นที่ 11 ไร่ 2 งาน 72 ตารางวา สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นวัดที่อยู่ติดกับชุมชนดีใจ ส่วนโรงเรียนในบริเวณชุมชนดีใจนั้น ได้สร้างขึ้นในบริเวณที่ดินของวัดดีใจ ชื่อว่าโรงเรียนวัดดีใจ โดยเริ่มตั้งขึ้นเมือปี พ.ศ. 2476 ปัจจุบันโรงเรียนวัดดีใจเป็นโรงเรียนสองภาษาหลักสูตรภาษาจีน เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 - ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวนนักเรียน 369 คน เปิดให้เด็กในชุมชนดีใจและชุมชนละแวกใกล้เคียงได้เข้าเรียน สภาพแวดล้อมของชุมชนดีใจเป็นชุมชนแออัดขนาดเล็กในเมืองหลวงของประเทศอยู่ใกล้สถานีรถไฟ จึงเป็นจุดแวะพักของนักเดินทางและคนทั่วทุกสารทิศ ในชุมชนมีที่พักอาศัยเป็นห้องเล็ก ๆ อยู่ติด ๆ กัน เส้นทางสัญจรภายในชุมชนเล็กและแคบเป็นแนวยาวตามห้องพักในชุมชนมีมุมที่ลับตาผู้คนอยู่หลายมุม หากมองเรื่องลักษณะของชุมชนถือได้ว่าเป็นชุมชนที่เคลื่อนไหวตลอดเวลาด้วยผู้คนที่เข้ามาในชุมชนดีใจมีจุดประสงค์หลากหลายทั้งพักอาศัยตั้งรกราก อาศัยอยู่ชั่วคราว และอาศัยอยู่รายวัน เพราะมีห้องเช่าอยู่ในชุมชนทำให้คนจากที่อื่น ๆ เข้าออกได้ง่าย

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศทั่วไปของชุมชนดีใจ มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มชุมชนมีพื้นที่ทั้งหมด 3.5 ไร่ โดยพื้นที่ชุมชนมี 3 ส่วนที่คนในชุมชนอาศัยอยู่ คือ หนึ่งพื้นที่ของภาครัฐ (เช่าอาศัย) สองที่ดินชาวบ้านที่มีโฉนดเจ้าของ (มีโฉนด) และสามพื้นที่ที่รุกล้ำซึ่งเป็นพื้นที่จากคลองที่ตื้นเขิน โดยพื้นที่ทั้ง 3 ส่วนนี้เป็นที่พักอาศัยของคนในชุมชน โดยอาณาเขตทิศเหนือจดศูนย์ไปรษณีย์ ทิศใต้จดสถานีรถไฟ ทิศตะวันออกจดวัดดีใจ และทิศตะวันตกจดถนน

ประเภทของชุมชน และลักษณะการตั้งบ้านเรือน

ชุมชนดีใจ จัดเป็นชุมชนแออัดเมือง และมีการตั้งบ้านเรือนชุมชนเป็นห้องพักเล็ก ๆ ติดกันเป็นแถวยาวและในพื้นที่ชุมชนบางส่วนมีซอยตัดเข้าไปไม่ลึกมากแต่ถูกแบ่งซอยออกเป็นห้องพัก ซึ่งการอาศัยอยู่ของครัวเรือนต่อหนึ่งห้องพักอยู่อย่างแออัดยัดเหยียด ซึ่งลักษณะครัวเรื่องอยู่อย่างแออัดนี้บางครัวเรือนมีแต่ห้องไม่มีห้องน้ำต้องใช้บริการห้องน้ำรวมของชุมชนทั้งอาบน้ำ และการขับถ่าย และในชุมชนไม่มีพื้นที่ส่วนกลางสำหรับทำกิจกรรมต่าง ๆ มีเพียงม้านั่งหน้าร้ายขายของชำในชุมชนเป็นจุดที่ผู้คนในชุมชนมักแวะนั่งพัก พูดคุย ซื้อน้ำ ซื้อกาแฟดื่ม ดูเป็นจุดที่ผู้คนได้พบปะกันมากที่สุดทำให้เป็นพื้นที่ส่วนกลางไปโดยปริยาย

2) **โครงสร้างทางสังคม**

ข้อมูลในกลุ่มนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาส่วนประกอบต่าง ๆ ในโครงสร้างของชุมชนดีใจ ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจ การสาธารณสุข การศึกษา การเมืองการปกครอง ประชากร วัฒนธรรมและประเพณี ศาสนา และความเชื่อ ซึ่งข้อมูลทำให้เข้าใจโครงสร้างทางสังคมของชุมชนดีใจได้ชัดเจนขึ้น ช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นไปตามแนวทางที่ต้องการ

สภาพเศรษฐกิจ

คนในชุมชนดีใจมีความยากจน โดยอาชีพของคนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป พนักงานรักษาความปลอดภัย (รปภ.) ค้าขาย ร้านเสริมสวย แม่บ้าน เป็นต้น วิถีของการทำงานบางครอบครัวทำงานช่วงกลางวัน บางครอบครัวทำงานช่วงกลางคืน เพราะธรรมชาติของที่อยู่อาศัยเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตที่สำคัญของคนในชุมชนแออัดเมือง ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง รายได้หลักมาจากการเป็นลูกจ้าง หรือค้าขายเล็ก ๆ น้อย ซึ่งอาชีพนั้นไม่ว่าทำอะไร ดูเร่งรีบและมีค่าใช้จ่ายที่สูงกว่ารายรับที่ได้มาในแต่ละวัน การหาเงินมาได้ในแต่ละวันหมดไปกับการใช้จ่ายเพื่อปากท้องและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ของตนเองและคนในครอบครัว

การสาธารณสุข

ในอดีตเรื่องอาหารการกินของคนในชุมชนดีใจไม่ถูกสุขอนามัย เด็กและเยาวชนรับประทานอาหารที่สกปรกพอให้มีอะไรได้กินเพื่อประทังความหิว อาหารที่ตกพื้นเด็กและเยาวชนก็หยิบมากิน ทำให้สุขภาพไม่แข็งแรง ผู้สูงอายุในชุมชนส่วนใหญ่เป็นโรคความดัน เบาหวาน และโรคชรา แต่ในปัจจุบันได้มีการเข้ามาให้ความรู้ของสาธารณสุข และได้มีอาสาสมัครสาธารณสุขและ

คณะกรรมการชุมชนประสานการทำงานร่วมกันในชุมชน คอยดูแลสุขภาพ กระจายเรื่องสุขภาพต่าง ๆ ให้แก่คนในชุมชนรับทราบ ส่งผลให้เด็กและเยาวชนได้รับวัคซีนตรงตามที่กำหนดและมีสุขภาพที่ดีขึ้นตามลำดับและมีการป้องกันดูแลเฝ้าระวังเรื่องสุขภาพที่รอบด้านขึ้นในชุมชนดีใจ

"เรื่องอาหารการกิน ถ้าเมื่อก่อนที่ยังไม่มี อสส. ก็จะกินแบบสกปรก ไม่รู้จักว่าอันไหนสกปรก อันไหนไม่สกปรก แต่เรามาเป็น อสส. เราก็มีคณะกรรมการจะมาเน้นสาธารณสุข นี่แหละคะก็จะประสานงาน ก็จากพวกเราอาสาสมัคร เวลามีผู้ป่วยเราก็ประสานไปยังสาธารณสุขหรือสาธารณสุขมีข่าวอะไร มีงานอะไร เราก็กระจายต่อในชุมชน" (คุณดอกรัก)

การศึกษา

เมื่อก่อนสำหรับการศึกษาคนในชุมชนดีใจไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการศึกษา ส่วนใหญ่เรียนไม่จบการศึกษาระดับขั้นพื้นฐานตามระบบกระทรวงศึกษา แต่ปัจจุบันหันมาให้ความสำคัญกับการศึกษาของเด็กและเยาวชนมากขึ้น ส่งเสริมและสนับสนุนเพื่อให้มีอนาคตที่ดี โดยการศึกษาเริ่มต้นที่โรงเรียนที่อยู่ติดชุมชน จนถึงประถมศึกษาปีที่ 6 และหลังจากนั้นจึงไปศึกษาต่อที่โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาใกล้ ๆ กับชุมชน

การเมืองการปกครอง

ด้วยวิถีของคนในชุมชนดีใจ ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันยังคงเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันน้อยด้วยธรรมชาติของชุมชนเมืองที่ดำเนินไปตามวิถีของการดำรงชีพเพื่อความอยู่รอด ชุมชนดีใจจึงใช้กลไกของประธาน คณะกรรมการของชุมชน และอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน เข้ามาทำหน้าที่ปกครอง และรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชน เป็นจุดศูนย์รวมในการสร้างความสัมพันธ์ความสามัคคี เป็นปากเสียงและขับเคลื่อนการทำงานในด้านต่าง ๆ ของชุนชนให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องขึ้น หากมีเรื่องที่ต้องลงมติและปรึกษาหารือในชุมชน ประธานและคณะกรรมการชุมชนได้จัดประชุมเพื่อดำเนินงานปรึกษาหารือกัน โดยคณะกรรมการของชุมชนให้ทุกคนในชุมชนรับรู้และเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ อย่างเท่าเทียม

"คือดูแลทุกคนก็ประธาน ชาวบ้านช่วยกันดูแลหรือคณะกรรมการดูแล คือ ใช้ระบบคณะกรรมการดูแล ทุกเรื่องก็จะมาลงที่คณะกรรมการ แล้วชาวบ้านก็ดูแลกันเองเหมือนอาสาสมัครนั่นแหละ"(คุณดอกรัก)

ประชากร

ชุมชนดีใจมีครัวเรือนทั้งหมด ตามทะเบียนบ้านประมาณ 410 คน 52 หลังคา 139 ครัวเรือน และมีประชากรตามบ้านเช่าอีก 500 คน โดยอายุแรกเกิด-10 ปี จำนวน 30 คน , อายุ 11

ปี - 20 ปี จำนวน 30 คน , อายุ 21 ปี - 30 ปี จำนวน 20 คน , อายุ 31 ปี - 40 ปี จำนวน 150 คน และ อายุ 41 ปี - 90 ปี จำนวน 180 คน

ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนดีใจนี้ เรียกได้ว่าเป็นชุมชนเคลื่อนไหวคือ มีคนเข้าออกหมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากภายในชุมชนมีห้องเช่าให้เช่าอยู่แบบรายวัน รายเดือน อีกทั้งชุมชนตั้งอยู่ใกล้สถานีรถไฟ ทำให้คนจากภายนอกทุกสารทิศมาเช่าอยู่ เช่น โจรใช้เป็นที่หลบภัย คนขายสารเสพติดมาเช่าอยู่ เป็นต้น โดยที่มีคนเก่าคนแก่อาศัยอยู่ในชุมชนเพียง 20 เปอร์เซ็น

“คนเข้ามาเช่าห้องพักแล้วก็ออกไปหมุนเวียนกันไป จะมีคนที่อยู่เก่าแก่ประมาณ 20% นอกนั้นก็เป็นประชากรแฝง”(คุณดีจัง)

วัฒนธรรมและประเพณี

เนื่องจากชุมชนดีใจเป็นชุมชนแออัดเมืองที่มีผู้คนหมุนเวียนเข้ามาอยู่ตลอด วัฒนธรรมและประเพณีนั้นไม่ได้มีให้เห็นชัดเจนถึงการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ แต่เป็นประเพณีตามหลักของสังคม เช่น ประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีเข้าพรรษา ประเพณีวันออกพรรษา มีการรับรู้ของคนในชุมชน แต่การมีส่วนร่วมในประเพณีนั้น ๆ เป็นไปตามความสนใจของแต่ละคนไม่ได้มีการร่วมกลุ่ม หรือเกิดพลังของคนในชุมชน

“เวลาวันเข้าพรรษา วันออกพรรษาเค้าก็จะไปวัดดวงแข ต่างคนต่างไป แล้วก็ไปเจอกันประมาณนี้คะ"(คุณดอกรัก)

ศาสนา

คนในชุมชนดีใจนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก และให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาเฉพาะกลุ่ม เรียกได้ว่าเป็นความสนใจส่วนบุคคล หรือกลุ่มเล็ก ๆ ที่จะไปวัดทุกวันพระหรือร่วมพิธีวันสำคัญทางศาสนา

"ส่วนมากคนในชุมชม 100 % จะนับถือศาสนาพุทธ"(คุณดอกรัก)

ความเชื่อ

ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ชุมชนดีใจ โดยชาวชุมชนให้ความนับถือและเป็นที่พึ่งทางจิตใจคือพิธีแห่พ่อปู่ ซึ่งชาวชุมชนจัดพิธีแห่พ่อปู่ขึ้น ทุกวันที่ 15 เมษายน ของทุกปี ด้วยมีความเชื่อและศรัทธาในพ่อปู่ให้ปกป้องรักษา เจริญงอกงามในการดำเนินชีวิต ในวันงานชาวชุมชนต่างร่วมใจกันจัดริ้วขบวนเพื่อแห่รอบชุมชน ในขบวนประกอบไปด้วยกองยาว เด็กและเยาวชนถือช้างถือม้าและคนในชุมชนร่วมรำไปในขบวนด้วย โดยการแห่เริ่มจากศาลพระภูมิในชุมชนแฟลตไลน์ แห่เข้ามาในชุมชนดีใจ และวนไปที่ชุมชนตอกดินเพื่อให้คนรดน้ำ สักการะ และสรงน้ำพระที่มาพร้อมกับ

ขบวน งานแห่ พ่อปู่ถือเป็นงานที่ทุกคนในชุมชนต่างร่วมแรงร่วมใจกันจัดขึ้นทุกปี และภายในชุมชนมีศาลพระภูมิที่คนในชุมชนให้ความนับถือ กราบไหว้และเป็นที่ยึดเหนี่ยมจิตใจมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า ตา ยาย

"เค้าร่วมกันแห่พ่อปู่ จะมีแห่ประมาณวันสุดท้ายของวันสงกรานต์ คือวันที่ 15 ก็จะแห่พ่อปู่ คือชาวบ้านก็มีการตีกลองยาว มีเด็กช่วยถือช้าง ชาวบ้านก็จะรำไปด้วย แห่ไปด้วย มาแห่จากศาลพระภูมิ ตรงแฟลต แล้วก็จะแห่เข้ามาในชุมชน ชาวชุมชนรดน้ำหรือสักการะอย่างนี้ ก็จะแห่ไปแถวสลัก แล้วก็เข้าวัด ก็จะให้ชาวบ้านไปสรงน้ำพระพุทธรูปร่วมกัน "(คุณดอกรัก)

"รู้ว่าถ้าเราไม่สบายก็จะกราบไหว้ศาลพระพรหมที่เหมือนตั้งอยู่ตามในชุมชนนี้ ก็จะมีศาลที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวเวลาขอ และมากราบไหว้ "(คุณดอกรัก)

3) สถานการณ์ปัญหาเด็กด้อยโอกาสและการเปลี่ยนแปลงสังคม

ผู้วิจัยจะบรรยายข้อมูลที่เกี่ยวข้องสถานการณ์ปัญหาเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมเพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจก่อนที่มีการดำเนินงานรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ได้แก่ สถานการณ์สภาพแวดล้อมในชุมชน สถานการณ์ปัญหาด้านครอบครัว สถานการณ์ปัญหาด้านพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม สถานการณ์ปัญหาด้านสุขภาพอนามัย สถานการณ์ปัญหาด้านพื้นที่เล่นที่เหมาะสมสำหรับเด็ก และสถานการณ์ปัญหาด้านการศึกษารวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

สถานการณ์สภาพแวดล้อมในชุมชน

สภาพแวดล้อมในชุมชนดีใจที่เด็กด้อยโอกาสอาศัยอยู่มีสภาพแวดล้อมของที่อยู่อาศัยแออัดภายในบ้านอากาศถ่ายเทไม่สะดวก สภาพโดยรอบชุมชนสกปรกมีการทิ้งขยะไม่เป็นที่เป็นทาง มีมุมอับหรือซอกซอยที่เป็นจุดเสี่ยงต่อเด็กด้อยโอกาสอยู่หลายจุด และเมื่อช่วงที่ฝนตกมักเจอปัญหาสิ่งสกปรกที่ผุดขึ้นมาจากท่อน้ำเสียทำให้ส่งกลิ่นเหม็นและมีปัญหาเรื่องการสัญจรภายในชุมชน

“สภาพปัญหาของชุมชนก็คือแน่นอนเป็นชุมชนแออัด สภาพแวดล้อมเรื่องกายภาพ เรื่องระบบน้ำเสีย เรื่องการทิ้งขยะต่าง ๆ ซึ่งเวลาที่ฝนตกเวลาที่พี่ลงเยี่ยมเคสหรือว่าลงไปหาน้อง ๆก็จะมาไม่ได้เพราะว่าจะมีท่อน้ำเสียที่ปุดขึ้นมา แล้วก็มีปลิงตัวเล็ก ๆขึ้นมาแล้วสิ่งสกปรกจะขึ้นมาหมด”(คุณใจดี)

ทั้งนี้ชุมชนยังถูกประกาศให้เป็นพื้นที่สีแดงของเขตในเรื่องการระบาดของยาเสพติด ซึ่งผลพวงหนึ่งเกิดจากลักษณะของชุมชนเคลื่อนไหว ทำให้เด็กด้อยโอกาสที่อาศัยอยู่ในชุมชนเสี่ยงต่อคนแปลกหน้า เสี่ยงต่อสารเสพติด เสี่ยงต่อการถูกล่วงละเมิดทางเพศ และเสี่ยงต่อเรื่องอื่น ๆ ที่จะตามมาจากสภาพแวดล้อมของชุมชนเคลื่อนไหวนี้

“คือจะเป็นห้องเช่าเล็กๆ คนที่ไหนมาเช่าก็ได้ คนข้างนอกไปมาสถานีรถไฟเขาจะมาหาห้องเช่าถูกๆอย่างนี้แล้วก็มีเรื่องของโจร เป็นที่หลบภัยให้ขโมยข้างนอกใช้ที่นี่เป็นที่พักที่นี่เป็นพื้นที่สีแดงของเขตเลยก็ว่าได้ ที่มีปัญหายาเสพติด พื้นที่สีแดงก็เป็นเรื่องของยาเสพติดมีการระบาดเยอะ”(คุณใจดี)

รวมทั้งสภาพแวดล้อมเรื่องพฤติกรรมของคนในชุนชนนั้น มีพฤติกรรมใช้ความรุนแรงทะเลาะ ตบตี พูดจาหยาบคาย การเล่นการพนันเป็นอาชีพหลักเป็นพฤติกรรมปกติของคนในชุมชน ดังนั้นเมื่อเด็กด้อยโอกาสเห็นและสัมผัสอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันจึงซึมซับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมเหล่านั้นมาโดยอัตโนมัติจากสภาพแวดล้อมภายในของชุมชน

“เขาจะตั้งเป็นเพิงแล้วนอนตรงนั้น เสพยาก็ตรงนั้น เวลาทะเลาะกันก็วิ่งเอามีดฟันกันเป็นว่าเล่น ตายที่หน้าศูนย์ก็มีเยอะเลือดอาบก็มี แล้วเด็กเห็นเรื่องแบบนี้เป็นเรื่องธรรมดา”(คุณใจดี)

สถานการณ์ปัญหาด้านครอบครัว

สถานการณ์ครอบครัวเด็กด้อยโอกาส โดยส่วนใหญ่เป็นครอบครัวหย่าร้าง บางครอบครัวทำงานตอนกลางคืนทำให้ช่วงตอนกลางวันนอนหลับ เป็นช่วงเวลาที่สวนทางกับเด็กคือช่วงที่เด็กตื่นพ่อแม่นอน ช่วงที่เด็กนอนพ่อแม่ตื่นไปทำงาน และอาชีพพ่อแม่ส่วนใหญ่ผิดกฎหมาย มีที่สุจริตบ้าง เช่นขายผลไม้ ขายเสื้อผ้า ขายน้ำ เป็นต้น ดังนั้นจึงทำให้ครอบครัวทอดทิ้งเด็กทั้งกายและใจ ไปโดยอัตโนมัติไม่ได้เอาใจใส่หรืออบรมสั่งสอนเด็กตามที่ควรจะเป็น ปล่อยให้เด็กเติบโตตามลำพัง เด็กด้อยโอกาสเห็นพ่อ แม่ แสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมอยู่ตลอดเวลาได้แก่ พูดจาหยาบคาย เล่นอบายมุข ดื่มของมึนเมา เสพสารเสพติด ทะเลาะวิวาทตบตีกันในครอบครัว และมีเพศสัมพันธ์กันอย่างเปิดเผย ด้วยครอบครัวอาศัยอยู่ในห้องเช่าและบ้านที่มีพื้นที่เล็กๆ

“99% ครอบครัวหย่าร้าง แม่ก็สบถใส่คือด่าเลยเรื่องสภาพจิตในแน่นอนมันจะมาตามพ่อแม่ที่ทะเลาะกันเกือบตลอดเวลา แต่ก่อนกับตอนที่พี่เล่าก็ไม่ต่างกันเท่าไหร่ มีถีบบ้าง ตบบ้างบางคนถึงขั้นเชือดกัน แล้ววันต่อมาก็รักกันเหมือนเดิม” *(คุณใจดี)*

*"ข้อจำกัดเรื่องครอบครัวและวิถีชีวิต เรื่องอาชีพของพ่อแม่ ทำงานกลางคืนไม่มีเวลาให้ลูก ต้องทำมาหากิน*สถานการณ์ของเด็กๆก็คือเขาจะถูกทอดทิ้ง พ่อแม่เล่น พ่อแม่มีเพศสัมพันธ์กันในห้องเช่าเล็กๆก็เห็น" (คุณพอใจ)

ด้วยสถานการณ์ครอบครัวที่กล่าวมาข้างต้นนั้นทำให้เด็กได้รับรู้พฤติกรรมพวกนี้จากพ่อแม่โดยตรงและรับอยู่ตลอดเวลา เด็กจึงซึมซับและเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่ดีเหล่านั้นไปโดยปริยาย สิ่งที่พ่อแม่กระทำเด็กรับรู้และทำตามพฤติกรรมทุกอย่าง โดยไม่ได้มีความรู้หรือความเข้าใจถึงสิ่งที่ทำลงไปนั้นถูกหรือผิดสมควรทำหรือไม่ แค่เห็นว่าพ่อแม่ทำได้ตนเองย่อมทำได้เช่นกัน

"เรื่องของพฤติกรรมตามมาซึ่งทำให้เด็กเหมือนพ่อแม่หมดเลย มีพฤติกรรมการเลียนแบบพ่อแม่เวลาแสดงความรักกัน เด็กก็เอามาแสดง แต่ว่าไม่ได้เข้าใจว่าคืออะไร เห็นพ่อแม่ทำก็อยากทำบ้าง" (คุณดีจัง)

จากสถานการณ์ปัญหาครอบครัวดังกล่าวทำให้เด็กด้อยโอกาสประสบปัญหาในด้านพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหลาย ๆ อย่าง และมีแนวโน้มในอนาคตที่การใช้ชีวิตคงไม่ต่างจากพ่อแม่หรือคนในครอบครัวปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นยังคงเป็นวังวนอยู่แบบนั้น

สถานการณ์ปัญหาด้านพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

ด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมเด็ก ทั้งสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย ชุมชนที่แออัดยัดเหยียด ครอบครัวแตกแยก การไม่มีต้นแบบที่ดีจากครอบครัว และผู้คนในชุมชนสนใจแต่ตนเอง รวมทั้งครอบครัวเด็กเอง รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่สุดต้านทานได้ ส่งผลให้เด็กมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ได้แก่ ก้าวร้าวทั้งการพูดจาและพฤติกรรมที่แสดงออก ควบคุมอารมณ์ตนเองไม่ได้ อยู่กันเป็นกลุ่มแก๊งมั่วสุมเสพสารเสพติด เล่นการพนัน ติดเกม แสดงความรักที่รุนแรง มีความไวเรื่องเพศและเสี่ยงต่อการถูกล่วงละเมิดทางเพศทั้งเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชาย ขาดทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่น สนใจแต่ผลประโยชน์ของตนเอง ไม่สามารถแยกแยะได้ถึงเรื่องที่เหมาะสมและไม่เหมาะสม ตลอดจนไม่มีเป้าหมายในการดำรงชีวิต

"ทำงานใหม่ๆมันเป็นช่วงที่เราแย่งชิงพฤติกรรมของเด็กกับครอบครัว ก็คือประมาณครึ่งหนึ่งของวันเด็กจะอยู่กับครอบครัว ซึ่งมีทั้งด่า มีเรื่องเพศ มีเรื่องยาเสพติด เรื่องกระทำความรุนแรง ทุกรูปแบบ" (คุณพอใจ)

"เด็กๆเขาก็ซึมซับพฤติกรรมทั้งหมด เวลาแสดงความรักเขาก็ทำอะไรแรงๆเหมือนกัน กอดก็กอดแรงๆบางคนก็กัด บางคนก็หยิก ซึ่งมันเป็นการแสดงความรักของ

เด็กๆพฤติกรรมหนึ่งที่ทำให้เด็กๆเร็วก็คือเรื่องทางเพศ เพราะว่าห้องมันเล็กๆเวลาเขาจะทำอะไร เขาจะปิดประตูแล้วให้เด็กออกไปนั่งข้างนอกตี1ตี2ก็นั่งอยู่ข้างนอก" (คุณใจดี)

ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการได้รับอิทธิพลจากครอบครัว และอีกส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากสื่อ ต่าง ๆ เช่น เกม โทรทัศน์ เพื่อน และเทคโนโลยี พ่อแม่บางคนฝากลูกไว้กับร้านเกม ทำให้เด็กเลียนแบบพฤติกรรมจากเกม จากสื่อ ที่ในยุคปัจจุบันเปิดกว้างให้เข้าถึงอย่างง่ายดาย

"พอมีอินเตอร์เน็ตเข้ามาก็จะมีปัญหาเรื่องร้านเกม เด็กติดเกม พ่อแม่ให้เด็ก๔ขวบเข้าไปอยู่ในร้านเกมส์" (คุณดีจัง)

จากผลของพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่าง ๆ ของเด็กข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่าเด็กๆกลุ่มนี้ต้องการความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วนเพื่อให้พ้นวังวนที่เป็นอยู่ เข้าไปสร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจ หรือสร้างพื้นที่ให้เด็กรู้สึกผ่อนคลาย ทางร่างกาย ทางอารมณ์และจิตใจ จากสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เด็กด้อยโอกาสพบเห็นจนชินตาโดยแยกไม่ออกว่าสิ่งไหนควรทำหรือสิ่งไหนไม่ควรทำ

สถานการณ์ปัญหาด้านสุขภาพอนามัย

ผลพวงของของครอบครัวที่สนใจแต่ตนเอง และปัจจัยหลาย ๆ ด้านที่กล่าวมาข้างต้น ยังส่งผลให้สุขภาพอนามัยของเด็กด้อยโอกาสถูกละเลย ในเรื่องโภชนาการ อาหารการกิน ความสะอาดของร่างกาย การหลับนอนที่ถูกสุขลักษณะ พ่อแม่ไม่ได้ดูแลเรื่องอาหารและการดูแลร่างกายที่ถูกต้องเหมาะสมให้กับเด็ก ปล่อยให้เด็กกินและดูแลตัวเอง บางครอบครัวคลอดบุตรออกมาปล่อยให้เป็นภาระผู้อื่น ทำให้เกิดการดูแลเด็กตามอัตภาพ ดังนั้นเด็กจึงได้รับสารอาหารที่ไม่ถูกต้องและครบถ้วน ด้วยอาหารเป็นปัจจัยพื้นฐานที่เด็กควรได้รับ แต่กลับไม่ได้รับ ทำให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพอนามัยแก่เด็กตามมาซึ่งมีผลต่อการเติบโต ทางด้านร่างกายและจิตใจ เมื่อร่างกายและจิตใจมีปัญหาการพัฒนาเด็กในด้านอื่น ๆ ก็คงเป็นเรื่องที่ยากลำบากเช่นกัน

"พ่อแม่ไม่ได้สนใจเรื่องการอยู่การกินการดูแลเรื่องอาหาร การหลับการนอนหรือการไปโรงเรียนเรื่องความสะอาดของร่างกายพ่อแม่ไม่ได้ดูแล คลอดมาก็ทิ้งให้คนข้างบ้าน ตายายดูแล เรื่องกิน ไม่มีระบบของการจัดการเรื่องเงิน ให้เงินเด็กเด็กก็กินไม่ถูกสุขลักษณะเด็กตัวเล็กๆ หิวข้าวบางคนคลานออกมาเจอแตงโมที่ลอยออกมาท่อก็กินเลย" (คุณใจดี)

สถานการณ์ปัญหาด้านพื้นที่เล่นที่เหมาะสมสำหรับเด็ก

ที่อยู่อาศัยของชุมชนแออัดเมืองนั้นลักษณะของการตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างแคบ ๆ ห้องส่วนใหญ่ถูกซอยออกเป็นห้องเล็ก ห้องน้อย อยู่ติดกันเป็นแถวยาวหน้าบ้านชนหลังบ้านสลับกัน

ไป ที่ว่างที่พอเหลืออยู่ก็คือเส้นทางสัญจรภายในชุมชน ด้วยวัยของเด็กเป็นวัยที่อยากเรียนรู้เพื่อสั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ หล่อหลอมเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพในอนาคต แต่ด้วยพื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงทำให้พื้นที่เล่นในบ้านหรือพื้นที่เล่นนอกบ้านไม่มี เด็กอาศัยการเล่นอยู่หน้าบ้านตนเอง หรือบ้านไหนพอมีพื้นที่ให้เล่นให้รวมตัวพบปะเพื่อนฝูงในการสร้างความสัมพันธ์กันบ้างแต่ก็ถูกไล่ให้ไปเล่นที่อื่น เนื่องจากส่งเสียงรบกวน เมื่อเด็กตัดสินใจไปเล่นที่อื่นพื้นที่ที่เด็กเลือกไปเล่นนั้น ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ของถนนหน้าชุมชน ทำให้เกิดอุบัติเหตุขึ้นบ่อยและไม่ปลอดภัยต่อชีวิตเด็ก

“เด็กไม่มีพื้นที่เล่น เขาจะอยู่ตามซอกซอยต่าง ๆ แล้วพอมาเล่นบนถนนก็เกิดอุบัติเหตุ สภาพแวดล้อมที่เป็นแบบนั้นทำให้เด็กแออัดอยู่ตลอดเวลา” (คุณใจดี)

“ไม่มีพื้นที่เล่นไปเล่นหน้าบ้านเขาเสียงดังหนวกหู เขาก็ไล่ เด็ก ๆ ก็จะแยกย้ายไปตามบ้าน แต่เราไม่เห็นบ้านห้องก็จะเป็นห้องแคบ ๆ เด็กก็จะเล่นนอกห้อง ผู้ใหญ่ก็จะไม่รู้ว่าเด็กเล่นอะไรกัน” (คุณดอกรัก)

สถานการณ์ปัญหาด้านการศึกษา

ชุมชนดีใจเด็กในชุมชนมักประสบปัญหาเรื่องของการศึกษา วุฒิสูงสุดที่เรียบจบคือมัธยมศึกษาปีที่ 3 และอีกจำนวนไม่น้อยที่จบเพียงปฐมศึกษาปีที่ 6 หรือเรียนไม่จบต้องออกกลางคันด้วยเพราะครอบครัวและตัวเด็กเองไม่เห็นความสำคัญของการเรียน ไม่รู้ว่าต้องเรียนไปเพื่ออะไร เพราะมีตัวอย่างมากมายในชุมชนที่ไม่ได้เรียนจบแต่ทำงานหาเงินได้ และมีรายได้สูง ซึ่งรายได้ที่ได้มานั้นมาจากสิ่งที่ผิดกฎหมาย เช่น การพนัน การขายสารเสพติด สิ่งเหล่านี้เด็กเห็นเป็นความชอบธรรมที่เขามีสิทธิที่ประกอบอาชีพเหล่านั้นได้ พ่อแม่ไม่ได้ห้ามรวมไปถึงสภาพแวดล้อมของครอบครัวที่มีอิทธิพลต่อเด็กในเรื่องของพฤติกรรมทางเพศทำให้เด็กท้องขณะเรียน เป็นคุณพ่อคุณแม่วัยใส หรือถูกจับด้วยเรื่องของขายและเสพสารเสพติด ดังนั้นเรื่องการศึกษาของเด็กในชุมชนยังเป็นปัญหาอยู่

“ก็จะเป็นวังวนคือว่าเขาก็จะรักกันเองในชุมชน พออยู่ประถมขึ้นมามัธยมต้นเขาก็รักกันเอง ก็จะมีลูกแล้วก็จะเป็นแบบพ่อแม่เขาเลย พ่อแม่ไม่ได้สนใจการไปโรงเรียน ตัวเขาจะสนใจตัวเขาเองเป็นที่หนึ่ง” (คุณใจดี)

“ท้องก่อนวัยก็จะเป็นปัญหาพื้นฐาน เหมือนถูก strict ตายตัวว่าคนในชุมชนแออัดต้องติดยาเสพติด เมื่อก่อนไม่มีติดเกมก็ออกไปเร่ร่อน ออกไปเร่ร่อนเสร็จกลับมาก็กลายเป็นคนติดยาเสพติด ขายยาเสพติดอยู่ในนั้น” (คุณพอใจ)

สถานการณ์ปัญหาการเปลี่ยนแปลงของสังคม

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่รวดเร็วนั้นจึงส่งผลต่อเด็กด้อยโอกาสหลายด้านด้วยกัน ได้แก่ เทคโนโลยี โซเชียลมีเดีย ที่มีอิทธิพลต่อเด็กด้อยโอกาสเป็นอย่างมาก เนื่องจากเด็กทุกคนมีมือถือสมาร์ทโฟนทำให้ได้รับข่าวสารอย่างรวดเร็ว ซึ่งเด็กด้อยโอกาสเป็นวัยที่มีความอยากรู้อยากเห็น อยากทดลองทำเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ซึ่งข้อมูลที่เด็กด้อยโอกาสได้รับผ่านเทคโนโลยีสมาร์ทโฟนนั้นปกครองหรือครอบครัวไม่สามารถทราบได้เลยว่าเป็นข้อมูลข่าวสารอะไรบ้าง ด้วยความที่พ่อแม่ผู้ปกครองไม่เท่าทันสื่อเหล่านั้นทำให้เด็กด้อยโอกาสขาดชุดความรู้หรือข้อมูลที่วิเคราะห์ถึงข้อดีข้อเสียของสื่อต่าง ๆ ที่ได้รับมา

นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมในด้านอื่น ๆ ได้ส่งผลกระทบต่อตัวเด็กด้อยโอกาสด้วยเช่นกัน แม้ไม่ได้รับผลกระทบโดยตรง แต่ผลกระทบนี้เกิดขึ้นกับครอบครัวของเด็กด้อยโอกาสย่อมส่งผลกระทบต่อเด็กด้วย เช่น การประกอบอาชีพ ความเจริญด้านวัตถุจนส่งผลให้มีค่านิยมที่ผิด ๆ การทำเรื่องผิดกฎหมายต่าง ๆ เพียงเพราะให้ได้เงินมาตอบสนองความอยากของตนเอง

จากการเปลี่ยนแปลงสังคมในด้านต่าง ๆ นั้น ทำให้เด็กด้อยโอกาสได้รับผลพวงที่เกิดขึ้น ครอบครัวที่ไม่เข้มแข็งเนื่องด้วยผลกระทบทางเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมรอบตัวไม่เอื้อต่อการเรียนรู้และพัฒนา จึงมากระทบกับเด็กด้อยโอกาสโดยตรง

> *“พี่มองว่าเรื่องเทคโนโลยีไปไวมากๆ ยิ่งทำให้เด็กเราไปไว สถานการณ์ต่างๆก็ไปไว” (คุณใจดี)*
>
> *“เพราะว่าตอนนี้ทุกคนมีมือถือ เพราะฉะนั้นในมือถือไม่รู้ว่าอะไรมันจะเด้งอะไรมาบ้าง จะเข้าไปเปิดดูอะไรบ้างอย่างเนี้ย พ่อแม่ไม่เท่าทันอีกอย่างส่วนหนึ่งก็คือพวกอะไรอะเศรษฐกิจ สังคม ที่มันว่าจะโดยตรงหาเขาเลยไหม มันก็ไม่ถึงเขาตรง แต่มันก็ไปทางครอบครัวอะเนอะพ่อแม่อะไรเงี้ยที่มันก็จะต้องมีการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงดูเขานี่” (คุณดีจัง)*

ส่วนที่ 2 : ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่ม

สำหรับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลเป็นการบรรยายถึงข้อมูลในภาพรวมเกี่ยวกับลักษณะชีวสังคมของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 คือ ผู้บริหารองค์กร หัวหน้ากลุ่มงาน เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 คือเด็กด้อยโอกาส โดยมีจุดเน้นอยู่ที่กรณีศึกษาเฉพาะที่ผู้วิจัยมุ่งสืบหาความรู้ ความจริง เกี่ยวกับเนื้อหาสาระกรณีที่น่ารู้ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเนื่องจากเป็นการศึกษาในรูปแบบ Intrinsic Cases โดยรายละเอียดข้อมูลทั่วไปนั้น ผู้วิจัยนำเสนอสอดแทรกส่วนที่สำคัญกับการตอบความมุ่งหมายทั้ง 3 ข้อในส่วนของผลการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน มูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการ

ขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน และ ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคลและองค์กร ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 คือ กลุ่มผู้ปกครองเด็กด้อยโอกาส ผู้วิจัยนำเสนอสอดแทรกส่วนที่สำคัญเพื่อการตอบความมุ่งหมายเช่นกัน ในข้อ 2 และ ข้อ 3 โดยรายละเอียดสำหรับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 3 กลุ่ม มีดังต่อไปนี้

ตาราง 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มที่ 1

no.	รายชื่อ	เพศ	ระดับการศึกษา	ตำแหน่ง	ประสบการณ์ทำงาน	แรงจูงใจในการทำงาน
1	คุณสุขใจ	ชาย	ปริญญาตรี	ผู้จัดการมูลนิธิ	18 ปี	การพัฒนาเด็กให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น
2	คุณพอใจ	หญิง	ปริญญาตรี	ผู้ช่วยผู้จัดการและหัวหน้ากลุ่มงานพัฒนาองค์กร	15 ปี	ตั้งแต่สมัยเรียนอยากทำงานเรื่องการช่วยเหลือคนอยากให้ทุกคนสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเองไม่ได้เจาะจงว่าเป็นประเด็นเด็กพอดีเรียนมาสายศึกษาศาสตร์ ตอนแรกคิดว่าจะได้เป็นครูแต่เพื่อนชวนมาทำงานด้านสังคมรู้สึกได้ตอบสนองสิ่งที่ตนเองอยากทำและงานที่ทำสามารถช่วยเหลือคนอื่นให้เขาช่วยเหลือตัวเองได้
3	คุณใจดี	หญิง	ปริญญาตรี	หัวหน้ากลุ่มงาน	10 ปี	พื้นฐานอยากทำงานกับเด็ก อยากเป็นครูอนุบาล เริ่มทำงานศูนย์ภูมิดีเริ่มทำตั้งแต่เริ่มต้นของการพัฒนาเด็กของชุมชน เป็นพื้นที่ที่หนัก มีช่วงที่ลาออก แต่เมื่อเห็นเด็กๆแล้วไม่กล้าออก เห็นเด็กๆมีความสุข เมื่อก่อนมีเคสที่ต้องช่วยเหลือเยอะ แล้วสามารถช่วยเคสได้ทำให้รู้สึกดีกับการได้ช่วยคนอื่น จึงทำให้ทำงานอยู่ได้ถึงปัจจุบัน เงินเดือนก็ไม่ได้มากมาย
4	คุณดีจัง	หญิง	ปริญญาตรี	เจ้าหน้าที่กลุ่มงาน	5 ปี	เป็นเนื้องานที่ต้องทำต่อเนื่องเพื่อพัฒนาเด็กในชุมขนแออัดให้สามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ

ตาราง 2 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มที่ 2

No	รายชื่อ	อายุ	เพศ	ศาสนา	การศึกษา	สมาชิกในครอบครัว	สถานะอยู่อาศัย	สถานภาพครอบครัว	จำนวนพี่น้อง	เป็นบุตรคนที่	จำนวนครั้งในการใช้บริการศูนย์ภูมิดี
1	แตงโม	10 ปี	หญิง	พุทธ	กำลังศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5	4 คน	อาศัยอยู่กับบิดา-มารดา	บิดา-มารดา อยู่ด้วยกัน	3 คน	3	เข้าร่วมกิจกรรม ทุกวัน ที่เปิดทำการ
2	องุ่น	11 ปี	หญิง	พุทธ	กำลังศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5	5 คน	อาศัยอยู่กับบิดา-มารดา	บิดา-มารดา อยู่ด้วยกัน	3 คน	3	สัปดาห์ละ 2-3 ครั้ง
3	ส้มโอ	11 ปี	หญิง	พุทธ	กำลังศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6	2 คน	อาศัยอยู่กับบิดา	บิดา-มารดา หย่าร้าง	-	เป็นลูกคนเดียว	เข้าร่วมกิจกรรม ทุกวัน ที่เปิดทำการ
4	กล้วย	14 ปี	ชาย	พุทธ	กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3	7 คน	อาศัยอยู่กับ ยาย ลุง ป้า	บิดา-มารดา อยู่ด้วยกัน	3 คน	2	เข้าร่วมกิจกรรม ทุกวัน ที่เปิดทำการ และทุกครั้งที่มีกิจกรรม
5	มะพร้าว	15 ปี	ชาย	พุทธ	กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4	3 คน	อาศัยอยู่กับมารดา	มารดาเป็นหม้าย บิดาถึงแก่กรรม	2 คน	2	เข้าร่วมกิจกรรม ทุกวัน ที่เปิดทำการ และทุกครั้งที่มีกิจกรรม
6	มะนาว	17 ปี	หญิง	พุทธ	กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6	5 คน	อาศัยอยู่กับมารดา	บิดา-มารดา อยู่ด้วยกัน	2 คน	2	เข้าร่วมกิจกรรม ณ ทุกวัน ที่เปิดทำการ และทุกครั้งที่มีกิจกรรม

ตาราง 3 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มที่ 3

no	รายชื่อ	เพศ	อายุ	สถานะ	ศาสนา	สถานภาพ	อาชีพ	การมีส่วนร่วมกับศูนย์ภูมิดี
1	คุณดอกรัก	หญิง	52 ปี	มารดา	พุทธ	สมรส	รับจ้างซักผ้า	อาสาสมัคร
2	คุณดอกแก้ว	หญิง	52 ปี	มารดา	พุทธ	สมรส	ค้าขาย	อาสาสมัคร
3	คุณดอกเข็ม	หญิง	51 ปี	มารดา	พุทธ	สมรส	ธุรกิจส่วนตัว	เข้าร่วมกิจกรรมและให้ความร่วมมือสม่ำเสมอ
4	คุณดอกชบา	หญิง	53 ปี	มารดา	พุทธ	เป็นหม้ายสามี) (ถึงแก่กรรม	ค้าขาย	กรรมการชุมชน
5	คุณดอกพุทธ	หญิง	45 ปี	มารดา	พุทธ	สมรส	ค้าขาย	เข้าร่วมกิจกรรมและให้ความร่วมมือสม่ำเสมอ

จากตารางที่ 1-3 ผู้วิจัยได้แบ่งกรณีศึกษาออกเป็น 3 กลุ่ม โดยในตารางที่ 1 คือผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 คือ องค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้บริหารองค์กร หัวหน้ากลุ่มงาน เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน ตารางที่ 2 คือ ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 คือ เด็กด้อยโอกาส เป็นผู้ที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์ภูมิดี และในตารางที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 คือ ผู้ปกครอง หรือคนในครอบครัวของเด็กด้อยโอกาส โดยผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 ตอบความมุ่งหมายข้อที่ 1 , 2 และ 3 เกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน มูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน และ ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ในระดับบุคคลและองค์กร ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มที่สามารถอธิบายและให้ข้อมูลนำไปสู่ความมุ่งหมาย โดยเป็นผู้ที่ดำเนินงานกระบวนการขับเคลื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่ตั้งแต่เริ่มจนถึงปัจจุบัน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 ตอบความมุ่งหมายข้อที่ 1 และ 2 เกี่ยวกับมูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน และผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนในการสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคลและองค์กร และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 ตอบความมุ่งหมายข้อที่ 1 และ 2 เกี่ยวกับมูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และ ผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนในการสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคล และองค์กร

โดยกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งประกอบไปด้วยผู้บริหารองค์กร หัวหน้ากลุ่มงาน เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน มีทั้งหมด 4 ท่าน ซึ่งมี 1 ท่านเป็นเพศชายนอกนั้นเป็นเพศหญิง มีเพียง 1 ท่านที่มีสถานภาพสมรส โดยมีประสบการณ์ในการทำงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสตั้งแต่ 5-18 ปี มีการศึกษาในระดับปริญญาตรีทั้งหมด ในการทำงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมืองนี้ แต่ละท่านล้วนแล้วมีแรงจูงใจและความมุ่งมั่นที่อยากพัฒนาเด็กให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มี 1 ท่านที่มีความมุ่งมั่นตั้งแต่สมัยเรียนปริญญาตรีอยากทำงานช่วยเหลือผู้ยากไร้ให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ อีก 1 ท่านมีความตั้งใจที่อยากทำงานกับเด็กเป็นพื้นฐานและอยากเป็นครูอนุบาลทำงานกับเด็กเพื่อให้เด็ก ๆ มีความสุข และอีก 2 ท่านมีความตั้งใจที่อยากพัฒนาเด็กในชุมชนแออัดให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ ด้วยแรงจูงใจในการทำงานของแต่ละท่านนั้นสะท้อนได้จากการทำงานกันมาอย่างยาวนานไม่ต่ำกว่า 5 ปี และ อีก 3 ท่านทำงานมากกว่า 10 ปี ดังนั้นจากประสบการณ์ทำงานอย่างต่อเนื่องและยาวนานของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มที่ 1 ทำให้เข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมให้ประสบความสำเร็จได้อย่างไร เป็นต้น

สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 คือเด็กด้อยโอกาส มีจำนวน 6 ท่านโดยทั้ง 6 ท่านเป็นเพศหญิง 4 ท่าน เพศชาย 4 ท่าน กำลังศึกษาอยู่ระดับประถมศึกษาจำนวน 3 ท่าน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจำนวน 1 ท่าน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 2 ท่าน ซึ่งสถานศึกษาอยู่ใกล้และรอบ ๆ

ชุมชนที่อยู่อาศัย มีอายุตั้งแต่ 10-17 ปี สถานะพักอาศัย 1 ท่านอาศัยอยู่กับญาติ ที่เหลืออาศัยอยู่กับบิดา มารดา โดยสถานภาพครอบครัว 1 ท่านมารดาเป็นหม้ายเนื่องจากบิดาถึงแก่กรรม อีก 1 ท่าน บิดา มารดาแยกกันอยู่ และอีก 4 ท่าน บิดา มารดาอยู่ด้วยกัน สมาชิกในครอบครัวมีตั้งแต่ 2-7 คน โดยเด็กด้อยโอกาสมีพี่น้องจำนวน 3 คนรวมตนเอง อยู่ 3 ท่าน พี่น้องจำนวน 2 คนรวมตนเอง จำนวน 2 ท่าน และ 1 ท่านเป็นลูกคนเดียว ซึ่งทั้งหมดเป็นลูกคนสุดท้องในจำนวนพี่น้องทั้งหมด และในการดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสของศูนย์ภูมิดี เด็กด้อยโอกาส เพียง 1 ท่านที่เข้าร่วมกิจกรรมสัปดาห์ละ 2-3 ครั้ง นอกนั้นเข้าร่วมกิจกรรม ทุกกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ

สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 3 เป็นผู้ปกครองของเด็กด้อยโอกาสจำนวน 5 ท่าน โดยเป็นมารดาทั้งหมดที่ให้ข้อมูล มีอายุตั้งแต่ 45-53 ปี นับถือศาสนาพุทธ สถานภาพของผู้ปกครอง 1 ท่านเป็นหม้ายเนื่องจากสามีถึงแก่กรรม นอกจากนั้นสถานภาพสมรส สำหรับการประกอบอาชีพของผู้ปกครองเด็กด้อยโอกาสนั้น 1 ท่านทำธุรกิจส่วนตัวเปิดร้านเสริมสวยอยู่ในชุมชน อีก 1 ท่านรับจ้างซักผ้า และอีก 3 ท่าน ค้าขาย ซึ่งค้าขายตั้งแต่น้ำดื่ม ขนม เสื้อผ้า แต่ไม่ได้มีร้านประจำเป็นของตนเองเป็นการเร่ขายในสถานีรถไฟและเป็นรถเข็นเล็ก ๆ ขายหน้าโรงเรียน สำหรับการดำเนินงานของศูนย์ภูมิดี เกี่ยวกับกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่บุตรหลานตนเองนั้น ผู้ปกครองได้เข้ามามีส่วนร่วมในบทบาทที่หลากหลายตั้งแต่เข้ามาเป็นอาสาสมัคร เป็นคณะกรรมการชุมชนที่ทำงานร่วมกับศูนย์ภูมิดีในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมเมื่อ ศูนย์ภูมิดีต้องการการสนับสนุน เป็นต้น

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 3 กลุ่มนั้น เป็นข้อมูลที่บอกเพียงรายละเอียดทั่วไปในภาพกว้างของคุณสมบัติที่สำคัญของผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ข้อมูลบางส่วนเพื่อตอบความมุ่งหมายในการวิจัย 3 ข้อคือ การศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน มูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน และ ผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ในระดับบุคคลและองค์กร แต่ไม่สามารถบอกถึงรายละเอียดเชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลหลักได้ โดยข้อมูลเชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 3 กลุ่ม นำเสนอในส่วนต่อไปที่เป็นการบรรยายถึงรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

ส่วนที่ 3 : รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

จากการศึกษาในครั้งนี้ เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร ในการบรรยายเพื่อทำความเข้าใจในเนื้อหาต่อไปนี้ ผู้วิจัยขอใช้คำว่าศูนย์ภูมิดีเป็นชื่อเรียกแทนองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งเป็นชื่อสมมติ ด้วยศูนย์ภูมิดีดำเนินงานกระบวนการ

ขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาส ในเรื่องมุมมอง ทัศนะ และการให้ความหมายของภูมิคุ้มกันจึงจำเป็นต้องเข้าใจไปในทิศทางเดียวกันของการดำเนินงานกระบวนการขับเคลื่อน เช่นนั้นศูนย์ภูมิดีจึงได้ให้ความหมายภูมิคุ้มกันหมายถึง การเข้าไปสร้างภูมิคุ้มกันให้เด็กด้อยโอกาสในชุมชนตั้งแต่ระดับเด็กเล็ก เด็กโต จนถึงเด็กวัยรุ่น ผ่านการเล่น การทำกิจกรรมเพื่อให้มีภูมิคุ้มกันหลัก 3 ด้าน ได้แก่ หนึ่งสุขภาพกายที่ดี สองสุขภาพจิตใจที่ดี และสามมีทักษะในการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ เช่น สุขอนามัยที่ดี มีความเป็นผู้นำ อยู่ร่วมกับสังคมอย่างมีความสุข แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้และรับมืออย่างมีสติ มีพฤติกรรมที่เหมาะสม รู้หน้าที่ สามารถรับผิดชอบตนเองได้ ตลอดจนการช่วยเหลือผู้อื่นที่นำไปสู่การเป็นอาสาสมัครที่พร้อมเข้ามาเป็นแกนนำพัฒนาชุมชนที่ตนเองอยู่โดยหรือพัฒนากลุ่มน้อง ๆ เพื่อน ๆ ในชุมชน เมื่อเด็กด้อยโอกาสมีภูมิคุ้มกันในตนเองแล้วย่อมส่งผลให้เด็กด้อยโอกาสสามารถต่อสู้กับปัญหาและการดำเนินชีวิตในสังคมที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปอย่างพลวัตินี้ได้เป็นอย่างดี

> *“เราทำให้เขารู้ว่าเขามีทางเลือกยังไงในการที่จะเผชิญกับปัญหาหรือสิ่งต่างๆเราเริ่มจากเรื่องที่เป็นพื้นฐานในชีวิตของเด็ก คือเข้าไปสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่น ซึ่งจะทำให้เด็กสามารถเรียนรู้ได้หลายระดับตั้งแต่เด็กเล็ก เด็กโต จนถึงเด็กวัยรุ่น” (คุณพอใจ)*
>
> *“เด็กมีสุขภาวะทั้งกายและใจที่ดีกระบวนการเรื่องจิตอาสาที่พยายามจะให้เด็กได้ช่วยเหลือคนอื่น”(คุณใจดี)*
>
> *“ภูมิคุ้มกันคือ มีเรื่องของการดูแลตัวเอง พฤติกรรม การเข้าสังคม การสร้างวินัยในตัวเอง การเป็นแกนนำ การรู้จักรับผิดชอบ รู้เรื่องของบทบาทหน้าที่ของตนเอง อะไรพวกนี้ค่ะ มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมพัฒนาชุมชนของตนเองหรือพัฒนากลุ่มน้อง ๆ เพื่อน ๆ ของตนเองในชุมชน” (คุณดีจัง)*

จากการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ผู้วิจัยพบว่าศูนย์ภูมิดีดำเนินงานรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันออกเป็น 3 รูปแบบด้วยกัน ได้แก่ 1) รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต 2) รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ 3) รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต

รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต เป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต ได้ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลายแก่เด็กด้อยโอกาสเป็นหลัก เพื่อเข้าไปสร้างให้เด็กมีสุขภาพจิตที่ดีและมีทักษะในการดำเนินชีวิต เช่น การอยู่ร่วมกับผู้อื่น ความคิดสร้างสรรค์ การกล้าตัดสินใจ เสียสละ อดทน มีน้ำใจ เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง สร้างพฤติกรรมที่ดีที่เหมาะสม เป็นต้น ซึ่งกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตนี้

นำไปสู่การเกิดภูมิคุ้มกันขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสได้ในที่สุด โดยรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต มีรายละเอียดดังนี้

1) ความหมายของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต

กระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต คือ การสร้างพื้นที่ที่ทำให้เกิดประสบการณ์ใหม่ ๆ และสร้างโอกาสให้เด็กมีพัฒนาการตามวัยสามารถตอบสนองความต้องการของเขาได้ โดยพื้นที่ในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งที่บ้าน โรงเรียนและชุมชน ซึ่งต้องเป็นพื้นที่ปลอดภัย เด็ก ๆ ทำกิจกรรมได้ตามวัยอย่างมีอิสระและสร้างสรรค์ รวมถึงการเปิดพื้นที่ทางความคิด เปิดเวทีให้เด็กได้แสดงออก แสดงความสามารถ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จัดกระบวนการ จัดกิจกรรมของตนเองให้สอดคล้องกับความต้องการ อีกทั้งส่งเสริมให้ได้สัมผัสการเรียนรู้ที่หลากหลายจนค้นพบศักยภาพของตนเองขึ้น ซึ่งความรู้นั้นไม่ได้เน้นองค์ความรู้วิชาการ แต่เป็นการนำการเล่นและการทำกิจกรรมเข้ามาเพื่อสร้างการพัฒนาและการฟื้นฟูเยียวยาเด็กด้อยโอกาส โดยกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตเริ่มตั้งแต่การเรียนรู้เรื่องพื้นฐานในชีวิตของเด็กเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้านร่างกาย จิตใจ และการใช้ชีวิต จนที่สุดเด็กด้อยโอกาสมีภูมิคุ้มกันเกิดขึ้นในตนเอง

> *“เด็กอยากเล่นน้ำ ให้เด็กได้รู้ว่าน้ำมันเหลว มันเปียก อย่างเงี้ย เขาจะได้รู้ทักษะชีวิตทรายเงี้ยมันจะได้รู้ แต่เขาจะไม่รู้ว่าทรายมันเปื้อน มันมีเชื้อโรค มีอะไรอย่างเนี๊ย เรื่องของทักษะที่ให้เด็กได้ผ่อนคลาย ผ่อนคลายเรื่องของความ เขาเรียกว่าอะไรนะ กดดันภาวะจิตใจเด็ก” (คุณสุขใจ)*

> *“เราสอดแทรกกิจกรรมเนื้อหาที่จะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน ระวังเรื่องการเผชิญปัญหาต่างๆ” (คุณพอใจ)*

2) องค์ประกอบของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต

กระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต ศูนย์ภูมิดีได้ดำเนินกระบวนการโดยดึงการมีส่วนร่วมของทุกคน เด็ก ครอบครัว ชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามาทำงานร่วมกัน การสร้างเสริมทักษะชีวิตเป็นกระบวนการที่เข้าไปสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ในชุมชนแออัด ซึ่งในกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตนี้มีองค์ประกอบหลัก 2 องค์ประกอบด้วยกัน ได้แก่ 1) องค์ประกอบด้านการเล่นและกิจกรรม สององค์ประกอบบุคคลโดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1) องค์ประกอบของการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย

กระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต ศูนย์ภูมิดีได้ออกแบบการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับช่วงวัยของเด็ก ปัญหาที่เด็กเผชิญ และความสนใจของเด็ก เป็นต้น เวลาที่เด็กเล่นหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้น บางกิจกรรมเป็นกระบวนการที่สร้างภูมิคุ้มกันโดยตรง แต่บางกิจกรรมสร้างภูมิคุ้มกันหรือทักษะชีวิตทางอ้อม เช่น ระหว่างที่เด็กเล่นทราย หากเจ้าหน้าที่ศูนย์ภูมิดีสังเกตเห็นเด็กมีภาวะกดดันหรือมีความผิดปกติมากกว่าทุกครั้ง เจ้าหน้าที่ใช้วิธีการเข้าไปพูดคุยกับเด็กทันที่ระหว่างที่เด็กเล่นทราย เพื่อที่ให้ทราบปัญหาและหาทางแก้ไข เป็นต้น

“เราก็ออกแบบให้เด็กๆ เวลาที่เด็กเล่น บางอันจะเป็นกระบวนการโดยตรงแต่บางอันในระหว่างเล่นทรายที่พี่เห็นเด็กมีภาวะกดดัน เราก็พูดคุยกันไปในนั้นเลย เราก็จะบำบัดกันตอนนั้นเลย” (คุณใจดี)

ในกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต ศูนย์ภูมิดีได้ออกแบบกิจกรรมหลักสำหรับการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมด้านกายภาพและอื่นๆ เพิ่มเติม รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้เด็กมาเล่นและทำกิจกรรมในพื้นที่ที่มีอาณาบริเวณที่กว้างขวางอย่างอิสระ เพราะเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมืองไม่มีพื้นที่เล่น ดังนั้นศูนย์ภูมิดีจึงเป็นที่ที่มีพื้นที่ใหญ่ที่สุดและกว้างที่สุดในชุมชน ซึ่งการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย มีรายละเอียดดังนี้

“กิจกรรมหลักๆเราก็จะมีไว้ เช่นในศูนย์ก็จะมีกิจกรรมส่งเสริมด้านกายภาพ และอื่นๆเพิ่มเติม ที่นี่เป็นที่ๆใหญ่ที่สุด กว้างที่สุดในชุมชน เป็นพื้นที่อิสระที่เขาสามารถทำอะไรก็ได้” (คุณดีจัง)

การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่น

การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่น ศูนย์ภูมิดีได้นำแนวคิดการเล่นมาจากประเทศอังกฤษ โดยการเล่นสำหรับเด็กคือ เด็กเล่นอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและสอดคล้องต่อการเรียนรู้ โดยสภาพแวดล้อมนี้ศูนย์ภูมิดีเรียกว่าพื้นที่เล่น ซึ่งตามที่ปรากฏในเอกสารขององค์กรพัฒนาเอกชน เรื่องเล่นเพื่อชีวิตของเด็ก ภาค 2 กล่าวว่า “พื้นที่เล่นไม่ใช่แค่สนามเด็กเล่น แต่หมายถึง พื้นที่หรือที่ที่หนึ่งที่พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับเด็ก ให้เด็กได้เล่นอย่างอิสระและสร้างสรรค์ ไม่ว่าเป็นพื้นที่ในลักษณะใด ๆ เป็นพื้นที่เล็ก ใหญ่ กว้างหรือแคบ ถ้าเข้าใจพื้นฐานที่ดีของการสร้างพื้นที่เล่น พื้นที่เล่นที่ดีมาจากการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี กระตุ้นการเรียนรู้ของเด็ก

เช่นการเคลื่อนไหว ร่างกาย ทรงตัว ทักษะทางสังคม เรื่องการอยู่ร่วมกับผู้อื่น รู้จักควบคุมตนเอง รู้จักคิด แก้ไขปัญหา กล้าแสดงออก เป็นต้น สิ่งแวดล้อมในการเล่นที่ดีนั้น ไม่ได้หมายความถึงสถานที่ที่มีแต่ของเล่นราคาแพง” และนอกจากนี้จากการพูดคุยเพิ่มเติมกับผู้ที่เกี่ยวข้องได้ให้มุมมองเพิ่มเติมคือ พื้นที่เล่นเป็นการส่งเสริมให้เด็กมีสิทธิ์เลือก สิทธิ์คิด สิทธิ์ทำ สิทธิ์ในการออกแบบ ในสิ่งที่เขาตัดสินใจอยากเล่น โดยที่ศูนย์ภูมิดีไม่ได้วางกรอบห้าม แต่จัดมุมต่าง ๆ ที่เอื้อให้เด็กด้อยโอกาสได้มีอิสระลงมือทำด้วยตนเองเพื่อสร้างการเรียนรู้และพัฒนาตนเองผ่านการเล่น

“เราเอาแนวคิดการเล่นมาจากประเทศอังกฤษ เราไม่ได้ไปวางกรอบว่าห้ามทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่จะจัดมุมให้เขาเพื่อให้เขามีอิสระ สามารถคิด ออกแบบและลงมือทำด้วยตัวของเขาเอง”(คุณดีจัง)

กล่าวโดยสรุปการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่น เด็กเล่นในพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับเด็กให้เด็กได้เล่นอย่างอิสระและสร้างสรรค์ เด็กมีส่วนร่วมออกแบบพื้นที่เล่น เพื่อสร้างประสบการณ์และกระตุ้นการเรียนรู้ของตนเองที่หลากหลายจากการเล่น เช่น การเคลื่อนไหวร่างกาย การทรงตัว ทักษะทางสังคม เรื่องการอยู่ร่วมกับผู้อื่น รู้จักควบคุมตนเอง รู้จักคิด แก้ไขปัญหา กล้าแสดงออก เป็นต้น นำไปสู่การพัฒนาตนเองผ่านการเล่น

นอกจากนี้สภาพแวดล้อมในพื้นที่เล่นก็มีความสำคัญต่อการเล่นของเด็กเช่นกัน โดยศูนย์ภูมิดีได้จัดให้มีหลักพื้นฐานสำหรับการเล่นของเด็กออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่หนึ่งด้านจัดให้มีวัสดุและสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติสำหรับการเล่นของเด็กที่เป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติและสิ่งที่อยู่ตามธรรมชาติเช่น น้ำ ดิน ทราย ต้นไม้ ขอนไม้ รวมทั้งสัตว์ต่างๆ เช่น สุนัข แมลงปอ ผีเสื้อ เป็นต้น สองด้านการจัดให้มีชิ้นส่วนประกอบการเล่นที่เป็นวัตถุต่าง ๆ ที่นำมาใช้เป็นอุปกรณ์ในการเล่นได้ เช่นขวดน้ำ กล่อง ลัง จาน ช้อน เสื้อผ้า กระเป๋า รองเท่า เป็นของเล่นที่มีอยู่โดยไม่ต้องซื้อหา สามด้านการจัดให้มีโครงสร้างที่ทำขึ้น เช่น เครื่องเล่นต่าง ๆ ได้แก่บ้านเด็กเล่น ชิงช้า บันไดเชือก เป็นต้น และสี่ด้านการจัดที่เก็บของในพื้นที่เล่นต้องมีที่เก็บของ เพื่อจัดเก็บรักษา การหยิบมาเล่นได้สะดวก เป็นต้น

"เล่นน้ำ ให้เด็กได้รู้ว่าน้ำมันเหลว มันเปียก เล่นทราย ปีนป่าย โหนเชือก เล่นกับของใกล้ตัว หาได้ง่าย ตามธรรมชาติ ทำๆ ไป ปุ๊ปก็ทำให้หลายองค์กรก็ให้ความสำคัญเอาไปใช้ผิด ผิดคือส่งเสริมเครื่องเล่นไม่ได้ส่งเสริมการเล่น เอาไปลงกับวัตถุแทน"(คุณสุขใจ)

การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นภายในศูนย์ภูมิดีจากการศึกษาผู้วิจัย ขอยกตัวอย่างการเล่นในพื้นที่ที่เด็กได้มีส่วนร่วมในการออกแบบและจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- เล่นบ้านต้นไม้

- เล่นโรงละคร/ชุดแต่งกายแฟนซี
- เล่นเล่นทรายและน้ำ
- การเล่นบ้านในฝันของหนู
- นั่งสงบนิ่งผ่อนคลายกับธรรมชาติ
- เล่นปีนเชือก
- เล่นศิลปะ
  เล่นดนตรี
- ชมวีดีทัศน์
- อื่น ๆ

ซึ่งพื้นที่การเล่นต่าง ๆ เหล่านี้ เด็กเป็นผู้ที่เลือกเล่นด้วยตนเองอย่างอิสระ เด็กเข้าไปเล่นในพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ไร้ความกังวลใจ ไร้ความกดดัน ไร้ความอ้างว้าง บางคนเลือกที่เล่นทรายตามลำพังทำให้ได้สัมผัสทรายส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ว่าทรายทำให้เสื้อผ้าเปื้อน บางคนเลือกที่เล่นบ้านต้นไม้กับเพื่อนทำให้ได้ปีนป่ายบางครั้งได้เรียนรู้ว่าการตกต้นไม้นั้นเจ็บครั้งต่อไปในการเล่นบ้านต้นไม้ต้องระมัดระวังมากขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เด็กได้เรียนรู้ขึ้นโดยตรงที่นำไปสู่การมีทักษะชีวิตของการเอาตัวรอดได้ บางคนเลือกที่นั่งนิ่ง ๆ ภายในศูนย์ภูมิดีเพราะเพิ่งเผชิญกับความวุ่นวายในครอบครัวมาการนั่งนิ่ง ๆ ช่วยให้เด็กได้ผ่อนคลายความตึงเครียดลง เป็นต้น การเล่นที่มีความหลากหลายเหล่านี้ได้เข้าไปสร้างการเรียนรู้ให้เด็ก สร้างความแข็งแรงด้านร่างกาย จิตใจ และทักษะชีวิตต่าง ๆ จนพัฒนาเป็นภูมิคุ้มกันของตนเองขึ้น

“เราทำอย่างไรให้การเล่นเป็นการส่งเสริมพัฒนาเด็กเด็กอยากเล่นน้ำ ให้เด็กได้รู้ว่าน้ำมันเหลว มันเปียก อย่างเงี้ย เขาจะได้รู้ทักษะชีวิต ทรายเงี้ยมันจะได้รู้ แต่เขาไม่จะว่าทรายมันเปื้อน มันมีเชื้อโรค มีอะไรอย่างเนี๊ย” (คุณสุขใจ)

"เล่นใต้ถุนนี้ของพวกหนูนะ หนูอยากจะเล่นอะไรบ้าง แล้วก็มีแบบแปลนกระบวนการว่าจุดนี้เป็นสนามทราย เป็นมุมสงบ เป็นมุมเสื้อผ้า ให้เด็กเป็นศูนย์กลางและเน้นทรัพยากรที่มีอยู่ ให้เด็กๆเล่นอย่างอิสระ"(คุณใจดี)

การเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน ผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย

กระบวนการเสริมสร้างทักษะชีวิต นอกจากการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นแล้วยังมีการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมต่อเด็กในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งกิจกรรมที่ศูนย์ภูมิดีได้จัดขึ้นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันไปตามสถานการณ์ของเด็ก สถานการณ์ของชุมชน สถานการณ์ของสังคม เพื่อที่เข้าไปตอบสนองเด็กและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาส ครอบครัวและชุมชนได้ การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านกิจกรรมที่หลากหลายเป็นการส่งเสริมให้เด็กด้อยโอกาส

ได้พัฒนาตนเองควบคู่ไปกับการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่น เนื่องจากกิจกรรมที่หลากหลายสำหรับเด็กเป็นส่วนหนึ่งที่ศูนย์ภูมิดีและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ส่งเสริมพัฒนาการในด้านต่าง ๆ ที่ทำให้เด็กเติบโตทางด้านร่างกาย จิตใจ และการใช้ชีวิต การจัดกิจกรรมจึงต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามช่วงวัยของเด็ก ธรรมชาติของเด็ก ความสนใจ สิ่งที่ช่วยกระตุ้นและส่งเสริมการเรียนรู้ให้เด็กด้อยโอกาสเกิดศักยภาพ เช่นเดียวกันกับ การเล่น เพื่อที่เด็กได้นำความรู้ไปปรับใช้ในการใช้ดำเนินชีวิต การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านกิจกรรมที่หลากหลายนั้น ต้องประเมินความต้องการของเด็กก่อนเป็นอันดับแรกหรือการประเมินปัญหาที่เด็กกำลังประสบอยู่ เพื่อนำมาออกแบบกิจกรรมและลงมือทำร่วมกัน ซึ่งในการออกแบบกิจกรรมนั้นเด็กต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการคิด วางแผน ออกแบบด้วย เพื่อนำไปสู่การตอบสนองความต้องการของเด็กและการแก้ไขปัญหาอย่างแท้จริง

> *"มีหลายกิจกรรมไล่มาตามสถานการณ์ของเด็ก สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์สังคม ตอนนั้นที่เราจะต้องคิดเรื่องกระบวนการตัวโครงการ คิดกิจกรรมเพื่อให้ตอบสนองไม่ใช่แค่ชุมชน แต่จะต้องแก้ไขปัญหาชุมชนในละแวกนี้ด้วย"(คุณดีจัง)*

> *"กิจกรรมทุกอย่างเราไม่ได้วางไว้ แต่เขาจะเป็นคนบอกเราเองว่าอยากทำอะไร เด็กเองจะต้องช่วยกันทั้งหมด เพื่อให้เกิดกระบวนการๆเรียนรู้ที่ทำให้เขาได้เรียนรู้ที่จะเติบโตทั้งร่างกาย ความคิด จิตใจ"(คุณดีจัง)*

การเกิดขึ้นของกิจกรรมในศูนย์ภูมิดีนั้น เมื่อมีงานหรือกิจกรรมอะไรบ้างอย่างที่เกิดขึ้น เด็กด้อยโอกาสได้เข้ามาช่วยศูนย์ภูมิดีวางแผน แสดงความคิดเห็น โดยศูนย์ภูมิดีช่วยคิดโครงสร้างที่สำคัญ ๆ ของกิจกรรม ส่วนเด็ก ๆ คอยรับฟังและประเมินความสามารถของตนเองว่าเหมาะสมทำบทบาทหน้าที่ไหน หรือเมื่อเด็กผ่านกิจกรรมการอบรมเรื่องยาเสพติดมาหลังจากอบรมเสร็จเด็กได้รวมกลุ่มกันรณรงค์เรื่องภัยของยาเสพติดขึ้นในชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เด็กร่วมออกแบบและมีส่วนร่วม เป็นต้น จากการศึกษาผู้วิจัยขอยกตัวอย่างกิจกรรมกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

- กิจกรรมส่งเสริมการอ่าน
- กิจกรรมศิลปะ
- กิจกรรมดนตรี
- กิจกรรมทัศนศึกษา
- กิจกรรมนันทนาการ
- กิจกรรมถนนปลอดภัย
- กิจกรรมต่อต้านยาเสพติด
- กิจกรรมการออม
- กิจกรรมทำอาหาร
- กิจกรรมพัฒนาศักยภาพด้วยการละคร

"เด็กช่วยเราวางแผน เช่น จะมีจัดกิจกรรมอะไร เช่นง่าย ๆจัดงานรอบชุน ก็มีผู้ใหญ่ช่วยคิดโครงแต่ว่าเด็กก็มาเหมือนว่าจะทำอะไร จะมีอะไร ตัวเองทำอะไรได้บ้าง ตัวเองมีบทบาทไหน แบ่งหน้าที่กันยังไง เขาก็จะมีส่วนช่วย"(คุณพอใจ)

จากกิจกรรมที่ได้ยกตัวอย่างไว้ข้างต้น ทำให้เห็นได้ว่าศูนย์ภูมิดีได้จัดทำกิจกรรมร่วมกับเด็กด้อยโอกาสที่เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก ตั้งแต่การเรียนรู้เชิงปัจเจก จนกระทั่งการเรียนรู้เชิงกลุ่ม ความหลากหลายของกิจกรรมทำให้เด็กด้อยโอกาสได้ฝึกทักษะต่าง ๆ ที่รอบด้านได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ จินตนาการ เกิดความรู้ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในครอบครัวและผู้อื่น การทำกิจกรรมสำหรับเด็กนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้เด็กด้อยโอกาสได้มีภูมิคุ้มกันขึ้นในตนเอง

นอกจากองค์ประกอบการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลายแล้วกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตยังมีองค์ประกอบของบุคคลที่มีส่วนร่วมในการดำเนินกระบวนการ โดยองค์ประกอบบุคคล มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.2) องค์ประกอบบุคคล

กระบวนการเสริมสร้างทักษะชีวิตเป็นการดำเนินงานที่สร้างการมีส่วนร่วมของทุกคนตั้งแต่ **คุณอำนวยการเล่นและการกิจกรรม** เด็กด้อยโอกาส ครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขึ้น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

คุณอำนวยการเล่นและการกิจกรรม

ศูนย์ภูมิดีจัดให้มีผู้ดูแลเด็กโดยบทบาทเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่เด็กด้อยโอกาสขณะการเล่นและการทำกิจกรรม เรียกว่าผู้อำนวยการเล่น (Play worker) ซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญและจำเป็นต้องมีในการดำเนินกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการเล่น การทำกิจกรรมของเด็ก ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กได้เล่นอย่างอิสระ สร้างสรรค์ปลอดภัย เป็นประโยชน์สูงสุด เป็นผู้ที่มีความเข้าใจในธรรมชาติการเล่นและการทำกิจกรรมของเด็ก สร้างบรรยากาศที่ดีระหว่างการเล่น มีความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนารูปแบบกิจกรรมและสภาพแวดล้อมรอบตัวเด็กอยู่เสมอ โดยการดำเนินงานของผู้อำนวยการเล่นนั้นเริ่มตั้งแต่การเปิดศูนย์ภูมิดีดูแลเรื่องความปลอดภัย อุปกรณ์ พื้นที่เล่นให้มีความพร้อมในการเล่นของเด็ก จากนั้นเมื่อเปิดศูนย์ขณะที่เด็กเล่นหรือทำกิจกรรมผู้อำนวยการเล่นต้องคอยดูแลและสร้างสภาพแวดล้อมการมีส่วนร่วมของเด็กให้มีประสบการณ์ที่หลากหลาย รวมทั้งคอยสังเกตเก็บข้อมูลพฤติกรรมต่าง ๆ ของเด็กที่เกิดขึ้นระหว่างทำกิจกรรม จนกระทั่งปิดศูนย์ จากนั้นตรวจสอบความเรียบร้อย เก็บอุปกรณ์และสรุปประจำวันเพื่อจดบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างการเปิดทำการของศูนย์ภูมิดี มีอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง หรือมีพฤติกรรมอะไรที่ดีหรือที่ต้องพัฒนาและปรับปรุงของเด็ก เพื่อนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กต่อไป

“เราจะมีผู้ดูแลเด็ก หรือเรียกว่า play worker คอยดูแลใช่ไหมว่าอันไหนที่เป็น เล่นแบบไหนที่ปลอดภัย เพราะฉะนั้น play worker จะดูแลเรื่องความปลอดภัยและอำนวยความสะดวก”(คุณสุขใจ)

“บทบาทผู้อำนวยการเล่นของเด็ก ทำความสะอาดแล้วก็จัดเตรียมกิจกรรม เตรียมพร้อมช่วงระหว่างวันก็จะสังเกตพฤติกรรม และนำมาสรุปพฤติกรรม แต่บางครั้งเค้าก็ไม่รู้คะ แต่เราจดอยู่ในบันทึก เราก็คอยบอก ส่วนมากเราก็จดไว้ที่นี่แหละ ไม่ได้บอกเด็กๆ หรอกคะ เพื่อจะดูความเปลี่ยนแปลง” (คุณดอกรัก)

แกนนำเด็กและเยาวชน

แกนนำเด็กและเยาวชนในกลุ่มเด็กด้อยโอกาสที่ศูนย์ภูมิดีได้จัดตั้งขึ้นนั้น เป็นการสร้างคุณค่า และสร้างความเป็นผู้นำให้เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาส พัฒนาศักยภาพ การเรียนรู้ต่าง ๆ ด้วยกระบวนการทำงานจริงผ่านบทบาทแกนนำเด็กและเยาวชน ซึ่งแกนนำเด็กและเยาวชนนี้เด็กเลือกที่เข้ามาทำด้วยความสมัครใจ โดยบทบาทของแกนนำเยาวชนคือ เป็นตัวแทนของกลุ่มเด็กด้อยโอกาสในการเสนอความคิดเห็น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมวางแผนกิจกรรม งานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตกับศูนย์ภูมิดี ชุมชน รวมไปถึงองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำข้อมูล ความรู้ ความคิดเห็นพูดคุยหาข้อตกลงร่วมกัน การแบ่งหน้าที่ ใครมีบทบาทอะไร ต้องทำอะไร ให้กับเพื่อน ๆ ในแต่ละหน้างาน แต่ละกิจกรรม แกนนำเด็กและเยาวชนยังเป็นพี่เลี้ยง ดูแล ให้คำปรึกษา แก่กลุ่มเด็กด้อยโอกาส รุ่นเด็ก รุ่นเดียวกัน หรือ รุ่นใหม่ที่เข้ามาร่วมกิจกรรมภายในศูนย์ภูมิดีด้วย การมีกลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชนนี้ เป็นการสร้างระบบการดูแลและช่วยเหลือกันเองภายในกลุ่มเด็กขณะเล่นและทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเก็บกวาด การเก็บอุปกรณ์ ทั้งยังเป็นตัวเชื่อมโยงการเข้าถึงปัญหา ความรู้สึก นึกคิด และสถานการณ์ต่าง ๆ ของเด็กด้อยโอกาสคนอื่น ๆ แก่เจ้าหน้าที่ศูนย์ภูมิดี ตลอดจนเป็นต้นแบบที่ดีให้กับเด็กด้อยโอกาสคนอื่น ๆ ในชุมชน

“ตัวแกนนำค่ะ พยายามดึงให้เข้ามาเรียนรู้ วิธีการกระบวนการทำงาน เป็นการสอนเขาไปในตัว แต่เด็กๆจะคุยกันเวลามีกิจกรรม”(คุณดีจัง)

“พยายามสร้างกลุ่มเด็กตัวเล็กๆ คือเจ้าหน้าที่ทำเองเหนื่อยมากเพราะเด็กๆไม่มีพื้นฐานลักษณะการดูแลตัวเองหรือการช่วยเหลือคนอื่นเลยเราจะต้องฝึกว่าเล่นแล้วต้องเก็บ สามารถให้เขาช่วยจัดกิจกรรมให้น้องๆ ดูแลน้องๆได้ส่วนหนึ่งและพยายามให้เขาเป็นต้นแบบหนึ่งให้น้อง”(คุณใจดี)

ครอบครัวเด็กด้อยโอกาส

การดำเนินงานกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตหัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เด็กด้อยโอกาสมีภูมิคุ้มกันคือ ครอบครัว เมื่อเด็กมีแนวโน้มของพฤติกรรมที่เหมาะสมเกิดขึ้นแล้วจากการเข้าร่วมกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต แต่เมื่อกลับบ้านพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกลับไปเป็นเช่นเดิม ศูนย์ภูมิดีจึงได้สร้างการมีส่วนร่วมของครอบครัวเด็กด้อยโอกาสควบคู่กันไป เพราะครอบครัวเป็นหน่วยแรกที่อยู่แวดล้อมเด็ก เป็นหน่วยที่มีหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูสั่งสอนให้เด็กใช้ชีวิตดำเนินไปในทางที่ถูกที่ควร แต่เมื่อในสถานการณ์ปัญหาของชุมชนแออัดนี้จึงทำให้ครอบครัวทอดทิ้ง ไม่สนใจเด็ก การสร้างการมีส่วนร่วมและเปิดโอกาสให้ครอบครัวเด็กด้อยโอกาสเข้ามาในกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนา ปกป้อง และสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับเด็กร่วมกัน ทำให้ครอบครัวได้เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้สถานการณ์ปัญหาด้านเด็ก การร่วมคิดเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตแก่เด็ก เช่น ทัศนศึกษาร่วมกับบุตรหลาน ร่วมทำกิจกรรมตรวจสุขภาพของเด็กด้อยโอกาส กิจกรรมนันทนาการ อบรมเรื่องยาเสพติด กิจกรรมสายสัมพันธ์แม่ลูก เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ครอบครัวจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ต้องร่วมมือในการผลักดันกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตแก่เด็กด้อยโอกาสขึ้น

“เราอยากดึงทั้งเด็กและครอบครัวมาด้วย ทำให้เขารู้ว่าเขามีทางเลือกยังไงในการที่จะเผชิญกับปัญหาหรือสิ่งต่าง ๆ” (คุณพอใจ)

“เป็นการเปิดพื้นที่ให้เด็กเล่น แต่พอเด็กกลับไปบ้านไม่มีกระบวนการที่บ้านก็เลยต้องลงไปทำกับครอบครัวและชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมเราจะต้องทำงานกับครอบครัวด้วยเพราะว่าเด็กมาทำกับเราเด็กมีความสุข เด็กได้มีกระบวนการเรียนรู้แต่ว่าถ้าครอบครัวยังเป็นแบบเดิมเด็กก็จะไม่มีการเรียนรู้เริ่มทำกิจกรรมให้พ่อแม่เห็นความสำคัญเรื่องการเล่นกิจกรรมในศูนย์บ้าง ลงชุมชนบ้าง” (คุณใจดี)

ชุมชน

ศูนย์ภูมิดีไม่ได้มองแค่เรื่องเด็กด้อยโอกาส ครอบครัว แต่ได้มองไปถึงชุมชนด้วยว่าสามารถช่วยกันอย่างไรได้บ้างในการสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาส ดังนั้นกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตให้แก่เด็กด้อยโอกาส ศูนย์ภูมิดีได้เชิญชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหา ร่วมลงมือทำ และร่วมชื่นชมผลงานที่เกิดขึ้น การดึงจุดร่วมของคนในชุมชนและสร้างความร่วมมือเรื่องการดูแล ปกป้อง คุ้มครอง สร้างภูมิคุ้มกันให้กับบุตรหลาน และเด็กคนอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชน แม้การทำงานร่วมกันกับชุมชนเป็นเรื่องที่ยาก มีความท้าท้ายและมีอุปสรรคบ้าง แต่การทำงานร่วมกันของชุมชนก็ได้มีการเคลื่อนตัวไป

แม้เป็นการเคลื่อนตัวอย่างช้า ๆ ทั้งนี้ทางศูนย์ภูมิดีได้กระตุ้นการทำงานร่วมกับชุมชนโดยการประชาสัมพันธ์ข่าวสารและขอความร่วมมือเป็นระยะ ๆ ในการดำเนินงานซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากชุมชนดีขึ้นตามลำดับ

“เราไม่ได้มองเรื่องของเด็กอย่างเดียว เรามองครอบครัว มองทั้งชุมชน มองตัวเด็ก แต่เราเอาเด็กเป็นตัวตั้ง เพราะฉะนั้นคือ ครอบครัวและชุมชนเนี๊ยจะมีส่วนเข้ามาดูแลได้อย่างไร อย่างกิจกรรมบางตัวก็คือให้เด็กคิด เขาอยากจะทำ” (คุณสุขใจ)

“ชุมชน มีส่วนเยอะนะ ทั้งคนในชุมชนเพราะว่าในชุมชนแออัด มันจะมีปัญหาทุกเรื่องที่เกิดขึ้น ยิ่งเป็นชุมชนเปิด ปัญหามันเข้ามาเยอะ สิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบเข้ามาไม่ซ้ำ คนในชุมชนที่จะใส่ใจคนในชุมชนเดียวกัน” (คุณดอกรัก)

เมื่อชุมชนตื่นตัวในเรื่องการแก้ไขปัญหาเด็กมากขึ้น จึงทำให้มีผู้ปกครองของเด็กในชุมชนสนใจที่เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการทำงานกับศูนย์ภูมิดี โดยเข้ามาเป็นอาสาสมัครผู้ปกครอง เพราะเห็นการเปลี่ยนแปลงของลูกตนเอง และเห็นการทำงานอย่างจริงจังและจริงใจของศูนย์ภูมิดี ทำให้การทำงานร่วมกับชุมชนเป็นไปอย่างก้าวกระโดดเพราะอาสาสมัครผู้ปกครองเป็นตัวกลางคอยเชื่อมประสานและบอกต่อข้อมูลต่าง ๆ ลงไปสู่ชุมชน เมื่อคนในชุมชนมาพูด มาบอกเองจึงทำให้คนในชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ในการร่วมกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนของตนเองขึ้น

“พี่ดอกแก้วเข้ามาช่วยก็ก้าวกระโดดเลย จากที่รู้สึกว่ายากมากกับการเข้าถึงผู้ปกครอง ยากมากกับการจะพูดคุยว่าเกิดอะไรขึ้นในศูนย์เด็กๆเป็นยังไง ยากมากกับการให้คำปรึกษาเขา กลายเป็นว่าพี่ดอกแก้วก็คุยในชุมชนได้เลย แล้วผู้คนก็เข้ามาเยอะแยะ” (คุณใจดี)

องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ด้วยการทำงานกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตแก่เด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดนั้น อาศัยการขับเคลื่อนจากภายในอย่างเดียวไม่ได้ ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนการขับเคลื่อนประเด็นถึงประสบความสำเร็จและเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ดังนั้นศูนย์ภูมิดีจึงดึงองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยการเชิญชวนมาเรียนรู้ รับชม รับฟังกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต โดยเชื่อว่าเมื่อหน่วยงานต่าง ๆ เหล่านั้นเข้ามาแล้ว ได้เรียนรู้กับศูนย์ภูมิดีไปในตัว เมื่อองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเกิดความเข้าใจและสามารถเชื่อมโยงตนเองกับสถานการณ์ปัญหาด้านเด็ก

ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และมีความตระหนักในปัญหา จนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม เข้ามาให้ความรู้ เช่น ความรู้เรื่องเฝ้าระวังปัญหายาเสพติด ความรู้เรื่องการออม เป็นต้น

"มูลนิธิเองก็ต้องทำกิจกรรมให้รู้ปัญหาว่าจะต้องแก้ไขจุดไหนยังไงบ้างก่อนจะดึงให้คนอื่นเข้ามาช่วยจาก 2-3 ปีนี้ก็พยายามดึงเขตมา ดึงฝ่ายพัฒนาที่เขารับผิดชอบพัฒนาชุมชนก็ดึงเขามาแล้วให้เขามาเรียนรู้ว่าเราทำกระบวนการยังไงกับเด็ก เขาเองก็ได้เรียนรู้กับเราไปด้วย และยังมีหน่วยงานมาให้ความรู้เรื่องการป้องกันยาเสพติด การออมเงินค่ะ" (คุณดีจัง)

1) กระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต

กระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตนั้นเป็นการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย โดยมีรายละเอียดขั้นตอนของกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. จัดสภาพแวดล้อมพื้นที่ของการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลายให้เหมาะสม เอื้อต่อการเรียนรู้และความแตกต่างคำนึงถึงความหลากหลายของเด็กด้อยโอกาส ตาม เพศ วัย และความสนใจของเด็กด้อยโอกาส

2. ออกแบบกิจกรรมที่มีความหลากหลายเหมาะสมตามพัฒนาการช่วงวัย

- เจ้าหน้าที่ออกแบบกิจกรรมที่มีความหลากหลายเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้เด็กด้อยโอกาสมีพัฒนาการด้านร่างกาย จิตใจ และทักษะชีวิต ที่สามารถปรับตัวและมีพฤติกรรมที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิตได้ เช่น กิจกรรมส่งเสริมเรื่องสิทธิของตนเอง กิจกรรมที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกับผู้อื่น กิจกรรมถนนปลอดภัย กิจกรรมดนตรี กิจกรรมศิลปะ เป็นต้น
- เด็กด้อยโอกาสมีส่วนร่วมในการออกแบบกิจกรรมด้วยตนเอง เช่น การออกแบบมุมเล่นต่าง ๆ เช่นมุมหนังสือ มุมเล่นสนามทราย มุมเล่นบ้านต้นไม้ รวมไปถึงการเลือกเล่น เลือกที่ทำกิจกรรมภายในพื้นที่ของศูนย์ภูมิดีอย่างสร้างสรรค์โดยมีผู้อำนวยการเล่นเป็นที่ปรึกษาคอยอำนวยความสะดวกและให้คำแนะนำ

3. มีผู้อำนวยการเล่น (Play Work) ในการดูแลอำนวยความสะดวกการเล่นของเด็กด้อยโอกาสตั้งแต่เปิด จนกระทั่งปิดศูนย์ดำเนินงาน

- เตรียมเปิดศูนย์ภูมิดี เตรียมพื้นที่ดูแลเรื่องความปลอดภัย ทำความสะอาด
- เปิดศูนย์ภูมิดี สังเกตพฤติกรรมเด็กด้อยโอกาสและให้คำแนะนำในการการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลายใน

พื้นที่ศูนย์ภูมิดีอย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งแก้ไขปัญหาระหว่างการเล่นของเด็ก เช่น เด็กทะเลาะกัน เด็กมีภาวะกดดัน เด็กแสดงพฤติกรรมไม่เหมาะสม เป็นต้น

- ปิดศูนย์ภูมิดี เก็บอุปกรณ์ ทำความสะอาดและประชุมเพื่อทำการบันทึกข้อมูลการดำเนินกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต ทั้งเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ รวมไปถึงพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในภาพรวมและรายบุคคลของเด็กด้อยโอกาส

“มาทำความสะอาด ดูแลความปลอดภัยไว้ก่อน เตรียมกิจกรรมให้เด็กๆ ก่อนเปิดทำความสะอาด เตรียม แล้วก็จะมาดูเวลาเด็กเข้ามาเล่น เราก็จะดูพฤติกรรมของแต่ละคนว่าใครมีพฤติกรรมก้าวร้าว บางคนก็จะมีน้ำใจช่วยเหลือเพื่อน ประมาณนี้ พอตกเย็น 5 โมงเราปิดเราก็จะมาจดในบันทึกทุกวัน” (คุณดอกแก้ว)

4. ประชุมทีมสรุปการทำงานประจำวัน ประจำเดือน ประจำปี เพื่อนำไปสู่แนวทางแก้ไขพัฒนาการทำชุดความรู้ และค้นหานวัตกรรมในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสต่อไป

”จะคอยจัดกิจกรรมให้เด็กๆทุกวัน ทุกวันก็จะมีการประชุมกันว่าเป็นยังไงบ้างทุกวันจะต้องมีการเพิ่มกิจกรรม ทักษะต่างๆที่เด็กๆขาด ส่วนใหญ่คือทักษะการอยู่ร่วมกันของเด็ก การประชุมแต่ละเดือน และภาพรวมของการทำงานในแต่ละปีประเมินการทำงาน) “คุณใจดี

2) กลยุทธ์ของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต

กระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตนั้น ด้วยความหลากหลายของปัญหาที่เด็กด้อยโอกาสเผชิญอยู่ไม่ว่าเป็นเรื่องของครอบครัวทะเลาะวิวาท ถูกทอดทิ้งให้เติบโตเพียงลำพัง ที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสม และสภาพแวดล้อมที่มีปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ จึงทำให้กระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต มีการใช้กลยุทธ์ที่หลากหลายในการดำเนินงาน เพื่อให้เข้าใจ สร้างการเรียนรู้ การมีส่วนร่วมพัฒนาเด็กผ่านการเล่นและการทำกิจกรรม ที่นำไปสู่การทำให้เด็กด้อยโอกาสมีภูมิกันในตนเองขึ้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

กลยุทธ์การสร้างแรงใจแก่เด็กด้อยโอกาส

ศูนย์ภูมิดีต้องสร้างแรงใจของเด็กด้อยโอกาสโดยอาศัยความเข้าใจในบุคลิกภาพและความต้องการของเด็กด้อยโอกาสแต่ละคนว่าพื้นฐานเริ่มต้นแล้วเขาต้องการอะไรเพื่อที่ให้มีแรงใจเข้าร่วมการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เช่นเด็กบางคนต้องกล่าวชื่นชม เด็กบางคนต้องดุบ้าง หรือการสื่อสารกับเด็ก ต้องรู้จังหวะลักษณะการพูดจาพูดแบบไหนเด็กด้อยโอกาสถึงมีแรงใจและให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในการสร้างภูมิคุ้มกัน การสร้างแรงใจนี้เป็นตัวที่ทำให้เด็กด้อยโอกาสมีพลังแรงขับจากภายในที่เลือกและ

ตัดสินใจลงมือทำกิจกรรมด้วยตนเอง ซึ่งส่งผลให้การสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับตัวเด็กด้อยโอกาสเองเป็นอย่างดี

“การสร้างความสนใจแล้วก็สร้างแรงใจให้เขาสามารถทำกิจกรรมได้ เรียกว่าอะไรลูกล่อลูกชนหรือ กับกลุ่มเด็กกลุ่มเยาวชนก็ต้องมีการขู่บ้าง เวลาสื่อสารเราจะรู้ว่าเราพูดแบบนี้จะโอเคกับเด็กคนนี้ มันขึ้นอยู่กับบุคลิกของเด็ก”(คุณดีจัง)

กลยุทธ์ส่งเสริมเด็กด้อยโอกาสเห็นคุณค่าในตนเอง

ศูนย์ภูมิดีได้ดำเนินการค้นหาและคิดค้นเครื่องมือใหม่ ๆ เพื่อชี้ให้เด็กด้อยโอกาสเห็นคุณค่าของตนเองและชุมชนที่อยู่อาศัย คุณค่าที่คนทุกคนมีและเลือกที่จะเป็นได้ เชื่อว่าเด็กด้อยโอกาสก็มีเช่นกัน เช่น ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ตั้งใจเรียนหนังสือ มีความสามารถในด้านดนตรี ช่วยงานบ้าน การมีส่วนร่วมในการรณรงค์เรื่องถนนปลอดภัยในชุมชน หรือการรณรงค์เรื่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนของตนเอง เป็นต้น การสร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กด้อยโอกาสมีเป้าหมายที่ชัดเจน และลงมือทำ ไม่ได้ใช้ชีวิตไปวัน ๆ เมื่อเด็กด้อยโอกาสได้เห็นว่าตนเองสามารถทำได้ มีส่วนร่วมได้ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นตัวช่วยสร้างความภาคภูมิใจ ความหนักแน่น เมื่อนั้นเด็กด้อยโอกาสเห็นคุณค่าในตนเอง และเข้าใจตนเอง เข้าใจชุมชน มีหลักยึดทางจิตใจที่เข้มแข็ง จึงทำให้เกิดภูมิคุ้มกันในการต้านทานกับกระแสภายนอกต่าง ๆ ที่มากระทบได้

*“เราก็จะหากิจกรรมที่ดึงตัวตนเขาออกมา ให้เขาเห็นคุณค่าในตัวเอง และชุมชนที่เขาอยู่ ทำให้เขาชัดเจนในตัวเองมากขึ้น หนักแน่น และเข้าใจตัวเอง เข้าใจชุมชน ทำให้เด็กมีหลักยึด*อย่างของถนนปลอดภัยก็จะเป็นเรื่องของสถานการณ์ปัญหาคือว่า รถวิ่งหน้าชุมชนเกิดอุบัติเหตุบ่อย ชนเด็กบ่อย ก็รณรงค์เรื่องถนนปลอดภัยที่มีกระบวนการให้เด็กให้ชุมชนลุกขึ้นมาเดินรณรงค์” *(คุณดีจัง)*

กลยุทธ์การพูดคุยอย่างมีเหตุและผล

วิธีการพูดคุยอย่างมีเหตุและผลกับเด็กด้อยโอกาส โดยใช้บทนำคุยด้วยการตั้งคำถามกับเด็กถึงเหตุผลที่ว่าทำไมถึงทำพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมขึ้น แม้เด็กเล็กที่เข้ามาทำกิจกรรมกับศูนย์ภูมิดี เจ้าหน้าที่ก็ใช้วิธีการพูดคุยตั้งคำถามเช่นกัน โดยมีความเชื่อว่าเด็กเข้าใจ และมีความเป็นเหตุเป็นผลแล้ว ซึ่งในการตั้งคำถามบทสนทนานั้น ใช้คำถามปลายเปิดและใช้คำถามเชิงบวกเพื่อให้เด็กด้อยโอกาสไม่รู้สึกเหมือนโดนสอบสวน หรือโดนจับผิด ในขณะเดียวกันน้ำเสียงที่ใช้พูดคุยกับเด็กต้องไม่แข็ง ไม่เสียงดัง หรือใช้น้ำเสียงกระโชก หรือบางกรณีเด็กด้อยโอกาสไม่ยอมพูดความจริงทางศูนย์ภูมิดีมีวิธีการเพื่อค้นหาคำตอบจากเด็ก โดยดูจากบุคลิกและต้องรู้ทันเด็กด้อยโอกาสเหล่านั้น ในการตั้งคำถามปลายเปิดกับเด็กด้อยโอกาส เช่น พฤติกรรมแบบนี้มาได้อย่างไร

และเกิดจากอะไร เป็นต้น ซึ่งการได้รับคำแนะนำในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เหมาะสมกลับไปด้วยความจริงใจและความห่วงใยจากเจ้าหน้าที่ศูนย์ภูมิดีที่เด็กด้อยโอกาสสัมผัสได้ และเมื่อเด็กนำกลับไปคิด ทบทวนถึงที่มาที่ไปของพฤติกรรมที่ตนเองกระทำ จึงส่งผลให้เด็กปรับพฤติกรรมที่เหมาะสมอย่างเต็มใจ

“เราใช้การพูดคุยด้วยเหตุและผลค่ะ แม้แต่เด็ก 2-3 ขวบก็ต้องนั่งคุยเพราะพวกเขามีเหตุและผลแล้ว เขาเข้าใจ เราจะไม่ดุ แล้วแต่บุคลิกของแต่ละคนเพราะเด็กบางคนก็ไม่ได้พูดความจริงกับเราเสมอไป เพราะฉะนั้นเราก็ต้องรู้เท่าทันเด็กด้วย” (คุณดีจัง)

“ก่อนเราจะถามเขาว่าจริงหรือ คิดยังไง จะไม่ใช้ว่าทำไม ๆใช้คำถามปลายเปิดมากกว่าปลายปิด และใช้คำถามเชิงบวกมากกว่าลบ ทำให้เขาไม่รู้สึกว่าเขาโดนซัก โดนจับผิด เราจึงใช้คำถาม ซอฟไม่แข็ง ไม่เสียงดังหรือใช้น้ำเสียงกระโชกเหมือนกับว่าเขาบางทีก็โยนคำถามให้ได้คิดเหมือนกันว่าพฤติกรรมแบบนี้มาได้ยังไง เกิดจากอะไร”(คุณดีจัง)

กลยุทธ์การกระตุ้นการเรียนรู้

การกระตุ้นการเรียนรู้ของเด็กด้อยโอกาส ศูนย์ภูมิดีมองถึงความต้องการของเด็กด้อยโอกาสเป็นหลัก ถึงความต้องการที่แท้จริงของเด็กโดยศูนย์ภูมิดีเป็นผู้กระตุ้นการเรียนรู้และให้เด็กเป็นคนคิดเองในเรื่องของการคิดสร้างสรรค์ ตั้งคำถามกับสิ่งที่เด็กสงสัย เพื่อเป็นการตั้งคำถามต่อยอดให้เกิดการพัฒนาทางความคิด และลงมือทำ ลองผิด ลองถูก ในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย การกระตุ้นการเรียนรู้นี้ทำให้เด็กได้เรียนรู้และเข้าใจถึงปัญหาว่าสิ่งไหนควรทำ สิ่งไหนไม่ควรทำ สิ่งไหนทำแล้วเป็นผลเสียกับตนเอง ต่อผู้อื่น การกระตุ้นให้เด็กด้อยโอกาสเหล่านี้ให้ได้คิด ได้วิเคราะห์ เป็นการส่งเสริมที่นำไปสู่การมีทักษะชีวิตและการมีภูมิคุ้มกันในที่สุด

“เด็กให้เขาคิดเราเป็นคนปลุก คอยกระตุ้นว่าเอ้ยเป็นแบบนี้จะเป็นอย่างไร เป็นแบบนี้จะเป็นอย่างไรให้เขาเลือกเอง และเขาก็จะเลือกและสิ่งเหล่าเนี๊ย มันทำให้เขาได้ลองจริง ปีนป่าย โหนเชือก เมื่อเขาตกลงมาเจ็บ เขาก็จะรู้สึกว่าต่อไปจะไม่ทำให้ตกอีก เรื่องต้นไม้เมื่อก่อนมีต้นมะขามเทศ มีหนาม จับไปมันก็เจ็บ” (คุณสุขใจ)

“อย่างแรกเลยคือมูลนิธิเอาความต้องการของเด็กไว้ก่อน จริง ๆเด็ก ๆด้วยความเป็นเด็กจึงโดนกฎที่ว่าให้เชื่อผู้ใหญ่ แต่ถ้าเด็ก ๆที่เข้ามาเล่นที่นี่ เราจะมีการพูดคุยกันว่าต้องการความถูกต้องแค่ไหน คือให้เด็ก ๆเลือกเอง เลือกว่าอันไหนใช่ ไม่ใช่” (คุณดอกแก้ว)

กลยุทธ์การสร้างข้อตกลงร่วมของเด็กด้อยโอกาส

การเข้ามาเล่นมาทำกิจกรรมของเด็กด้อยโอกาส ศูนย์ภูมิดีได้ใช้เครื่องมือหนึ่งในการอยู่ร่วมกันของเด็กด้อยโอกาส คือ การทำข้อตกลงของพวกเรา ซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมกันของเด็กด้อยโอกาสขึ้น ทางศูนย์ภูมิดีไม่ใช้คำว่ากติกา เพราะมองว่าคำว่ากติกาเด็กด้อยโอกาสพร้อมที่แหกกฎได้ตลอดเวลา ดังนั้นจึงใช้คำว่าข้อตกลงซึ่งข้อตกลงของเด็ก ๆ นี้ เป็นเครื่องมือในการจัดการพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่าง ๆ ของเด็กด้อยโอกาส ข้อตกลงของเด็กทำให้เด็กได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่น การอยู่ร่วมกับสังคม เพราะการเข้ามาทำกิจกรรมต่าง ๆ ในศูนย์ภูมิดีมีความหลากหลายของเด็ก ทั้งเด็กเล็ก เด็กโต วัยรุ่น บางคนเล่นของเล่นชิ้นเดียวกัน บางคนอยากเล่นคนเดียว บางคนหวงพื้นที่เล่น โดยไม่ให้คนอื่นมายุ่ง หรือบางคนพูดคำหยาบ ก้าวร้าว การมีข้อตกลงร่วมกันทำให้เด็กรู้จักแบ่งปัน รู้จักให้อภัย รู้จักการร่วมเล่นกับผู้อื่น เป็นต้น เพราะฉะนั้นการอยู่ร่วมกันแม้เป็นสังคมเล็ก ๆ แห่งนี้ จึงจำเป็นต้องมีข้อตกลงการอยู่ร่วมกัน ข้อตกลงของพวกเราที่เด็กได้ร่วมกันคิด จึงถือเป็นสิ่งที่ทุกคนให้การยอมรับและปฏิบัติตาม ทำให้ช่วยลดปัญหาต่าง ๆ ลงไปได้มาก เนื่องจากเด็กด้อยโอกาสที่เข้ามาใช้บริการในแต่ละวันประมาณ 30-40 คน ทางศูนย์ภูมิดีไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง การมีข้อตกลงร่วมกันทำให้เด็กอยู่ร่วมกันได้บนความหลากหลายนี้ โดยข้อตกลงของเด็กด้อยโอกาส เช่น พวกเราต้องช่วยกันดูแลสมบัติของเราและของศูนย์ภูมิดี รวมทั้งช่วยกันดูแลศูนย์ภูมิดีทำความสะอาด ไม่พูดคำหยาบ ตะโกนเสียงดังใส่กัน หรือทำร้ายจิตใจกัน ถ้าพูดครั้งแรกเตือนก่อน ครั้งที่สองให้หยุดเล่น ครั้งสุดท้ายให้ออกไปเล่นนอกศูนย์ภูมิดี เป็นต้น

“การลงโทษ จะใช้คำว่าข้อตกลง ๆอันนี้จะใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการกับพฤติกรรมต่าง ๆ เป็นเหมือนกติกา แต่เราไม่ใช้คำว่ากติกาเพราะเด็กพร้อมที่จะแหกกฎ เราเลยใช้คำว่าข้อตกลง”(คุณดีจัง)

“เราก็ใช้อันนี้เป็นเครื่องมือให้เขาเรียนรู้กติกาอันนี้ไปในตัว เป็นสังคมเล็ก ๆในศูนย์ที่เขาต้องเรียนรู้และปรับตัว ก็จะมีข้อตกลงว่าใครพูดคำหยาบครบ๓ คำจะต้องไปนั่งเฉย ๆ ดูเพื่อนเล่น บางทีเด็กเข้ามา 30-40 คน เราไม่สามารถดูได้ทั่วถึงอันนี้ก็จะเป็นเครื่องมือที่ทำให้เด็กเองได้เรียนรู้” (คุณดีจัง)

กลยุทธ์การสร้างเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

การทำกิจกรรมสำหรับกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนั้น ต้องมีความต่อเนื่องของกิจกรรมไม่ใช่ทำครั้งเดียวจบ ต้องคิดต่อยอดจากกิจกรรมที่ทำครั้งแรก ต่อยอดจากความรู้เดิม โดยการคิดรูปแบบกระบวนการที่แตกต่างออกไปเพื่อเป็นการตอกย้ำถึงความรู้ที่ได้ของเด็กด้อยโอกาส การจัดกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละครั้งมีการเชิญวิทยากรภายในศูนย์ภูมิดีและวิทยากรจากภายนอกมาให้ความรู้

“มีวิทยากรภายใน และมีการเชิญวิทยากรภายนอกเข้ามาด้วย มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ จะไม่ใช่อบรมครั้งเดียวเสร็จ มันจะเป็นกระบวนการต่อเนื่อง” (คุณใจดี)

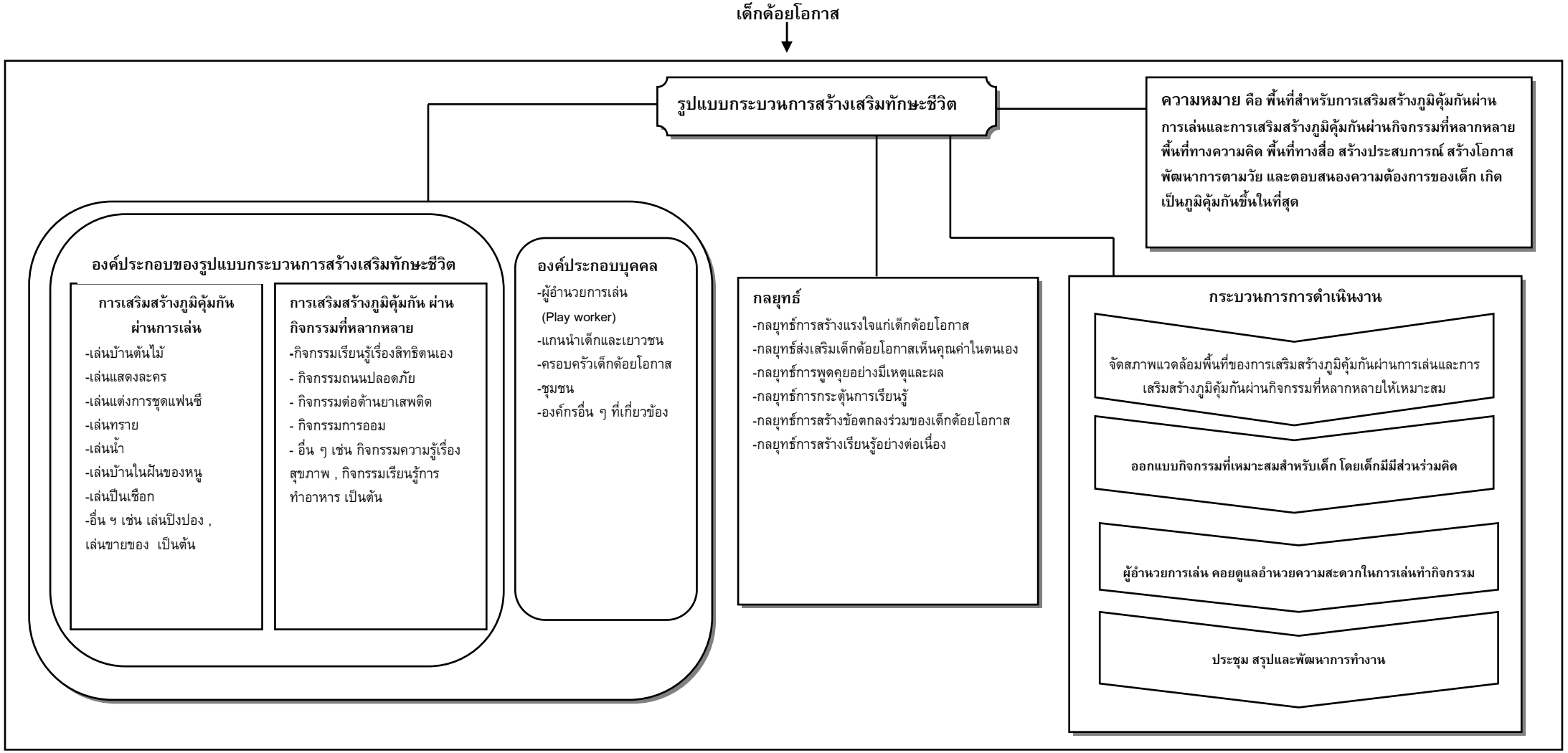

ภาพประกอบ 5 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต

3.2 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ

การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพที่ดีต่อเด็กด้อยโอกาสจึงถือเป็นเรื่องที่สำคัญเช่นกันต่อการสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพจึงเป็นการสร้างความร่วมมือของเด็กด้อยโอกาส ครอบครัว ชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ความหมายของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ

การทำงานเชิงพื้นที่ พื้นที่ที่เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดสุขภาพที่ดีของคนที่อยู่ในย่านพื้นที่ถูกวางแผนออกแบบและดำเนินการด้วยความตั้งใจตามหลักสุขภาวะ เช่น เรื่องของสุขภาพอนามัย อาการการกิน สุขภาพร่างกายที่แข็งแรง สุขภาพจิตดีมีความสุข มีความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย สภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ในชุมชนที่นำไปสู่การมีสุขภาพที่ดีมีความเป็นปกติสุขของเด็กครอบครัวและชุมชน โดยกระบวนการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืนของทุกฝ่ายในพื้นที่ตั้งแต่ เด็ก ครอบครัว ชุมชนและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

> *“โครงการที่ 2 ก็ต่อยอดจากโครงการแรก เน้นที่การพัฒนาพื้นที่โดยตรง สภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ที่มีสุขภาวะดี” (คุณดีจัง)*

> *“การใช้พื้นที่สุขภาวะก่อน โดยเป้าก็อยากจะให้เริ่มต้นจากเด็กอยากให้เด็กมีสุขภาวะทั้งกายและใจที่ดี* มีเด็ก มีชุมชนร่วมกระบวนการโดยเป็นเจ้าของเลย แล้วก็มีคนข้างนอกในที่นี้นอกจากจะเป็นอาสาสมัครแล้วก็ยังมีหน่วยงาน โดยแนวคิดคือดึงหน่วยงานในพื้นที่ซึ่งอาจจะไม่ใช่หน่วยงานราชการเข้ามาร่วมทำงาน”*(คุณใจดี)*

2) องค์ประกอบของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ

ศูนย์ภูมิดีได้ดำเนินกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ โดยดึงการมีส่วนร่วมของทุกคน เด็ก ครอบครัว ชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามาทำงานร่วมกัน การสร้างเสริมสุขภาพเป็นกระบวนการที่เข้าไปร่วมแก้ไขปัญหาเรื่องสุขภาวะ เช่น อาหารไม่ถูกสุขลักษณะ ชุมชนสกปรก บ้านไม่น่าอยู่รกรุงรัง เป็นต้น จึงนำปัญหาเหล่านั้นมาหาทางแก้ไขจนเกิดเป็นกิจกรรมขึ้น ซึ่งกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพจากการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งองค์ประกอบของกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ ออกเป็น 2 องค์ประกอบด้วยกันได้แก่ องค์ประกอบกิจกรรม และองค์ประกอบบุคคล โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1) องค์ประกอบกิจกรรม

จากการศึกษานี้ผู้วิจัยพบว่า การเกิดขึ้นของกิจกรรมนั้นเกิดมาจากการลงพื้นที่สำรวจชุมชนของเด็กและเจ้าหน้าที่ของศูนย์ภูมิดี ทำให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนปัญหาเรื่องสุขภาพใน

ชุมชนหลาย ๆ เรื่องด้วยกัน เช่น การบริโภคอาหารที่ไม่ถูกสุขลักษณะ ภายในชุมชนสกปรก พื้นที่ในชุมชนดูมืดดูแล้วไม่มีความปลอดภัยสำหรับเด็กในชุมชน และภายในห้องพักหรือในบ้านอากาศไม่ถ่ายเท ไม่เป็นระเบียบข้าวของวางอย่างระเกะระกะ เป็นต้น จึงได้นำปัญหาที่พบเหล่านั้นมาออกแบบและหาแนวทางแก้ไข จนได้เป็นกิจกรรมขึ้นมา โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะกิจกรรม ได้แก่ 1) กิจกรรมด้านโภชนาการอาหารสะอาดและปลอดภัย 2) ด้านสภาพแวดล้อมบ้านน่าอยู่คู่ชุมชนน่ามอง โดยลักษณะกิจกรรมด้านโภชนาการอาหารสะอาดและปลอดภัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กิจกรรมด้านโภชนาการอาหารสะอาดและปลอดภัย

กิจกรรมที่มีการรณรงค์ร้านค้าในชุมชน ให้ความสำคัญกับปรุงอาหารที่สะอาดมีคุณภาพ โดยกิจกรรมนี้เด็ก ๆ และกรรมการชุมชนได้ร่วมกันลงพื้นที่สำรวจร้านค้าต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกับชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลเรื่องคุณค่าด้านโภชนาการของอาหาร แต่เป็นเรื่องที่ยากสำหรับเด็กและกรรมการชุมชนที่ทำเรื่องโภชนาการ ดังนั้นจึงคิดจากกรอบการให้เกณฑ์ตามที่ตนเองทำได้ก่อน คือ เริ่มจากความสะอาดของร้านอาหารที่ใช้วัตถุดิบที่สะอาด ปลอดภัยในการปรุงอาหารขาย รวมทั้งได้ทำโปสเตอร์แนะนำร้านอาการขึ้นมาเป็นการรวบรวมร้านอาหารรอบ ๆ ชุมชนที่มีความสะอาดปลอดภัย ทั้งนี้ยังได้เชิญชวนร้านอาหารเข้าร่วมกิจกรรมด้านโภชนาการอาหารสะอาดและปลอดภัย โดยการนำป้ายรับรองติดไว้ที่ร้านที่เข้าร่วมกิจกรรมโภชนาการอาหารสะอาดและปลอดภัย จากกิจกรรมนี้ได้รับการตอบรับอย่างดีในการให้ความร่วมมือจากพ่อค้าแม่ค้าถึงความสำคัญเรื่องการบริโภคอาหารที่ถูก สะอาด และปลอดภัย ให้แก่เด็กในชุมชนของตนเองและอยากขยายความคิดนี้สู่ผู้อื่นมากขึ้น ส่วนตัวเด็กเองนอกจากได้สำรวจคุณภาพของอาหารเพื่อตัดสินใจในการเลือกรับประทาน ยังเกิดความรู้สึกภูมิใจในความเป็นชุมชนของตนเองมากขึ้น เพราะอย่างน้อยชุมชนของตนเองก็มีของกินที่สะอาดและปลอดภัย

> *“กรรมการชุมชนและเด็กๆก็เดินหาร้านโดยมีเป้าว่าต้องเป็นอาหารที่สะอาด ถูกหลักโภชนาการคงยาก คงต้องเป็นเรื่องสะอาดก่อนก็สืบค้นและทำเป็นโปสเตอร์ขึ้นมา ซึ่งกระบวนการที่ช่วยกันกลายเป็นว่าเด็กๆ อันนี้ส่งผลแรงมากเลยที่ทำให้พ่อค้าแม่ค้ารอบๆชุมชนแต่ก่อนไม่คิดจะเข้าชุมชนบางคนถึงจะอยู่ในชุมชนแต่ไม่รู้สึกถึงความสำคัญ เด็กๆเองก็รู้สึกว่าชุมชนเราก็มีของดี”*(คุณใจดี)

ลักษณะกิจกรรมที่ 2 กิจกรรมด้านสภาพแวดล้อมบ้านน่าอยู่คู่ชุมชนน่ามอง ซึ่งได้โดยมีรายละเอียดดังนี้

กิจกรรมบ้านน่าอยู่

กิจกรรมที่เชิญชวนให้คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมและจัดให้มีการประกวดขึ้น โดยได้เชิญกระทรวงสาธารณะสุขมาตัดสินให้คะแนนตามเกณฑ์มาตรฐาน ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมต้องทำความสะอาดบ้าน จัดระเบียบ ทำให้บ้านจากที่มืดทึบให้มีความโปร่งใส อากาศถ่ายเทได้สะดวก มีความปลอดภัย นอกจากในบ้านแล้ว กิจกรรมบ้านน่าอยู่ต้องดูแลหน้าบ้านของตนเองด้วย ซึ่งเป็นการสร้างสภาพแวดล้อมจากภายในครอบครัว ออกมาสู่สภาพแวดล้อมหน้าบ้าน แม้เป็นห้องเช่าบ้านหลังเล็ก ๆ แต่ก็สามารถจัดให้น่าอยู่ สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อยได้ สร้างสุขภาวะด้านที่อยู่อาศัยให้เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสและสมาชิกคนอื่นในครอบครัว

“มีประกวดบ้าน ชุมชนแออัดบ้านเล็กก็จริงแต่จะทำอย่างไรให้เด็กอยู่แล้วปลอดภัย หรือแม้กระทั่งเราเองโดยที่เราจะเอาหน่วยงานสาธารณสุขมาร่วมด้วยและก็มีประกวดบ้านชุมชนแออัดบ้านเล็กก็จริงแต่จะทำอย่างไรให้เด็กอยู่แล้วปลอดภัยหรือแม้กระทั่งเราเองไม่ใช่ว่ากองหมก ๆ” (คุณใจดี)

กิจกรรมชุมชนน่ามอง

กิจกรรมที่เข้าไปปรับสภาพแวดล้อมในชุมชนที่มีความทึบ มืด ไม่ปลอดภัยให้มีสีสัน น่าอยู่ ไม่น่ากลัว โดยการสร้างการมีส่วนร่วมของเด็ก ครอบครัว คนในชุมชน และคนภายนอกหรือที่เรียกว่าอาสาสมัคร เข้ามาช่วยกันปรับสภาพแวดล้อมในชุมชนนี้ โดยกิจกรรมชุมชนน่ามองได้นำศิลปะมาเป็นเครื่องมือในการปรับสภาพแวดล้อม และได้เลือกพื้นที่ในการทำกิจกรรมครั้งนี้คือกำแพงในชุมชนและหน้าชุมชน เพื่อให้มีความสวยงามและปลอดภัย โดยภาพวาดทั้งหมดนั้นมาจากมติของคนในชุมชน ผ่านการประชุม การแลกเปลี่ยนรูปภาพต่าง ๆ ที่อยากให้วาดลงบนกำแพงในชุมชนของตนเอง และหนึ่งในภาพวาดบนกำแพงของชุมชนได้มีสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายความเป็นชุมชนลงไปด้วยคือ ปลา คนในชุมชนให้ความเห็นว่าสัญลักษณ์คนในชุมชนที่เป็นปลา เนื่องด้วยเมื่อก่อนพื้นที่ของชุมชนเป็นคลอง ดังนั้นคนในชุมชนเปรียบเสมือนปลา ปลาที่แหวกว่ายอยู่ในชุมชน และยังเป็นปลาที่ว่ายเข้า ว่ายออก เพราะมีการเคลื่อนไหวของผู้คนที่เข้าออกอยู่เป็นประจำ หรือเรียกอักนัยหนึ่งว่าชุมชนเคลื่อนไหวนั่นเอง จากการใช้ศิลปะในการวาดภาพลงตามกำแพงในชุมชนจึงทำให้ชุมชนดูสดใส สวยงาม มีความสว่างไสวของสีสันตามกำแพง กิจกรรมชุมชนน่ามองนี้ไม่ใช่แค่การวาดภาพระบายสี แต่มันเป็นกิจกรรมที่เชื่อมคนในชุนให้หันหน้าเข้าหากัน ได้พูดคุยกัน ได้ทำงานร่วมกัน และได้แรงบันดาลใจในการดูแลและปกป้องเด็กในชุมชนของตนเองร่วมกันอีกด้วย

รวมไปถึงคนภายนอกที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในการทำกิจกรรมชุมชนน่ามองอย่างน้อยก็ทำให้คนในชุมชนรับรู้ได้ว่า เขาไม่ได้เผชิญปัญหาต่าง ๆ ตามลำพัง ในพื้นที่ที่แออัดแห่งนี้

"ที่เห็นว่าชุมชนมีส่วนร่วมและลุกขึ้นมาเกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนคือเรื่องของพื้นที่ เอาศิลปะเข้าไปพัฒนาทำให้พื้นที่สะอาดขึ้นสดใสขึ้นทุกคนก็เหมือนเปลี่ยนพฤติกรรมดีขึ้นกว่าเดิมชุมชนก็ดูน่ามองขึ้น" (คุณใจดี)

"รูปวาดสัญลักษณ์ของชุมชนเป็นเรื่องของปลาก็คิดกันว่าน่าจะเป็นปลาเขาคิดว่าอยู่ในคลองนางหงส์เก่าเขาก็น่าจะเป็นปลาที่แหวกว่ายอยู่ในนี้บางคนก็บอกว่ามีทั้งว่ายเข้าและว่ายออกสวนกันเพราะเรามีการเคลื่อนไหวก็เลยกลายมาเป็นสัญลักษณ์ที่อยู่ตรงกำแพง" (คุณใจดี)

2.2) องค์ประกอบบุคคล

กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพเป็นการดำเนินงานที่สร้างการมีส่วนร่วมของทุกคน ตั้งแต่ เด็ก ครอบครัว ชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อขับเคลื่อนให้กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ สร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาส โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แกนนำเด็กและเยาวชน

จากการดำเนินงานกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ แกนนำเด็กและเยาวชนได้เข้ามามีบทบาทในการเป็นอาสาสมัครลงสำรวจชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ โดยในกิจกรรมอาหารสะอาดปลอดภัยเด็ก ๆ ได้สำรวจร้านอาหารรอบ ๆ ชุมชน เข้าไปพูดคุย ซักถามข้อมูลจากร้านค้าทีละร้านแล้วนำมาประชุมสรุปให้คะแนน จากนั้นประกาศเป็นร้านอาหารที่รับประทานแล้วสะอาดปลอดภัย นอกจากนี้แกนนำเด็กและเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมปรับสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยในบ้านและชุมชนของตนเอง

"พวกหนูสำรวจร้านอาหารรอบ ๆ ชุมชนและให้คะแนะความสะอาด ปลอดภัย และภาพวาดกำแพงในชุมชนช่วยกันวาดและเราก็ดูว่าอะไรบ้างแล้วหาอุปกรณ์มาให้" (มะนาว)

ครอบครัวเด็กด้อยโอกาส

การดำเนินงานกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ ครอบครัวเป็นอีกแรงสนับสนุนที่สำคัญครอบครัวเด็กด้อยโอกาสได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมปรับสภาพแวดล้อมภายในบ้านของตนเอให้สะอาด ปลอดโปร่ง เป็นระเบียบเรียบร้อยในพื้นที่บ้านที่จำกัดก็สามารถทำให้บ้านน่าอยู่ได้นอกจากภายในบ้านแล้วยังรวมถึงปรับสภาพแวดล้อมหน้าบ้านของตนเองด้วย และนอกจากนี้ครอบครัวเด็กด้อยโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมชุมชนน่ามอง โดยระบายสีรอบ ๆ กำแพง

และหน้าบ้านในชุมชนของตนเอง แม้การเข้าร่วมกิจกรรมระบายสีกำแพงและหน้าบ้านของตนเอนี้มีครอบครัวออกมามีส่วนร่วมไม่มาก แต่อย่างน้อยก็ได้เกิดความร่วมมือขึ้น ดังนั้นครอบครัวจึงเป็นองค์ประกอบด้านคนที่สำคัญอีกองค์ประกอบหนึ่งในกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ

"มีครอบครัวสมัครเข้าประกวดบ้าน ชุมชนแออัดบ้านเล็กก็จริงแต่จะทำอย่างไรให้เด็กอยู่แล้วปลอดภัยหรือแม้กระทั่งเราเอง และในการระบายสีตามกำแพง พ่อ แม่ ผู้ปกครองก็เข้าร่วมบ้าง ไม่มากแต่อย่างน้อยก็เข้าร่วมกิจกรรมที่ทำเพื่อลูกของตนเอง "(คุณใจดี)

ชุมชน

กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ ได้มีการเข้ามาของประธานชุมชน คณะกรรมการชุมชนและคนในชุมชนบางส่วน ที่ร่วมสนับสนุนกิจกรรมและลงมือทำ ได้แก่ ลงสำรวจร้านค้ารอบ ๆ ชุมชนร่วมกับเด็ก เข้าร่วมประชุมเพื่อลงมติกำหนดรูปแบบของภาพวาดที่อยากให้เกิดขึ้นตามกำแพงรอบ ๆ ชุมชน ซึ่งการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนนี้ไม่ได้เป็นเพียงการทำกิจกรรมร่วมกันเฉย ๆ แต่เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เข้ามาช่วยเป็นหูเป็นตาและร่วมกันปกป้องเด็กในชุมชน ไปกับกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพที่ดำเนินการขึ้นนี้

“พื้นที่สุขภาวะมีชุมชนร่วมกระบวนการโดยเป็นเจ้าของเลย กรรมการชุมชนและเด็กๆ ร่วมสำรวจอาหารที่สะอาด ปลอดภัยและมีส่วนในลงมติภาพวาดตามกำแพงรอบ ๆ ชุมชน” (คุณใจดี)

องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพเป็นการทำงานอย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาให้เกิดพื้นที่สุขภาพขึ้น เช่น หน่วยงานราชการ การรถไฟ กรมไปรษณีย์ เข้ามาให้ความรู้เรื่องสุขภาพอนามัย ด้านโภชนาการ การจัดสภาพแวดล้อมภายในบ้าน เป็นต้น รวมถึงสถาบันการศึกษาและบุคคลทั่วไปที่เข้ามามีส่วนร่วมในนามอาสาสมัคร เข้ามาช่วยทำกระบวนการตั้งแต่แลกเปลี่ยนความรู้ การออกแบบภาพวาด ตลอดจนการวาดและระบายสีตามกำแพงรอบ ๆ ชุมชนและตามกำแพงด้านหน้าถนนของชุมชน เป็นความร่วมมือขององค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีความเชี่ยวชาญและชำนาญในประเด็นที่แตกต่าง ๆ กัน ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพในชุมชนให้เกิดขึ้น

“สุขภาวะกับกระบวนการที่ใช้เรื่องพื้นที่เอาคนข้างนอกเข้ามาพัฒนามาช่วยวาดและกระบวนการทั้งหมดรูปวาดทั้งหมดก็มาจากชุมชนด้วยมีการประชุมชุมชนว่าอยากจะให้พื้นที่เราเป็นยังไงโดยบุคคลภายนอกเข้ามาช่วยพัฒนาในนามอาสาสมัคร” (คุณใจดี)

3) กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ

กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ เป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินงาน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. สร้างการมีส่วนร่วมทำความเข้าใจของ เด็ก ครอบครัว ชุมชนและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. ร่วมกันออกแบบสร้างและพัฒนาพื้นที่สุขภาพ ให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องตามบริบทชุมชน ที่ส่งเสริมให้เด็กมีสุขภาพกายที่สมบูรณ์แข็งแรง สุขภาพจิตดี มีสติปัญญา มีทักษะการดำเนินชีวิตที่ดีในครอบครัว ชุมชน และสังคม

3. ลงมือทำกิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพโดยการมีส่วนร่วมของ เด็ก ครอบครัว ชุมชนและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

4. เผยแพร่และเปิดพื้นที่ในชุมชนเพื่อเป็นต้นแบบให้แก่ชุมชนใกล้เคียงและสาธารณะเข้ามาเรียนรู้

5. ประชุมทีมและการพัฒนากระบวนกาสร้างเสริมสุขภาพอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ทันต่อสถานการณ์ปัญหาที่ซับซ้อนและมีการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่รวดเร็ว

4) กลยุทธ์ของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ

กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ เป็นการทำงานเชิงพื้นที่ที่ต้องอาศัยความร่วมมือของชุมชน เด็ก ครอบครัวและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดสุขภาพที่ดีต่อทุกคนในชุมชนโดยเฉพาะเด็ก เนื่องด้วยต้องสร้างความร่วมมือจากหลายส่วนการดำเนินงาน ดังนั้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายศูนย์ภูมิดีจึงได้ใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ เข้ามาช่วยขับเคลื่อนการดำเนินงาน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลยุทธ์การสร้างอาสาสมัครในชุมชน

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าทางศูนย์ภูมิดีดำเนินกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพได้ทำงานควบคู่ไปกับการค้นหาผู้ที่สมัครใจเป็นตัวแทนของชุมชน จนได้ผู้ที่สมัครใจเข้ามาเป็นอาสาสมัครทั้งเด็กและผู้ใหญ่ในการทำหน้าที่เป็นตัวหลักในการทำงานในพื้นที่ร่วมกับคนในชุมชนและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงได้เด็ก คนในชุมชน ร่วมเป็นอาสาสมัครหลายท่านด้วยกัน เข้ามาร่วมคิด ร่วมจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้การทำงานขับเคลื่อนเกี่ยวกับเรื่องสร้างเสริมสุขภาพในชุมชนเป็นไปอย่างมีทิศทางและคนในพื้นที่รู้สึกรักและเป็นเจ้าของพื้นที่ที่ตนเองมีส่วนร่วมในการพัฒนา

"นอกจากสร้างเด็กแล้ว คืออยากจะสร้างผู้ใหญ่เป็นอาสาสมัคร คือรู้สึกว่าพื้นที่ตรงนี้เป็นพื้นที่ของตัวเองเราจะมาร่วมกันเปิดให้พื้นที่ตรงนี้จากที่เศร้าหมอง จากพื้นที่อาชญากรรมกลายเป็นพื้นที่เรียนรู้ให้ชุมชนในย่านนี้"(คุณใจดี)

กลยุทธ์การสร้างความร่วมไม้ร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

กลยุทธ์การสร้างความร่วมไม้ร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย ศูนย์ภูมิดีได้ทำการค้นหาก่อนว่ามีปัญหาหรืองานตรงส่วนไหนบ้างที่ไม่สามารถจัดการได้เพียงลำพังตัว จากนั้นจึงเริ่มเปิดพื้นที่ให้องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้เข้ามาเรียนรู้มาเห็นกระบวนการที่ทางศูนย์ภูมิดีได้ดำเนินการอยู่ เพื่อให้องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้คิดเชื่อมโยงบทบาทของตนเองการเข้ามาร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินงานกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพของตนเองอย่างไรได้บ้างกับทางศูนย์ภูมิดีบนพื้นฐานทรัพยากรและศักยภาพที่ตนเองมี นอกจากนี้ศูนย์ภูมิดีได้เชิญองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพโดยตรงมาให้ความรู้สร้างความเข้าใจในเรื่องที่เป็นปัญหาและจัดการไม่ได้ ต้องการผู้มีความรู้ที่เข้ามาช่วยจัดการให้ปัญหานั้นได้แก้ไขสำเร็จลุล่วงไป เป็นต้น

“มูลนิธิเองก็ต้องทำกิจกรรมให้รู้ปัญหาว่าจะต้องแก้ไขจุดไหนยังไงบ้างก่อนจะดึงให้คนอื่นเข้ามาช่วยดึงเขตมา ดึงฝ่ายพัฒนาที่เขารับผิดชอบพัฒนาชุมชนก็ดึงเขามาแล้วให้เขามาเรียนรู้ว่าเราทำกระบวนการยังไงกับเด็ก เขาเองก็ได้เรียนรู้กับเราไปด้วย” (คุณดีจัง)

"มีเชิญกระทรวงสาธารณสุข และ ปปส.มาให้ความรู้เรื่องการจัดบ้านทำอย่างไรให้น่าอยู่ ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ต้องทำอย่างไร"(คุณใจดี)

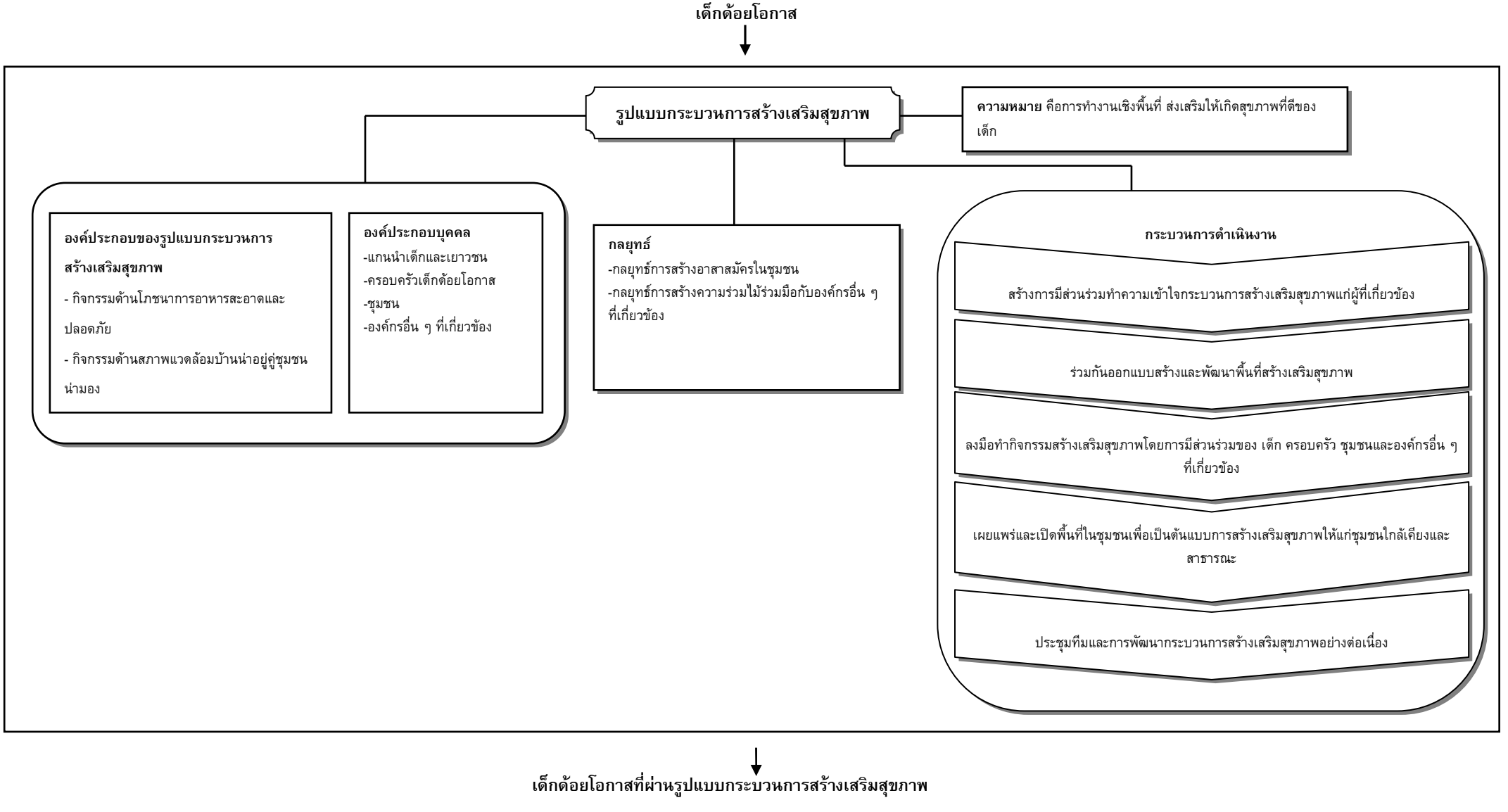

ภาพประกอบ 6 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ

3.3 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

จากการศึกษารูปแบบกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมนี้ พบว่ารูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญาเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ศูนย์ภูมิดีได้นำกระบวนการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เด็กในชุมชนแออัดเมืองในเรื่องการรับสื่อที่ปลอดภัย ส่งเสริมการเรียนรู้และใช้อย่างสร้างสรรค์ ด้วยสถานการณ์ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและไม่หยุดยั้งหลาย ๆ ด้านนั้น ด้านหนึ่งที่ส่งผลกระทบกับเด็กด้อยโอกาสเป็นอย่างมากคือ ด้านสื่อ สื่อที่ถูกพัฒนาโดยเทคโนโลยีที่มีความทันสมัย การเข้าถึงข้อมูลได้รวดเร็วทำให้เด็กด้อยโอกาสได้รับสื่อต่าง ๆ อย่างรู้ไม่เท่าทัน เช่น สื่อลามก สื่อแบบอย่างที่ไม่เหมาะสม ละครหรือภาพยนตร์ที่ใช้ความรุนแรง เพราะพ่อแม่ปล่อยเด็กไว้กับสื่อ ยิ่งยุคปัจจุบันสื่ออยู่ติดกับตัวเด็กตลอดเวลานั้นคือ สื่อจากมือถือด้วยความที่เป็นยุคของโซเชียลมีเดีย การเข้าถึงสื่อต่าง ๆ ของเด็กยิ่งมีความง่ายมากกว่าเดิมหลายเท่าตัว เด็กด้อยโอกาสรับสื่อที่ไม่มีคุณภาพผ่านโลกออนไลน์บนมือถือได้ตลอดเวลา

"ยอมรับว่าเรื่องสื่อหลายๆเรื่องเราไม่ทันแต่เราจะต้องพัฒนาให้ทันให้ได้ พี่มองว่าเรื่องเทคโนโลยีไปไวมากๆ ยิ่งทำให้เด็กเราไปไว สถานการณ์ต่างๆก็ไปไว" (คุณใจดี)

"สมัยนี้สื่อติดตัวเด็กอยู่ตลอดเวลา คือมือถือ เราไม่รู้ พ่อแม่เขาไม่รู้ว่าลูกรับสื่ออะไรบ้างในแต่ละวัน ภาพลกมก ละคร หนัง ที่มีความรุนแรง เดี๋ยวก็เด้งมา เดี๋ยวก็เด้งมา เด็กก็เปิดอ่านเพลินรับมาทุกอย่างแต่ไม่รู้จะจัดการกับสิ่งที่รับมานั้นอย่างไร"(คุณดีจัง)

โดยรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ความหมายของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา หมายถึง การพัฒนาศักยภาพให้เด็กสามารถเลือกและตัดสินใจรับและใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์มีคุณภาพ เพื่อบำบัดเยียวยาและสร้างคุณค่าในตัวตนของเด็ก สามารถเลือกรับและใช้สื่อที่เหมาะสมต่อการพัฒนาในแต่ละช่วงวัย รวมทั้งการรู้เท่าทันสื่อในเรื่องต่าง ๆ และเด็กด้อยโอกาสต้องสามารถเป็นทั้งผู้รับและผู้ให้ในการสื่อสารในคราวเดียวกันได้ โดยสามารถพัฒนาการสื่อสารสู่สังคม เพื่อลดอคติต่าง ๆ และสร้างทัศนคติที่ดีต่อเด็กในชุมชนแออัดเมืองขึ้น

"ตอนนี้ก็มีเพิ่มโจทย์อีกอันหนึ่งคือเด็กเป็นผู้สื่อสารได้ด้วย"(คุณพอใจ)

"ให้เด็กเข้าถึงสื่อที่เหมาะสม ปลอดภัย แยกแยะสื่อดีไม่ดีได้ และเท่าทันสื่อที่เข้ามาหาเขาอย่างมากมายในปัจจุบันนี้"(คุณดีจัง)

2) องค์ประกอบของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา มีองค์ประกอบหลัก 2 องค์ประกอบด้วยกัน คือ องค์ประกอบกิจกรรม และองค์ประกอบบุคคล โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1) องค์ประกอบกิจกรรม

กระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญาเป็นอีกรูปแบบกระบวนการหนึ่งในการสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาส เพื่อให้เด็กได้ใช้และรับสื่อที่เหมาะสมต่อพัฒนาการตามช่วงวัย ดำเนินการโดยให้ความรู้เรื่องการรู้เท่าทันสื่อ วิเคราะห์สื่อ เลือกใช้สื่ออย่างเหมาะสม และให้ความรู้เรื่องการเฝ้าระวังภัยจากสื่อแก่เด็ก ครอบครัวกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญานั้น ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยการปรับและเพิ่มโจทย์เข้าไปคือ เด็กต้องสามารถสื่อสารได้ด้วย จากเมื่อก่อนเป็นฝ่ายรับข้อมูลอย่างเดียว เป็นการส่งเสริมการสื่อสารสองทางเด็กเป็นทั้งผู้รับและผู้ให้ในการสื่อสารไปพร้อม ๆ กัน จากโจทย์ที่เพิ่มขึ้นนี้ ทางศูนย์ภูมิดีได้จัดให้มีกิจกรรมอบรมขึ้นแก่แกนนำเด็กในชุมชน เน้นเนื้อหาเรื่องของการผลิตสื่อ ทั้งสื่อหนังสั้น สื่อคลิป เรียนรู้เครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการผลิตสื่อ และได้ทดลองทำขณะอยู่ในกิจกรรมอบรม นอกจากการอบรมทำความเข้าใจสื่อที่เป็นตัวแทนของดิจิตอลแล้ว การอบรมยังให้ความรู้เรื่องของการสื่อสารที่สามารถทำออกมาในรูปแบบอื่นได้ เช่น สื่อสารด้วยศิลปะ โดยการวาดทราย การสื่อสารผ่านดนตรี ซึ่งเป็นอีกช่องทางหนึ่งของกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญาเป็นต้น หลังจากผ่านการอบรมสื่อแกนนำเด็กในชุมชนได้นำความรู้เรื่องการทำสื่อมาถ่ายทอดต่อเพื่อนในชุมชน และได้ชักชวนกันค้นหาประเด็นที่อยากนำเสนอโดยยึดข้อมูลพื้นฐานจากสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชุมชนทำเป็นสื่อของชุมชนขึ้นมา การทำสื่อของเด็ก ๆ เริ่มตั้งแต่การค้นหาประเด็นในการนำเสนอ การเขียนบท การถ่ายทำ การตัดต่อ จนกระทั่งเผยแพร่ผลงาน เช่น สื่อหนังสั้นต่อต้านยาเสพติด การค้นหารากเหง้าประวัติของชุมชน การทำสื่อเรื่องของดีในชุมชน เป็นต้น สื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ของเด็กในชุนชนแออัดเมืองแห่งนี้ เพราะการนำเสนอสื่อจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว ทำให้เด็กสามารถเชื่อมโยงเรื่องราวต่าง ๆ เข้ากับตนเองได้และสามารถนำเสนอออกมาเป็นสื่อ ซึ่งเป็นผลงานของตนเองทำให้เด็กได้รู้จักตนเอง มีความภูมิใจ ได้รู้และเข้าใจถึงข้อดีของการสื่อสารจากเมื่อก่อนเป็นการบอกกล่าวผ่านตัวบุคคลแต่ในยุคปัจจุบันการสื่อสารสามารถทำออกมาได้หลากหลายรูปแบบ และสื่อยังสามารถเป็นสื่อกลางในการสะท้อนความรู้สึก นึกคิด ตัวตนของคนทำได้เป็นอย่างดี หากใช้อย่างเหมาะสมและสร้างสรรค์

> *“สื่อสารสร้างสรรค์ เอาเด็กแกนนำชุมชนไปอบรมโดยเชิญคนที่มีความรู้ในการผลิตสื่อในรูปแบบต่างๆ เช่นสื่อหนังสั้น สื่อคลิป ที่นอกเหนือจากนี้ก็จะเป็นวาดทราย ดนตรีต่างๆ ให้เขาเรียนรู้และได้ลงมือทำ และกลับมาที่ชุมชนก็ให้คิดรูปแบบเรื่องการผลิตสื่อชุมชน แล้วก็ให้ลงมือทำโดยคิดจากฐานชุมชนของเขาเองและนำเสนอออกมาเป็นสื่อ ตอนนี้ก็มีเพิ่มโจทย์อีกอันหนึ่งคือเด็กเป็นผู้สื่อสารได้ด้วย” (คุณดีจัง)*
>
> *“ให้ความรู้เรื่องเท่าทันสื่อ ให้ตัวอย่างดูและให้เด็ก ๆ ช่วยกันคิดว่าเป็นอย่างไรบ้าง” (คุณใจดี)*

2.2) องค์ประกอบบุคคล

สำหรับองค์ประกอบบุคคลของกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา ผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แกนนำเด็กและเยาวชน ครอบครัว ชุมชน และองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แกนนำเด็กและเยาวชน

เด็กที่สมัครใจเข้าร่วมเป็นแกนนำเด็กและเยาวชนอย่างเต็มใจและพร้อมเป็นตัวแทนของเด็กๆในชุมชนในการเข้าร่วมประชุม แลกเปลี่ยน เสนอความคิด ร่วมอบรมกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา เป็นตัวตั้งตัวตีในการริเริ่มและการค้นหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับสื่อ เพื่อที่นำเสนอและถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ทั้งด้านบวกและด้านลบออกมา เพื่อให้ ครอบครัว ชุมชน สังคม รับรู้เป็นวงกว้างและเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

"มีแนวคิดเรื่องสื่อ เรื่องเครื่องมือต่างๆเข้ามาเพิ่มมากขึ้นเด็กๆก็เลยรวมกลุ่มก้อนได้ สามารถไปขับเคลื่อนในระดับเด็กได้คือมีตัวแทนเด็กขึ้นในชุมชนที่จะเป็นปากเป็นเสียงแทนเพื่อนๆ"(คุณพอใจ)

ครอบครัวเด็กด้อยโอกาส

พ่อแม่ ผู้ปกครองเอาใจใส่ และคอยให้คำแนะนำแก่เด็กเมื่อเด็กอยู่กับทีวีที่มีรายการบันเทิง มีภาพและเนื้อหารุนแรงล่อแหลม ไม่ปล่อยให้เด็กอยู่กับสื่อที่ไม่เหมาะสมเหล่านั้นตามลำพัง รวมทั้งเข้าร่วมผลักดันกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา ให้เด็กได้รับสื่อที่เหมาะสม รู้เท่าทันสื่อและนำตัวเองเข้ามาเรียนรู้สื่อต่าง ๆ ร่วมกันกับเด็ก ชุมชน และสังคมเพื่อป้องกันเด็กถูกล่อลวงจากคนแปลกหน้าผ่านสื่อ เป็นต้น

"ทำงานสื่อกับครอบครัวด้วยเพราะว่าเด็กมาทำกับเราเด็กมีความสุข เด็กได้มีกระบวนการเรียนรู้แต่ว่าถ้าครอบครัวยังเป็นแบบเดิมเด็กก็จะไม่มีการเรียนรู้ ต้องทำความเข้าใจกับครอบครัวเพื่อให้ครอบครัวช่วยเราอีกทางในการดูแลลูกของเขา"(คุณใจดี)

ชุมชน

กระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา เป็นอีกหนึ่งกระบวนการที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตั้งแต่เริ่มต้น เพื่อให้ชุมชนเกิดความรู้สึกตระหนักและเห็นถึงสถานการณ์สื่อต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบกับเด็กในชุมชนทั้งสื่อที่เหมาะสม และสื่อที่ไม่เหมาะสม สร้างความเป็นเจ้าของร่วมกันในการพัฒนาเด็กผ่านกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา เช่น ให้ข้อมูลแก่เด็กเพื่อนำไปทำสื่อของชุมชน หรือเมื่อมีเวลาว่างก็เข้าร่วมกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา เพื่อหาแนวทางและพัฒนาร่วมกันที่ทำให้สื่อเป็นสื่อกลางในการเรียนรู้ของเด็กและเผยแพร่เรื่องราวต่าง ๆ สู่สังคม

"มีชุมชนร่วมกระบวนการทำเรื่องอื่นๆด้วยโดยใช้กระบวนการของพื้นที่ กระบวนการสื่อ สร้างความเข้าใจ ความร่วมมือ"(คุณใจดี)

องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญานั้น เป็นอีกหนึ่งกระบวนการที่ดึงความร่วมมือขององค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องของการทำสื่อไม่ว่าเป็นเรื่องของการอบรมการใช้เครื่องมือสื่อ การเขียนบท การถ่ายภาพ และการนำเสนอความหลากหลายของสื่อ ล้วนแล้วต้องต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะทางเป็นพิเศษ การได้รับการสนับสนุนจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นและบรรลุเป้าหมายของการดำเนินงานกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

"โครงการสื่อสารสร้างสรรค์ก็คือเป็นการประชุมหน่วยงานจัดอบรม เอาเด็กแกนนำชุมชนไปอบรมโดยเชิญคนที่มีความรู้ในการผลิตสื่อในรูปแบบต่างๆ เช่นสื่อหนังสั้น สื่อคลิปที่นอกเหนือจากนี้ก็จะเป็นวาดทราย ดนตรีต่างๆ คือจัดกระบวนการ 5วัน"(คุณดีจัง)

3) กระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

กระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา มีการออกแบบขั้นตอนในการดำเนินงานเพื่อให้สอดคล้องต่อการตอบโจทย์เป้าหมายและการเรียนรู้ของเด็กด้อยโอกาสในชุมชุมเมืองให้มีภูมิคุ้มกันต่อสถานการณ์สื่อใหม่ ๆ ที่เข้ามาอย่างไม่หยุดยั้ง และสามารถถ่ายทอดเรื่องราว ๆ ต่าง ๆ ออกมาในรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา รวมทั้งมีการพัฒนากระบวนการอย่างต่อเนื่อง โดยกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.สำรวจสถานการณ์ปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากสื่อที่ไม่เหมาะสม

2.ออกแบบและวางแผนสร้างกระบวนการเรียนรู้เรื่องสื่อ ปลอดภัย สร้างสรรค์ เช่น กิจกรรมการรู้เท่าทันสื่อ กิจกรรมการเฝ้าระวังสื่อ และกิจกรรมให้ความรู้เรื่องการรับสื่อที่ดีมีคุณภาพในยุคเทคโนโลยี เป็นต้น โดยสร้างการมีส่วนร่วมของ เด็ก ครอบครัว ชุมชน และสังคม

3.จัดอบรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

4.ฝึกปฏิบัติและฝึกการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ โดยให้เด็กผลิตสื่อของตนเอง สื่อของชุมชน ขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนในการสื่อสารประเด็นต่าง ๆ ต่อสาธารณะ

5.เผยแพร่สื่อต่าง ๆ จากกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา สู่สาธารณะ

6.ประชุมทีมและสรุปการทำงานกระบวนการสื่อสร้างสรรค์ ร่วมกับทีมเจ้าหน้าที่ทีมเด็ก และทีมชุมชน เพื่อพัฒนากระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา ให้มีความสอดคล้องต่อความสนใจและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม

4) กลยุทธ์กระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

จากการศึกษากระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญานั้น ผู้วิจัยพบว่าการดำเนินงานนอกจากกระบวนการที่ทำตามขั้นตอนที่ได้วางไว้แล้ว ศูนย์ยังได้ใช้กลยุทธ์ที่ช่วยให้การดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมายตามที่ได้วางไว้ กลยุทธ์ที่ศูนย์ภูมิดีนำมาใช้ในกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญานั้น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลยุทธ์การสร้างแกนนำเด็กและเยาวชน

การรับสมัครเด็กในชุมชนที่มีความสมัครใจเข้ามาเป็นแกนเด็กและเยาวชน มีเด็กจำนวนหนึ่งสมัครใจที่เป็นแกนนำเด็กและเยาวชนอย่างเต็มใจเข้าร่วมเป็นตัวแทนของเด็กในชุมเพื่อเข้าร่วมอบรมกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา หลังจากการอบรมแกนนำเด็กและเยาวชนได้ร่วมเรียนรู้และลงมือทำด้วยตนเองขณะอยู่ในการอบรม เมื่อแกนนำเด็กและเยาวชนกลับมาชุมชนของตนเองแล้วได้นำความรู้ต่าง ๆ มาถ่ายทอดสู่เพื่อน ๆ ในชุมชนและมีความเต็มใจแข็งขัน ในการผลิตสื่อของชุมชนตนเอง ออกมาอย่างสร้างสรรค์

“ตัวแกนนำไปอยู่ในค่ายรวมกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน ให้เขาเรียนรู้และได้ลงมือทำและกลับมาที่ชุมชนก็ให้คิดรูปแบบเรื่องการผลิตสื่อชุมชน”(คุณดีจัง)

กลยุทธ์การสร้างความร่วมไม้ร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

สร้างความร่วมไม้ร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การดำเนินงานกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญาบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ในการใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กในชุมชนแออัดเมือง โดยได้มีการเชิญผู้เชี่ยวชาญที่เป็นเครือข่าย รวมทั้งองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง มาให้ความรู้เรื่องสื่อที่เหมาะสม การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ และการใช้เครื่องมือในการทำสื่อรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น

"โครงการสื่อสารสร้างสรรค์ก็คือเป็นการประชุมหน่วยงานจัดอบรม เอาเด็กแกนนำชุมชนไปอบรมโดยเชิญคนที่มีความรู้ในการผลิตสื่อในรูปแบบต่างๆ เช่นสื่อหนังสั้น สื่อคลิป ที่นอกเหนือจากนี้ก็จะเป็นวาดทราย ดนตรีต่างๆ มาให้ความรู้ค่ะ”(คุณดีจัง)

การศึกษาครั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม จากที่กล่าวมาเห็นว่ารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อน

เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ศูนย์ภูมิดีได้ดำเนินการมี 3 รูปแบบด้วยกันได้แก่ 1) รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต 2) รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ 3) รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา ทั้งสามรูปแบบนี้เป็นการดำเนินการเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับเด็กในชุมแออัดเมืองที่เข้าไปตอบโจทย์และแก้ไขสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งแวดล้อมเด็กอยู่ โดยมีรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมืองที่ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย โดยเชื่อว่าการเล่นและกิจกรรมช่วยพัฒนาเด็กให้เกิดสุขภาพการที่แข็งแรง สุขภาพจิตดี มีทักษะชีวิต และนำไปสู่การมีภูมิคุ้มกันตนเองได้ในที่สุด จากนั้นได้พัฒนาต่อยอดการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กเพื่อให้มีประสิทธิภาพอย่างรอบด้านจึงได้ดำเนินการรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ ซึ่งเป็นการทำงานเชิงพื้นที่ที่หวังให้เด็กด้อยโอกาสมีสุขภาพกายและใจที่ดีและได้นำรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญาเข้ามาสร้างภูมิคุ้มกันอีกรูปแบบหนึ่งเพื่อที่ให้เด็กด้อยโอกาสได้รับและใช้สื่ออย่างเหมาะสม รวมทั้งใช้สื่อเป็นตัวกลางเชื่อมการเรียนรู้และเผยแพร่ สะท้อนเรื่องราวต่าง ๆ สู่สังคม รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมนี้ มีองค์ประกอบของรูปแบบในด้านกิจกรรมแตกต่างกันออกไปตามเป้าหมายของรูปแบบโดยตัวกิจกรรมเน้นให้เด็กด้อยโอกาสมีส่วนร่วมในการคิด ออกแบบ วางแผน และลงมือทำด้วยตนเอง โดยมีผู้ใหญ่เป็นที่ปรึกษาและอำนวยความสะดวกในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในแต่ละรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ในส่วนขององค์ประกอบด้านบุคคลพบว่าทุกรูปแบบดำเนินด้วยความร่วมมือของ เด็กด้อยโอกาส ครอบครัว ชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงทำให้การดำเนินงานเป็นไปตามเป้าหมายที่ได้วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ขั้นตอนการดำเนินงานของทั้ง 3 รูปแบบ มีขึ้นตอนในการดำเนินงานที่คล้ายกันคือ มีการสำรวจข้อมูลสถานการณ์ต่างๆ ในพื้นที่เพื่อนำมาประเมิน วิเคราะห์ ออกแบบการดำเนินกิจกรรมให้สอดคล้องต่อรูปแบบกระบวนการที่กำลังขับเคลื่อน จากนั้นลงมือปฏิบัติ และสรุปผลเพื่อพัฒนากิจกรรมต่อยอดต่อไป โดยแต่ละขั้นตอนเน้นให้เด็กด้อยโอกาสมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน จากการดำเนินการตามขั้นตอนที่ได้วางไว้แล้วศูนย์ภูมิดียังได้นำกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานให้ง่ายสามารถสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่นำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นแก่เด็กด้อยโอกาส กลยุทธ์ที่นำมาใช้ในรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต ได้แก่ กลยุทธ์การสร้างแรงใจแก่เด็กด้อยโอกาส กลยุทธ์ส่งเสริมเด็กด้อยโอกาสเห็นคุณค่าในตนเอง กลยุทธ์การพูดคุยอย่างมีเหตุและผล กลยุทธ์การกระตุ้นการเรียนรู้ กลยุทธ์การสร้างข้อตกลงร่วมของเด็กด้อยโอกาส กลยุทธ์การสร้างเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ในส่วนของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ กลยุทธ์การสร้างอาสาสมัครในชุมชน กลยุทธ์การสร้างความร่วมไม้ร่วมมือกับบุคคลและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา กลยุทธ์ที่นำมาใช้ ได้แก่ กลยุทธ์การสร้างแกนนำเด็กและเยาวชน กลยุทธ์การสร้างความร่วมไม้ร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

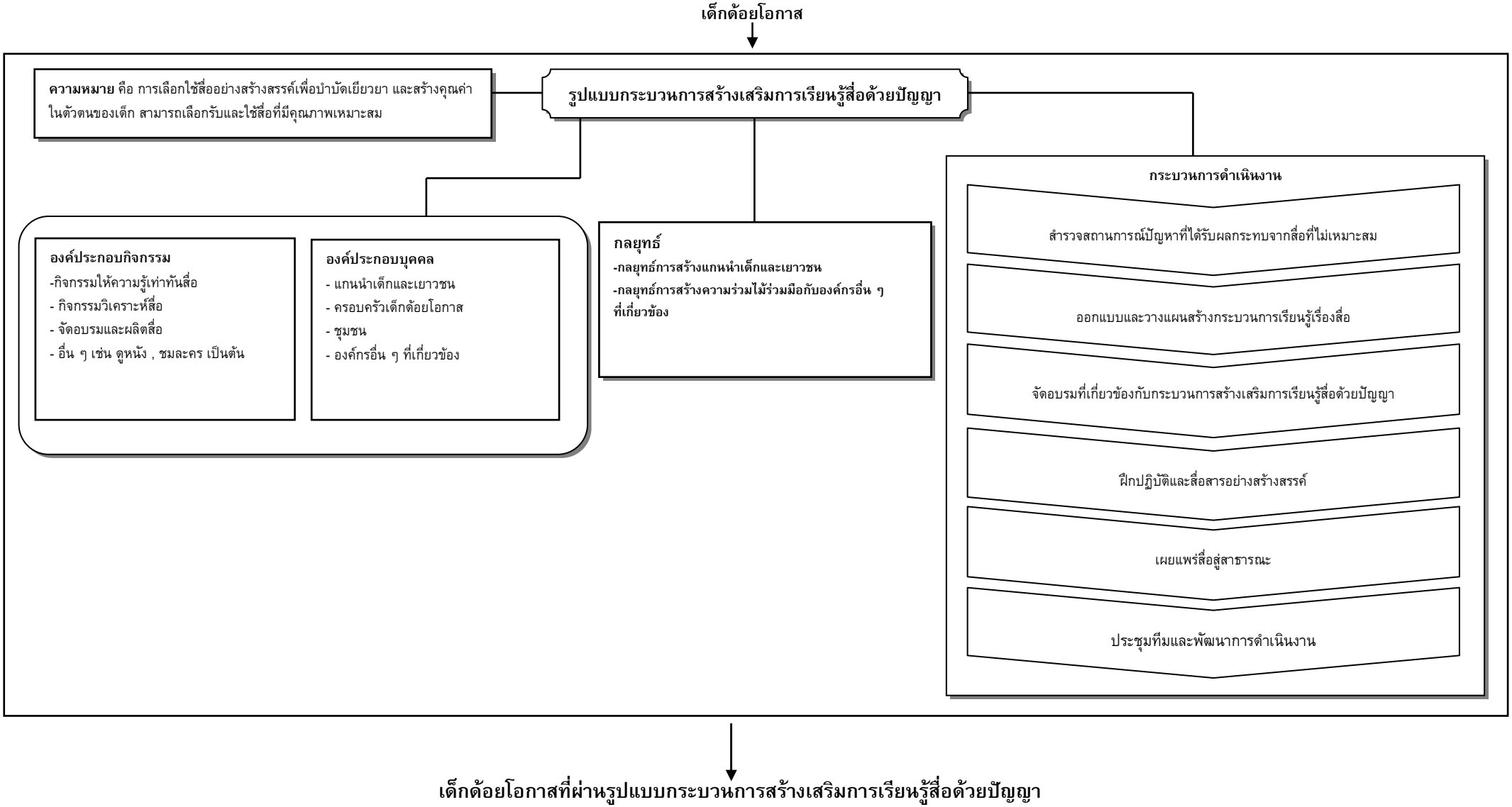

ภาพประกอบ 7 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

ส่วนที่ 4 : มูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร ในการบรรยายเพื่อทำความเข้าใจในเนื้อหามูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนี้ ผู้วิจัยขอใช้คำว่าศูนย์ภูมิดีเป็นชื่อเรียกแทนองค์กรพัฒนาเอกชนซึ่งเป็นนามสมมุติ ในการศึกษาผู้วิจัยพบว่ามูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนั้น สามารถพิจารณาได้ คือ ในระดับบุคคล ได้แก่ มูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาส และในระดับองค์กร ได้แก่ มูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กร มูลเหตุที่เกิดจากครอบครัว มูลเหตุที่เกิดจากชุมชน มูลเหตุที่เกิดองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมแล้ว 5 มูลเหตุด้วยกัน เพื่อความเข้าใจในแต่ละมูลเหตุที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอข้อมูล โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ระดับบุคคล

4.1 มูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาส

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า มูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาสซึ่งเป็นมูลเหตุในระดับบุคคลที่สำคัญประการหนึ่งทำให้เกิดภูมิคุ้มกันขึ้น โดยมูลเหตุจากเด็กด้อยโอกาสนั้นมีหลายมูลเหตุ ได้แก่ มูลเหตุในบุคคลประกอบด้วย อยากเปลี่ยนแปลงตนเอง ร่วมคิดและลงมือทำด้วยตนเอง ชีวิตที่ดีมีคุณภาพ การรับรู้ถึงการยอมรับจากผู้อื่น และมูลเหตุนอกบุคคลประกอบด้วย สภาพแวดล้อมจากกลุ่มเพื่อน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) มูลเหตุในบุคคล

มูลเหตุในบุคคล คือมูลเหตุที่เกิดจากการรับรู้ ความรู้สึก ความคิด การตัดสินใจภายในของตัวเด็กด้อยโอกาสเองว่าเป็นต้นเหตุที่ทำให้ตนเองเกิดภูมิคุ้มกันขึ้น ซึ่งมูลเหตุส่วนบุคคลนี้มีแนวโน้มนำไปไปสู่การคงอยู่ของพฤติกรรมที่เหมาะสม หลังผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในรูปแบบกระบวนการที่ทางศูนย์ภูมิดีได้ดำเนินการ โดยมูลเหตุส่วนบุคคลประกอบด้วยมูลเหตุ 4 ด้าน โดยรายละเอียดดังต่อไปนี้

อยากเปลี่ยนแปลงตนเอง

อยากเปลี่ยนแปลงตนเองนี้ เป็นมูลเหตุในบุคคลที่สำคัญเป็นแรงผลักดันให้เด็กอยากมีคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อนที่ดี สังคมที่ดี ด้วยความที่เด็กได้ประเมินตนเองแล้วพบว่าตนเองมีปัญหาหลายประการที่ต้องการเปลี่ยนแปลง เช่น มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ก้าวร้าว ควบคุมอารมณ์ตนเองไม่ได้ เข้าสังคมไม่เป็น มูลเหตุในบุคคลของเด็กนี้ เมื่อมีโอกาสที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างภูมิคุ้มกันจึงไม่รอช้าที่เข้ามาสู่รูปแบบกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน การได้ทบทวนเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองและพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตในอนาคตทำให้เด็กด้อยโอกาสค้นพบว่าตนเองชอบอะไร อยากเรียนอะไร รวมทั้งสามารถแยกแยะและไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขและ

พฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่าง ๆ รวมทั้งพยายามให้ข้อมูลและแนะนำตักเตือนเพื่อนถึงผลกระทบในอนาคตที่จะเกิดขึ้น

"เมื่อก่อนใครว่าอะไรเราเราก็จะใส่เลย ผมกลับบ้านไปก็ลองคิดดูว่าทำไมไม่ลองเปลี่ยนตัวเองบ้าง"(น้องกล้วย)

“ตัวเรามั้งครับ ถ้าเราไม่ใส่ใจไม่เปลี่ยนกับของที่เราจะทำอยู่ มันก็ไม่สำเร็จหรอก ทำให้รู้ว่าชอบอะไร”(น้องมะพร้าว)

การรับรู้ถึงการยอมรับจากผู้อื่น

การรับรู้ถึงการยอมรับจากผู้อื่นนี้ เป็นมูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาสได้มองเห็นความสำคัญที่ผู้อื่นมีให้ จากการที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของงานหรือกิจกรรมที่สำคัญได้รับความไว้วางใจจากผู้ใหญ่ เด็กด้อยโอกาสจึงมองตนเองว่ามีความสำคัญถึงได้รับมอบหมายหน้าที่นั้น ๆ เช่น การแสดงโชว์ การเล่นดนตรี การได้รับมอบหมายงานจากศูนย์ภูมิดี การเป็นสื่อกลางระหว่างเด็กในชุมชนที่ยังไม่ได้เข้าร่วมกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกัน หรือเป็นสื่อกลางระหว่างคนในชุมชนกับศูนย์ภูมิดี สิ่งเหล่านี้ทำให้เด็กได้เรียนรู้ถึงการเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการทำงานให้ประสบความสำเร็จ สิ่งเหล่านี้ทำให้เด็กรู้ว่าตนเองมีคุณค่า ส่งผลต่อลักษณะการเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าในตนเองของเด็กด้อยโอกาสให้เกิดขึ้น ทำให้เกิดพฤติกรรมที่ดีที่เหมาะสม เมื่อผ่านกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันไปแล้วยังคงอยู่ รวมถึงการได้รับการพัฒนาทางด้านจิตใจและความคิดที่สามารถต่อยอดและเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นได้

“เพื่อนๆ และเรามีความสำคัญกับกิจกรรมค่ะ ตอนแรกๆก็คิดว่าทำไมต้องเป็นเรา คนอื่นก็มี แต่พอเราทำเราก็ได้เรา เรารู้จักคิด เหมือนมี marketing อยู่ในหัว หนูคิดว่าหนูถูกพัฒนาการมาเพื่อที่จะต่อรุ่นกับน้องๆ มากกว่าเด็กคนอื่น ๆ เห็นเราเป็นสื่อกลาง” (น้องมะนาว)

ร่วมคิดและลงมือทำด้วยตนเอง

การได้ร่วมคิด วางแผน ออกแบบและลงมือทำด้วยตนเองนี้ เป็นมูลเหตุในบุคคลที่เด็กได้มีส่วนร่วมในการเลือกที่เรียนรู้หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งเด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้ผ่านการลองผิด ลองถูก ลองคิด ลองทำ ยอมรับ รับรู้และเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความจริงที่ปรากฏอยู่ ตั้งแต่กระบวนการการออกกฎกติกาในการเข้ามาทำกิจกรรมกับศูนย์ภูมิดี ตลอดจนกิจกรรมอื่น ๆ ที่จัดขึ้น เช่น การวางแผนร่วมกันในการวาดภาพระบายสีกำแพงของชุมชน การวางแผนในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง การออกแบบมุมต่าง ๆ ในพื้นที่ศูนย์ภูมิดี ทำให้เด็กด้อยโอกาสได้สัมผัสและ

รับรู้ว่าตัวเขาเองไม่ได้ถูกบังคับให้ทำแต่เป็นสิ่งที่คิดและตัดสินใจด้วยตนเอง ดังนั้นจึงทำให้เด็กรู้สึกชอบ สนุก มีความสุข และพร้อมเรียนรู้ไปกับสิ่งต่างๆ ที่ได้ทำ การได้ร่วมคิดและลงมือทำด้วยตนเองเป็นมูลเหตุในบุคคลที่สำคัญและมีผลต่อความมั่นคงทางจิตใจที่ทำให้เด็กด้อยโอกาสสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับตนเอง

“เขาจะเล่นอะไรที่ทำให้เรามีความสุข ผมก็เข้าใจแล้วว่าเราต้องเข้าสังคมแบบนี้ก็เลยกลายเป็นคนเฮฮาแบบนี้” (น้องกล้วย)

“เล่นที่บ้านพักเลือกที่จะเล่นเอง เวลาไปไหนต้องตัดสินใจเอง ตัดสินใจเล่นเอง และข้อตกลงของบ้านพักหนูยอมรับได้ค่ะ”(น้องแตงโม)

ชีวิตที่ดีมีคุณภาพ

จากสภาพแวดล้อมชุมชนที่เด็กด้อยโอกาสอาศัยอยู่ มักพบเจอและประสบปัญหาต่าง ๆ เป็นประจำ คือ เรียนไม่จบ ท้องในวัยเรียน มีกลุ่มวัยรุ่นมั่วสุมเสพยาเสพติด เป็นต้น สิ่งที่เด็กพบเจอจนชินตาจึงเป็นแรงผลักดันที่มากระทบกับความรู้สึกนึกคิดของเด็กด้อยโอกาส ทำให้ต้องหาทางที่จะหลุดพ้นจากวิถีชีวิตเดิม ๆ ของคนในชุมชนที่เป็นอยู่ เด็กจึงตัดสินใจนำตัวเองเข้าสู่กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันกับศูนย์ภูมิดี เป็นการเปิดโอกาสให้ตนเอได้เรียนรู้ร่วมกับรุ่นพี่ เพื่อน และรุ่นน้อง อีกทั้งทำให้ตนเองมีที่ปรึกษา ได้รับความรู้โลกภายนอก ได้รับแนวทางในการศึกษาต่อ รวมถึงความรู้ทักษะต่าง ๆ เพื่อนำพาตนเองสู่การมีชีวิตที่ดีมีคุณภาพที่ตนเองเลือกที่เป็นได้ในอนาคต

“คือหนูจบ ม.3 ตอนแรกว่าจะไม่เรียนต่อ พอแล้ว แต่พอพี่เจ้าหน้าที่มาพาไปทำกิจกรรมเข้าค่าย เราก็เลยต่อ ม.4 และก็รู้แล้วว่าเราจะทำอะไรต่อ“เด็กท้องก่อนวัยอันควรเต็มไปหมด พ่อแม่บอกมีตัวอย่างนะให้เราคิดดูบ้าง” (น้องมะนาว)

“ผมเคยคิดว่าโตขึ้นผมก็แค่เรียนจบ ม.3 ไม่ทำงานเซเว่นก็มาอยู่บ้านพัก แต่ตอนนี้คิดว่าทำไมไม่เรียนจบให้สูงๆ เราจะเข้าอาเซียนแล้วเราต้องเรียนให้มากขึ้น เข้าบ้านพักก็คิดว่าทำไมเราไม่ใฝ่หาความรู้เหมือนคนอื่นบ้าง เรียนแล้วให้เข้ากับสังคมได้ ถ้าเราเรียนสูงเราก็สู้เขาได้ ไม่ตกงาน”(น้องกล้วย)

จากมูลเหตุในบุคคลที่กล่าวมานี้ เห็นได้ว่ามีมูลเหตุหลายประการที่มีความเกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ได้แก่ อยากเปลี่ยนแปลงตนเอง การรับรู้ถึงการยอมรับจากผู้อื่น ร่วมคิดและลงมือทำด้วยตนเอง ชีวิตที่ดีมีคุณภาพ ซึ่งทั้ง 4 มูลเหตุจากมูลเหตุส่วนบุคคลนี้ ล้วนมีความสำคัญต่อการสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นในตัวเด็กด้อย

โอกาสทั้งสิ้น นอกจากมูลเหตุในบุคคลแล้วกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันนั้นยังมีมูลเหตุนอกบุคคลที่เกี่ยวข้องอีกด้วย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2) มูลเหตุนอกบุคคล

นอกจากมูลเหตุในบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสแล้ว ยังมีมูลเหตุนอกบุคคลเป็นมูลเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มประสบความสำเร็จ ซึ่งมูลเหตุนอกบุคคล ได้แก่ สภาพแวดล้อมจากกลุ่มเพื่อน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

สภาพแวดล้อมจากกลุ่มเพื่อน

สังคมของกลุ่มเพื่อนเป็นมูลเหตุนอกบุคคลที่ทำให้เด็กด้อยโอกาสเลือกไปในทางที่ดีหรือไม่ดีได้ ฉะนั้นมูลเหตุสภาพแวดล้อมจากกลุ่มเพื่อนจึงเป็นมูลเหตุหนึ่งที่สำคัญสำหรับเด็กด้อยโอกาสที่อยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่ปล่อยให้เติบโตเองภายในชุมชน จากการให้ข้อมูลของเด็กกลุ่มเพื่อนคือ ผู้ที่นำพาไปสู่สิ่งที่ดีงามในชีวิตของตนเอง โดยเด็กเลือกเข้าไปสัมผัสกับกลุ่มเพื่อนทั้งรุ่นน้อง รุ่นพี่ และรุ่นเดียวกัน ที่สร้างสภาพแวดล้อมการอยู่ร่วมกันอย่างสนุกมีความสุข กลุ่มเพื่อนได้ชักชวนให้เข้าร่วมกิจกรรมในศูนย์ภูมิดี ซึ่งมีความหลากหลายของกิจกรรมที่สามารถมีส่วนร่วมได้ตามความสนใจและสมัครใจ เช่น กิจกรรมที่ช่วยฝึกการควบคุมอารมณ์ตนเอง กิจกรรมที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และการมีทักษะการใช้ชีวิต เป็นต้น นอกจากนั้นกลุ่มเพื่อนยังคอยเตือนให้ปรับพฤติกรรมไปในทางที่เหมาะสมและให้กำลังใจในช่วงที่พยายามปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ให้คำแนะนำให้คำปรึกษาในยามที่ต้องการที่พึ่งทางจิตใจ รวมทั้งกลุ่มเพื่อนของเด็กด้อยโอกาสยังได้สร้างสภาพแวดล้อมของการมีพฤติกรรมที่เหมาะสมระหว่างกันให้เกิดขึ้น หวังว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตนเองนั้นได้ส่งผลที่ดีต่อคนรอบข้างและสังคมไปด้วย ดังนั้นกลุ่มเพื่อนจึงเป็นคำตอบแรก ๆ และมูลเหตุนอกบุคคลที่ทำให้เด็กด้อยโอกาสตัดสินใจเข้าสู่รูปแบบกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันนี้

“พี่มะพร้าวชวนให้มาทำกิจกรรมที่บ้านพัก เผื่ออาจจะมีอะไรเปลี่ยนแปลงในตัวเราก็ได้ หลังจากนั้นพี่มะนาวกับพี่โจ๋ก็มาพูดว่าผม ถ้าเป็นคนดีผมก็ทำได้พี่ๆเขาทำให้ผมรู้สึกว่าต้องทำอะไรดีๆให้กับชุมชนบ้าง พี่ ๆ สอนให้เรารู้ว่าเราโตแล้ว เราต้องทำยังไงบ้าง ไม่ใช่เอาแต่ใจเหมือนเด็กๆ พี่คอยให้กำลังใจช่วงที่เปลี่ยนพฤติกรรมให้ดีขึ้น คอยเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ” (น้องกล้วย)

ระดับองค์กร

4.2 มูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กร

องค์กรพัฒนาเอกชนถือเป็นมูลเหตุในระดับองค์กรที่เริ่มต้นเข้ามาดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง ด้วยเห็นว่าสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมเด็กส่งผลให้เด็กเติบโตไปเป็นผู้ใหญ่อย่างไม่มีคุณภาพ เช่นนั้นแล้วองค์กรพัฒนา

เอกชนจึงเสนอตัวเข้ามาเพื่อช่วยเหลือ ปกป้อง พัฒนา และร่วมแก้ไขปัญหาด้านเด็กหวังให้เด็กมีทักษะในการดำเนินชีวิต มีภูมิคุ้มกันพอที่สามารถอยู่ในชุมชน สังคมได้อย่างปกติสุข การทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ต้องใช้สรรพกำลังอย่างมหาศาลในการผลักดันกระบวนการการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสให้สำเร็จ จากการศึกษาผู้วิจัยพบมูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กร โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

อุดมการณ์อันมุ่งมั่นต่อภารกิจขององค์กร

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า การทำงานของเจ้าหน้าที่ในองค์กรพัฒนาเอกชนตั้งแต่ระดับผู้บริหาร หัวหน้าฝ่ายงาน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานนั้น ล้วนแล้วมีอุดมการณ์ที่มุ่งมั่น ทุ่มเทเสียสละในทำงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมืองอย่างจริงจังและจริงใจ มีความอดทน มีใจรักและอยากช่วยเหลือเด็กให้มีภูมิคุ้มกันเพื่อที่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพบนข้อจำกัดต่าง ๆ เหล่านั้น แม้บางช่วงบางเวลาไม่มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานเข้ามาทำงานอยู่ประจำศูนย์ภูมิดี องค์กรยังคงจัดสรรเจ้าหน้าที่จากส่วนกลางเข้ามาจัดกิจกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ กับชุมชนดีใจและเด็ก เพื่อที่ให้รู้ว่าองค์กรยังทำงานอยู่ไม่ได้ไปไหน ซึ่งเจ้าหน้าที่ขององค์กรได้หมุนเวียนกันมาทำงานอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งด้วยองค์กรมีนโยบายในการทำงานกับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่อย่างต่อเนื่องในการทำงานได้คิดหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหานั้น ๆ ให้บรรลุเป้าหมาย เช่น เด็กด้อยโอกาสที่มีปัญหาเจ้าหน้าที่ได้ลงไปช่วยเหลือเด็กจนเด็กสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ สามารถดูแลตนเองได้ เรียกได้ว่าหากเด็กคนนั้นไม่หลุดพ้นจากสภาพปัญญาก็ไม่ยอมปล่อยปัญหานั้นไป ซึ่งเป็นการทำอย่างเต็มที่และทำจนสุดความสามารถ ซึ่งอุดมการณ์ที่มุ่งมั่นนี้ได้สะท้อนออกมาอย่างเป็นรูปธรรม ในลักษณะของแนวทางการปฏิบัติงานในรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

> *"ไม่ปล่อย องค์กรด้วยที่ไม่วาง ถึงแม้ว่าบางช่วงไม่มีเจ้าหน้าที่แต่เราก็ไม่ปล่อยเลย เราก็จะมีกิจกรรมเล็กๆน้อยๆที่ยังพอจะทำให้ชุมชนรู้สึกว่าเรายังอยู่ คิดหาวิธีอยู่ตลอดเวลา จนพี่ก็เป็นแบบนั้น คือเคสนี่นะถ้าไม่สุดไม่เอาไม่ยอม ช่วยไม่สุดไม่ยอม"(คุณใจดี)*

ความเข้าใจในบริบทต่อภารกิจงานเป็นอย่างดี

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนมีความเข้าใจเป็นอย่างดีในบริบทต่าง ๆ ทั้งเรื่องของพื้นที่ เรื่องของคน เรื่องของการทำงาน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง การทำความเข้าใจในสภาพแวดล้อม ผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชน อาชีพ การดำเนินชีวิต และความแตกต่างอื่น ๆ นี้ มีความจำเป็นที่ต้องทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งให้เท่าทันต่อบริบทต่าง ๆ รู้จักธรรมชาติของคนในชุมชน รู้จักบุคลิกและอุปนิสัยของเด็ก และการความเข้าใจถึงความยืดหยุ่นของงานพร้อมทั้งสามารถปรับเพื่อให้สอดคล้องต่อเด็ก ต่อชุมชน ต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ซึ่งการมีความเข้าใจในการดำเนินงานเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสเป็น

อย่างดีนี้ จึงเป็นมูลเหตุขององค์กรที่สำคัญที่ทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเป็นไปอย่างราบรื่นและได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย

"เราเองต้องเข้าใจให้ลึกซึ้งและต้องทันด้วย ก่อนที่เราจะทำงานหรือออกแบบกระบวนการอะไรก็ตาม ยอมรับว่าเรื่องสื่อหลายๆเรื่องเราไม่ทันแต่เราจะต้องพัฒนาให้ทันให้ได้"(คุณดีจัง)

การวางบทบาทหน้าที่ที่เหมาะสมต่อภารกิจงาน

ศูนย์ภูมิดีได้วางบทบาทหน้าที่ขององค์กรไว้สองแบบด้วยกันได้แก่ หนึ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานกับกลุ่มเป้าหมายโดยตรง คือ กลุ่มเด็กด้อยโอกาส ครอบครัว และชุมชน เป็นกลุ่มที่องค์กรเน้นเข้าไปสร้างการมีส่วนร่วมทำให้กลุ่มเป้าหมายเห็นวิธีการ เห็นแนวคิด และประโยชน์ที่เกิดขึ้นด้วยตัวเองและทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาเด็กด้อยโอกาส ครอบครัว ชุมชน ในทุกกิจกรรม ตั้งแต่การเล่น จนถึงกิจกรรมสร้างการเรียนรู้ สร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาส ทั้งกิจกรรมเล็ก หรือกิจกรรมใหญ่ ศูนย์ภูมิดีเปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมด้วยทั้งหมด

"หนึ่งกลุ่มเป้าหมายโดยตรงคือกลุ่มเด็กและครอบครัวชุมชนเน้นที่การเข้าไปทำกิจกรรมเพื่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของเด็กและชุมชนทุกกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นการเล่นในสนามเด็กเล่นธรรมดาเราก็จะให้เด็กๆมีส่วนร่วมด้วยทั้งหมด"(คุณพอใจ)

สองบทบาทหน้าที่ในการสร้างศูนย์ภูมิดีให้เป็นแหล่งเรียนรู้แก่บุคคล องค์กร และองค์กรภายนอก รวมทั้งขยายผลการเรียนรู้โดยนำรูปแบบของศูนย์ภูมิดีไปทำในบริบทพื้นที่ของตนเอง โดยกลุ่มเป้าหมายของผู้ที่เข้ามาเรียนรู้มีตั้งแต่นักเรียน นักศึกษา บุคคลวัยทำงาน ฯ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และสร้างการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสเหล่านั้น และการออกแบบกิจกรรมต่าง ๆ ที่เข้ามาสนับสนุนการเรียนรู้ของเด็กอย่างสอดคล้องและเหมาะสม ซึ่งขณะนี้ศูนย์ภูมิดีได้ทำทั้งสองบทบาทให้เกิดขึ้นแล้ว

"บทบาทหน้าที่ส่วนที่ 2 ก็คือการทำให้เป็นเหมือนแหล่งเรียนรู้ให้กับคนภายนอกไม่ว่าจะเป็นนักเรียนนักศึกษาให้เขาเข้ามาแล้วต้องมีกระบวนการเรียนรู้ว่ากิจกรรมที่เขาจะเข้ามาทำอะไร"(คุณพอใจ)

การกำหนดเป้าหมายภารกิจงานที่ชัดเจน

ศูนย์ภูมิดีได้กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่อย่างชัดเจน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระดับด้วยกัน ได้แก่ ระดับที่ 1 การสร้างแกนนำกลุ่มเด็กด้อยโอกาส เพื่อให้แกนนำเด็กด้อยโอกาสนี้เป็นตัวแทนและปากเสียงของเด็กด้อยโอกาสคนอื่น ๆ ในชุมชน หากไม่สร้างแกนนำ

หรือกลุ่มคนที่เป็นตัวแทนเด็กนั้น ทำให้เด็กด้อยโอกาสไม่สามารถรวมกลุ่มได้ เมื่อเด็กเข้ามาเล่นในศูนย์ภูมิดีเสร็จก็กลับบ้านเป็นการกระจายตัวของกลุ่มเด็กด้อยโอกาส การสร้างการมีส่วนร่วมหรือการขอความร่วมมือจึงทำได้ยาก เนื่องจากที่ผ่านมาเด็กด้อยโอกาสที่อาศัยอยู่ในชุมชนดีใจมีการหมุนเวียนเข้าออกชุมชนอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้การทำงานร่วมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเด็กไม่ค่อยประสบความสำเร็จ เช่นนั้น ศูนย์ภูมิดีได้ค้นพบว่าการมีแกนนำเด็กด้อยโอกาสทำให้การขับเคลื่อนการสร้างภูมิคุ้มมีแนวโน้มที่สร้างกระบวนการต่าง ๆ เข้าไปได้ง่ายและประสบความสำเร็จด้วยในมุมของเด็กแล้วการมีเพื่อนเป็นคนนำทำ นำเล่น นำคิดกิจกรรมต่าง ๆ ดึงความสนใจได้มากกว่าการชวนทำกิจกรรมโดยผู้ใหญ่ ซึ่งทำให้เด็กอุ่นใจในการเข้ามาร่วมกิจกรรมมากขึ้น

> *“กระบวนการขับเคลื่อนก็เหมือนกันเล่นทั้ง 3 ระดับระดับที่ 1 คือกับตัวเด็กเองตอนนี้ก็จะพยายามมีแกนนำจากเมื่อก่อนพยายามสร้างมานานแล้วไม่ได้เลยเพระว่าเด็กๆก็จะหมุนเวียนไปไม่ท้องก็ออกนอกชุมชนการรวมกลุ่มก้อนได้สามารถไปขับเคลื่อนในระดับเด็กได้คือมีตัวแทนเด็กขึ้นในชุมชนที่จะเป็นปากเป็นเสียงแทนเพื่อนๆ” (คุณใจดี)*

ระดับที่ 2 เข้าไปสร้างการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนให้มีโครงสร้างการทำงานที่เข็มแข็ง มีความสามัคคี มีการทำงานอย่างเป็นระบบ ประธานชุมชนทำหน้าที่สมกับเป็นประธานชุมชนในการพูดและปกป้องสิทธิของคนในชุมชนตนเอง และเข้ามามีบทบาทในการทำงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนของตนเองด้วย แม้ช่วงแรกมีการไม่เข้าใจกันอยู่บ้างถึงบทบาทหน้าที่ด้วยความที่ไม่เคยทำงานร่วมกันเป็นทีมอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน เมื่อทาง ศูนย์ภูมิดีเข้าไปร่วมผลักดัน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการชุมชนอย่างเป็นทางการทำให้การทำงานร่วมกันพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นและเป็นกำลังสำคัญในกระบวนการการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กในนามตัวแทนชุมชน และนอกจากมีคณะกรรมการที่เป็นผู้นำจากการแต่งตั้งแล้ว ยังเกิดผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนขึ้นอีกด้วย ซึ่งเป็นผู้ที่เห็นความสำคัญของการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และเห็นการทำงานของคณะกรรมการชุมชนที่เอาจริงเอาจังกับเรื่องนี้ จึงเข้ามาช่วยขับเคลื่อนประเด็นต่าง ๆ ให้สำเร็จ

> *“เราไปขับเคลื่อนให้กรรมการชุมชนเวิร์คขึ้นจากเดิมที่ไม่มีแม้กระทั่งโครงสร้างกรรมการหรือช่วงใหม่ๆก็ทะเลาะกันตอนนี้รู้สึกว่าทุกคนมีบทบาททุกคนมีหน้าที่ประธานเองก็เข้มแข็งจะเป็นคนที่ลุกขึ้นขอหรือขับเคลื่อนหรือพูดประเด็นต่างๆให้กับชุมชนได้อย่างมั่นใจแล้วก็ดูเป็นประธานชุมชนจริงๆ” (คุณพอใจ)*

“อีกส่วนคือเรามีคณะกรรมการชุมชนแบบแต่งตั้งและอีกส่วนหนึ่งที่พี่มองว่าเป็นคณะกรรมการชุมชนเหมือนกันแต่ไม่ได้อยู่ในชื่อแต่งตั้งก็มีบางคนในชุมชนพี่คิดว่าแกเป็นกำลังสำคัญที่จะเป็นกรรมการชุมชนแบบธรรมชาติที่เข้าไปมีบทบาทและช่วยขับเคลื่อนประเด็นต่างๆ” (คุณพอใจ)

ระดับที่ 3 มีความตั้งใจในการสร้างให้ชุมชนดีใจจากชุมชนปิดเป็นชุมชนเปิด โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนตั้งแต่ เด็กด้อยโอกาส ครอบครัว คนในชุมชน องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ บุคคลทั่วไป ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรที่เกี่ยวข้อง และในปัจจุบันนี้ชุมชนดีใจ เป็นชุมชนเปิดมากขึ้นผ่านกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ และกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา ได้มีองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องแวะเวียนเข้ามาศึกษาดูงานและร่วมกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาสมากขึ้น

“ระดับที่ 3 ที่พยายามขับเคลื่อนคือพยายามทำให้จากชุมชนปิดเป็นชุมชนเปิด คนอื่นกล้าที่จะเข้ามาชุมชนนี้ การออกแบบการเล่นและกิจกรรมที่เหมาะสมแก่เด็กด้อยโอกาส การค้นหานวัตกรรมในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส”(คุณพอใจ)

การออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องต่อสถานการณ์ปัญหา

การทำกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ศูนย์ภูมิดีได้ตระหนักและมีการวางแผน การออกแบบกิจกรรมในโครงการต่าง ๆ ให้มีสอดคล้องตามสถานการณ์ของยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงไป และการออกแบบกิจกรรมหรือโครงการนั้น ๆ เจ้าหน้าที่ศูนย์ภูมิดีไม่ได้คิดหรือวิเคราะห์ ตีความเอาเองจากสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาส แต่เป็นการคิดมาจากฐานปัญหาชุมชนจริง ปัญหาเด็กด้อยโอกาสจริง เพื่อนำปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นมาพัฒนาในรูปแบบกิจกรรมและโครงการและนำกลับไปแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นหรือค้นหาศักยภาพของเด็กด้อยโอกาส ครอบครัว คนในชุมชนจากนั้นผลักดันให้เขาได้ทำงานมีส่วนร่วมในสิ่งที่ถนัด เพื่อเป็นการสร้างคุณค่าให้กับตัวเขาเอง

“ตามยุคตามสมัย ตามสถานการณ์ การคิดโครงการไม่ได้คิดจากเจ้าหน้าที่เอง แต่คิดจากฐานของปัญหาชุมชน ปัญหาเด็กเพื่อเอาอันนั้นมาพัฒนาตัวโครงการเพื่อจะเอากลับไปแก้ หรือหาศักยภาพอะไรที่ชุมชนเขาถนัดจับขึ้นมา เพื่อเป็นการสร้างคุณค่าให้กับตัวเด็กเอง ชุมชนเอง คิดกิจกรรมเพื่อให้ตอบสนองไม่ใช่แค่ชุมชน แต่จะต้องแก้ไขปัญหาชุมชนในละแวกนี้ด้วย”(คุณดีจัง)

ตัวอย่างของกิจกรรมที่ผ่าน ๆ มา เช่น กิจกรรมเดินรณรงค์เรียนร้องสิทธิจากภาครัฐโดยใช้กระบวนการเชิญชวนให้เด็ก คนในชุมชนเดินรณรงค์เรียกร้องสิทธิของตนเอง กิจกรรมรณรงค์เรื่องถนนปลอดภัยเกิดจากรถมักวิ่งด้วยความเร็วสูงบริเวณหน้าชุมชนทำให้เกิดอุบัติเหตุ

บ่อย เด็ก ๆ และคนในชุมชนจึงชวนกันออกมารณรงค์เรื่องถนนปลอดภัยขึ้น กิจกรรมอบรมสื่อที่ดึงความสนใจของเด็กด้อยโอกาสผ่านเทคโนโลยีที่เขาชื่นชอบและสอดแทรกเนื้อหาที่สร้างการเรียนรู้เข้าไปในกิจรรม เป็นต้น ซึ่งการออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องต่อสถานการณ์ของสังคมที่เกิดขึ้นจริงนี้ ทำให้ศูนย์ภูมิดีสามารถเข้าไปตอบโจทย์สถานการณ์ปัญหาที่หลากหลายได้เหมาะสมมากขึ้นเพื่อตีโจทย์การสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาส

“กระบวนการที่ทำแต่ละปัญหาใช่ไหมคะ กระบวนการมันมีเยอะค่ะ อย่างของถนนปลอดภัยก็จะเป็นเรื่องของสถานการณ์ปัญหาคือว่า รถวิ่งหน้าชุมชน เกิดอุบัติเหตุบ่อย ชนเด็กบ่อย ก็รณรงค์เรื่องถนนปลอดภัยที่มีกระบวนการให้เด็กให้ชุมชนลุกขึ้นมาเดินรณรงค์เรียกร้องให้ภาครัฐหรือหน่วยงานต่างๆเห็นความสำคัญและมาช่วยกันแก้ปัญหา” (คุณดีจัง)

การคิดค้นนวัตกรรมการทำงานอยู่เสมอ

องค์กรมีการคิดค้นนวัตกรรมอยู่ตลอดเวลาที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็ก การปกป้องและการพัฒนาเด็ก เช่น คิดหาวิธีการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันผ่านการเล่น ในรูปแบบใหม่ที่เข้าไปตอบสนองความสนใจของเด็กและสร้างการพัฒนาผ่านการเล่นให้ขยายเป็นวงกว้างขึ้น หรือการออกแบบกิจกรรมที่มีความหลากหลายที่สามารถสอดแทรกความรู้เพื่อเข้าไปแก้ปัญหาด้านเด็กได้จริง เป็นต้น การคิดค้นนวัตกรรมของศูนย์ภูมิดีทำให้ได้แนวทางใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหาเด็กด้อยโอกาสที่มีความซับซ้อนขึ้นตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคม การทำให้เกิดนวัตกรรมนั้น ศูนย์ภูมิดีได้มีการประเมินสถานการณ์ปัญหา วิเคราะห์ปัญหาออกแบบกระบวนการแก้ปัญหา และลงมือทำอย่างต่อเนื่อง นวัตกรรมจะเกิดขึ้นได้นั้นเกิดจากการทำงานอย่างต่อเนื่อง จนทำให้เกิดแนวทางใหม่ ๆ ที่สามารถเข้ามาไปแก้ไขปัญหานั้น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

“มูลนิธิทำคือการค้นหากระบวนการใหม่ๆ นวัตกรรมใหม่ๆที่จะมาช่วยสถานการณ์ช่วงนั้นๆ” (คุณใจดี)

“ก็พยายามคิดค้นเพื่อว่าถ้าเด็กมีภูมิคุ้มกัน สิ่งที่เข้าทำได้คือเขาป้องกันตัวเองได้แล้ว เขาดูแลตัวเองได้แล้ว แต่ว่าทำยังไงเขาจะเหมือนสร้างภูมิคุ้มกันในเชิงสภาพแวดล้อมให้กับตัวเองและเพื่อนๆได้ด้วย”(คุณพอใจ)

4.3 มูลเหตุที่เกิดจากครอบครัว

มูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส อีกมูลเหตุหนึ่งที่ผู้วิจัยพบคือ มูลเหตุที่เกิดจากครอบครัว เป็นมูลเหตุในระดับองค์กรที่มีสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็ก เพราะครอบครัวเป็นสถาบันแรกที่ใกล้ชิดมีหน้าที่หลักต้องอบรมเลี้ยงดูหล่อหลอมให้เด็กเติบโตมาเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เด็กเป็นคนอย่างไรนั้นครอบครัวเป็นมูลเหตุหนึ่งที่ส่งผลต่อเด็ก ซึ่งจากผลการศึกษามูลเหตุที่เกิดจากครอบครัวพบว่า การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว แรงสนับสนุนจากครอบครัว การร่วมทำกิจกรรมของครอบครัว และอาสาสมัครผู้ปกครอง เป็นมูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว

ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดนั้น ศูนย์ภูมิดีได้มองว่าการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวถือว่าเป็นมูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสที่สำคัญมาก ดังนั้นศูนย์ภูมิดีจึงได้เข้าไปสร้างความรู้ทำความเข้าใจถึงความสำคัญในการอบรมเลี้ยงดูให้แก่ครอบครัว เพื่อที่สามารถพัฒนาบุตรหลานของตนเองได้ ซึ่งครอบครัวควรมีหน้าที่ในการเลี้ยงดูเด็กให้เติบโตอย่างเหมาะสมตามช่วงวัย ไม่ควรทอดทิ้งเด็กให้เติบโตตามลำพัง การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวจึงเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาส เมื่อครอบครัวมีความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานของตนเองแล้วและได้ทดลองทำหน้าที่นั้นให้เกิดขึ้น เช่น พูดคุยให้กำลังใจ ให้คำปรึกษา คอยสอบถามความเป็นอยู่ของบุตรหลาน เมื่อเกิดการเข้าใจและวางบทบาทครอบครัวอย่างเหมาะสม ทำให้พ่อแม่ ผู้ปกครองในชุมชนดีใจ มีพัฒนาการที่ดีขึ้นตามลำดับ ส่งผลให้เด็กด้อยโอกาสรับรู้ถึงความห่วงใยที่ครอบครัวมีให้นำไปสู่การมีหลักยึดทั้งร่างกายและจิตใจ เกิดเป็นภูมิคุ้มกันในเด็กด้อยโอกาสขึ้น

“จากเดิมที่เขามองว่าตัวเขาเองเป็นคนธรรมดาในชุมชนแออัด ตอนนี้เขามีบทบาทช่วยดูแลลูกตัวเองและลูกเพื่อนก็เลยได้ พ่อแม่ก็ต้องช่วยเพื่อให้เด็กมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ” (คุณพอใจ)

"ก็คือถามเค้าว่าชอบแบบไหน เค้าก็บอกชอบแบบนี้ เค้าชอบทำงานแบบนี้ มันก็ก้าวหน้า เราให้เค้าเลือกเอง"(คุณดอกพุทธ)

"น้อยมาก เราต้องถามเอา เค้าไม่มาจุ๊กจิ๊กกับเรา จริงๆ แล้วเค้าก็เป็นคนที่ไม่ค่อยพูดแต่ไหน แต่ไรอยู่แล้ว"(คุณดอกเข็ม)

แรงสนับสนุนจากครอบครัว

จากการทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวแล้ว ครอบครัวยังเป็นอีกแรงสนับสนุนหนึ่งต่อกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส แรงสนับสนุนจากครอบครัวในทุก ๆ เรื่องที่เป็นเรื่องที่ดี เป็นประโยชน์และการพัฒนาเด็กนำไปสู่การมีภูมิคุ้มกันของเด็ก และเอื้อต่อการดำเนินงานของศูนย์ภูมิดีได้เป็นอย่างดี เช่น การอนุญาตให้เด็กเข้าร่วมเล่นและทำกิจกรรมต่าง ๆ กับศูนย์ภูมิดี สนับสนุนให้เด็กได้ลองทำกิจกรรมต่างๆ ให้สิทธิ์เด็กในการตัดสินใจในการเข้าร่วมกิจกรรม เป็นต้น เมื่อเด็กได้รับแรงสนับสนุนจากครอบครัวแล้วทำให้เด็กมีความสบายใจ มีความสุขและมั่นใจได้ว่าสิ่งที่เลือกทำและเรียนรู้มีครอบครัวคอยสนับสนุนอยู่ ทำให้เด็กมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่าง ๆ ของศูนย์ภูมิดีได้อย่างเต็มที่ เมื่อครอบครัวพร้อมที่สนับสนุนในทุก ๆ เรื่องที่เป็นเรื่องดีและเหมาะสมตามพัฒนาการของเด็กแล้ว จึงเป็นส่วนช่วยเสริมความมั่นใจในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น นอกจากนี้แรงสนับสนุนจากครอบครัวทำให้เด็กได้มีพื้นที่เล่น ได้มีพื้นที่เรียนรู้ มีพื้นที่ในการผ่อนคลาย มีพื้นที่ในการพบปะเพื่อน และเด็กคนอื่น ๆ ในชุมชน เพราะเด็กด้อยโอกาสทราบดีว่าเป็นเรื่องที่ยากของชุมชนแออัดที่มีพื้นที่ส่วนรวมในชุมชนให้เข้ามาใช้บริการจำนวนมากเช่นนี้ ดังนั้นมูลเหตุแรงสนับสนุนจากครอบครัวจึงเป็นมูลเหตุที่สำคัญประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนี้

“มาเล่นในศูนย์ครอบครัวก็ไม่ได้ว่าอะไรครับจะไปก็ไป ช่วยสังคมครับ ไม่ได้ทำให้ใครวุ่นวาย ไม่ได้ทำให้ใครผิด เขาก็สนับสนุนครับ”(น้องกล้วย)

“เวลาบอกผู้ใหญ่ บอกแม่ว่ามาบ้านพักก็ปล่อยให้มาเลย ดีกว่าไปเล่นเกมไง” (น้องมะนาว)

"อยากให้เค้าไปทำกิจกรรมของเค้าเยอะๆ เพื่อพัฒนาคนของเรา "(คุณดอกพุทธ)

การร่วมทำกิจกรรมของครอบครัว

จากการศึกษามูลเหตุที่เกิดจากครอบครัว นอกจากมูลเหตุที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว มูลเหตุที่เกิดจากการร่วมทำกิจกรรมของครอบครัว เป็นอีกมูลเหตุหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส เพราะการเข้าร่วมทำกิจกรรมกับเด็กด้อยโอกาสหรือการทำกิจกรรมไปพร้อม ๆ กันของครอบครัวและเด็กนั้น ส่งผลให้เด็กรับรู้ได้ถึงความเอาใจใส่ การอยู่เคียงข้าง และที่สำคัญได้ใช้เวลาร่วมกัน สิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้ทำให้เด็กอุ่นใจและเกิดเป็นสายใยแห่งความผูกพันขึ้น กิจกรรมที่ครอบครัวได้ร่วมทำ เช่น กิจกรรมนันทนาการ กิจกรรมอบรมให้ความรู้ กิจกรรมทัศนศึกษา เป็นต้น นอกจากนี้การเข้าร่วมกิจกรรมของครอบครัวทำให้ได้สังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุตรหลานไปด้วย ดังนั้นจึงมีความเข้าใจในพฤติกรรมและการ

แสดงออกของบุตรหลานมากยิ่งขึ้น เปิดใจยอมรับและเข้าใจธรรมชาติของเด็กที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ของสังคม รวมทั้งได้มีประสบการณ์ร่วมในทำกิจกรรมระหว่างเด็กและครอบครัว การเข้าร่วมกิจกรรมจากครอบครัวเป็นอีกการสนับสนุนหนึ่งที่ทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสประสบความสำเร็จ เมื่อเกิดปัญหากับเด็กด้อยโอกาสขึ้น ศูนย์ภูมิดีขอความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน จึงทำให้ได้รับความร่วมมือที่ดีและพร้อมช่วยกันแก้ไขปัญหานั้น ๆ การเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของครอบครัว จึงเป็นมูลเหตุที่ช่วยให้กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสมีความคล่องตัวในการดำเนินงานมากขึ้นในบริบทที่มีข้อจำกัดนี้

"มาก ก็ดูว่า ถ้าเค้ามีกิจกรรมอะไรที่เกี่ยวกับผู้ปกครอง ถ้าว่างเราก็จะแว๊บอยู่เลย แล้วแต่ว่าทางโน้นเค้ามีอะไรบ้าง คือถ้าไม่มีอะไร เราเข้าไปให้ดูว่ามีส่วนร่วมคือเราไม่เป็นไร ขอให้ได้เข้าเข้าไว้ อะไรอย่างนี้ คือความคิดของเรานะ ดูจากบางทีเราไปร่วมกิจกรรมด้วย ถ้าเค้าได้ไป คือถ้าเค้าแสดงก็คือแสดง เราก็เห็นตลอด "(คุณดอกเข็ม)

"ก็เล่นคะ บางทีนักศึกษามาก็ให้เล่นแม่กับลูก เขียนแบบเป็นกระดาษแผ่นเดียว แล้วออกความคิดเห็น เราก็ร่วมมือกัน"(คุณดอกพุทธ)

อาสาสมัครผู้ปกครอง

แรงสนับสนุนจากครอบครัว การเข้าร่วมทำกิจกรรมกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ทำให้เกิดมูลเหตุของการเข้ามาเป็นอาสาสมัครผู้ปกครองขึ้น ด้วยผู้ปกครองได้เข้ามาเห็นและรับรู้ปัญหาสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนของตนเองและนับวันยิ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ประกอบกับได้เห็นการดำเนินงานของศูนย์ภูมิดีที่พยายามสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่เด็ก จึงคิดว่าตนเองน่าจะมีประโยชน์ในการร่วมงานจึงอาสาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในนามอาสาสมัครผู้ปกครอง ซึ่งอาสาสมัครผู้ปกครองเป็นการเข้ามาด้วยความสมัครใจ ไม่มีค่าจ้าง แต่สิ่งที่ผู้ปกครองต้องการคือ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก ช่วยเหลือเด็ก เพราะมองว่าทุกคนในชุมชนก็เป็นลูกเป็นหลานของตน

กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส อาสาสมัครผู้ปกครองมีส่วนอย่างมากในการร่วมวางแผน ออกแบบ พัฒนาการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสไปพร้อม ๆ กัน และยังเป็นตัวกลางเชื่อมโยงความร่วมมือต่าง ๆ กับชุนชนทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างดีจากเมื่อก่อนไม่ได้รับความร่วมมือจากชุมชนหรือเรียกได้ว่าได้รับความร่วมมือน้อยมาก เมื่อมีอาสาสมัครผู้ปกครองเป็นคนในชุมชน การสื่อสารหรือประสานงานต่าง ๆ ง่ายขึ้น เพราะอาสาสมัครผู้ปกครองค่อนข้างเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนและทำให้คนในชุมชนให้ความร่วมมืออย่างเต็มใจ นอกจากนี้อาสาสมัครผู้ปกครองยังเป็นตัวแทนของคนในชุมชนดูแล เฝ้าระวัง สถานการณ์ต่าง ๆ ที่

มีผลกระทบกับเด็ก และสื่อสารต่อผู้ปกครองเด็กด้อยโอกาส เป็นการสะท้อนปัญหาให้คนในชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องร่วมกันแก้ไขปัญหา เมื่อมีอาสาสมัครผู้ปกครองเกิดขึ้น ทำให้กระบวนการการขับเคลื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสของศูนย์ภูมิดีเป็นไปอย่างก้าวกระโดดสามารถพัฒนารูปแบบของกิจกรรมตามสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กได้ตรงจุดมากขึ้น

“พอเราได้มาดูช่วงหลังเราก็พอเข้าใจ ว่ามีการเล่นแล้ว และฟังจากพี่ๆ ที่เค้าสอนเด็กก็เข้าใจ ก็เลยเข้ามาเป็นอาสาสมัครเลย ก็จะไปบอกผู้ปกครอง ตอนแรกก็ยังไม่บอกหรอก ก็จะคอยดูก่อน และจะบอกเด็กๆ ด้วยกันว่าให้ช่วยกันดูว่าเค้าไปถึงไหนแล้ว แล้วก็มาบอกป้าก็คอยเล่าให้ฟังก่อน แล้วถ้าไม่เชื่อป้าก็จะไปบอกผู้ปกครอง ก็จะให้ผู้ปกครองช่วยดูอีกแรงหนึ่ง ” (คุณดอกรัก)

“พี่เอ เข้ามาช่วยก็ก้าวกระโดยเลย จากที่รู้สึกว่ายากมากกับการเข้าถึงผู้ปกครองยากมากกับการจะพูดคุยว่าเกิดอะไรขึ้นในศูนย์เด็กๆเป็นยังไง ยากมากกับการให้คำปรึกษาเขา กลายเป็นว่าพี่เขาก็คุยในชุมชนได้เลยแล้วผู้คนก็เข้ามาเยอะแยะ” (คุณใจดี)

4.4 มูลเหตุที่เกิดจากชุมชน

จากผลของการศึกษาพบว่า มูลเหตุที่เกิดจากชุมชนเป็นมูลเหตุในระดับองค์กร ที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส เพราะการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนั้น นอกจากเด็กและครอบครัวแล้วชุมชนก็มีความสำคัญที่สนับสนุนให้ทุกคนในชุมชนหันมาให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กร่วมกันกับคนในชุมชน ศูนย์ภูมิดีและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องตามกำลังของชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมได้ ซึ่งเป็นการผนวกกำลังที่ให้มีความเข้มแข็งในการสร้างภูมิคุ้มกันทุกด้านให้แก่เด็กมากยิ่งขึ้นไปอีก โดยมูลเหตุที่เกิดจากชุมชนประกอบด้วยการมีส่วนร่วมแบบธรรมชาติ การมีส่วนร่วมแบบจัดตั้งคณะทำงาน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การมีส่วนร่วมแบบธรรมชาติ

ศูนย์ภูมิดีได้สร้างการมีส่วนร่วมและเปิดโอกาสให้คนในชุมชนดีใจเข้ามาร่วมกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน ความร่วมมือในแต่ละครั้งนั้น การได้รับความร่วมมือขึ้นอยู่กับสภาพการดำเนินชีวิตและภารกิจของแต่ละคนในชุมชนว่าว่างหรือมีเวลาที่เข้าร่วมหรือไม่ ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่เป็นไปตามธรรมชาติของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนนั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งที่ช่วยให้การแก้ไขปัญหาสถานการณ์ด้านเด็กเดินไปพร้อม ๆ กัน หากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนั้น เป็นเพียง

องค์กรภายนอกมาสร้างให้เกิดอย่างเดียวอาจไม่ได้ผลนัก ดังนั้นคนในชุมชนต้องให้ความร่วมมือด้วยเนื่องจากชุมชนเป็นสภาพแวดล้อมที่เด็กอาศัยอยู่และพบเจออยู่เป็นประจำ

คนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมแบบธรรมชาตินั้น บางคนอาจมีความรู้มาก น้อย แตกต่างกันออกไป แต่มีหลายเรื่องที่เขาสามารถเรียนรู้จากผู้อื่นได้ เช่น ประชุมแจ้งให้ทราบถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ด้านเด็กในชุมชน จากนั้นให้คนในชุมชนร่วมแสดงความคิดเห็นและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน เมื่อได้แนวทางการแก้ไขแล้วจึงร่วมกันลงมือแก้ไขปัญหานั้น ๆ การได้รับข่าวสารความรู้ที่ดีมีประโยชน์ แม้ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนมีภารกิจและการดำเนินชีวิตที่สวนทางกัน แต่คนในชุมชน หากว่างและรู้ว่ามีกิจกรรมหรือเรื่องที่ตนเองพอมีส่วนร่วมได้ก็พร้อมที่สละเวลามาร่วมทำกิจกรรมด้วยเหตุนี้การทำงานร่วมกับชุมชน ศูนย์ภูมิดีจึงต้องเน้นไปที่การเข้าใจสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของชุมชนเป็นหลัก ความร่วมมือที่ได้รับจากคนในชุมชนมีหลายรูปแบบ ทั้งแรงกาย เงินทุน ข้าวของเครื่องใช้ แล้วแต่บริบทของแต่ละคน แต่ในทุกหน้างานของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ศูนย์ภูมิดีได้แบ่งงานให้ชุมชนเข้ามาร่วมทำเสมอ การมีส่วนร่วมแบบธรรมชาติของคนในชุมชนนั้น ทำได้โดยสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนเกี่ยวกับกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาส ซึ่งก็คือบุตร หลาน และเด็กในชุมชนของพวกเขานั้นเอง

"ประชุมกันว่าคิดยังไงกับปัญหาเด็กๆ มีปัญหาอะไรบ้าง ก็พูดกันใหญ่เลยสุดท้ายก็ไปเองเลย ท่อไม่ดีเกิดจากสิ่งโน้นสิ่งนี้ "(คุณใจดี)

"คนที่มีส่วนสำคัญที่นี่ก็จะเป็นผู้ใหญ่ในชุมชน ก็มีบางส่วนที่ว่าง เค้าก็ไป ถ้าเค้าไม่ว่าก็ไม่ไปเพราะภาระเค้าเยอะ "(คุณดอกรัก)

"ชุมชน มีส่วนเยอะนะ ทั้งผู้ปกครอง ทั้งคนในชุมชนเพราะว่าในชุมชนแออัด มันจะมีปัญหาทุกเรื่องที่เกิดขึ้น คนในชุมชนที่จะใส่ใจคนในชุมชนเดียวกัน" (คุณดอกแก้ว)

การมีส่วนร่วมแบบจัดตั้งคณะทำงาน

นอกจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่เป็นไปแบบธรรมชาติแล้ว ยังมีการมีส่วนร่วมแบบจัดตั้งคณะทำงานในชุมชนขึ้นด้วย โดยที่ผ่านมาศูนย์ภูมิดีได้เข้ามามีบทบาทช่วยให้ชุมชนแห่งนี้ได้ขึ้นทะเบียนเป็นชุมชนและแต่งตั้งคณะกรรมการชุมชนขึ้น เพื่อให้ได้รับสิทธิประโยชน์การเข้าถึงการบริการของรัฐและยังเป็นศูนย์กลางประสานงานดึงความร่วมมือต่าง ๆ เข้ามาเพื่อพัฒนาชุมชน รวมทั้งเป็นศูนย์กลางการประสานงานต่าง ๆ ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ตัวแทนดูแล ปกป้อง เด็กด้อยโอกาสในชุมชน ซึ่งการมีคณะทำงานในชุมชนนำไปสู่การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสได้อย่างต่อเนื่อง และมีการต่อยอดในการแก้ไข

ปัญหานั้น ๆ เพราะมีศูนย์กลางของการประสานงานและมีการกระจายข้อมูลลงไปยังชุมชนโดยอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจของทุกคนที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ศูนย์ภูมิดีได้เปิดพื้นที่ภายในศูนย์เป็นพื้นส่วนกลางของชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้เข้ามาใช้บริการและเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชน โดยการเชิญชวนคนในชุมชนมาร่วมทำกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหา ร่วมลงมือทำ และร่วมชื่นชมผลที่เกิดขึ้นร่วมกัน เช่น การปรับสภาพแวดล้อมในชุมชนให้น่าอยู่ ตั้งแต่ภายในบ้าน หน้าบ้าน ตลอดจนกำแพงรอบ ๆ ชุมชน มีการวาดภาพและลงข้อความต่าง ๆ ที่ตนเองคิดลงไปสร้างสีสันสดใส่ต่อผู้พบเห็นละเดินผ่าน ทำให้พื้นที่ในชุมชนจากที่มืด ๆ กลายเป็นชุมชนที่มีสีสันน่าเข้าไปเยี่ยมชม จากตัวอย่างกิจกรรมข้างต้นที่กล่าวมานั้นเป็นดึงจุดร่วมของคนในชุมชนเรื่องการดูแล ปกป้อง คุ้มครองและสร้างภูมิคุ้มกันให้กับบุตรหลาน เด็กด้อยโอกาส และคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนให้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกัน หากกล่าวแล้วการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนเป็นเรื่องที่ยาก ท้าท้ายและมีอุปสรรคบ้าง แต่การทำงานร่วมกันของชุมชนได้มีการเคลื่อนตัวไปแม้เป็นการเคลื่อนตัวอย่างช้า ๆ ทั้งนี้ทางศูนย์ภูมิดีคอยกระตุ้นการทำงานร่วมกับชุมชนโดยการประชาสัมพันธ์ข่าวสารและขอความร่วมมือเป็นระยะในการดำเนินงานซึ่งได้รับความร่วมมือจากชุมชนดีขึ้นตามลำดับ

มูลเหตุที่เกิดจากชุมชน โดยการมีส่วนร่วมแบบธรรมชาติ และการมีส่วนร่วมแบบการจัดตั้งคณะทำงานนั้น ล้วนทำให้เกิดการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสที่ชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งชุมชนถือเป็นกำลังสำคัญที่ช่วยกันอย่างไรเพื่อที่สร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับเด็กในชุมชนของตนเอง

> *“เวลาที่เราทำงานเราไม่ได้มองที่เด็กอย่างเดียว เรามองครอบครัว มองทั้งชุมชน มองตัวเด็ก แต่เราเอาเด็กเป็นตัวตั้ง เพราะฉะนั้นคือ ครอบครัวและชุมชนเนี๊ยจะมีส่วนเข้ามาดูแลได้อย่างไร อย่างกิจกรรมบางตัวก็คือให้เด็กคิด เขาอยากจะทำ” (คุณสุขใจ)*

> *“พวกคณะกรรมการก็จะให้ความร่วมมือในการช่วยเหลือเด็ก ช่วยเหลือชุมชนตรงที่มีปัญหา เวลามีปัญหาก็จะเรียกมาคุยกันว่าจะทำยังไงดี เป็นคณะกรรมการชุมชนด้วย ไปอบรม เรื่องต่าง ๆ”(คุณดอกเข็ม)*

> *“ผู้ปกครอง ชุมชน มีส่วนเยอะนะ ทั้งผู้ปกครอง ทั้งคนในชุมชนเพราะว่าในชุมชนแออัด มันจะมีปัญหาทุกเรื่องที่เกิดขึ้น ยิ่งเป็นชุมบนเปิด ปัญหามันเข้ามาเยอะ สิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบเข้ามาไม่ซ้ำ แม้แต่ผู้ปกครอง คนในชุมชนที่จะใส่ใจคนในชุมชนเดียวกัน” (คุณดอกรัก)*

4.5 มูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

นอกจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่าการมีส่วนร่วมจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นมูลเหตุในระดับองค์กรมูลเหตุหนึ่งที่สำคัญที่ช่วยสนับสนุนกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งมูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง สามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้านด้วยกันได้แก่ ด้านบุคคลทั่วไป ด้านองค์กรภาครัฐ และด้านองค์กรภาคเอกชน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

บุคคลทั่วไป

จากผลการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าศูนย์ภูมิดีได้เปิดโอกาสให้คนภายนอกเข้ามาร่วมกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในนาม อาสาสมัคร อาสาสมัครนั้นมาทั้งในนามปัจเจกและองค์กร โดยบทบาทแล้วอาสาสมัครเข้ามาเป็นส่วนสนับสนุนในการดำเนินงานของศูนย์ภูมิดี ซึ่งอาสาสมัครที่เปิดรับนั้น เป็นได้ทั้งบุคคลทั่วไป นักเรียน ที่มาทำด้วยความสมัครใจ ไม่หวังผลตอบแทน แต่มีความปารถนาที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาส โดยนำสิ่งที่ตนเองมี มาให้แต่ละคนนั้นมีความสามารถ ความพร้อม ความถนัดที่แตกต่างกัน บางคนมีแรงกาย บางคนมีแรงบริจาค บางคนมีแรงความรู้ บางคนมีแรงทรัพยากรที่ช่วยสนับสนุนการทำงานพัฒนาเด็ก โดยศูนย์ภูมิดีมองว่าอาสาสมัครเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาเด็ก ทั้งที่มาจัดกิจกรรมในศูนย์ภูมิดีและพาเด็กด้อยโอกาสไปทัศนศึกษา ซึ่งทำให้เด็กในชุมชนได้มีโอกาสและมีกิจกรรมที่ดี มีความหลากหลาย ซึ่งครอบครัวไม่สามารถทำให้ได้ เช่น การพาไปดูละครเวที การจัดกิจกรรมเรียนรู้เรื่องสิทธิของตนเองที่ไม่เน้นวิชาการแต่สอดแทรกลงไปกับเกมนันทนาการ การได้ท่องเที่ยวในสถานที่ต่าง ๆ เป็นต้น และกิจกรรมอีกหลายกิจกรรมที่สร้างความสุข ความสนุก ความผ่อนคลาย ความรู้ และทักษะต่าง ๆ ที่นำไปสู่การมีภูมิคุ้มกันของตัวเด็กด้อยโอกาสเอง

แม้ว่าศูนย์ภูมิดีเปิดกว้างให้บุคคลทั่วไปเข้ามาช่วยขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนั้น แต่การที่เข้ามาทำงานอาสาสมัครต้องมีการพูดคุย ทำความเข้าใจเบื้องต้นร่วมกันถึงกิจกรรมและเป้าหมายในการพัฒนาเด็กด้อยโอกาสอย่างเหมาะสม อาสาสมัครต้องมีความเข้าใจเรื่องการปกป้องและคุ้มครองเด็ก ซึ่งศูนย์ภูมิดีถือเป็นเรื่องที่สำคัญของการเข้ามาทำกิจกรรมต่าง ๆ ต้องให้มีความแน่ใจว่าส่งผลดีต่อเด็กด้อยโอกาสไม่เป็นกิจกรรมที่ส่งผลเสีย เป็นการคัดกรองไม่ให้เด็กด้อยโอกาสบอบช้ำในการร่วมทำกิจกรรม ดังนั้นกิจกรรมที่เปิดให้อาสาสมัครเข้ามาทำมั่นใจได้ว่าเด็กด้อยโอกาสได้รับประโยชน์สูงสุดจากการทำกิจกรรมอย่างแน่นอน

“กิจกรรมต่างที่จะเข้ามาทำต้องมีการพูดคุยกันก่อนค่ะนักศึกษาช่วยได้มากในการมาทำกิจกรรมกับเด็ก ๆ ค่ะ” (คุณดีจัง)

"พี่มหาวิทยาลัยมาจัดกิจกรรม ให้เล่นเกม ทำขวดเป็นกระปุกออมสิน เล่นเกมจับใบหน้าของตัวเอง เกมจับหน้าก็ได้ความรู้เกี่ยวกับอวัยวะบนใบหน้าของตัวเอง แล้วก็เกมออมตังค์" (น้องแตงโม)

ศูนย์ภูมิดีได้สร้างการมีส่วนร่วมจากสังคมภายนอกเข้ามาหนุนเสริมการทำงานในนามอาสาสมัคร ซึ่งอาสาสมัครนี้ ถือเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยเสริมทั้งกำลังแรงกาย กำลังความรู้ กำลังทรัพย์ที่ทำให้กระบวนการการขับเคลื่อนเป็นไปตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ได้อย่างมีพลังและมีประสิทธิภาพ ซึ่งอาสาสมัครนั้นต้องผ่านการจัดการ การให้ความรู้เบื้องต้น การลงมือทำ การถอดบทเรียนไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งศูนย์ภูมิดีเปิดรับอาสาสมัครทุกเพศ ทุกวัยที่สนใจและมีใจรักที่เข้ามาเรียนรู้และสนับสนุนการทำงานไปด้วยกัน นอกจากได้มีกำลังเพิ่มในกระบวนการขับเคลื่อนงานแล้ว ในส่วนของตัวคนที่มาเป็นอาสาสมัครเองได้รับคือ การพัฒนาตนเอง การได้เรียนรู้ปัญหาด้านเด็กด้อยโอกาส และการพบปะผู้คนที่หลากหลายสร้างทักษะและเปิดประสบการณ์ใหม่กับการทำงานภาคสังคมให้เกิดขึ้นกับตัวเองและยังหวังว่าอาสาสมัครเมื่อทำงานอย่างต่อเนื่องแล้วกลายมาเป็นอาสาสมัครประจำที่พร้อมขับเคลื่อนงานและเป็นกำลังสำคัญของศูนย์ภูมิดีไปในอนาคตข้างหน้า

“เรามีเด็ก มีชุมชนร่วมกระบวนการโดยเป็นเจ้าของเลย แล้วก็มีคนข้างนอกในที่นี้นอกจากจะเป็นอาสาสมัครเราจะมาร่วมกันเปิดให้พื้นที่ตรงนี้จากที่เศร้าหมอง จากพื้นที่อาชญากรรมกลายเป็นพื้นที่เรียนรู้ให้ชุมชนในย่านนี้ อาสาสมัครเป็นกำลังสำคัญ” (คุณใจดี)

“กิจกรรมอื่นที่ที่อยากจะให้เปลี่ยนแปลง ก็คงเป็นมีนักศึกษานี่แหละมาทำกิจกรรมกับเด็กๆ เด็กๆ ก็จะชอบ” (คุณดอกรัก)

“กิจกรรมของพี่ๆ เล่นเกม กิจกรรมสันทนาการบางครั้งเขาก็จะมีคนมาเล่านิทานให้เด็กๆฟัง ประเภทเด็กเลี้ยงแกะอะไรอย่างนี้ เกมจับหน้าก็ได้ความรู้เกี่ยวกับอวัยวะบนใบหน้าของตัวเอง แล้วก็เกมออมตังค์” (น้องแตงโม)

องค์กรภาครัฐ

มูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง นั้น องค์กรภาครัฐเป็นอีกมูลเหตุหนึ่ง ที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ผู้วิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมขององค์กรภาครัฐ มีผลให้การขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสมีแรงหนุนมีทรัพยากรเข้ามาช่วยแก้ปัญหา ซึ่งปัญหานั้นเกิดจากการวิเคราะห์และสำรวจแล้วว่าต้องการผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเข้ามาช่วยเหลือและร่วมมือแก้ไขปัญหาให้ตรงจุดและถูกต้อง ศูนย์ภูมิดีจึงได้ดึงการมีส่วนร่วมจากองค์กรภาครัฐเข้ามา ได้แก่ สำนักงานเขตพื้นที่ที่เข้ามาร่วมแก้ไขความเป็นอยู่สภาพแวดล้อมโดยการลงมือทำจริงจังไปพร้อมกับทำงานเป็นคู่ขนานกันไป นอกจากนี้สำนักงาน

เขตยังเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการทำงานกับชุมชนอย่างต่อเนื่องทำให้สภาพแวดล้อมในชุมชน ปัญหาเรื่องเด็ก ได้มีเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเขตพื้นที่มาจัดอบรมให้ความรู้ต่างๆ ขึ้น การมีองค์ภาครัฐมาให้ความรู้แก่คนในชุมชนเป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้กับคนในชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย เพราะพฤติกรรมและข้อจำกัดที่ทำให้ติดกับดักของตนเอง เมื่อมีองค์กรภาครัฐเข้ามาให้ความรู้และแนวทางต่าง ๆ จึงเป็นการช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตคนในชุมชนให้ดีขึ้น ทั้งยังได้ดึงการมีส่วนร่วมของสาธารณสุขในเขตพื้นที่มาให้ความรู้เรื่องสุขภาพและหน่วยงานที่ทำเรื่องป้องการยาเสพติดโดยตรงมาให้ความรู้และแนวทางในการแก้ไขปัญหายาเสพติด รวมทั้งองค์กรที่อยู่รอบ ๆ ชุมชน ได้แก่โรงเรียน ไปรษณีย์ กรมศุลกากร รถไฟ ที่เข้ามาสนับสนุนเรื่องการเปิดพื้นที่ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น องค์กรภาครัฐเข้ามาร่วมสนับสนุนกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ทำให้การดำเนินงานมีความคล่องตัวขึ้น การมีส่วนร่วมจากองค์กรภาครัฐนี้ เป็นการมองเห็นปัญหาร่วมกันนับได้ว่าเป็นอีกกำลังเสริมหนึ่งที่สำคัญทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสประสบความสำเร็จ

"สำนักงานเขตก็เข้ามามีบทบาทสนับสนุนและทำงานเชื่อมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งก็ทำให้เขาทำทั้งเรื่องสภาพแวดล้อม เรื่องเด็ก ก็มีการจัดอบรมและส่งเจ้าหน้าที่มาทำงาน"(คุณพอใจ)

"ประสานกับหน่วยงานสาธารณสุขในเขตพื้นที่ ประสานเขามาตรวจสุขภาพอนามัยแม่และเด็ก "(คุณสุขใจ)

"องค์กรหน่วยงานที่จะไปลงกับเด็กก็จะมีส่วน คุณครูคือทุกคนที่เป็นสิ่งแวดล้อมของเด็ก ไปรษณีย์ รถไฟ"(คุณดีจัง)

"กระบวนการเรื่องพื้นที่เราไม่ได้มีแค่ชุมชนอย่างเดียวเพราะว่าชุมชนเมืองมีปัญหาเรื่องแรงบันดาลใจ ข้อจำกัดหลายๆอย่าง"(คุณใจดี)

องค์กรภาคเอกชน

การเข้ามามีส่วนร่วมขององค์กรภาคเอกชนนั้น ผู้วิจัยพบว่าองค์กรภาคเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส มีบ้างแต่ไม่มากนัก การเข้ามามีส่วนร่วมขององค์กรภาคเอกชนส่วนใหญ่มาในนามบริษัทที่พาเด็กๆ ไปทัศนศึกษาตามสถานที่ท่องเที่ยว ต่าง ๆ เป็นการเปิดโลกให้เด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้ การที่เด็กได้ไปทัศนศึกษาทำให้เด็กด้อยโอกาสได้ออกจากสภาพแวดล้อมเดิม การออกไปจากสิ่งแวดล้อมเดิมแม้ไม่บ่อยนักแต่การได้ออกไปก็ถือเป็นเรื่องที่ดีสำหรับเด็กแล้ว นอกจากนี้ยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนอื่น ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสด้วยโดยเข้ามามีส่วนร่วมตามประเด็นที่ทางองค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ๆ มีความเชี่ยวชาญซึ่งเป็นเครือข่ายกระบวนการขับเคลื่อนการทำงานด้านเด็ก เช่น การจัดอบรมละครเพื่อการพัฒนาตนเอง เป็นต้น แม้การเข้ามามีส่วนร่วมขององค์กรภาคเอกชนที่ผ่านมายังถือว่ามีไม่มากนัก แต่การเข้ามาช่วยสนับสนุนในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อ

สร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนี้ จึงเป็นมูลเหตุหนึ่งที่ทำให้การทำงานกระบวนการขับเคลื่อนได้มีเครื่องมือและกิจกรรมที่หลากหลายสำหรับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดแห่งนี้ขึ้น

"บริษัทประกันภัยพาเด็ก ๆ ไปเที่ยวค่ะ"(คุณดีจัง)

"มีภาคเอกชนบ้างนิดหน่อยก็จะเป็นองค์กรNGOs ด้วยกันที่จะเข้ามาเป็นประเด็นอย่างที่เข้ามาล่าสุดก็จะเป็นเรื่องละคร"(คุณพอใจ)

มูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ศูนย์ภูมิดีได้เชิญหลายภาคส่วนเข้ามาร่วมให้การสนับสนุนในการดำเนินงาน เพราะการดำเนินงานนั้นมีปัญหาที่ซับซ้อนและต้องการสรรพกำลังในการดำเนินงานซึ่งปัญหาเหล่านั้นไม่สามารถดำเนินงานได้เพียงลำพังโดยภาคส่วนใดภาคส่วนหนึ่ง ดังนั้นการมีส่วนร่วมจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้มีพลังกาย พลังใจ ทรัพยากร ความรู้ต่าง ๆ ที่รอบด้าน พร้อมที่เผชิญการแก้ไขปัญหาด้านเด็กได้มากขึ้น องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นมูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสอีกมูลเหตุหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป มูลเหตุในระดับบุคคล และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสประกอบด้วย คือ 1) มูลเหตุในระดับบุคคล ได้แก่ มูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาส 2) มูลเหตุในระดับองค์กร ได้แก่ (1)มูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กร (2)มูลเหตุที่เกิดจากครอบครัว (3)มูลเหตุที่เกิดจากชุมชน (4) มูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแต่ละมูลเหตุล้วนมีส่วนสำคัญที่ทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสสำเร็จ โดยมูลเหตุในระดับบุคคล มูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาส ซึ่งมูลเหตุนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ด้านได้แก่ 1)ด้านในบุคคลคือ อยากเปลี่ยนแปลงตนเอง ร่วมคิดและลงมือทำด้วยตนเอง ชีวิตที่ดีมีคุณภาพ การรับรู้ถึงการยอมรับจากผู้อื่น 2)ด้านนอกบุคคล คือ สภาพแวดล้อมจากกลุ่มเพื่อน ในส่วนของมูลเหตุระดับองค์กร ประกอบด้วย 1)มูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กร คือ อุดมการณ์อันมุ่งมั่นต่อภารกิจขององค์กร ความเข้าใจในบริบทต่อภารกิจงานเป็นอย่างดี การวางบทบาทหน้าที่ที่เหมาะสมต่อภารกิจงาน การกำหนดเป้าหมายภารกิจงานที่ชัดเจน การออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องต่อสถานการณ์ปัญหา การคิดค้นนวัตกรรมการทำงานอยู่เสมอ 2)มูลเหตุที่เกิดจากครอบครัว คือ การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว แรงสนับสนุนจากครอบครัว การร่วมทำกิจกรรมของครอบครัว การเข้ามาเป็นอาสาสมัครผู้ปกครอง 3)มูลเหตุที่เกิดจากชุมชน คือ การมีส่วนร่วมแบบธรรมชาติและการมีส่วนร่วมแบบจัดตั้งคณะทำงาน 4)มูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ บุคคลทั่วไป องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคเอกชน ซึ่งมูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรนี้เรียกได้ว่าเป็นมูลเหตุที่สำคัญที่ทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสประสบความสำเร็จ ซึ่งเกิดความร่วมมือของทุกภาคส่วน ตั้งแต่ตัวเด็กด้อยโอกาส ครอบครัว ศูนย์ภูมิดี ชุมชน องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

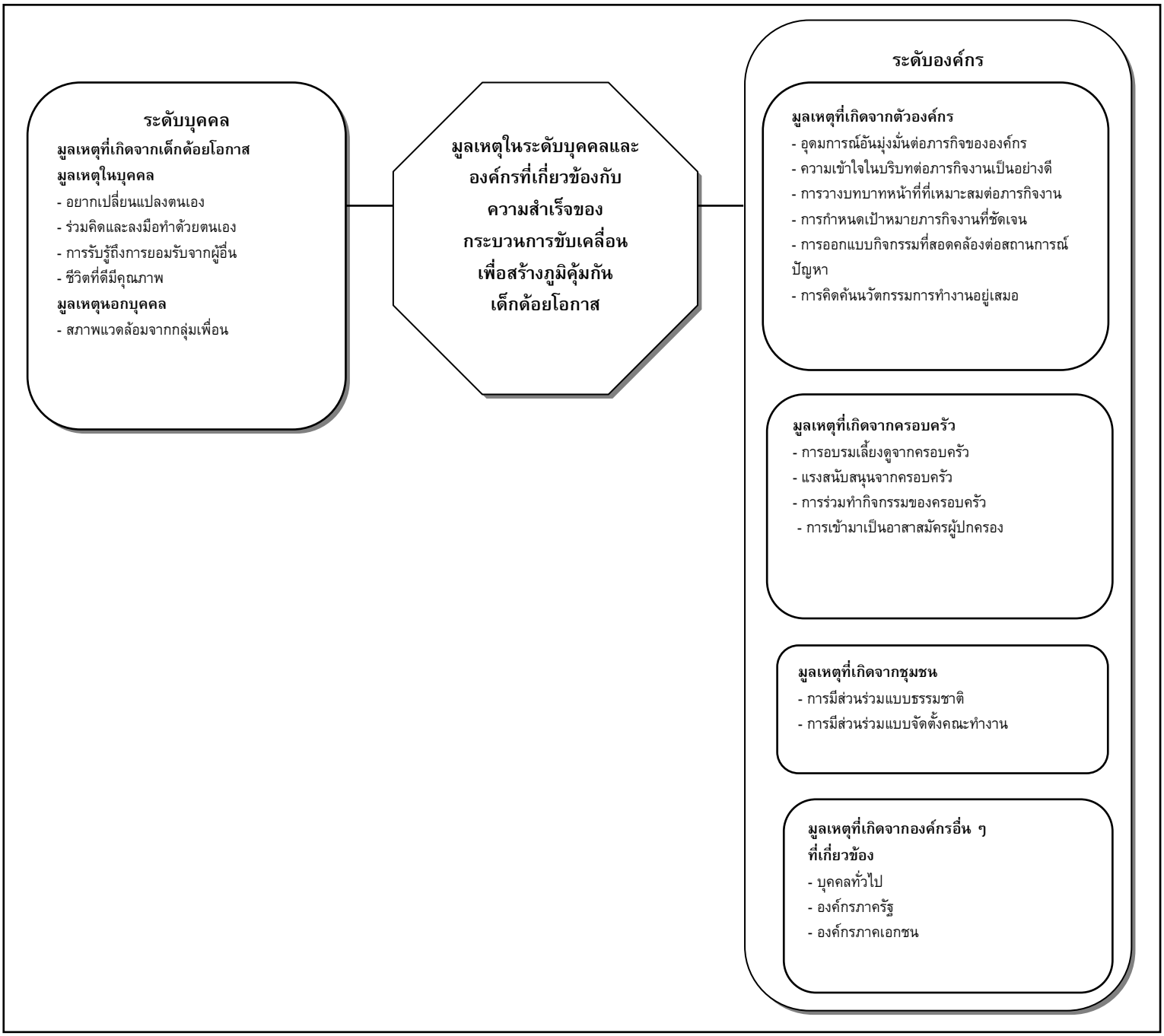

ภาพประกอบ 8 มูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

ส่วนที่ 5 : ผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

จากการศึกษาการดำเนินงานรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ผู้วิจัยพบว่าผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้น สามารถแบ่งออกเป็นผลของการขับเคลื่อน 2 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ ผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชน และผลของกระบวนการการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสและครอบครัว โดยรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

5.1 ผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน

การศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ผู้วิจัยพบว่าผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้คำว่าศูนย์ภูมิดีเป็นชื่อสมมุติแทนองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งผลกระบวนการขับเคลื่อนแบ่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยกันได้แก่ ผลที่ตั้งเป้าหมายไว้ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน และผลที่เกิดขึ้นจริงในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ผลที่ตั้งเป้าหมายไว้ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน

จากข้อมูลที่ได้พูดคุยกับผู้ที่เกี่ยวข้องถึงผลที่ตั้งเป้าหมายไว้ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน ได้กล่าวว่าองค์กรทำงานเพื่อพัฒนาและปกป้องเด็กโดยการเข้าไปทำกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว ทำเรื่องการเล่นเพื่อการพัฒนา สร้างให้เกิดพื้นที่ปลอดภัยและการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์รวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับคนภายในและภายนอก อีกทั้งค้นหารูปแบบใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาเด็กและขยายแนวคิดเรื่องพื้นที่ปลอดภัยและสร้างการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์สำหรับเด็กทั่วประเทศ โดยสรุปผลที่ตั้งเป้าหมายไว้ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กร คือ การดำเนินงานเพื่อจัดนันทนาการเพื่อเด็ก จนเกิดโมเดลการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก ที่นำไปสู่การพัฒนาและขยายพื้นที่การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์สำหรับเด็ก พร้อมทั้งผลักดันนโยบายให้เกิดพื้นที่สำหรับเด็กขึ้น เพื่อให้เด็กสามารถปกป้องและพัฒนาตนเองได้จนนำไปสู่การมีภูมิคุ้มกันในตัวเองและนำไปใช้ดำเนินชีวิตในสังคม

> *"ยุทธศาสตร์หลักในการทำงานคือเรื่องพื้นที่อย่างสร้างสรรค์สำหรับเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถปกป้องและพัฒนาตนเองได้ เน้นที่การเข้าไปทำกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว การทำให้เป็นเหมือนแหล่งเรียนรู้ให้กับคนภายนอก ภายใน ใช้การเล่นเพื่อการพัฒนาและการฟื้นฟูเยียวยาเด็ก "(คุณพอใจ)*

ผลที่เกิดขึ้นจริงในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน

จากการศึกษาครั้งนี้ ผลที่เกิดขึ้นจริงในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชนนั้น สอดคล้องกับผลที่ตั้งเป้าหมายไว้ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ผลที่เกิดขึ้นจริงในการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน สรุปได้ 8 ผลที่เกิดขึ้นจริง ได้แก่ 1)เกิดรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เรื่องการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก 2)เกิดต้นแบบพื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง 3)เกิดองค์ความรู้ ในรูปแบบคู่มือแนวทางการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก 4)เกิดหลักสูตรการอบรม กระบวนการการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง 5)เกิดเครือข่ายสร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง 6)เกิดพื้นที่สุขภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง 7)ผลักดันให้เกิดวาระแห่งชาติปี 2552 เรื่องพื้นที่ในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลาย 8)ได้รับรางวัลชนะเลิศการออกแบบสนามเด็กเล่นนานาชาติจาก International Association for the child's Right to play โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) เกิดรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เรื่องการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าผลที่เกิดขึ้นจริงในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชนคือ ทำให้เกิดรูปแบบของกระบวนการเรียนรู้เรื่องการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็กขึ้น จากการเปิดพื้นที่การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลายแก่เด็กด้อยโอกาสภายในศูนย์ภูมิดีนั้น ได้ผ่านการคิดค้น ออกแบบ ประเมินความต้องการของเด็ก วางแผน ลงมือปฏิบัติ ตลอดจนถอดบทเรียน และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีแนวคิด คือ การเล่นเป็นงานของเด็ก เมื่อจัดกิจกรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับธรรมชาติและความต้องการของเด็กแล้ว การเล่นช่วยบำบัดเยียวยาและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมืองแห่งนี้ได้ การได้ลองผิด ลองถูก ทดลองซ้ำ ๆ ผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลาย มีการจัดทำมุมเล่นที่คำนึงถึงความเหมาะสมตามช่วงวัยของเด็กที่เด็กทุกคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลายในศูนย์ภูมิดี เช่น มุมอ่านหนังสือ มุมบันเทิง มุมห้องแต่งตัว มุมเล่นทราย มุมบ้านต้นไม้ มุมศิลปะ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่ได้ ยัดเยียดความต้องการต่าง ๆ ให้เด็ก แต่เด็กเป็นผู้ออกแบบการเล่นของตนเองจึงทำให้เด็กตอบสนองต่อความต้องการนั้นอย่างแท้จริง ทำให้พร้อมที่เรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ อย่างเต็มใจ และขณะที่เด็กด้อยโอกาสเล่นหรือทำกิจกรรมอยู่นั้น มีผู้ที่คอยดูแล แนะนำ สังเกตการณ์ ประเมินความเสี่ยงและอำนวยความสะดวกขณะเด็กด้อยโอกาสเล่นอยู่ตลอดเรียกว่าผู้อำนวยการเล่น (Play worker) และเมื่อเด็กเล่นเสร็จในแต่ละวันผู้อำนวยการเล่นได้ทำสรุปภาพรวมทั้งหมด เช่น พฤติกรรมทั่วไปของเด็ก พฤติกรรมเชิงบวกและเชิงลบ เหตุการณ์พิเศษ ปัญหาที่เกิดขึ้นขณะเล่น และแนวทางการพัฒนางาน

ซึ่งรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เรื่องการเล่น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อเด็กด้อยโอกาสในเชิงพฤติกรรม การมีทักษะชีวิต จนเกิดเป็นภูมิคุ้มกันขึ้น ดังนั้นจึงนับได้ว่าเป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นและสามารถนำไปขยายผลในพื้นที่ที่ต้องการพัฒนาเด็กไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบท กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ของตนเองและเพื่อประโยชน์ต่อสาธารณะวงกว้าง การทำงานอย่างต่อเนื่องของศูนย์ภูมิดีเป็นการพัฒนารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เรื่องการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็กอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้ทันต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดขึ้น

"จากที่ตอนแรกเป็นการหาพื้นที่ให้เด็กเล่นกลายเป็นการสร้างทักษะชีวิตให้เด็กและเป็นการบำบัดพฤติกรรมก้าวร้าว การควบคุมตัวเองของเด็กได้ให้เริ่มต้นตั้งแต่เด็กๆให้ร่วมกันคิด ออกแบบ แล้วก็มีแบบแปลนกระบวนการ ให้เด็กๆเล่นอย่างอิสระ เขาจะได้ปลดปล่อยภาวะกดดันต่างๆที่เขาเจอมา รวมทั้งธรรมชาติของความเป็นเด็กจะต้องมีการเล่นอิสระ "(คุณใจดี)

"มีการพัฒนาแนวทางการทำงานมาเรื่อยๆ ตั้งแต่ทำเรื่อง play project คือใช้การเล่นเพื่อการพัฒนาและการฟื้นฟูเยียวยาเด็กที่อาจจะมีปัญหาเรื่องพฤติกรรม "(คุณพอใจ)

"ระหว่างวันก็จะมีเรื่องของบทบาทเรียกว่าเป็นบทบาทผู้อำนวยความสะดวกการเล่น หรือ play worker ซึ่งก็มีบทบาทตั้งแต่เตรียมพื้นที่ เรื่องของความปลอดภัย ความสะอาด ต้องมาเตรียมพื้นที่ก่อนที่จะเปิดศูนย์ให้ เขาจะต้องเป็นผู้สังเกตพฤติกรรมเด็กและเป็นผู้ให้คำแนะนำ พอจบวันเด็กกลับบ้านแล้ว ก็ต้องมีการประชุม ทำให้เราหาแนวทางในการช่วยเหลือได้"(คุณดีจัง)

2) เกิดต้นแบบพื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง

จากที่เด็กด้อยโอกาสมีพื้นที่เล่นและกิจกรรมที่หลากหลายจึงเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนให้เด็กเกิดภูมิคุ้มกันขึ้น โดยเด็กได้เรียนรู้ทักษะชีวิตและมีพัฒนาการผ่านการเล่น เช่นนั้นแล้วศูนย์ภูมิดีจึงได้เชิญผู้ใหญ่หรือครอบครัวเด็กเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเล่นที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็กให้เกิดอย่างรอบด้าน ศูนย์ภูมิดีจึงได้ขยายขอบเขตของการทำงานไปสู่พื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมืองขึ้น โดยเป็นพื้นที่ที่สร้างประสบการณ์ สร้างโอกาส สร้างสภาพแวดล้อมใหม่ที่ปลอดภัย เพื่อลดสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม พัฒนาการตามวัย และตอบสนองความต้องการของเด็กด้อยโอกาส เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ มีอิสระและมีความสุข และได้ดึงการมีส่วนร่วมของเด็กด้อยโอกาส ครอบครัว ชุมชน องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องมาสนับสนุนในนามอาสาสมัครซึ่งเข้ามามีบทบาทในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสร่วมกัน จึงทำให้เกิดต้นแบบพื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมืองขึ้น เป็นพื้นที่ฝึกปฏิบัติจริงและแหล่งศึกษาดูงาน ซึ่งพื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตไม่ได้เป็นแค่เพียงพื้นที่ทางกายภาพ เช่น สนามเด็กเล่นหรือเครื่องเล่นขนาดใหญ่ ไม่ใช่การทุ่มงบประมาณในวัตถุหรือสิ่งก่อสร้างเท่านั้น แต่รวมไปถึงพื้นที่ทางความคิด พื้นที่ทางสื่อ พื้นที่ทาง

สังคม ซึ่งต้นแบบพื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตนี้เอื้อให้เด็กด้อยโอกาสได้ใช้การเล่นเพื่อผ่อนคลายความเครียดและความกดดันภายในใจตนเองทั้งได้ฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย มีโอกาสในการเรียนรู้ตนเอง เรียนรู้ผู้อื่น เรียนรู้สังคมจากกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำให้เด็กได้สั่งสมประสบการณ์เกิดความคิด จินตนาการ และได้ฝึกใช่ความคิดในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองและการแก้ไขปัญหาร่วมกันเป็นกลุ่ม และในขณะที่เล่นหรือทำกิจกรรมเด็กยังได้ฝึกการปรับตัวเข้ากับเพื่อนไปพร้อมกันด้วย ดังนั้นการสร้างต้นแบบพื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตของศูนย์ภูมิดี จึงถือเป็นต้นแบบในการสร้างเสริมพัฒนาการ ความคิด การเรียนรู้ต่าง ๆ ที่นำไปสู่การมีภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาส สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้และขยายผลต้นแบบพื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมืองให้กับชุมชน หรือองค์กร หน่วยงานอื่น ๆ ที่นำไปใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของตนเองได้

"เด็กมีพื้นที่ทางกายภาพเป็นของตนเองจากที่คิดว่าไม่มีเลย โดยเฉพาะเด็กในสลัมหรือเด็กในชุมชนแออัด แต่พอมีพื้นที่อย่างสร้างสรรค์โดยใช้ที่ศูนย์หรือไปทำในชุมชน เด็กรู้สึกทางกายภาพว่าตนเองมีพื้นที่ของตนเองแล้วได้รับโอกาสในการพัฒนา มีทางเลือกเพิ่มมากขึ้น"(คุณพอใจ)

"ที่นี่มีการทดลองเป็นพื้นที่ต้นแบบในปี 42 ที่เราลองทดลองทำ พื้นที่เล่นพัฒนามาเรื่อยๆ จากทดลองทำ แล้วก็ขยายผลเป็นพื้นที่ต้นแบบไปเรื่อยๆ ซึ่งก็คือพื้นที่เรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ของเด็กนั่นแหละ"(คุณดีจัง)

"พูดถึงเลยว่ารัฐต้องส่งเสริมการเล่นเพื่อให้เด็ก ฉะนั้นคือสิ่งเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่เราทำให้การเล่นเพื่อการพัฒนาบูมในประเทศไทย แต่ก็ทำๆ ไป ปุ๊ปก็ทำให้หลายองค์กรก็ให้ความสำคัญเอาไปใช้ผิด ผิดคือส่งเสริมเครื่องเล่น"(คุณสุขใจ)

3) เกิดองค์ความรู้ ในรูปแบบคู่มือแนวทางการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก

จากการดำเนินงานของศูนย์ภูมิดีเรื่องการเล่นเพื่อการพัฒนามาอย่างต่อเนื่อง จนสามารถสังเคราะห์ออกมาเป็นองค์ความรู้ในรูปแบบคู่มือขึ้น 2 เรื่องด้วยกัน ได้แก่ การเล่นเพื่อการพัฒนาและเรื่องเล่นเพื่อชีวิตเด็ก ซึ่งเป็นองค์ความรู้ในเรื่องแนวทางการจัดพื้นที่เล่นสำหรับเด็กที่สังเคราะห์มาจากประสบการณ์จริงของศูนย์ภูมิดี ใช้เป็นแนวทางให้ผู้สนใจนำไปสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่เด็กในพื้นที่ของตนเอง ตัวอย่างของเนื้อหาคู่มือเล่นเพื่อชีวิตของเด็กภาค 2 (2550) ได้มีเนื้อหาคลอบคลุมในรายละเอียดเรื่องแนวคิด คุณค่าและความสำคัญของการเล่นสำหรับเด็ก การเล่นที่สอดคล้องตามวัย เล่นอะไรที่แสนชอบของเด็ก การพัฒนาสิ่งแวดล้อม และตัวอย่างการจัดการสิ่งแวดล้อมในการเล่น การเสริมสร้างทักษะชีวิตให้เด็กผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย บทบาทผู้ดูแลการเล่น เล่นสนุกได้อย่างไรให้ปลอดภัย และพื้นที่เล่นยังคงอยู่คู่เด็กในชุมชนได้อย่างไร ซึ่งคู่มือนี้ได้จัดทำขึ้นมาให้เหมาะสมกับทุกคนที่ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเด็กผ่านการเล่น

"การผลักดันโดยใช้เป็นโมเดล แล้วก็จะมีหนังสือออกมา การเล่น เล่ม1 มีกระบวนการทั้งหมดเขียนว่าการเล่นคืออะไร และสร้างอะไรให้เกิดขึ้นในชุมชนแล้วก็มี case study มากมาย เรื่องงานพัฒนาเหมือนกันคิดอยู่ตลอดเวลาจะต้องทำยังไง ๆ กระบวนการใหม่ๆจึงเกิดขึ้น อาจจะเป็นนโยบายที่ทำให้เราต้องค้นหากระบวนการใหม่ๆให้ทันสถานการณ์อยู่เรื่อย ๆ"(คุณใจดี)

4) เกิดหลักสูตรการอบรม กระบวนการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง

จากการทำงานอย่างต่อเนื่องในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสของศูนย์ภูมิดี ส่งผลให้เด็กด้อยโอกาสเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น มีภูมิคุ้มกันในตนเอง เช่น เกิดพฤติกรรมที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีทักษะชีวิต เป็นต้น ศูนย์ภูมิดีจึงได้สรุปผลของประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สร้างเป็นหลักสูตรนักจัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับเด็ก และกระบวนการจัดอบรมผู้ดูแลการเล่น (Play worker) ให้แก่ผู้ดูแลเด็ก หน่วยงานภาครัฐ และบุคคลทั่วไปที่สนใจ ให้ความรู้ สร้างความเข้าใจในแก่ผู้ดูแลเด็กในความสำคัญของการมีพื้นที่แก่เด็ก การออกแบบการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายอย่างสร้างสรรค์ และพัฒนาพื้นที่เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายสำหรับเด็กในชุมชนของตนเอง รูปแบบการอบรมเป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยผู้ที่เข้าร่วมอบรมต้องฝึกปฏิบัติจากการคิด การสร้างสรรค์พื้นที่สำหรับเด็กของตนเอง การจัดอบรมหลักสูตรนี้เพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วมอบรมได้ฝึกทักษะการทำพื้นที่เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายสำหรับเด็กได้ลงมือปฏิบัติจริงแบบมีส่วนร่วม ผู้เข้าร่วมอบรมเกิดความรู้ ความเข้าใจ ทักษะที่สามารถนำไปพัฒนากระบวนการออกแบบและวางแผนการดำเนินงานเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายสำหรับเด็กให้เข้ากับบริบทชุมชนของตนเองได้

“จากที่ตอนแรกเป็นการหาพื้นที่ให้เด็กเล่นกลายเป็นการสร้างทักษะชีวิตให้เด็กและเป็นการบำบัดพฤติกรรมก้าวร้าว การควบคุมตัวเองของเด็กได้ เราสรุปประสบการณ์ในช่วงปี42 และทำเป็นกระบวนการ อบรมเผยแพร่ให้กับหน่วยงานอื่นๆของทางราชการ เหมือนการผลักดันหรือขับเคลื่อนโดยใช้ศูนย์เป็นโมเดล” (คุณใจดี)

5) เกิดเครือข่ายสร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง

จากการขยายผลต้นแบบสร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมืองสู่หน่วยงานองค์กร ตลอดจนบุคคลทั่วไปที่สนใจ ทำให้เกิดเครือข่ายขึ้นในพื้นที่ชุมชนเมืองที่อยู่ใกล้ชุมชนดีใจอีก 3 ชุมชน นอกจากนี้การขยายพื้นที่ต้นแบบยังขยายไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ โดยขยายผลสู่องค์กรบริหารส่วนตำบล จึงทำให้เกิดเครือข่ายขึ้นอยู่ทั่วประเทศ สามารถบำบัดเยียวยาและแก้ไข

ปัญหาได้ การขยายพลจนเกิดเครือข่าย ทำให้ผู้ดูแลเด็กได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และปัญหาของเด็กแต่ละพื้นที่ซึ่งกันและกันเพื่อที่นำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ถูกต้องและเหมาะสมในแต่ละพื้นที่นั้นเอง การเกิดเครือข่ายกระจายไปทั่วประเทศ ยิ่งตอกย้ำเรื่องกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสว่าต้องอาศัยพลังแรงกาย แรงใจของทุกภาคส่วนที่ช่วยให้เด็กมีภูมิคุ้มกัน มีพัฒนาการเหมาะสมตามช่วงวัยและสามารถดำรงชีวิตที่ดีในสังคมได้

"ขยายผลเป็นพื้นที่ต้นแบบไปเรื่อยๆ ซึ่งก็คือพื้นที่สร้างสรรค์ของเด็กนั่นแหละ พอเป็นพื้นที่สร้างสรรค์มันก็มีการขยายแนวคิดออกไปสู่ภูมิภาคต่างๆ อบต.พอเป็นพื้นที่สร้างสรรค์มัน ก็มีการขยายแนวคิดออกไปสู่จังหวัดต่างๆเยอะขึ้น"(คุณดีจัง)

6) เกิดพื้นที่สุขภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง

พื้นที่สุขภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาส เกิดจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ทำให้พบว่าเด็กด้อยโอกาสในชุมชนดีใจ มีปัญหาเรื่องกินอาหารที่ไม่ถูกลักษณะ ชุมชนสกปรก บ้านที่อยู่อาศัยอากาศไม่ถ่ายเทการจัดวางข้าวของเครื่องใช้ไม่เป็นระเบียบ เป็นต้น ศูนย์ภูมิดีจึงได้จัดทำโครงการพัฒนาพื้นที่สุขภาพเด็กชุมชนแออัดเมืองขึ้น โดยได้มีการส่งเสริมเรื่องโภชนาการให้ความรู้และสำรวจเกี่ยวกับการกินที่ถูกลักษณะกับกิจกรรมกิจกรรมด้านโภชนาการอาหารสะอาดและปลอดภัย บ้านสะอาดปลอดภัยโดยการให้ความรู้และจัดประกวดบ้านน่าอยู่กับกิจกรรมด้านสภาพแวดล้อมบ้านน่าอยู่ และกำแพงสามัคคีการวาดระบายสีกำแพงรอบๆ ศูนย์ภูมิดีให้ดูสดใสกับกิจกรรมชุมชนน่ามอง จนทำให้เกิดกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน อาทิ หน่วยราชการ การรถไฟ กรมไปรษณีย์ที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง เด็ก ผู้ปกครอง คนในชุมชน รวมไปถึงสถาบันการศึกษาและพื้นที่เขตของชุมชนดีใจ เป็นต้น การที่ศูนย์ภูมิดีให้ความสำคัญเรื่องพื้นที่สุขภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง ถือได้ว่าเป็นผลสำเร็จที่มีต่อองค์กรที่พยายามผนวกกระบวนการต่าง ๆ ที่แก้ปัญหาเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมืองให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เด็กต้องเผชิญอยู่ เพื่อที่ทำให้เด็กด้อยโอกาสเกิดภูมิคุ้มกันที่เหมาะสมในการดำรงชีวิต ที่ไม่ใช่แค่ตัวเด็กเองเป็นผู้สร้าง แต่สภาพแวดล้อมปัจจัยที่อยู่แวดล้อมเด็กด้อยโอกาสก็สำคัญที่มีผลให้เด็กมีพัฒนาการที่ดี ดังนั้นประเด็นเรื่องพื้นที่สุขภาพจึงเป็นอีกกลไกสำคัญที่ช่วยให้เด็กมีสุขภายกาย ที่ดี เมื่อสุขภาพกายดีสุขภาพจิตย่อมดีตาม จนในที่สุดส่งผลให้เด็กมีภูมิคุ้มกันในตนเองขึ้น

“ โครงการรองเมืองเรืองยิ้ม ตอนบ้านเรืองยิ้ม เข้าไปแค่เรื่องทำความทำสะอาดบ้านเหมือนทำให้เขาเห็นเห็นความเปลี่ยนแปลงพอลองทำครั้งหนึ่ง เขาก็ไม่หยุดทำแค่นั้นเหมือนถูกกระตุ้นให้มีการเปลี่ยนพฤติกรรมแล้ว ให้ดูแลบ้านอย่างต่อเนื่อง” (คุณพอใจ)

"โภชนาการถูกหลักกรรมการชุมชนและเด็กๆก็เดินหาโดยมีเป้าว่าต้องเป็นอาหารที่สะอาด ถูกหลักเรื่องโภชนาการคงยากคงต้องเป็นเรื่องสะอาดก่อนอันนี้ส่งผลแรงมากเลยที่ทำให้พ่อค้าแม่ค้ารอบๆชุมชนแต่ก่อนไม่คิดจะเข้าชุมชน บางคนถึงจะอยู่ในชุมชนแต่ไม่รู้สึกถึงความสำคัญ ก็รู้จักอยากช่วยคนอื่นมากขึ้น"(คุณใจดี)

"เราเพิ่งดึงเขต รถไฟ ไปรษณีย์ โรงเรียน มหาวิทยาลัย เข้ามาเรียนรู้ไปด้วยกัน ส่วนใหญ่ที่ดึงมาก็จะเป็นนิสิต นักศึกษาเป็นสถาบัน"(คุณดีจัง)

7) ผลักดันให้เกิดวาระแห่งชาติปี 2552 เรื่องพื้นที่ในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลาย

จากผลการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าเมื่อกระบวนการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายส่งผลให้เด็กด้อยโอกาสในชุมชนดีใจ เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีและมีภูมิคุ้มกันในตนเอง ยิ่งทำให้ศูนย์ภูมิดีเชื่อว่ากระบวนการการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายเป็นกลไกที่สำคัญในการพัฒนาเด็กและสร้างภูมิคุ้มกัน ดังนั้นจึงสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายองค์กรที่ทำงานด้านเด็กผลักดันเชิงนโยบายเพื่อที่ขยายแนวคิดและพื้นที่การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายสำหรับเด็กให้เกิดขึ้นทั่วประเทศ จึงได้มีการรณรงค์มาเรื่อย ๆ จนกระทั่งสามารถผลักดันเป็นวาระแห่งชาติปี 2552 เนื่องในวันเด็กแห่งชาติสมัยนายกรัฐมนตรีอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ได้ประกาศที่สนับสนุนให้เกิดพื้นที่การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อการเรียนรู้สำหรับเด็ก เยาวชน และครอบครัว ทั้งพื้นที่เพื่อการเล่น พื้นที่การเรียนรู้ พื้นที่สื่อ และพื้นที่ทางความคิด ซึ่งเป็นการร่วมมือของรัฐบาล องค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน จากการผลักดันให้เกิดวาระแห่งชาตินี้เป็นผลพวงหนึ่งของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสให้ขยายผลไปสู่เด็กด้อยโอกาสทั่วประเทศที่ประสบปัญหาเดียวกันกับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนดีใจ ชุมชนแออัดเมืองแห่งนี้

“การผลักดันให้เป็นนโยบายไม่ใช่มูลนิธิที่เดียวที่เป็นคนผลักดัน ตอนนั้นก็มีการประชุมร่วมกันกับหน่วยงานที่ทำงานเรื่องเด็ก เครือข่ายในกรุงเทพมาคุยกันมีการขยายแนวคิดออกไปสู่ภูมิภาคต่างๆ อบต.จนกระทั่งผลักดันเป็นวาระเมื่อปี 52 เป็นวาระแห่งชาติแล้วเราก็ขยายไปในสู่จังหวัดต่างๆเยอะขึ้นและพัฒนามาเรื่อยๆจนปัจจุบัน” (คุณดีจัง)

8) ได้รับรางวัลชนะเลิศการออกแบบสนามเด็กเล่นนานาชาติจาก International Association for the child’s Right to play

ผลสำเร็จอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการกระบวนการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็กคือการได้รับรางวัลชนะเลิศการออกแบบสนามเด็กเล่นนานาชาติจาก International Association for

the child's Right to play โดยเด็กด้อยโอกาสในชุมชนดีใจ มีส่วนร่วมในการออกแบบสนามเด็กเล่น ซึ่งเป็นรางวัลที่รับรองผลของการทำงานที่ทำให้เด็กด้อยโอกาสมีทักษะชีวิตในด้านต่าง ๆ ผ่านการเล่นจนเกิดเป็นภูมิคุ้มกันในตนเองขึ้น สามารถปกป้องตนเองจากปัญหาต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและการดำเนินชีวิตในสังคมได้ และยังถือได้ว่ารางวัลนี้เป็นกำลังใจที่สำคัญให้กับคนทำงานในการขับเคลื่อนการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็กให้เด็กด้อยโอกาสมีภูมิคุ้มกันอย่างมุ่งมั่นต่อไป

> *"เด็ก ๆ ร่วมออกแบบพื้นที่เล่น และส่งเข้าประกวดและได้รับรางวัลชนะเลิศการออกแบบสนามเด็กเล่นนานาชาติมา จาก International Association for the child's Right to play " (คุณสุขใจ)*

เห็นได้ว่าผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ประกอบด้วยผลที่ตั้งเป้าหมายไว้ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชนและผลที่เกิดขึ้นจริงในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน มีความสอดคล้องของผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน โดยองค์กรพัฒนาเอกชนได้ตั้งเป้าหมายของผลการขับเคลื่อนคือ การดำเนินงานเพื่อจัดนันทนาการเพื่อเด็ก จนเกิดโมเดลการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก ที่นำไปสู่การพัฒนาและขยายพื้นที่การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์สำหรับเด็ก พร้อมทั้งผลักดันนโยบายให้เกิดพื้นที่สำหรับเด็กขึ้น ในส่วนของผลที่เกิดขึ้นจริงของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชนนั้น ผลที่เกิดขึ้นโดยเรื่องหลัก ๆ คือ 1)เกิดรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เรื่องการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก 2)เกิดต้นแบบพื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง 3)เกิดองค์ความรู้ ในรูปแบบคู่มือแนวทางการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก 4)เกิดหลักสูตรการอบรม กระบวนการการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลายสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง 5)เกิดเครือข่ายสร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง 6)เกิดพื้นที่สุขภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง 7)ผลักดันให้เกิดวาระแห่งชาติปี 2552 เรื่องพื้นที่ในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลาย 8)ได้รับรางวัลชนะเลิศการออกแบบสนามเด็กเล่นนานาชาติจาก International Association for the child's Right to play ล้วนเป็นผลที่สะท้อนความสำเร็จขององค์กรพัฒนาเอกชน ในการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส เกิดจากการทำงานอย่างต่อเนื่อง แม้เจอปัญหาอุปสรรคมากมายก็พร้อมที่น้อมรับและหาทางแก้ไขปัญหาอุปสรรคนั้นให้ทุเลาเบาบางลง รวมทั้งพัฒนาค้นคว้ากระบวนการและนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่นำไปสู่การตอบโจทย์สถานการณ์ปัญหาเด็กด้อยโอกาสชุมชนแออัดเมืองที่มีความท้าทายอยู่ตลอดเวลาท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นพลวัต เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสซึ่งถือได้ว่าเป็นเป้าหมายสูงสุด

5.2 ผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสและครอบครัว

จากผลการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสและครอบครัว ในมุมมองของเด็กด้อยโอกาสที่ส่งผลต่อตัวเขาเองนั้น สามารถแบ่งออกเป็นผล 2 ระดับ ได้แก่ 1)ระดับเจตคติ ซึ่งในระดับเจตคติยังสามารถแบ่งออกเป็น 2 ด้านด้วยกัน คือ (1)ด้านความรู้ คือ มีความรู้เรื่องสุขอนามัย (2)ด้านความคิด คือ มีจิตใจแจ่มใส สามารถคิดแยกแยะอย่างมีเหตุผลมากขึ้น การเห็นคุณค่าและความสำคัญของตนเอง 2)ระดับทักษะ ประกอบด้วย มีความเป็นผู้นำเกิดขึ้น การอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีในสังคม มีพฤติกรรมที่เหมาะสม มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น นอกจากนี้ในมุมมองของครอบครัวที่มีต่อผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส คือ 1)บุตรหลานมีพื้นที่เล่นที่ปลอดภัย 2)บุตรหลานมีความรู้รอบตัว 3)บุตรหลานมีภูมิคุ้มกัน 4)เกิดความรู้ในการในเรื่องการเลี้ยงดูบุตรอย่างเหมาะสม 5)เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาส

ผลที่เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสจากการเข้าร่วมกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันนั้น จากการศึกษาในครั้งนี้ พบว่าสามารถแบ่งออกเป็น 2 ระดับด้วยกัน ได้แก่ 1)ระดับเจตคติ 2)ระดับทักษะ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ระดับเจตคติ

ผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาส ในระดับเจตคติประกอบด้วย 2 ด้านคือ ด้านความรู้ และ ด้านความคิด โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ด้านความรู้

มีความรู้เรื่องสุขอนามัย

เนื่องด้วยศูนย์ภูมิดี เข้าใจและตระหนักในเรื่องของสุขอนามัยเด็กด้อยโอกาสในชุมชนที่ต้องเผชิญปัญหาเรื่องการกินอาหาร สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยที่แออัด สภาพแวดล้อมในชุมชนที่สกปรก ซึ่งส่งผลต่อการเจริญเติบโตด้านร่างกายของเด็กด้อยโอกาสเป็นอย่างดี ในกระบวนขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน จึงได้สอดแทรกความรู้ที่เกี่ยวกับสุขอนามัยเข้าไปในกิจกรรมด้วย เช่น การให้ความรู้เรื่องการกินอาหารที่สะอาด ปลอดภัย และเน้นเรื่องการกินอาหารมื้อเช้ามื้ออาหารที่สำคัญ การจัดกิจกรรมบ้านน่าอยู่โดยการจัดบ้านให้เหมาะสมและถูกสุขลักษณะแม้เป็นห้องพักเล็ก ๆ ก็สามารถจัดให้เหมาะสมและน่าอยู่ได้ รวมทั้งกิจกรรมสำรวจร้านอาหารที่อร่อย สะอาด ปลอดภัยในชุมชนเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ในการเลือกสรรการกินอาหารที่มีประโยชน์ ช่วยส่งเสริมการเติบโตที่เหมาะสมให้ตัวเขาได้อย่างไร และการทำข้อตกลงร่วมกับเด็กด้อยโอกาสในการห้ามกินขนมกรุบกรอบ น้ำอัดลมในศูนย์ภูมิดี เป็นต้น จากกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ได้ส่งผลให้เด็กด้อยโอกาสมีความรู้เรื่องสุขภาพอนามัยมากขึ้น เด็กด้อยโอกาสทราบถึงความสำคัญของการกินอาหารเช้า เข้าใจเรื่องการบริโภคอาหารให้ถูกหลักโภชนาการ คนที่รับประทานอาหารถูกหลักโภชนาการร่างกายสามารถมีภูมิต้านทานโรคได้ดี เมื่อเจ็บป่วยเล็กน้อย ร่างกายก็สามารถรักษาตัวเองได้ ทั้งเด็กด้อยโอกาสมี

ความรู้ในการจัดบ้านหรือห้องพักของตนเองให้เหมาะสมอย่างไรโดยการปรับเปลี่ยนมุมจัดข้าวของให้มีพื้นที่เดินในบ้าน ให้มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก รวมไปถึงการลุกขึ้นมาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการการสร้างสภาพแวดล้อมในชุมชนให้เอื้อต่อสุขภาพอนามัยขึ้นนั้น คือการวาดภาพและระบายสีลงกำแพงภายในชุมชนและบริเวณใกล้เคียงขึ้น การมีภูมิคุ้มกันด้านสุขอนามัยส่งเสริมให้เด็กด้อยโอกาสมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง สมบูรณ์ พร้อมที่เติบโตสมวัยและมีพลังกายในการดำเนินชีวิตและทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างราบรื่น

" พื้นที่สุขภาวะ โดยเป้าก็อยากจะให้เริ่มต้นจากเด็กอยากให้เด็กมีสุขภาวะทั้งกายและใจที่ดี สร้างพื้นที่เรียนรู้ให้ชุมชนในย่านนี้ขึ้น ทำเรื่องการค้นหาอาหารสะอาดให้เด็กได้กินอาหารที่ดี เพื่อ ให้มีสุขภาวะทั้งกายและใจที่ดี เรื่องความสะอาดของร่างกายที่พ่อแม่ก็ไม่ได้ดูแลเลย และอบรมในการจัดบ้านเล็กก็จริงแต่จะทำอย่างไรให้เด็กอยู่แล้วปลอดภัย" (คุณใจดี)

"ได้ความรู้ ครับ เช่นสอนให้ทำอาหารบ้างให้ทำอาหาร ก็เริ่มทำเป็นก็เริ่มทำให้ครอบครัวกินบ้าง "(น้องกล้วย)

"พวกหนูช่วยกันสำรวจร้านอาหารในชุมชน เลยรู้ว่าร้านไหนดี สะอาดค่ะ "(น้องมะนาว)

ด้านความคิด

มีจิตใจแจ่มใส

ด้วยกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้เด็กด้อยโอกาส ดำเนินการโดยให้เด็กเป็นศูนย์กลาง เปิดพื้นที่ให้เด็กได้เข้ามาเล่น มาเดิน มาวิ่ง ในพื้นที่ที่ปลอดภัย และเป็นพื้นที่กว้าง ปล่อยให้เด็กได้คิด ได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างอิสระ โดยไม่มีการบังคับ จึงส่งผลให้จิตใจเด็กผ่อนคลาย ไร้กังวล เด็กด้อยโอกาสได้ปลดปล่อยอารมณ์ ความรู้สึกต่างๆ ผ่านการปีนป่าย การเล่นทราย การอ่านหนังสือ ได้เรียนรู้ที่เลอะ เจ็บ สิ่งเหล่านั้นล้วนเป็นการเลือกด้วยตนเอง ดังนั้นจึงทำให้เด็กด้อยโอกาสมีจิตใจแจ่มใส มีความสุขเกิดขึ้น เป็นผลที่เกิดจากการร่วมทำกิจกรรมต่างเหล่านั้น

“สิ่งที่รู้สึกดีคือเวลาเด็กเข้ามาแล้วเด็กหัวเราะ เด็กยิ้มเด็กได้ผ่อนคลาย ผ่อนคลาย เรื่องของความ เขาเรียกว่าอะไรนะ กดดันภาวะจิตใจเด็ก”(คุณใจดี)

“สนุกค่ะ ชอบค่ะ”(น้องแตงโม)

“บ้านพัก ให้ความสนุกแล้วก็ให้ความรู้” (น้องส้มโอ)

คิดแยกแยะอย่างมีเหตุผล

จากผลการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าเด็กด้อยโอกาสสามารถคิดแยกแยะอย่างมีเหตุผลมากขึ้น หลังจากเข้าร่วมกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน สามารถคิดใคร่ครวญเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุมีผล สามารถแยกแยะและเปรียบเทียบเรื่องราวสถานการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งเชื่อมโยงข้อมูลที่น่าเชื่อถือมาสนับสนุนและยืนยันสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนตัดสินใจในการทำหรือแก้ไขปัญหา เช่น สามารถแยกแยะและมีความเข้าใจในเรื่องของสารเสพติดต่าง ๆ ถึงผลเสียที่เกิดขึ้นกับตนเองและผู้อื่นอย่างไร โดยการไม่ยุ่งเกี่ยวและแนะนำตักเตือนเพื่อนที่มีพฤติกรรมเสพสารเสพติดให้ออกห่างเพราะเป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่ควรไปยุ่งเกี่ยว เมื่อเด็กด้อยโอกาสมีเหตุผลที่มากพอมาสนับสนุนในความคิดจึงทำให้ตัดสินใจได้ง่ายที่ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสารเสพติดเหล่านั้น กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันนี้เปิดโอกาสให้เด็กได้คิดถึงสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น และหาทางออกของปัญหาว่าควรแก้ไขอย่างไรทำให้เด็กได้ฝึกการคิดแยกแยะอย่างมีเหตุผลจากปัญหาจริง จึงเป็นทำให้เด็กด้อยโอกาสได้พัฒนาเรื่องการคิดแยกแยะอย่างมีเหตุผลมากขึ้น ซึ่งทำให้เด็กได้ตรวจสอบข้อมูลต่าง ๆ ผ่านการคิดแยกแยะอย่างมีเหตุผลในปัญหา จนเข้าสู่การแก้ไขปัญหาและแยกแยะได้ว่าเรื่องไหนที่เป็นผลดี เรื่องไหนเป็นผลเสียต่อตนเองและผู้อื่น เมื่อเด็กด้อยโอกาสได้ฝึกการคิดแยกแยะอย่างมีเหตุผลอย่างสม่ำเสมอ เมื่อเจอปัญหาสถานการณ์ที่ยากลำบากมาปะทะการที่สามารถคิดแยกแยะอย่างมีเหตุผลได้ จึงส่งผลให้เด็กด้อยโอกาสพอที่รับมือและแก้ไขปัญหาอย่างมีสติได้เป็นอย่างดี

“เขาจะสอนตั้งแต่เด็กๆครับว่าอันนี้ให้ทำ อันนี้อย่าทำให้เราเป็นคนดีครับ ไม่สูบบุหรี่ ไม่กินเหล้า ไม่เสพยา เป็นคนดีของพ่อแม่ ไม่ไปคบเพื่อนไม่ดี ไม่แว๊นมอเตอร์ไซค์” (น้องมะพร้าว)

“หนูอยู่กับมูลนิธิมาตั้งแต่เด็กเริ่มมีพัฒนาความคิดว่า จบ ม.๓ไม่มีงานทำแน่เลย ถ้าไปทำงานเซเว่นก็เหนื่อยเลยคิดว่าน่าจะเรียนให้จบ ม.๖นะทักษะชีวิตก็มี อย่างเช่นเด็กโดนพ่อแม่ตี เราไปถามพี่สาว ๆก็บอกว่าลองคิดดูทำไมถึงเป็นอย่างนั้น เหมือนเราเป็นนักสังคมสงเคราะห์เลย เราต้องมีเหตุผลนะถ้าเราจะไปพูดกับเขา” (น้องมะนาว)

“เจอเพื่อนสูบบุหรี่ก็จะช่วยตักเตือนเขา บอกว่าการสูบบุหรี่ไม่ดีนะ ทำให้เราเป็นโรคต่างๆได้ ถ้าเขาไม่เชื่อ ก็จะบอกว่า ถ้าเกิดไม่เชื่อก็คอยดูก็แล้วกัน”(น้องแตงโม)

“ถ้าเขาคิดแล้วเจอปัญหาและสามารถแก้ปัญหาได้ เด็กก็จะก้าวข้ามไปอีกขั้นหนึ่ง” (คุณดีจัง)

การเห็นคุณค่าและความสำคัญของตนเอง

จากการศึกษา ผู้วิจัยค้นพบว่ากระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ศูนย์ภูมิดีได้ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพเด็กด้อยโอกาสผ่านการแสดงความสามารถต่าง ๆ ที่เด็กมีและพยายามผลักดันพร้อมดึงศักยภาพภายในของเด็กออกมา เช่น สนับสนุนให้เด็กได้แสดงโชว์ความสามารถด้านดนตรี ด้านฟ้อนรำ เดินขบวนรณรงค์ ถือป้าย ในงานมหกรรมที่ทางศูนย์ภูมิดีจัดขึ้น สู่สายตาสาธารณะ เปิดโอกาสให้บุคคล และองค์กรจากภายนอกเข้ามารับชมและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน รวมทั้งฝึกฝนในการเป็นตัวแทนกล่าวต้อนรับผู้ใหญ่ ส่งเสริมให้แสดงความสามารถตามเวทีเล็ก เวทีใหญ่อย่างต่อเนื่อง จากการผลักดันผ่านกิจกรรมและการเล่นต่าง ๆ ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาส ทำให้เด็กสามารถประเมินผลของตนเองได้ว่า ตนเองก็เป็นบุคคลที่มีคุณค่า มีความสามารถ มีความสำคัญ ทั้งยังได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน คนในชุมชน และคนนอกชุมชน การเห็นความสำคัญจากคนในสังคมที่มีต่อตัวเด็กด้อยโอกาสเองนั้น ทำให้เด็กด้อยโอกาสมีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความภูมิใจว่าตนเองก็สามารถทำอะไรต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์และดีได้ ทำให้มองตนเองในทางที่ดีและยังส่งผลให้เกิดความรู้สึกกับคนอื่น ๆ ในทางที่ดีด้วย ซึ่งการเห็นความสำคัญของตนเองนี้ ทางศูนย์ภูมิดีส่งเสริมให้เป็นภูมิคุ้มกันอีกตัวหนึ่งแก่เด็กด้อยโอกาส ซึ่งช่วยในการปรับตัวทางอารมณ์ และการเรียนรู้เพราะเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ศูนย์ภูมิดีเชื่อว่าการเห็นความสำคัญของตนเองทำให้เด็กด้อยโอกาสมีภูมิคุ้มกันที่สามารถเผชิญกับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตได้ สามารถยอมรับในสิ่งที่ไม่สมหวัง หมดกำลังใจ ความเชื่อมั่น การเห็นความสำคัญของตนเองนี้ช่วยให้เด็กด้อยโอกาสมีพลังกายพลังใจในการแก้ไขอุปสรรคเหล่านั้นให้ผ่านไปได้ด้วยดีและมีความสุข

“น้องมะนาวและน้องผู้ชายอีกคนทำให้เขาเห็นศักยภาพของตัวเองจากเดิมที่คิดว่าเป็นเด็กในชุมชนมีปัญหาเป็นชุมชนไม่น่าอยู่ตอนนี้ก็เหมือนรู้แล้วว่าตัวเองทำอะไรได้มะนาวเองก็จากนักเรียนธรรมดาตอนนี้เขาได้รางวัลมากมาย” (คุณพอใจ)

“เขาเห็นคุณค่าในตัวเองเขาจะไม่ไปทำอะไรที่เป็นการทำร้ายตัวเองเราก็จะหากิจกรรมที่ดึงตัวตนเขาออกมาให้เขาเห็นคุณค่าในตัวเองและชุมชนที่เขาอยู่ทำให้เขาชัดเจนในตัวเองมากขึ้นหนักแน่นและเข้าใจตัวเองเข้าใจชุมชน”(คุณดีจัง)

“รู้สึกภูมิใจว่าเราก็มีความสามารถไม่น้อยหน้าใครครับ”(น้องกล้วย)

“เปลี่ยนตัวเองจากที่ไม่รู้อนาคตพ่อแม่ก็ทำอย่างนั้นเราเป็นเด็กที่สังคมไม่ยอมรับเราก็เหมือนด้อยกว่าคนอื่นอยู่กับเพื่อนเราก็ไม่สามารถบอกได้นะว่าพ่อแม่เราทำอะไรแต่พอตอนนี้หนูสามารถบอกได้เลยว่าพ่อแม่หนูติดคุกหนูพูดได้หนูมั่นใจเลยไม่อายแต่ก่อนอายมันทำให้เรากล้าขึ้น” (น้องมะนาว)

2) **ระดับทักษะ**

มีความเป็นผู้นำเกิดขึ้น

ผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสอีกประการหนึ่งเมื่อเด็กด้อยโอกาสมีจิตใจแจ่มใส คลายความกังวลต่าง ๆ ที่เข้ามาปะทะทำให้มีพื้นที่เหลือพอที่ทำให้เขาได้คิดและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ต่อเพื่อน และต่อคนในชุมชน จากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายมีความสอดคล้องและเหมาะสมตามช่วงวัย จนพัฒนาให้เด็กด้อยโอกาสกล้าที่นำคนอื่น ๆ กล่าวคือ เด็กด้อยโอกาสมีความเป็นผู้นำซึ่งความเป็นผู้นำนี้ทำให้เด็กด้อยโอกาสได้พยายามนำเสนอ กระตุ้น ผลักดัน และลงมือทำให้ผู้อื่นเห็น ก่อนที่เชิญชวนให้ผู้อื่นเข้าร่วมทำกิจกรรม ยกตัวอย่างเช่น เด็ก ๆ รวมกลุ่มกันทำสื่อที่สะท้อนปัญหาวัยรุ่น ปัญหาเรื่องสุขภาพ ผ่านงานหนังสั้นหวังว่าสิ่งที่นำเสนอออกไปนั้นเป็นประโยชน์ต่อรุ่นน้อง ต่อเพื่อน ต่อรุ่นพี่ และคนอื่น ๆ ในชุมชนให้ตระหนักและร่วมแก้ไขปัญหาร่วมกัน หรือการเข้าร่วมเป็นแกนนำเยาวชนเป็นปากเป็นเสียง เป็นตัวแทนไปร่วมประชุมและ นำเด็กด้อยโอกาสคนอื่น ๆ ทำกิจกรรม รวมทั้งการกล้าที่แสดงศักยภาพต่าง ๆ ที่ตนเองมีและถนัดออกมา เช่น เมื่อครั้งที่ศูนย์ภูมิดีจัดงานมหกรรมเด็กด้อยโอกาสก็พร้อมใจกันลุกขึ้นมานำเสนอกิจกรรมที่ตนเองมีส่วนร่วมได้นั้นคือ การเล่นดนตรีเพื่อโชว์ให้ผู้ร่วมงานได้รับชมและรับฟังจึงชักชวนกันกับเพื่อนรวมกลุ่มซ้อมดนตรีจนทำให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงด้วยดี

> *“อีกคนก็ลุกขึ้นมาบอกว่าชอบทำสื่อ ชอบตัดต่อ ตอนงารองเมืองก็เห็นบางอย่างจากที่เดิมอาย ไม่กล้าตอนนี้ก็ลุกมาร้องเพลงให้คนในชุมชนฟัง ในสตรีทโชว์ ซึ่งจากเดิมเขาไม่กล้าทำสิ่งเหล่านี้เลย” (คุณพอใจ)*

นอกจากนี้ความเป็นผู้นำที่เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสที่ผ่านกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแล้ว ความเป็นผู้นำที่เกิดขึ้นยังรวมไปถึงเรื่องการกล้าแสดงออก กล้าพูด กล้าแสดงความเห็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในประเด็นที่ตนเองสนใจและประเด็นที่อยากนำเสนอ ทั้งในการประชุมเวทีเล็ก เวทีใหญ่ อย่างมั่นใจ จากเมื่อก่อนคิดเห็นอย่างไรไม่กล้าที่แสดงความคิดได้แต่เก็บเงียบไว้ เมื่อเด็กมีประสบการณ์ในการเรียนรู้ผ่านกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแล้ว จึงเกิดความเป็นผู้นำขึ้น ซึ่งถือเป็นภูมิคุ้มกันอีกประการหนึ่งที่ส่งเสริมให้เด็กด้อยโอกาสมีคุณภาพในการดำเนินชีวิตที่ดีได้ในอนาคต

“เรากล้าแสดงออก กล้าพูด กล้าใช้ความคิดของเรา กล้าพูดตอบโต้ เมื่อก่อนเวลาใครถามเราจะไม่กล้าพูด เราจะสั่น ตอนนี้ได้ถือไมค์เราจะนิ่งและเรารู้แล้วว่าจะต้องพูดอะไร ทำให้เรากล้าแสดงออก มีพัฒนาการในการคิด” (น้องมะนาว)

“พอเค้าออกไปข้างนอก ได้ขึ้นเวที เค้าพูด เค้ากล้าแสดงออก และเค้าก็จะได้รู้ว่าเค้าอยากจะทำอะไร” (คุณดอกพุทธ)

การอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีในสังคม

การอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีในสังคม เป็นสิ่งที่ศูนย์ภูมิดีให้ความสำคัญกับเด็กด้อยโอกาสเป็นอย่างมาก เพราะมองว่าสภาพแวดล้อมที่เด็กด้อยโอกาสอยู่นั้นทั้งครอบครัวและชุมชนใช้ความรุนแรงในครอบครัว การพูดจาที่ก้าวร้าว จึงทำให้เด็กด้อยมองเห็นแต่ตนเองไม่สนใจผู้อื่นเอาความคิดตนเองเป็นใหญ่ ซึ่งพฤติกรรมเหล่านั้นเด็กซึมซับมาจากครอบครัวและคนในชุมชน ช่วงแรกที่เด็กเข้ามาสู่กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ผ่านการเล่นและการทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้น เด็กด้อยโอกาสมีการแย่งของเล่นกัน ทะเลาะกันถึงขึ้นเลือดตกยางออก เด็กโตแกล้งเด็กที่เล็กกว่า หรือเล่นด้วยกันมีการแกล้งเพื่อนและหวงของอยากเก็บไว้เล่นเอง อยากได้ของจากคนอื่นไม่มีการขออนุญาตแต่กลับแย่งชิงมาเลย เป็นต้น ดังนั้นกระบวนการที่เข้าไปสร้างภูมิคุ้มกันเด็กของศูนย์ภูมิดีจึงเข้าไปสร้างกระบวนการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีในสังคม ผ่านการเล่นการทำกิจกรรมที่หลากหลายร่วมกันของเด็กด้อยโอกาส จนทำให้เด็กด้อยโอกาสมีความเข้าใจและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นที่ดีและวางตัวเหมาะสมขึ้น

“เมื่อก่อนเด็กเข้ามาทำกิจกรรมเล่นด้วยกัน เขาจะเล่นด้วยกันไม่ได้เลย 5 นาทีผ่านไป ตีกัน ทะเลาะกัน ร้องไห้ อยากเล่นกับเพื่อนแต่ถีบเพื่อน บางทีถึงกับบาดเจ็บ ”(คุณใจดี)

“เข้ามาเล่นในศูนย์เราปรับตัวกับสังคมได้มากขึ้น เวลาใครด่าเราทำให้โมโห เราก็จะระงับอารมณ์เอาไว้ เมื่อก่อนใครด่าผมมาก ๆ ผมจะไม่เถียงแล้ว ผมจะวิ่งเข้าไปซัดเลยครับ พอมาอยู่ที่นี่เรารู้แล้วว่าเราโตขึ้นเราต้องอยู่กับสังคมภายนอก ไม่ใช่เอานิสัยจากที่บ้านมาใช้กับภายนอก ผมเลยต้องเปลี่ยนนิสัยให้ทันผู้คนครับ”(น้องกล้วย)

“เด็กได้เรียนรู้การเข้าสังคมเป็นอย่างไร การทำตัวอย่างไร เด็กได้รู้ผู้หลักผู้ใหญ่ และการพูดจากเด็กก็ดีขึ้น”(คุณดอกพุทธ)

“เมื่อก่อนก็เล่น ๆ ก็แกล้งเพื่อน แต่เวลามาบ้านพักไม่แกล้ง เขาบอกว่าห้ามแกล้งเพื่อน” (น้องส้มโอ)

รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ส่งผลให้เด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่น โดยเด็กด้อยโอกาสค่อย ๆ ซึมซับและพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปทีละเล็กทีละน้อย จนทำให้ปรับตัวและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีในสังคม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นที่มีความหลากหลายมากขึ้น จากเมื่อก่อน ไม่เอา ไม่รับ ไม่เล่น ไม่สนใจใคร สนใจแต่ตนเอง กลับปรับเปลี่ยนตัวเองให้ดีขึ้น ควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ดีขึ้น อยากเล่นก็เข้าไปขอร่วมเล่น อยากได้ของจากเพื่อนก็ขอโดยไม่มีการแย่งชิง เป็นต้น แม้สังคมที่อยู่ ณ ตอนนี้ของเด็กด้อยโอกาสเป็นสังคมเล็ก ๆ หากเขาเรียนรู้การอยู่ร่วมกันผู้อื่นผ่านสังคมเล็ก ๆ ไปได้ด้วยดีศูนย์ภูมิดีเชื่อว่าเมื่อเขาไปอยู่สังคมที่ใหญ่ขึ้น เด็กด้อยโอกาสเหล่านี้สามารถปรับตัวและวางบทบาทของตนเองได้อย่างเหมาะสมเป็นอย่างดีแน่แท้

มีพฤติกรรมที่เหมาะสม

กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ทำให้เด็กอยากเรียนรู้ อยากเข้ามาร่วมเล่น ร่วมทำและด้วยกิจกรรมที่มีความสอดคล้องเหมาะสมตามช่วงวัยของเด็ก รวมถึงการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมได้สร้างความสนใจให้กับเด็ก อีกทั้งมีเจ้าหน้าที่ศูนย์ภูมิดีคอยดูและอำนวยความสะดวก ยกตัวอย่างเช่น ขณะที่เด็กด้อยโอกาสเล่นหรือทำกิจกรรมร่วมกันและเกิดปัญหาหรือเจ้าหน้าที่สังเกตว่ามีปัญหาอะไรบ้างเกิดขึ้น จากนั้นเจ้าหน้าที่ทำการเข้าไปพูดคุยทันทีซึ่งทำให้เด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้ถึงพฤติกรรมที่เหมาะสมว่าสิ่งไหนที่เขาควรทำ หรือสิ่งไหนที่เขาไม่ควรทำ ศูนย์ภูมิดีได้ทำข้อตกลงร่วมกันของเด็กด้อยโอกาสขึ้น ทำให้เด็กทุกคนต้องเรียนรู้และปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งข้อตกลงร่วมกันนี้เด็ก ๆ มีส่วนร่วมในการเสนอข้อตกลงร่วมกัน ถือว่าเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กด้อยโอกาสสามารถควบคุมตนเองไปด้วยในตัว เช่น หยิบและเก็บของที่นำมาเล่นให้เข้าที่ การใช้ห้องน้ำที่ถูกต้อง เป็นต้น

นอกจากข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังเกิดพฤติกรรมที่เหมาะสมต่าง ๆ ขึ้นกับเด็กด้อยโอกาส ได้แก่ พฤติกรรมก้าวร้าวลดลง มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่มากขึ้น พูดจาสุภาพ พูดเท็จลดลง ไม่มีการลักเล็กขโมยน้อย ไม่พูดตะโกนใส่กันเสียงดัง ไม่ขว้างปาข้าวของ พฤติกรรมเหล่านี้เกิดจากเด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้ว่าสิ่งใดกระทำแล้วเป็นที่ยอมรับ สิ่งใดที่กระทำแล้วไม่เป็นที่ยอมรับผ่านรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันนั้นเอง ซึ่งการปลูกฝังพฤติกรรมที่เหมาะสมถือเป็นภูมิคุ้มกันอีกตัวหนึ่งที่สามารถเตรียมความพร้อมเพื่อให้เด็กด้อยโอกาสเติบโตไปเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพต่อไปในอนาคตได้

> *“ก็คำพูดและพฤติกรรมของเค้าก้าวร้าวตอนแรกแรงมากพอเข้ามาบ่อยๆ ก็จะเปลี่ยนไป ค่อยๆ สอนไปทีละนิด ทีละนิด ซึ่งตอนนี้ก็มีเด็กเล็กคนหนึ่งที่กำลังพูดจาแบบชอบจิก ชอบด่าเราก็กำลังค่อยๆ เป็น ค่อยๆ ไป แต่จะให้หยุดทีเดียวมันไม่ได้เนาะ” (คุณดอกรัก)*

"เราก็พูดคุยกันไปในนั้นเลย เราก็จะบำบัดกันตอนนั้นเลย เด็กบางคนเวลาเราถามเฉยๆเขาจะไม่พูดแต่พอได้เล่นน้ำก็จะพูดเราก็จะคุยตรงนั้น และทุกๆวันเราจะมีกิจกรรม ถ้าเราเห็นว่าวันนี้เด็กเป็นยังไงเราก็ใส่"(คุณใจดี)

"แบบก้าวร้าวมาจากข้างนอก ก็มาเปลี่ยนในบ้านพัก พอออกจากบ้านพักไปก็ยังทำอยู่แต่น้อยลง" (น้องมะนาว)

"ผมมาแรกเป็นพวกหัวรุนแรง ป้าดอกรักก็บอกว่าให้ทำนิสัยดีๆ ให้ลองเปลี่ยนนิสัยดู ก็ทำให้ดีขึ้นครับ"(น้องกล้วย)

"เมื่อก่อนพูดแต่คำหยาบเลยค่ะ มันทนไม่ไหว แล้วพอเข้ามาอยู่บ้านพักแล้ว... ก็พูดช่วงที่ทนไม่ไหวจริงๆแต่มันลดลงข้อตกลงของบ้านพักหนูยอมรับได้" (น้องแตงโม)

มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น

กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนี้ ได้ฝึกเด็กให้มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น การมอบหมายหน้าที่ มอบหมายงานให้เด็กนั้นทำให้เกิดเป็นภาระผูกพันที่เด็กต้องสร้างต้องทำให้เกิดขึ้น เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ได้วางไว้ จึงส่งผลให้เด็กด้อยโอกาสมีทักษะความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นขึ้น เช่น กิจกรรมเล็ก ๆ จนกระทั้งกิจกรรมใหญ่ ๆ ให้เด็กด้อยโอกาสได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ศูนย์ภูมิดีได้มอบหมายงานที่เหมาะสมและตามความสมัครใจของเด็กให้รับผิดชอบทั้งงานเดี่ยวและงานกลุ่ม เช่น หากเล่นของเล่นต้องเก็บให้เรียบร้อย ช่วยจัดสถานที่กิจกรรม ช่วยทำความสะอาด เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ทำให้เด็กซึมซับและเรียนรู้ความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นขึ้น ทำให้เด็กพยายามช่วยเหลือตนเองในส่วนหรืองานที่ตนเองต้องรับผิดชอบมากขึ้นเช่น การทำการบ้านเอง การเก็บกวาดห้องนอนของตนเอง มีความตั้งใจขยันเรียน อ่านทบทวนหนังสือเรียน หรือเมื่อได้รับมอบหมายงานมีความรับผิดชอบงานนั้นจนแล้วเสร็จไม่ทิ้งงานให้เป็นภาระเพื่อนหรือผู้อื่น เด็กหากมีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นแล้ว จึงส่งผลให้เพื่อน รุ่นน้อง รุ่นพี่ ครอบครัว รวมถึงคนในชุมชนเกิดความไว้วางใจ มีความน่าเชื่อถือ เป็นที่ยอมรับและสามารถพัฒนางานหรือชีวิตไปสู่ความมั่นคงได้และได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

"ถ้ามาสม่ำเสมอเค้าก็จะมีการเปลี่ยนแปลงบางอย่าง เข้าร่วมกิจกรรมและรู้จักรับผิดชอบหน้าที่รู้จักเวลา และยังช่วยเหลือเพื่อนอีกด้วยก็จะเห็นชัดในช่วงหลังๆ เนี่ยคะ" (คุณดอกแก้ว)

“เมื่อก่อนเป็นคนรื้อของแล้วไม่ค่อยเก็บ แล้วก็ชอบแกล้งเพื่อนค่ะ แล้วตอนนี้ก็เก็บไม่แกล้ง” (น้องส้มโอ)

“เราช่วยตัวเองทำการบ้านเอง ดีขึ้นขยันเรียนขึ้นจากเมื่อก่อนชอบลอกการบ้านเพื่อนตอนนี้ทำเองข้อไหนไม่รู้ก็อ่านทบทวนจนกว่าจะเข้าใจครับ”(น้องกล้วย)

“บางครั้งก็ทำต่ออยู่ค่ะบางครั้งห้องเละก็จัดเก็บให้เรียบร้อย”(น้องแตงโม)

มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น

นอกจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ทำให้เกิดภูมิคุ้มกันในด้านต่างๆ แก่เด็กด้อยโอกาสแล้วนั้น อีกด้านหนึ่งที่เกิดกับเด็กด้อยโอกาสเมื่อผ่านกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันคือ มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น เด็กพร้อมนำความรู้และทักษะต่าง ๆ ที่ตนเองมีเข้ามาทำงานให้แก่ส่วนรวมในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วม ตั้งแต่ระดับเด็กด้อยโอกาสด้วยกัน ครอบครัว ชุมชน และสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นตัวชี้ถึงเรื่องมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นของเด็กด้อยโอกาส เมื่อเด็กมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น จึงเป็นแรงผลักให้ลุกขึ้นมาช่วยแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน การทำงานเพื่อผู้อื่นด้วยความสมัครใจ ดูแลและรักษาชุมชนให้มีความน่าอยู่ปลอดภัย เกิดความเสียสละ ร่วมมือ ร่วมใจ ในการทำประโยชน์เพื่อชุมชนของตนเองขึ้น เช่น การปรับสภาพแวดล้อมตามกำแพงชุมชนให้มีสีสัน สวยงาม การจัดบ้านในชุมชนให้น่าอยู่ การรณรงค์เรื่องถนนปลอดภัย เป็นต้น การมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นของเด็กด้อยโอกาส เป็นภูมิคุ้มกันที่ทำให้ตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวม คำนึงถึงผู้อื่น

“อบรมแกนนำสร้างหรือไปทำให้เกิดกลุ่มให้ความรู้กลับไปที่เขา กลับไปตอบโจทย์ครอบครัว ชุมชน สังคมได้เขามาเป็นแกนนำแล้วเขามีบทบาทอะไรอย่างไรและเขามีความรู้อะไรอย่างไรบ้างในแต่ละอัน ในแต่ละกระบวนการ” (คุณดีจัง)

"คนอื่นจากที่เคยมองเราไม่ดี เป็นเด็กอันธพาล กลายเป็นเด็กช่วยสังคมก็ดี " (น้องกล้วย)

“ภาพวาดกำแพงในชุมชนช่วยกันวาดครับเวลามีคนมาให้ความรู้และทำกิจกรรม จะบอกต่อหรือไม่ก็จัดกิจกรรมขึ้นมาแล้วสอนน้องๆทำ เช่นวาดภาพครับและเป็นแกนนำๆ ผู้คนที่มาดูงานที่นี่ พาลงชุมชนและเล่าประวัติชุมชนว่าเป็นมาอย่างไร ”(น้องมะพร้าว)

ผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของครอบครัว

จากผลการศึกษา การดำเนินงานรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ทำให้ผลการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของครอบครัวที่ผู้วิจัยค้นพบในการศึกษาครั้งนี้คือ บุตรหลานมีพื้นที่เล่นที่ปลอดภัย บุตรหลานมีความรู้รอบตัว บุตรหลานมีภูมิคุ้มกัน มีความรู้ในการในเรื่องการเลี้ยงดูบุตรอย่างเหมาะสม เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยรายละเอียด มีดังนี้

บุตรหลานมีพื้นที่เล่นที่ปลอดภัย

ด้วยสภาพแวดล้อมชุมชนแออัดเมืองทำให้พื้นที่เล่นที่ปลอดภัยไม่เอื้อสำหรับบุตรหลานของตนเอง ทำให้ผู้ปกครองเกิดความวิตกกังวลถึงอันตรายต่าง ๆ ที่บุตรหลานได้รับ เช่น อันตรายจากการถูกรถชนเมื่อไปเล่นบริเวณถนนหน้าชุมชน การเล่นหน้าบ้านผู้อื่นที่ส่งเสียงดังสร้างความรำคาญแก่เพื่อนบ้าน การเล่นในมุมอับที่อยู่ไกลสายตาผู้ปกครอง เป็นต้น แต่เมื่อศูนย์ภูมิดีได้เข้ามาเปิดพื้นที่ให้เด็กได้เข้ามาเล่นและทำกิจกรรม เพื่อสร้างกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมืองนั้น ทำให้ผู้ปกครองมีความรู้สึกดี คลายความกังวล มีความสุขมากขึ้นและเห็นว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อบุตรหลานและครอบครัว เพราะทำให้เด็กมีพื้นที่ที่ปลอดภัยในการเล่น มีจุดศูนย์ร่วมของเด็กในชุมชนที่ทำให้ผู้ปกครองสามารถตามตัวบุตรหลานได้ เมื่อบุตรหลานมีพื้นที่เล่นที่เหมาะสมและปลอดภัย ความวิตกกังวลต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นได้ผ่อนคลายลงไป เพราะตัวผู้ปกครองเอง ไม่มีเวลาดูแลได้ตลอดเวลาด้วยข้อจำกัดของการดำเนินชีวิตต่าง ๆ การมีพื้นที่เล่นที่ปลอดภัยจึงเป็นส่วนสนับสนุนหนึ่งที่ส่งผลดีต่อผู้ปกครองที่ช่วยลดปัญหาอันตรายต่าง ๆ จากการเล่นของบุตรหลานที่อาจถึงขึ้นเสียชีวิตลงได้

“ก็ดีนะ อย่างลูกเราเอง คือเค้าไม่ได้ไปไหน เค้าจะได้ปลอดภัย ที่ตรงนั้นปลอดภัยที่สุดแล้ว ในส่วนตัวก็ว่าดี แล้วลูกก็ไปตลอดนะ อย่างบางทีถึงเวลาแล้วไม่ไปเราก็จะบอกให้ไปพอเรามีอะไรมาก็เอาไปทิ้งไว้ตรงนั้น เราก็รู้แล้วว่าใครดูแล ก็ดีนะคะ” (คุณดอกเข็ม)

“แต่ถ้าเค้าบอกเราว่าไปเล่นบ้านพัก เราก็สบายใจ พอบ้านพักปิดก็พอดีเย็นก็เข้าบ้านเด็กๆ ก็ได้รวมตัวกันไม่ใช่บ้านใคร บ้านมันทำให้ไม่รักกันเพราะตัวใครตัวมันประมาณเรื่องของคุณ ไม่ใช่เรื่องของฉันไปเลยถ้าอยู่ที่นี่อย่างน้อยยังรู้จักกัน เออ..คนนี้เป็นลูกคนนี้” (คุณดอกพุทธ)

บุตรหลานมีความรู้รอบตัว

ด้วยกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ได้ขยายโอกาสการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง ที่ถูกถอดทิ้งให้เติบโตตามลำพัง ซึ่งตัวเด็กเองมีความ ขาด เกิน ของความรู้และทักษะที่นำไปใช้ในการดำเนินชีวิต การจัดกิจกรรมที่

สอดคล้อง เหมาะสม ตรงตามความต้องการของเด็ก และเข้าใจพื้นฐานปัญหาของเด็กด้อยโอกาสนั้น กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันนี้ผู้ปกครองมองว่าช่วยส่งเสริมให้บุตรหลานของตนเองเกิดความรู้รอบตัว ทั้งความรู้เรื่องการปฏิบัติตนต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อชุมชน และสังคม การมีความรู้เรื่องการประกอบอาชีพในอนาคต มีความคิดที่สร้างสรรค์ บุตรหลานรู้จักการออมเงิน ได้นำความรู้เรื่องการพูด การสอนที่ได้รับมาจากศูนย์ภูมิดีบอกต่อแก่สมาชิกในครอบครัว เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ช่วยส่งเสริมให้บุตรหลานของตนเองมีความรู้ที่ดีและเป็นพื้นฐานในการทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวผู้ปกครองเองไม่มีความรู้และทักษะที่มากพอที่ช่วยสร้างเสริมความรู้แก่บุตรหลานเพราะเรียนมาน้อย บางคนไม่มีโอกาสได้เรียน ไม่มีเวลาพอที่สนใจเรื่องอื่น ๆ นอกจากภาวะที่ตนเองเผชิญอยู่อย่างเร่งรีบ กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนี้ ทำให้ผู้ปกครองเหมือนมีครูพิเศษมาสอนบุตรหลานตนเองแบบไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย เพียงแค่สนับสนุนให้บุตรหลานเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งที่เพียงพอที่ช่วยเติมเต็มความรู้ต่าง ๆ แก่บุตรหลานของตนเองให้เกิดขึ้นแล้ว

“พอป้าเข้ามาทำก็เล่าการมาทำงานให้เค้าฟัง เค้าก็จะแนะนำนะส่วนมากจะแนะนำว่าแม่พูดกับเด็กๆ ต้องพูดดีๆ นะ ต้องคอยบอก สอนเค้า ไม่ใช่ดุ หรือว่าเค้าอย่างเดียว ต้องคอยสอนเค้าด้วย” (คุณดอกแก้ว)

“พอไปทำกิจกรรมแล้วกลับมาเล่าให้แม่ฟังเล่าให้ฟัง ว่าเค้าได้ไปเห็นอย่างนี้มา “แม่ไม่ไปเหรอ”แม่ก็บอกว่า “แม่งานเยอะ ดีนะเค้าก็เติบโตเป็นผู้ใหญ่เยอะความรู้เค้าก้าวหน้าไปเยอะ ” (คุณดอกชบา)

"จัดกิจกรรม ให้เล่นเกม ทำขวดเป็นกระปุกออมสิน "(น้องแตงโม)

บุตรหลานมีพฤติกรรมที่ดีและเหมาะสม

เกิดพฤติกรรมที่ดีและเหมาะสมขึ้นในตัวบุตรหลานของตนเอง ถือเป็นเรื่องที่สำคัญที่ผู้ปกครองอยากให้เกิดขึ้น เพื่อให้บุตรหลานสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุขและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีข้อจำกัดนี้อย่างปลอดภัยและยอมรับในสิ่งที่ตนเองเป็นได้ พฤติกรรมที่ดีและเหมาะสมที่เกิดขึ้นกับเด็กซึ่งผู้ปกครองรับรู้และสัมผัสได้ส่งผลดีต่อครอบครัวคือ บุตรหลานมีพฤติกรรมก้าวร้าวลดลง ช่วยเหลือผู้อื่นมากขึ้น พฤติกรรมแข็งกร้าวที่แสดงออกทางร่างกายลดลง มีความมั่นใจมากขึ้น ยอมรับตนเองและผู้อื่น มีความรับผิดชอบ ช่วยเหลืองานบ้าน ช่วยเหลืองานของครอบครัว มีความสุข มารยาทดี เป็นต้น การมีพฤติกรรมที่ดีและเหมาะสมเหล่านี้ของเด็กสร้างความพึงพอใจแก่ผู้ปกครองเป็นอย่างยิ่ง และทำให้มั่นใจได้ว่าบุตรหลานของตนเองสามารถต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างดี

“เข้ามาเล่นที่นี่แล้วเปลี่ยนไป เปลี่ยนไปเยอะแบบเวลาพูด เวลามองหน้าดูอ่อนลง” (คุณดอกแก้ว)

“ก็ดีคะ เค้ามีความมั่นใจ เราก็สบายใจว่าเค้ารู้มากขึ้น เค้ามีประสบการณ์มากขึ้น น่าจะเอาตัวเองรอดได้ มันก็จะเป็นผลดีกับตัวเค้าเอง” (คุณดอกเข็ม)

“แต่พักหลังก็มีมาคุย กลับจากโรงเรียนก็เข้ามาพูดเรื่องโน้น เรื่องนี้ พูดเราก็รับฟัง กล้าแสดงออกมากขึ้นดีกว่าเก็บกด กล้าพูดให้คนโน้น คนนี้ฟัง ” (คุณดอกพุทธ)

"บางวันเค้าก็จะซื้อน้ำแข็งมาให้ หรือไปขายของให้แม่หน้าโรงเรียน คือช่วยงานบ้านดีขึ้น" (คุณดอกชบา)

มีความรู้เรื่องการเลี้ยงดูบุตรหลานอย่างเหมาะสม

เนื่องด้วยศูนย์ภูมิดีมองว่าครอบครัวเป็นกลไกสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาส จึงได้เข้าไปให้ความรู้ต่าง ๆ ที่เหมาะสมต่อการเลี้ยงดูบุตร จึงทำให้ผู้ปกครองมีความรู้และมีความเข้าใจในการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานอย่างเหมาะสมมากขึ้น เช่น การพูดกับบุตรหลานการใช้น้ำเสียงที่เหมาะสม การไม่ด่าและกล่าวโทษโดยไม่ได้พูดคุยก่อน การเฝ้าระวังและคอยสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ รวมทั้งให้ความรู้เรื่องสุขภาพอนามัยแก่ผู้ปกครอง เป็นต้น และดึงผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่บุตรหลาน ทำให้ผู้ปกครองได้เรียนรู้และซึมซับวิธีการต่าง ๆ ที่ทางศูนย์ภูมิดีจัดขึ้น ทำให้ผู้ปกครองมีแนวทางที่เลี้ยงดูบุตรหลานของตนเองอย่างเหมาะสมและถูกต้อง

“ก็เมื่อก่อนลูกป้ามาเล่นใหม่ๆ ตอนเป็นเด็กป้าก็ไม่เข้าใจเนาะว่าเด็กมาเล่นอะไร กลับมาบ้านประมาณ 5-6 โมงก็สกปรกมาทุกวันก็ไม่เข้าใจแล้วพอเราได้มาดูช่วงหลังเราก็พอเข้าใจ และฟังจากพี่ๆ ที่เค้าสอนเด็กก็เข้าใจ”(คุณดอกแก้ว)

“บ่อยมาก ก็ดูว่า ถ้าเค้ามีกิจกรรมอะไรที่เกี่ยวกับผู้ปกครอง ถ้าเราว่างเราก็จะแว๊บอยู่เลย” (คุณดอกเข็ม)

"เห็นการเปลี่ยนแปลงการดูแลลูก จากเดิมทิ้งขว้าง ด่า ก็เปลี่ยนเป็นดูแลได้ดีขึ้น ห้องเช่าเราก็เข้าไปขยับด้วยโครงการอะไรเล็กๆน้อยๆ เหมือนทำให้เขาเห็นความเปลี่ยนแปลง เขาก็ไม่หยุดทำแค่นั้นเหมือนถูกกระตุ้นให้มีการเปลี่ยนพฤติกรรมแล้ว ให้ดูแล

บ้านแล้ว ให้ดูลูกแล้วก็เลยมีการเปลี่ยนแปลงในบางครอบครัวที่เข้ามาร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง"(คุณพอใจ)

เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัว

เมื่อได้ดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสกับครอบครัว ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ขึ้นระหว่างบุตรหลาน จากเมื่อก่อนการแสดงความรักของผู้ปกครองที่มีต่อเด็กไม่มีการแสดงออกทางร่างกายและคำพูด แต่โดยส่วนตัวแล้วมีความห่วงใยอยู่มาก ซึ่งเด็กไม่สามารถรับรู้ได้ถึงความรักและความห่วงใยที่ครอบครัวมีต่อตัวเอง แต่หลังจากที่ผู้ปกครองได้เข้าร่วมกิจกรรมของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ด้วยตัวกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้ปกครองและเด็กได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การจับคู่แม่ลูกเล่นเกม เด็กและผู้ปกครองร่วมกันออกแบบและทำกิจกรรมวันแม่ กิจกรรมวันพ่อ เป็นต้น จึงทำให้กำแพงที่ผู้ปกครองและเด็กมีต่อกันได้ทลายลงไป ผู้ปกครองสามารถแสดงความรัก ความห่วงใยต่อเด็กด้อยโอกาสอย่างตรงไปตรงมา โดย การสวมกอด การสอบถามถึงความเป็นอยู่ การคอยให้กำลังใจ ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าครอบครัวเป็นกลไกสำคัญของการสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นในเด็กด้อยโอกาส ฉะนั้นสายใยความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนี้จึงเป็นสายใยความสัมพันธ์ที่ยึดโยงเด็กด้อยโอกาสและผู้ปกครองเข้าไว้ด้วยกัน

“เค้าจะถามว่า “แม่กินอะไรหรือยังกินน้ำไหม”เค้าจะถามนะเหมือนเค้าห่วงใยแม่มากขึ้น”(คุณดอกชบา)

"ก็เล่นคะ บางทีนักศึกษามาก็ให้เล่นแม่กับลูก เขียนแบบเป็นกระดาษแผ่นเดียวแล้วออกความคิดเห็น เราก็ร่วมมือกันก็มีสายสัมพันธ์แน่นหนาขึ้นนะ ก็ดี เล่นกับลูก ดูความคิดของลูกว่าไปทางไหน"(คุณดอกพุทธ)

จากผลของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ได้กล่าวมานั้น เห็นได้ว่ารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม สะท้อนผลของการขับเคลื่อนใน 2 ประเด็นด้วยกันคือ ผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน กับผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสและครอบครัว ผลการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เกิดขึ้นนั้นคือ ผลที่ตั้งเป้าหมายไว้ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชนโดยมองเรื่องการดำเนินงานเพื่อจัดนันทนาการเพื่อเด็ก จนเกิดโมเดลการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก ที่นำไปสู่การพัฒนาและขยายพื้นที่การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์สำหรับเด็ก พร้อมทั้งผลักดันนโยบายให้เกิดพื้นที่สำหรับเด็กขึ้น และจากผลที่เกิดขึ้นจริงใน

กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชนคือ เกิดรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เรื่องการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก เกิดต้นแบบพื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง เกิดองค์ความรู้ในรูปแบบคู่มือแนวทางการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก เกิดหลักสูตรการอบรมกระบวนการการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลายสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง เกิดเครือข่ายสร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง เกิดพื้นที่สุขภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง ผลักดันให้เกิดวาระแห่งชาติปี 2552 เรื่องพื้นที่ในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ได้รับรางวัลชนะเลิศการออกแบบสนามเด็กเล่นนานาชาติจาก International Association for the child's Right to play ในส่วนผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสและครอบครัว ซึ่งผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาส คือ สามารถแบ่งเป็นผล 2 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับเจตคติ ซึ่งในระดับเจตคติยังสามารถแบ่งออกเป็น 2 ด้านด้วยกัน คือ (1)ด้านความรู้ คือ มีความรู้เรื่องสุขอนามัย (2)ด้านความคิด คือ มีจิตใจแจ่มใส สามารถคิดแยกแยะอย่างมีเหตุผลมากขึ้น การเห็นคุณค่าและความสำคัญของตนเอง 2) ระดับทักษะ ประกอบด้วย มีความเป็นผู้นำเกิดขึ้น มีพฤติกรรมที่เหมาะสม มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น และผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของครอบครัว คือ บุตรหลานมีพื้นที่เล่นที่ปลอดภัย บุตรหลานมีความรู้รอบตัวบุตรหลานมีภูมิคุ้มกัน เกิดความรู้ในการในเรื่องการเลี้ยงดูบุตรอย่างเหมาะสม เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยผลของกระบวนการขับเคลื่อนที่เกิดขึ้นกับตัวองค์กรคือ ศูนย์ภูมิดีในฐานะเป็นผู้ดำเนินงาน และเด็กด้อยโอกาสเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ร่วมกับครอบครัว ซึ่งผลที่เกิดขึ้น 2 ประการนี้ล้วนแล้วแต่มีส่วนเกี่ยวข้องที่สะท้อนความสำเร็จในการดำเนินงานรูปแบบของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เป็นอย่างดี

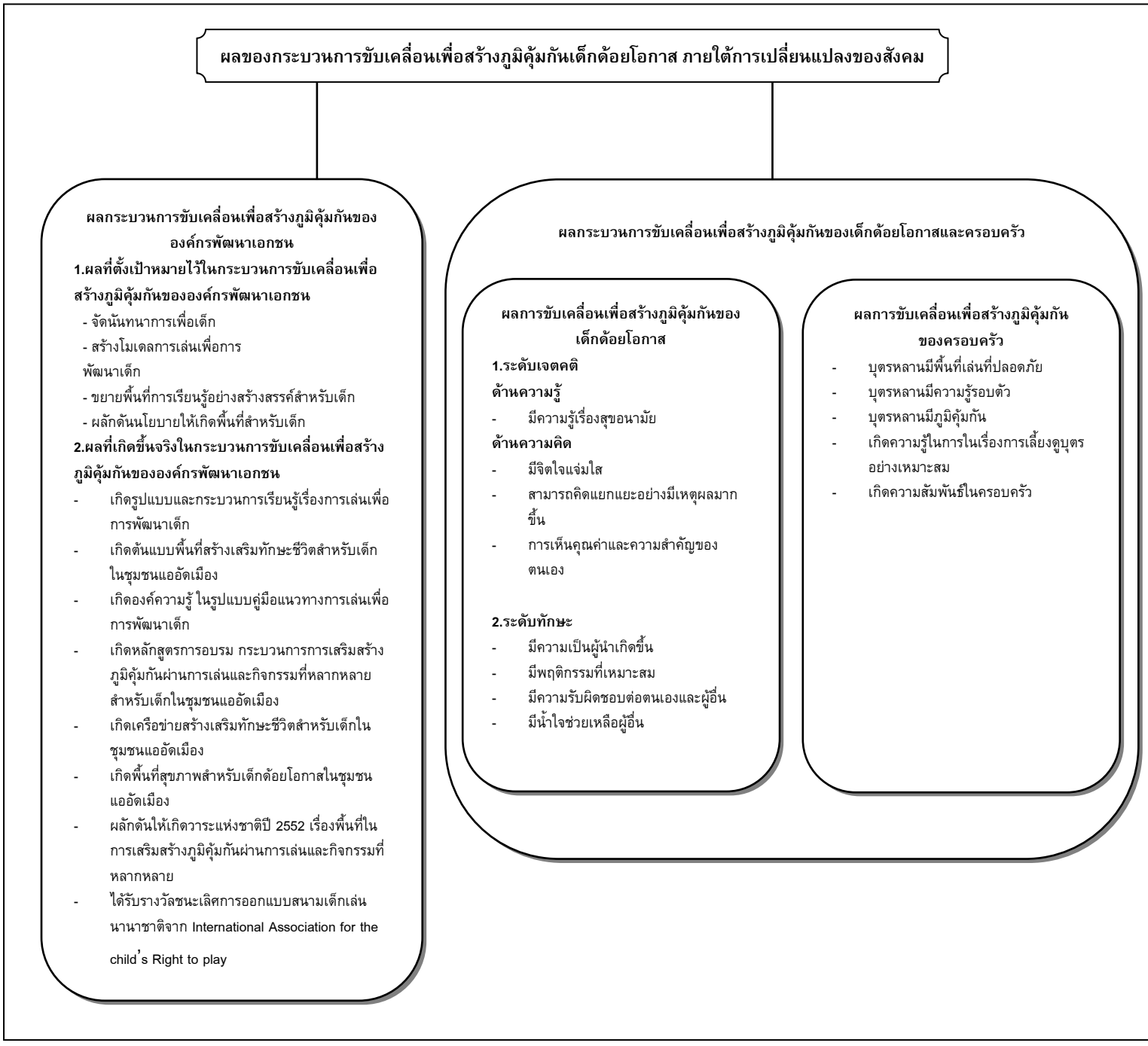

ภาพประกอบ 9 ผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

บทที่ 5
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ ใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แนวทางการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) แบบ Intrinsic Cases จุดเน้นอยู่ที่ผู้วิจัยมุ่งสืบหาความรู้ ความจริง เนื้อหาสาระที่น่ารู้เกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีข้อมูล มีความสมบูรณ์ในตัวเองเป็นหลัก อันนำไปสู่การทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชนในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม มูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส และผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคลและองค์กร ซึ่งข้อมูลที่ปรากฏนี้มาจากมุมมองและประสบการณ์ขององค์กรพัฒนาเอกชน เด็กด้อยโอกาส และครอบครัว ในบทที่ 5 นี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอถึงผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะที่ได้มาจากการศึกษา โดยขอนำเสนอดังรายละเอียดต่อไปนี้

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษารูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม : กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร ครั้งนี้ ผู้วิจัยขอนำเสนอข้อค้นพบที่เป็นบทสรุปและอภิปรายผลควบคู่กันไปตามประเด็นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้นำเสนอในบทที่ 4 ซึ่งครอบคลุมความมุ่งหมายของการศึกษาทั้ง 3 ประเด็น ได้แก่ ทำความเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรพัฒนาเอกชนในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ทำความเข้าใจมูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส รวมทั้งทำความเข้าใจผลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในระดับบุคคลและองค์กร โดยนำเสนอประเด็นดังต่อไปนี้

1. รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส
   1.1 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต
   1.2 รูปแบบกระบวนสร้างเสริมสุขภาพ
   1.3 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา
2. มูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส
   2.1 มูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาส
   2.2 มูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กร

2.3 มูลเหตุที่เกิดจากครอบครัว

2.4 มูลเหตุที่เกิดจากชุมชน

2.5 มูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. ผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

3.1 ผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชน

3.2 ผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสและครอบครัว

ซึ่งแต่ละส่วนมีการนำเสนอดังนี้

1.รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

1.1 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต

1) ความหมายและองค์ประกอบของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต

รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตเป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยความหมายของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต หมายถึง พื้นที่สร้างประสบการณ์ สร้างโอกาส พัฒนาการตามวัยและตอบสนองความต้องการของเด็ก เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ โดยการมีส่วนร่วมของเด็ก ครอบครัว ชุมชน โดยสร้างพื้นที่สำหรับการเล่นและทำกิจกรรมที่หลากหลาย พื้นที่ทางความคิด พื้นที่ทางสื่อ ให้เด็กได้จิตนาการ ได้คิดสร้างสรรค์ แสดงความสามารถ ให้ได้สัมผัสและการเรียนรู้ที่หลากหลายจนค้นพบศักยภาพของตนเอง เกิดเป็นภูมิคุ้มกันขึ้นในที่สุด

ส่วนองค์ประกอบรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบหลัก ได้แก่

(1)องค์ประกอบของการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย สามารถอธิบายองค์ประกอบของการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่น คือ การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่น ให้เด็กเล่นอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและสอดคล้องต่อการเรียนรู้ เด็กมีส่วนร่วมออกแบบพื้นที่เล่นทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ในลักษณะใด ๆ จะเป็นพื้นที่เล็ก ใหญ่ กว้างหรือแคบ เพื่อสร้างประสบการณ์และกระตุ้นการเรียนรู้ผ่านการเล่นให้เด็กได้เคลื่อนไหวร่างกาย ฝึกทรงตัว การอยู่ร่วมกับผู้อื่น รู้จักควบคุมตนเอง รู้จักคิด แก้ไขปัญหา กล้าแสดงออก เช่น เล่นทราย ปีนต้นไม้ เล่นน้ำ เล่นบ้านต้นไม้ เป็นต้น ในส่วนองค์ประกอบการเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน ผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ให้เด็กได้พัฒนาตนเองผ่านกิจกรรมควบคู่ไปกับการเล่น โดยจัดให้มีกิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลาย สอดคล้องและเหมาะสมเป็นไปตามสถานการณ์ของเด็ก สถานการณ์ของชุมชน สถานการณ์ของสังคม เช่น กิจกรรมส่งเสริมการอ่าน กิจกรรมถนนปลอดภัย กิจกรรมสอนทำอาหาร กิจกรรมรณรงค์เรื่องยาเสพติด เป็นต้น เป็นกิจกรรมที่เด็กได้เรียนรู้มีแนวทางที่ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาส ครอบครัว และชุมชนได้

(2)องค์ประกอบบุคคล เป็นองค์ประกอบที่ประกอบด้วยบุคคล 5 กลุ่ม ได้แก่ 2.1) ผู้อำนวยการเล่น (Play worker) ที่ทำบทบาทที่สำคัญและจำเป็นต้องมีในการทำกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต โดยผู้อำนวยการเล่นทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการเล่น การทำกิจกรรมของเด็ก ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กได้เล่นอย่างอิสระ สร้างสรรค์ ปลอดภัย และเป็นประโยชน์สูงสุด รวมทั้งต้องคอยสังเกต บันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างวันการทำกิจกรรมของเด็ก เพื่อนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กอย่างมีประสิทธิภาพ 2.2)แกนนำเด็กและเยาวชน คือ เด็กที่เป็นตัวแทนและแบบอย่างที่ดีแก่กลุ่มเด็กด้อยโอกาสด้วยกันเองในชุมชน เพื่อเสนอความคิดเห็น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมวางแผนกิจกรรม งานต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตกับศูนย์ภูมิดี ชุมชน รวมไปถึงองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง 2.3)ครอบครัวเด็กด้อยโอกาส คือ ครอบครัวเข้ามามีบทบาทในกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต โดยเข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเสนอความคิดเห็น เพื่อปกป้อง พัฒนา ร่วมกิจกรรมและสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับเด็กที่เป็นบุตรหลานของตัวเอง เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมทัศนศึกษา กิจกรรมเกี่ยวข้องกับสุขภาพของเด็กด้อยโอกาส กิจกรรมนันทนาการ อบรมเรื่องยาเสพติด 2.4)ชุมชน ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเข้ามาร่วมตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหา ร่วมลงมือทำ และร่วมชื่นชมผลงานที่เกิดขึ้น ในกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ เกิดจุดร่วมของคนในชุมชนกับกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตเพื่อขับเคลื่อนการสร้างภูมิคุ้มกันให้เด็กด้อยโอกาสในชุมชนของตนเอง 2.5)องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ บุคคลคนทั่วไป องค์กรภาครัฐและภาคเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมเป็นอาสาสมัคร เรียนรู้ รับชม รับฟังกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต ในการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาและสถานการณ์ด้านเด็กในชุมชนแออัดเมือง

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่ารูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต ที่เริ่มต้นจากความหมายและองค์ประกอบการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ศูนย์ภูมิดีเริ่มต้นจากตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาด้านเด็ก จึงนำองค์กรเข้ามาดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาสขึ้น ในการดำเนินงานนั้นได้ดึงเด็ก ครอบครัว ชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องให้มาร่วมมือร่วมใจในการขับเคลื่อนร่วมกัน ซึ่งเมื่อพิจารณาสถานการณ์ดังกล่าวแล้วสามารถเทียบเคียงได้กับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ตามแนวคิดของ ทัลคอตต์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) ตามมุมมองทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (อ้างอิงจาก ศิริรัตน์ แอดสกุล. 2555) เมื่อระบบสังคมและหน้าที่มีความสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกัน หน้าที่คือ กลุ่มของกิจกรรมที่ดำเนินไปเพื่อสนองความต้องการของระบบสังคม เมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจะเป็นสาเหตุทำให้ส่วนอื่นๆ มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย แสดงให้เห็นว่าการที่ศูนย์ภูมิดีเข้ามาดำเนินการรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนดีใจ ซึ่งเป็นชุมชนแออัดเมือง และได้มีการดึงความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง อันเนื่องมาจากสถานการณ์ปัญหาด้านเด็กในชุมชนดีใจ นั้นมีปัญหาที่ยากและซับซ้อน คือ เด็กถูกทอดทิ้งให้เติบโตตามลำพัง ไม่ได้รับการเลี้ยงดูอย่างเหมาะสม ครอบครัวทะเลาะวิวาท อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยสิ่งมอมเมายั่วยุ ทั้งยาเสพติด การพนัน เป็นต้น ดังนั้นรูปแบบ

กระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต จึงเป็นการทำหน้าที่ของศูนย์ภูมิดีในฐานะที่เป็นกลุ่มกิจกรรมของระบบสังคม เมื่อระบบหลักของสังคมคือ ภาครัฐไม่สามารถทำหน้าที่แก้ปัญหาได้อย่างทั่วถึงจึงเข้ามาทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของระบบสังคมแก้ไขปัญหาจนทำให้เด็กด้อยโอกาสมีภูมิคุ้มกันขึ้นเพื่อเป็นการสนับสนุนซึ่งกันและกัน

2) กระบวนการและกลยุทธ์ของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต

กระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตเป็นการสร้างการเรียนรู้ สร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย โดยมีขั้นตอนในการดำเนินงาน 4ขั้นตอนด้วยกันคือ 1)จัดสภาพแวดล้อมพื้นที่ของการเล่นและการทำกิจกรรมที่เหมาะสม เอื้อต่อการเรียนรู้และความแตกต่างคำนึงถึงความหลากหลายของเด็กด้อยโอกาส ตาม เพศ วัย และความสนใจของเด็กด้อยโอกาส 2)ออกแบบกิจกรรมที่มีความหลากหลายเหมาะสมตามพัฒนาการช่วงวัย 3)มีผู้อำนวยการเล่น (Play Work) ในการดูแลอำนวยความสะดวกการเล่นของเด็กด้อยโอกาสตั้งแต่เปิดจนกระทั่งปิดศูนย์ภูมิดี 4)ประชุมทีมสรุปการทำงานประจำวัน ประจำเดือน ประจำปี เพื่อนำไปสู่แนวทางแก้ไขพัฒนาการทำชุดความรู้ และค้นหานวัตกรรมในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสต่อไป

ส่วนกลยุทธ์ของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิตที่ได้นำมาใช้ในการดำเนินงานนั้นประกอบด้วย 6 กลยุทธ์ด้วยกัน ได้แก่ 1)กลยุทธ์การสร้างแรงใจแก่เด็กด้อยโอกาส ที่ช่วยกระตุ้นให้เด็กด้อยโอกาสมีแรงใจและพลังขับเคลื่อนจากภายในที่ทำให้เลือกและตัดสินใจลงมือทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง 2)กลยุทธ์ส่งเสริมเด็กด้อยโอกาสเห็นคุณค่าในตนเอง เป็นการชี้ให้เด็กด้อยโอกาสได้เห็นคุณค่าของตนเองและชุมชนที่อยู่อาศัย การสร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กด้อยโอกาสมีเป้าหมายที่ชัดเจนละลงมือทำ 3)กลยุทธ์การพูดคุยอย่างมีเหตุและผล ใช้วิธีการพูดคุยด้วยเหตุและผลกับเด็กด้อยโอกาส การตั้งคำถามกับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ซึ่งในการตั้งคำถามบทสนทนานั้นใช้คำถามปลายเปิดและใช้คำถามเชิงบวก เมื่อใช้คำถามที่ปลายเปิดจึงทำให้เด็กด้อยโอกาสได้คิดได้ทบทวนถึงที่มาที่ไปของพฤติกรรมที่ตนเองกระทำ และจะได้รับคำแนะนำในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เหมาะสมกลับไป 4)กลยุทธ์การกระตุ้นการเรียนรู้ ศูนย์ภูมิดีเป็นผู้กระตุ้นการเรียนรู้มองความต้องการของเด็กด้อยโอกาสเป็นหลัก ความต้องการที่แท้จริงของเขา จากนั้นให้เด็กด้อยโอกาสเป็นคนคิด ลงมือทำลองผิดลองถูกในการเล่น และการทำกิจกรรมที่หลากหลายต่าง ๆ เอง 5)กลยุทธ์การสร้างข้อตกลงร่วมของเด็กด้อยโอกาส จัดทำข้อตกลงร่วมกันของเด็ก ซึ่งเป็นเครื่องมือที่นำมาใช้เพื่อให้เด็กสามารถอยู่ร่วมกันได้กับบนพื้นฐานของความหลาย ข้อตกลงของเด็กด้อยโอกาส เช่น พวกเราต้องช่วยกันดูแลสมบัติของเราและของศูนย์ภูมิดีช่วยทำความสะอาด ไม่พูดคำหยาบเป็นต้น 6)กลยุทธ์สร้างการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นการดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่ใช่ทำครั้งเดียวจบ คิดต่อยอดจากกิจกรรมที่ทำครั้งแรก ต่อยอดจากความรู้เดิม คิดรูปแบบกระบวนการที่แตกต่างออกไป เพื่อเป็นการตอกย้ำการเรียนรู้ที่ได้ของเด็กด้อยโอกาส

จากกระบวนการและกลยุทธ์ของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต ที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อพิจารณาแล้วสามารถเทียบเคียงได้กับทฤษฎีปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ ตามแนวคิดของ จอร์จ เฮอร์เบิร์ท มีด (George Herbetr Mead) (John D. Baldwin. 1941: 115-125) ที่กล่าวถึงจิตใจ (Mind) ตัวตน (Self) และสังคม (Society) ไว้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากกระบวนการทางสังคมเป็นการกระทำพฤติกรรมของมนุษย์ที่ส่งผลต่อบุคคลอื่นๆ มีการให้ความหมาย มีดเห็นว่าจิต (Mind) จิตใจของมนุษย์มีคุณภาพสูงต่างจากสัตว์อื่นๆ ตัวตน (Self) มีดเห็นว่าความสามารถที่จะตอบโต้ทางความคิดกับตัวเองและกับผู้อื่น เมื่อศูนย์ภูมิดีได้ดำเนินกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต จัดสภาพแวดล้อมพื้นที่ของการเล่นและกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับเด็ก ออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับเด็กโดยเด็กมีส่วนร่วมคิด มีผู้อำนวยการเล่นคอยดูแล และประชุม สรุปและพัฒนาการทำงาน รวมถึงการใช้กลยุทธ์การสร้างแรงใจแก่เด็กด้อยโอกาส ส่งเสริมเด็กด้อยโอกาสเห็นคุณค่าในตนเอง การพูดคุยอย่างมีเหตุและผล การกระตุ้นการเรียนรู้ การสร้างข้อตกลงร่วมของเด็กด้อยโอกาส และการสร้างเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กระบวนการและกลยุทธ์ของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต ทำให้เด็กด้อยโอกาสให้ความหมายกับสิ่งอื่นๆ ในสภาพแวดล้อมได้แล้วเด็กด้อยโอกาสก็จะสามารถให้ความหมายกับตนเองได้จากการพัฒนาปฏิสัมพันธ์ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้น

1.2 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ

1)ความหมายและองค์ประกอบของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ

รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ หมายถึง การทำงานเชิงพื้นที่ พื้นที่ที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดสุขภาพที่ดี ถูกวางแผนออกแบบและดำเนินการด้วยความตั้งใจตามหลักของสุขภาพเพื่อการมีสุขภาพที่ดีของเด็ก ครอบครัวและชุมชน โดยกระบวนการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืนของทุกฝ่ายในพื้นที่ตั้งแต่ เด็ก ครอบครัว ชุมชนและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จนนำไปสู่การการมีชีวิตอย่างมีคุณภาพและความเป็นปกติสุข

ส่วนองค์ประกอบของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบหลัก ได้แก่

(1)องค์ประกอบด้านกิจกรรม เกิดจากการสำรวจพื้นที่ชุมชนและได้สะท้อนปัญหาเรื่องสุขภาพในหลาย ๆ เรื่องขึ้นจนเกิดเป็น 2 ลักษณะกิจกรรม ได้แก่ 1) กิจกรรมด้านโภชนาการอาหารสะอาดและปลอดภัย เป็นกิจกรรมรณรงค์ร้านค้าในชุมชน ให้ความสำคัญกับปรุงอาหารที่สะอาดมีคุณภาพ เชิญชวนให้เห็นความสำคัญเรื่องการบริโภคอาหารที่ถูกสะอาด ปลอดภัย สำหรับเด็กในชุมชนของตนเอง เพื่อให้เด็กได้เลือกรับประทานที่เป็นประโยชน์ สะอาด ปลอดภัย ถูกสุขอนามัยและมีความอร่อย 2) ด้านสภาพแวดล้อมบ้านน่าอยู่คู่ชุมชนน่ามอง ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมบ้านน่าอยู่ โดยสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเริ่มตั้งแต่บ้านของตนเอง ได้จัดประกวดบ้านน่าอยู่ขึ้น ทำความสะอาดบ้าน จัดระเบียบ ทำให้บ้านจากที่มืดทึบให้มีความโปร่งใส อากาศถ่ายเทได้สะดวก มีความปลอดภัย แม้จะเป็นห้องเช่า บ้านหลังเล็ก ๆ ในชุมชนแออัดเมืองก็สามารถจัดให้น่าอยู่ สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อยได้ สร้างสุขภาวะด้านที่อยู่อาศัยให้เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสและสมาชิกคนอื่นในครอบครัว และ กิจกรรมชุมชนน่ามอง โดยเข้าไปปรับสภาพแวดล้อมในชุมชนที่มีความทึบ มืด ไม่ปลอดภัยให้มีสีสัน น่าอยู่ ไม่น่ากลัว ได้นำศิลปะมาเป็นเครื่องมือในการปรับสภาพแวดล้อม ตามกำแพงในชุมชนและหน้าชุมชน เพื่อให้มีความสวยงามและปลอดภัย ซึ่งภาพวาดทั้งหมดนั้นออกมาจากมติของคนในชุมชน หลังจากมีการวาดภาพตามกำแพงในชุมชนทำให้ชุมชนสดใส มีความสว่างไสวมีสีสันตามกำแพงทำให้ชุมชนดูสวยงาม น่าอยู่และมีความปลอดภัยมากขึ้น

(2)องค์ประกอบด้านบุคคล กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ตั้งแต่เด็ก ครอบครัว ชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดย เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการเป็นอาสาสมัครในการดำเนินงานทุกขั้นตอน ครอบครัวเป็นส่วนสนับสนุนและสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีจากภายในบ้านทำให้บ้านน่าอยู่สะอาดรวมทั้งการปรับสภาพแวดล้อมภายนอกบ้านควบคู่ไปด้วย รวมถึงชุมชนได้เข้ามาเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการสร้างสุขภาพในชุมชนของตัวเอง ทั้งประธานชุมชน คณะกรรมการชุมชนตลอดจนสมาชิกในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วม เช่น ลงสำรวจร้านค้ารอบ ๆ ชุมชนร่วมกับเด็ก เข้าร่วมประชุมเพื่อลงมติกำหนดรูปแบบของภาพวาดที่อยากให้เกิดขึ้นตามกำแพงรอบ ๆ ชุมชน เป็นต้น อีกทั้งองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เข้ามาทำงานอย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาให้เกิดพื้นที่สุขภาพขึ้น โดยมีผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นนั้น ๆ เข้ามาทำให้ชุมชนดำเนินกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพไปในทางที่ถูกต้อง เช่น อาสาสมัครมาช่วยทาสีกำแพงชุมชน หน่วยงานราชการ การรถไฟ กรมไปรษณีย์ เข้ามาให้ความรู้เรื่องสุขภาพ ด้านโภชนาการสุขภาพอนามัย การจัดสภาพแวดล้อมภายในบ้าน เป็นต้น

2)กระบวนการและกลยุทธ์ของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ

รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพมีขั้นตอนในการดำเนินงาน 5 ขั้นตอนด้วยกัน ได้แก่ 1) สร้างการมีส่วนร่วมทำความเข้าใจของ เด็ก ครอบครัว ชุมชนและหน่วยงานและองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้อง 2) ร่วมกันออกแบบสร้างและพัฒนาพื้นที่สุขภาพ ให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องตามบริบทชุมชน ที่จะส่งเสริมให้เด็กมีสุขภาพกายที่สมบูรณ์แข็งแรง สุขภาพจิตดี มี

สติปัญญา มีทักษะการดำเนินชีวิตที่ดีในครอบครัว ชุมชน และสังคม 3) ลงมือทำกิจกรรมพื้นที่สุขภาพโดยการมีส่วนร่วมของ เด็ก ครอบครัว ชุมชน องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง 4) เผยแพร่และเปิดพื้นที่สุขภาพในชุมชนเพื่อเป็นต้นแบบ 5) ประชุมทีมและการพัฒนาพื้นที่สุขภาวะอย่างต่อเนื่อง

ส่วนกลยุทธ์ของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพนั้น ได้นำ 2 กลยุทธ์เข้ามาช่วยในการดำเนินงาน ได้แก่ 1) กลยุทธ์การสร้างอาสาสมัครในชุมชน กระบวนการสร้างเสริมสุขภาพได้ทำงานควบคู่ไปกับการค้นหาผู้ที่สมัครใจเป็นตัวแทนของชุมชน เพื่อเข้ามาเป็นตัวหลักในการทำงานร่วมกับคนในชุมชนและองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงได้เด็ก คนในชุมชน ร่วมเป็นอาสาสมัครกับเรื่องสร้างเสริมสุขภาพในชุมชนขึ้น 2) กลยุทธ์การสร้างความร่วมไม้ร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นการเปิดพื้นที่ให้องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้เข้ามาเรียนรู้ มาเป็นอาสาสมัคร มาเห็นกระบวนการวิธีการที่ทางศูนย์ภูมิดีได้ดำเนินการอยู่ ซึ่งองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง หมายรวมไปถึงบุคคลและองค์กรภายนอกได้เห็นและคิดเชื่อมโยงบทบาทของตนเองถึงการเข้ามาร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินงานกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพนี้รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ จากการทำงานเชิงพื้นที่โดยที่เกิดจากศูนย์ภูมิดี ร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งแกนนำเด็กและแกนนำชุมชนดีใจ สำรวจพื้นที่ชุมชนและสะท้อนปัญหาเรื่องสุขภาพต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น การบริโภคอาหารที่ไม่ถูกสุขลักษณะ ภายในชุมชนสกปรก บ้านที่คับแคบของวางระเกะระกะ พื้นที่ในชุมชนมืดไม่ปลอดภัยสำหรับเด็ก เป็นต้น จึงเกิดเป็นกิจกรรม 2 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ 1) กิจกรรมด้านโภชนาการอาหารสะอาดและปลอดภัย 2) ด้านสภาพแวดล้อมบ้านน่าอยู่คู่ชุมชนน่ามอง โดยลักษณะกิจกรรมด้านโภชนาการอาหารสะอาดและปลอดภัย คือ การรณรงค์ร้านค้าในชุมชนให้ความสำคัญกับปรุงอาหารที่สะอาดมีคุณภาพ และทำให้เด็กมีอาหารรับประทานที่เป็นประโยชน์สะอาด ปลอดภัย ถูกสุขอนามัย ในส่วนกิจกรรมด้านสภาพแวดล้อมบ้านน่าอยู่คู่ชุมชนน่า คือ การจัดสภาพแวดล้อมบ้านให้น่าอยู่ อากาศถ่ายเท มีความปลอดภัยในการพักอาศัย และการปรับสภาพแวดล้อมในชุมชนให้มีสีสัน สวยงาม น่าอยู่ ปลอดภัยโดยวาดภาพลงไปตามกำแพงในชุนชนและหน้าชุมชน ซึ่งการดำเนินงานรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนี้ ได้อาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายตั้งแต่ เด็ก ครอบครัว ชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากที่กล่าวมาข้างต้นสามารถเทียบเคียงได้กับแนวคิดระบบมนุษยนิเวศของ บรอนเฟรนเบนเนอร์ (Bronfenbrenner. 1979) การที่บุคคลมีพฤติกรรมใด ๆ นั้นมีส่วนเกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับของตัวเด็กด้อยโอกาส ในโครงสร้างระดับจุลภาคที่เป็นสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวเด็กที่สุด ได้แก่ครอบครัวที่พ่อแม่และลูกมีปฏิสัมพันธ์กัน นอกจากนี้ยังมีหน่วยอื่นอีก เช่น ห้องเรียน โรงเรียน ชุมชน เป็นต้น จนถึงโครงสร้างระดับมหภาคที่เป็นระบบใหญ่สุดของสังคมรวมทุกระบบให้เกี่ยวเนื่องกัน ซึ่งรวมทุกระบบที่เป็นวัฒนธรรมใหญ่และวัฒนธรรมย่อยของสังคม นอกจากนี้ภูมิคุ้มกันที่เกิดจากกระบวนการขับเคลื่อนของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุข ยังมีความเกี่ยวข้องกับระบบปฏิสัมพันธ์ซึ่งระบบสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงระบบจุลภาคต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กันเช่น ความสัมพันธ์ ระหว่างเด็กและเด็ก ระหว่างครอบครัวและชุมชน ระหว่างชุมชนกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

1.3 รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

1)ความหมายและองค์ประกอบของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

กระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา หมายถึง การพัฒนาศักยภาพเด็กในการใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์เพื่อบำบัดเยียวยา สร้างคุณค่าในตัวตน ให้เด็กได้รับและใช้สื่อที่มีคุณภาพเหมาะสมต่อการพัฒนาตามช่วงวัย รวมทั้งการรู้เท่าทันสื่อในเรื่องต่าง ๆ โดยเด็กเป็นทั้งผู้รับและผู้ให้ในการสื่อสารไปในคราวเดียวกัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาทักษะชีวิตของตนเอง ครอบครัว ชุมชม และสังคม

ส่วนขององค์ประกอบของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญาประกอบด้วย 2 องค์ประกอบหลักได้แก่

(1)องค์ประกอบด้านกิจกรรม ศูนย์ภูมิดีดำเนินการโดยให้ความรู้เรื่องการรู้เท่าทันสื่อ วิเคราะห์สื่อ เลือกใช้สื่ออย่างเหมาะสม และให้ความรู้เรื่องการเฝ้าระวังภัยจากสื่อแก่เด็ก ครอบครัว กระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญานั้น ยังมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้มีการจัดให้มีกิจกรรมอบรมขึ้นให้แก่แกนนำเด็กในชุมชน โดยเน้นเนื้อหาเรื่องของการผลิตสื่อ ทั้งสื่อหนังสั้น สื่อคลิป เรียนรู้เครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการผลิตสื่อ รวมถึงการให้ความรู้เรื่องสื่อที่สร้างสรรค์ในรูปแบบอื่น ๆ เช่น ศิลปะโดยการวาดทราย ดนตรี ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งของการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ เป็นต้น หลังจากผ่านการอบรมกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญาแล้วแกนนำเด็กในชุมชนได้นำความรู้เรื่องการทำสื่อมาสื่อของชุมชนขึ้น

(2)องค์ประกอบด้านบุคคล รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญาประกอบด้วย แกนนำเด็กและเยาวชนเป็นตัวแทนของเด็ก ๆ ในชุมชนเข้าร่วมประชุม แลกเปลี่ยนเสนอความคิด ร่วมอบรมกระบวนการทำสื่อ เพื่อนำเสนอและถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งด้านบวกและด้านลบออกมาให้ ครอบครัว ชุมชน สังคม รับรู้เป็นวงกว้าง รวมทั้งครอบครัวร่วมผลักดันกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญาให้เด็กได้รับสื่อที่เหมาะสม รู้เท่าทันสื่อ นำตัวเองเข้ามาเรียนรู้สื่อร่วมกันกับเด็กและชุมชน เพื่อป้องกันเด็กถูกล่อลวงจากสื่อ และในส่วนของชุมชนสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกันในการพัฒนาเด็ก เช่น ให้ข้อมูลแก่เด็กเพื่อนำไปทำสื่อของชุมชน หรือเข้าร่วมกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา เพื่อทำให้สื่อเป็นตัวเชื่อมกลางในการเรียนรู้ของเด็กและเผยแพร่เรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชนสู่สังคม ตลอดจนองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องของการทำสื่อเข้ามาสนับสนุนให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นและบรรลุเป้าหมายของการดำเนินงานกระบวนการสร้าง
เสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

2)กระบวนการและกลยุทธ์ของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา

กระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา มีขั้นตอนในการดำเนินงาน 6 ขั้นตอนด้วยกัน ได้แก่ 1)สำรวจสถานการณ์ปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากสื่อที่ไม่เหมาะสม 2) ออกแบบและวางแผนสร้างกระบวนการเรียนรู้เรื่องสื่อ ปลอดภัย สร้างสรรค์ โดยสร้างการมีส่วนร่วมของ เด็ก ครอบครัว ชุมชน และสังคม 3)จัดอบรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา 4)ฝึกปฏิบัติและฝึกการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ 5)เผยแพร่สื่อสู่สาธารณะ และ 6)ประชุมทีมและสรุปการทำงานกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญาเพื่อพัฒนากระบวนการสื่อให้มีความสอดคล้องต่อความสนใจและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคม

ในส่วนกลยุทธ์ของรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา ได้นำ 2 กลยุทธ์เข้ามาใช้ในการดำเนินงาน ได้แก่ 1)กลยุทธ์แกนนำเด็กและเยาวชน สร้างแกนเด็กและเยาวชนเข้าร่วมเป็นตัวแทนของเด็กในชุมเพื่อเข้าร่วมอบรมกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา เมื่อเป็นแกนนำกลับมาชุมชนของตนเองให้เด็กถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ สู่เพื่อน ๆ ในชุมชนและร่วมกันผลิตสื่อของชุมชนตนเอง 2)กลยุทธ์การสร้างความร่วมไม้ร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องสร้างความร่วมมือ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญให้ความรู้เรื่อง สื่อที่เหมาะสม การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์และการใช้เครื่องมือในการทำสื่อรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น เมื่อพิจารณารูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา เกิดจากการที่ศูนย์ได้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและไม่หยุดยั้งหลาย ๆ ด้านของสังคม ด้านหนึ่งที่ส่งผลกระทบกับเด็กด้อยโอกาสเป็นอย่างมากคือ ด้านสื่อ สื่อเทคโนโลยีที่มีความทันสมัย การเข้าถึงข้อมูลได้รวดเร็วทำให้เด็กด้อยโอกาสได้รับสื่อต่าง ๆ อย่างรู้ไม่เท่าทัน ศูนย์ภูมิดีจึงได้นำกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา และกลยุทธ์ต่าง ๆ เข้ามาทำกระบวนการให้เด็กด้อยโอกาสได้รับและใช้สื่อที่มีคุณภาพเหมาะสมต่อการพัฒนาในแต่ละช่วงวัย รู้เท่าทันสื่อ และเป็นทั้งผู้รับและผู้ให้ในการสื่อสารที่มีคุณภาพแก่ตนเอง ครอบครัว ชุมชม และสังคม จากที่กล่าวมานี้สามารถเทียบเคียงได้กับทฤษฎีจิตวิทยาตามแนวคิดการเรียนรู้ปัญญาสังคมของ แบนดูรา (Bandura. 1986) ที่ได้อธิบายการเรียนรู้ปัญญาสังคมที่ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้โดยไม่จำเป็นต้องแสดงออก เพียงแค่การได้มาซึ่งความรู้ใหม่ (Aquired) ถือว่าการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้ว โดยสาเหตุพฤติกรรมของบุคคลเป็นผลการปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยส่วนบุคคล สภาพแวดล้อม และพฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ของทั้ง 3 ส่วนนี้มีอิทธิพลเชิงเหตุเชิงผลต่อบุคคล รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา ได้จัดกิจกรรมให้ความรู้เรื่องสื่ออย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งจัดอบรมการเป็นผู้ผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ โดยดึงการมีส่วนร่วมจากแกนนำเด็กและเยาวชน ครอบครัว ชุมชน และองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เข้ามาสนับสนุนทางความรู้และทรัพยากรที่จะส่งเสริมให้เด็กมีภูมิคุ้มกัน เช่น การจัดอบรมเรื่องสื่ออย่างสร้างสรรค์ การให้ข้อมูลชุมชนเพื่อนำไปผลิตสื่อ เป็นต้น ทำให้เกิดขึ้นความรู้แก่เด็กด้อยโอกาสแล้วถือเป็นการเรียนรู้ที่มี

ความสัมพันธ์กันกับสภาพแวดล้อมและก่อให้เกิดพฤติกรรมในการสร้างภูมิกันในตนเองของเด็กด้อยโอกาสขึ้น

นอกจากนี้เมื่อพิจารณารูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา ที่เริ่มต้นจากสถานการณ์ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อสื่อต่าง ๆ ที่ถูกพัฒนาโดยเทคโนโลยีที่มีความทันสมัย ทำให้เด็กด้อยโอกาสเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว รับสื่อต่าง ๆ อย่างรู้ไม่เท่าทัน เช่น สื่อลามก ละครหรือภาพยนตร์ที่ใช้ความรุนแรง และในยุคปัจจุบันที่สื่อที่เรียกว่าสมาร์ทโฟนได้อยู่ติดกับตัวเด็กตลอดเวลา ด้วยความที่เป็นยุคของโซเชียลมีเดียการเข้าถึงสื่อต่าง ๆ จึงง่ายขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลมาจากความก้าวหน้าของสังคมที่พลวัตไปอย่างไม่หยุดยั้ง ปัญหาด้านสื่อก็ตามเด็กมาเสมือนเงาตามตัวควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงสังคม เมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงสังคมแล้วสอดคล้องกับ พัชรินทร์ สิรสุนทร (2556) ที่ได้ให้ความหมายการเปลี่ยนแปลงสังคม (Social Change) หมายถึงสภาพความแตกต่างที่เกิด ขึ้นกับพฤติกรรมของสังคม โครงสร้างทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม องค์กร ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ของคนมากกว่า 2 คนซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงสังคมประกอบ ความแตกต่างที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในสังคมนั้นๆ ปัจจัยเรื่องเวลา และการดำรงอยู่ของสังคม ดังนั้นเมื่อระบบของสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นย่อมส่งผลต่อการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสของศูนย์ภูมิดีอย่างแน่นอน ต้องเผชิญกับความซับซ้อนของปัญหาของเด็กด้อยโอกาสมากขึ้น และปัญหาใหม่ ๆ ที่เปลี่ยนไปที่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจ ความรู้ในทุก ๆ ด้านขององค์กรที่จะเข้ามาดำเนินงานให้สำเร็จตามเป้าหมายขององค์กร การนำรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา จึงเป็นการนำความรู้ในรูปแบบหนึ่งเข้ามาสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาส ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

2 มูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

จากการศึกษา พบว่ามูลเหตุในระดับบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส พิจารณาได้ คือ ในระดับบุคคล ได้แก่ มูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาส และในระดับองค์กร ได้แก่ มูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กร มูลเหตุที่เกิดจากครอบครัว มูลเหตุที่เกิดจากชุมชน มูลเหตุที่เกิดองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

มูลเหตุในระดับบุคคล

2.1 มูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาส

จากการศึกษา พบว่ามูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาส พิจารณาได้ 2 มูลเหตุ ได้แก่

1)มูลเหตุในบุคคล เมื่อศึกษาถึงมูลเหตุในระดับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จกระบวนการของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส พบว่าสามารถพิจารณาได้ 4 มูลเหตุ ได้แก่

(1)อยากเปลี่ยนแปลงตนเองเป็นแรงผลักดันที่เกิดขึ้นภายในของเด็กด้อยโอกาสเองจากการได้ทบทวนตนเองแล้วทำให้เห็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ก้าวร้าว ควบคุมอารมณ์ตนเองไม่ได้ เข้าสังคมไม่เป็น จึงนำพาตนเองเข้ามาสู่กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ด้วยหวังอยากมีคุณภาพชีวิตที่ดี เพื่อนที่ดี สังคมที่ดี (2)ร่วมคิดและลงมือทำด้วยตนเองเมื่อเด็กด้อยโอกาสได้ร่วมคิด วางแผน ออกแบบ และลงมือทำด้วยตนเองนี้ ทำให้เด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้ผ่านการลองผิด ลองถูก รับรู้และเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความจริงที่ปรากฏอยู่ เด็กสัมผัสและรับรู้ได้ถึงว่าตัวเขาเองไม่ได้ถูกบังคับให้ทำแต่เป็นสิ่งที่คิดและตัดสินใจด้วยตนเอง ดังนั้นจึงทำให้เด็กพร้อมที่จะเรียนรู้ไปกับสิ่งต่างๆ ในการดำเนินงานรูปแบบกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันที่จัดขึ้น (3)ชีวิตที่ดีมีคุณภาพ กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเป็นทางเลือกหนึ่งที่เด็กเข้ามาเพื่อรับคำปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ เช่น ปรึกษาเรื่องการเรียนต่อ โดยหวังว่าการเรียนจะนำพาตนเองไปสู่เป้าหมายที่ตั้งใจคือการมีชีวิตที่ดีมีคุณภาพ ด้วยสภาพแวดล้อมชุมชนที่เด็กด้อยโอกาสอาศัยอยู่มักเจอกับปัญหาเด็กเรียนไม่จบ ท้องในวัยเรียน มีกลุ่มวัยรุ่นมั่วสุมเสพยาเสพติด มองหาอนาคตไม่เห็น คุณภาพชีวิตต่ำ สิ่งเหล่านั้นเป็นแรงผลักดันให้เด็กหาทางที่จะหลุดพ้นจากวิถีชีวิตเดิม ๆ และการได้รับความรู้ต่าง ๆ ที่ได้จากกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของศูนย์ภูมิดี เด็กเชื่อว่าช่วยพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตตนเองได้ (4)การรับรู้ถึงการยอมรับจากผู้อื่น จากที่ศูนย์ภูมิดีขับเคลื่อนกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนั้น ได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลายและให้เด็กทำงานช่วยเหลือในการดำเนินงานต่าง ๆ ที่สำคัญ เช่น การเตรียมสถานที่ การแสดงโชว์ การเล่นดนตรี การได้รับมอบหมายงานต่าง ๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เด็กสัมผัสได้ถึงการยอมรับในความสามารถของตนเองที่มี จากศูนย์ภูมิดี ผู้นำชุมชน คนในชุมชน เป็นต้น ทำให้เด็กตระหนักถึงความสำคัญของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในตัวของตนเองขึ้น จากมูลเหตุส่วนบุคคลของเด็กด้อยโอกาสนี้ เมื่อพิจารณาแล้วสามารถเทียบเคียงได้กับทฤษฎีทางจิตวิทยาตามแนวคิดลำดับขั้นแรงจูงใจของมาสโลว์ (Maslow. 1954) ที่อธิบายเกี่ยวกับลำดับขั้นแรงจูงใจของมาสโลว์ว่าแรงจูงใจของมนุษย์มีลำดับขั้นตอนที่เรียงลำดับจากระดับต่ำไปยังระดับสูงสุด ซึ่งมีอยู่ 5 ขั้นตอนด้วยกัน ในมูลเหตุส่วนบุคคลของเด็กด้อยโอกาสที่กล่าวมานี้ อยู่ในลำดับที่ 4 ของทฤษฎีลำดับขั้นแรงจูงใจของมาสโลว์ ที่ได้กล่าวว่าแรงจูงใจลำดับที่ 4 เป็นแรงจูงใจที่แสวงหาและรักษาศักดิ์ศรีทั้งตนเองสำนึกและผู้อื่นกล่าวยกย่องเชิดชู ได้แก่ เด็กด้อยโอกาสอยากเปลี่ยนแปลงตนเอง เข้ามาร่วมคิดและลงมือทำด้วยตนเอง ชีวิตที่ดีมีคุณภาพ และ การรับรู้ถึงการยอมรับจากผู้อื่น ล้วนเป็นแรงจูงใจที่เด็กด้อยโอกาสแสวงหาศักดิ์ศรี เกียรติ หรือการเชิดชู จากตนเองและผู้อื่นจากการรับรู้และสัมผัสจริง ผ่านกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง

2)มูลเหตุนอกบุคคล เมื่อศึกษาถึงมูลเหตุนอกบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส พบว่าสามารถพิจารณาได้ คือ 1 มูลเหตุสภาพแวดล้อมจากกลุ่มเพื่อน การอยู่กับเพื่อนที่เป็นแบบไหนเด็กย่อมเป็นแบบนั้น เพื่อนสามารถทำให้เด็กเลือกที่จะทำในด้านดีหรือไม่ดีได้ทั้งหมด ดังนั้นกลุ่มเพื่อนจึงมีความสำคัญสำหรับเด็กด้อยโอกาสที่อยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่ปล่อยให้เติบโตเองภายในชุมชนแออัดเมืองนี้ การอยู่ท่ามกลางเพื่อนทั้งรุ่นน้อง รุ่นพี่ และรุ่นเดียวกัน คอยเตือนให้ปรับพฤติกรรมไปในทางที่เหมาะสมและให้กำลังใจในช่วงที่พยายามปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ให้คำแนะนำ และชักชวนให้เข้าร่วมกิจกรรมในศูนย์ภูมิดีซึ่งเด็กได้ทำทำกิจกรรมที่หลากหลายที่เด็กสามารถมีส่วนร่วมได้ตามความสนใจและสมัครใจ เช่น กิจกรรมที่จะช่วยให้เกิดการควบคุมอารมณ์ตนเองได้ กิจกรรมที่ส่งเสริมการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เป็นต้น ทำให้เด็กด้อยโอกาสมีทักษะในการใช้ชีวิตขึ้น เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงมูลเหตุในระดับบุคคลที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาสในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันนั้น สามารถนำมาเทียบเคียงได้กับทฤษฎีปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ ตามแนวคิดของ จอร์จ เฮอร์เบิร์ท มีด (George Herbetr Mead) (John D. Baldwin.1941: 106-114) ที่ได้กล่าวว่า ความคิดประสบการณ์และพฤติกรรมมีความสำคัญต่อสังคมโดยมนุษย์เป็นคนสร้าง การพัฒนาตนผ่านกระบวนการทางสังคมโดยการปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ ที่เป็นการมองตนเองสะท้อนจากมุมมองที่ปรากฏแก่สายตาผู้อื่น และนำไปสู่การให้ความหมายแก่ตนเอง สื่อสาร เริ่มต้นจากเกิดมูลเหตุที่อยากเปลี่ยนแปลงตนเอง ร่วมคิดและลงมือทำด้วยตนเอง ชีวิตที่ดีมีคุณภาพ และ การรับรู้ถึงการยอมรับจากผู้อื่น การที่เกิดมุมมองจากของตนเองและมุมมองของสังคม มีทั้งคนครอบครัว เพื่อนและคนทั่วไป การถูกมองว่าเป็นเด็กมีปัญหา ไม่ได้ถูกเอาใจใส่จากครอบครัว มีพฤติกรรมก้าวร้าว ชอบใช้ความรุนแรง รวมถึงในเรื่องของการใช้ชีวิต ที่มองด้วยความ รังเกียจ อันตราย กลัว เป็นปัญหาของสังคม เมื่อเด็กด้อยโอกาสผ่านกระบวนการเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแล้วทำให้สามารถให้ความหมายกับสิ่งอื่นๆในสภาพแวดล้อมได้แล้วเด็กด้อยโอกาสก็จะสามารถให้ความหมายกับตนเองได้จากการพัฒนาปฏิสัมพันธ์ ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้น นอกจากนี้สามารถเทียบเคียงได้กับทฤษฎีจิตวิทยาตามแนวคิดการเรียนรู้ปัญญาสังคมของ แบนดูรา (Bandura.1986) ที่ได้อธิบายการเรียนรู้ปัญญาสังคมที่ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้โดยไม่จำเป็นต้องแสดงออก เพียงแค่การได้มาซึ่งความรู้ใหม่ (Aquired) ถือว่าการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้ว โดยสาเหตุพฤติกรรมของบุคคลเป็นผลการปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยส่วนบุคคล สภาพแวดล้อม และพฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ของทั้ง 3 ส่วนนี้มีอิทธิพลเชิงเหตุเชิงผลต่อบุคคลแตกต่างกันออกไป ซึ่งมูลเหตุในระดับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส มีทั้งมูลเหตุในบุคคล คือ อยากเปลี่ยนแปลงตนเอง ร่วมคิดและลงมือทำด้วยตนเอง ชีวิตที่ดีมีคุณภาพ และ การรับรู้ถึงการยอมรับจากผู้อื่น และมูลเหตุนอกบุคคลคือ สภาพแวดล้อมจากกลุ่มเพื่อน ที่มีความสัมพันธ์กันและก่อให้เกิดพฤติกรรมในการสร้างภูมิกันในตนเองของเด็กด้อยโอกาสขึ้น

นอกจากนี้เมื่อกล่าวถึงเด็กด้อยโอกาส คือ เด็กที่ถูกทอดทิ้งให้เติบโตด้านร่างกายและจิตใจตามลำพัง อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เสี่ยงเช่น ถูกล่วงละเมิดทางเพศ เสพสารเสพติด ท้องในวัยเรียน

เป็นต้น รวมทั้งที่พักอาศัยแออัด ซึ่งสอดคล้องกับ องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (1989) ที่ได้กล่าวถึงเด็กด้อยโอกาสว่าเป็นเด็กที่อยู่ในสภาพที่เป็นปัญหาสังคม เช่น เด็กพิการ เด็กที่มาจากครอบครัวยากจน เด็กที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลหรือชุมชนแออัด ความด้อยโอกาสของเด็กเหล่านี้ครอบคลุมถึงเรื่องการศึกษาสภาพแวดล้อม ภาษาวัฒนธรรมและโอกาสในการได้รับบริการ และยังสอดคล้องกับมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก (2555) ที่ได้อธิบายเกี่ยวกับลักษณะของเด็กด้อยโอกาสไว้ว่ามีอยู่ 8 ลักษณะคือ เด็กเร่ร่อนหรือเด็กกำพร้า เด็กที่ถูกทอดทิ้งหรือพลัดหลง ณ ที่ใดที่หนึ่ง เด็กที่ผู้ปกครองไม่สามารถอุปการะเลี้ยงดูได้ด้วยเหตุใดๆ เด็กที่ผู้ปกครองมีพฤติกรรมหรือประกอบอาชีพที่ไม่เหมาะสมอันอาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาการร่างกายหรือจิตใจของเด็กที่อยู่ในความปกครองดูแล เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูโดยมิชอบถูกใช้เป็นเครื่องมือในการกระทำหรือแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบถูกทารุณกรรมหรือตกอยู่ในภาวะอื่นใดอันอาจเป็นเหตุให้เด็กมีความประพฤติเสื่อมเสียในทางศีลธรรมอันดีหรือเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่กายหรือจิตใจ เด็กพิการ เด็กที่อยู่ในภาวะยากลำบาก เด็กที่อยู่ในสภาพที่จำต้องได้รับการสงเคราะห์ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง ซึ่งเด็กในชุนชนดีดีจัดอยู่ในลักษณะเด็กด้อยโอกาสเป็นเด็กที่อยู่ในภาวะยากลำบาก

มูลเหตุในระดับองค์กร

2.2 มูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กร

มูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กร ซึ่งได้เริ่มต้นที่ศูนย์ภูมิดีเห็นสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมเด็กในชุมชนแออัดเมืองจึงเสนอตัวเข้ามาเพื่อช่วยเหลือ ปกป้อง พัฒนา และร่วมแก้ไขปัญหาด้านเด็กหวังให้เด็กมีทักษะในการดำเนินชีวิต มีภูมิคุ้มกันพอที่จะสามารถอยู่ในชุมชนและสังคมได้อย่างปกติสุข ซึ่งมูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กรที่สำคัญทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสสำเร็จ สามารถพิจารณาได้ 6 มูลเหตุ ได้แก่

1)อุดมการณ์อันมุ่งมั่นต่อภารกิจขององค์กร ตั้งแต่ระดับผู้บริหาร หัวหน้าฝ่ายงานตลอดจนเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานนั้น มีอุดมการณ์ที่มุ่งมั่นต่อภารกิจขององค์กร โดยได้ทำงานตอบสนองภารกิจอย่างทุ่มเท เสียสละ มีความอดทน มีความรักในงาน กอปรด้วยองค์กรมีนโยบายในการทำงานกับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ให้สามารถช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณภาพบนข้อจำกัดต่าง ๆ ของชุมชนแออัดเมือง 2) ความเข้าใจในบริบทต่อภารกิจงานเป็นอย่างดี เจ้าหน้าที่ศูนย์ภูมิดีมีความเข้าใจในบริบทต่าง ๆ ทั้งเรื่องของพื้นที่ คน การทำงานร่วม มีความเท่าทันต่อบริบทต่าง ๆ และรู้จักธรรมชาติของคนในชุมชน รู้จักบุคลิกและอุปนิสัยของเด็ก และมีความความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ในการดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม เจ้าหน้าที่จึงสามารถปรับให้สอดคล้องต่อเด็ก ต่อชุมชนกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ 3) การวางบทบาทหน้าที่ที่เหมาะสมต่อภารกิจงาน โดยที่ศูนย์ภูมิดีวางบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงานไว้สองแบบคือ (1) บทบาทหน้าที่ในการทำงานกับกลุ่มเป้าหมายโดยตรงเน้นการเข้าไปสร้างการมีส่วนร่วมทำให้กลุ่มเป้าหมายเห็นวิธีการ เห็นแนวคิดและประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นด้วยตัวเองและทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาเด็กด้อยโอกาส ครอบครัว ชุมชน (2)

การสร้างศูนย์ภูมิดีให้เป็นแหล่งเรียนรู้แก่บุคคล องค์กร และองค์กรภายนอก รวมทั้งขยายผลการเรียนรู้โดยนำรูปแบบของศูนย์ภูมิดีไปทำในบริบทพื้นที่ของตนเอง 4) การกำหนดเป้าหมายภารกิจงานที่ชัดเจน ศูนย์ภูมิดีได้แบ่งออกเป็น 3 ระดับด้วยกัน ได้แก่ ระดับที่ 1 การทำงานร่วมกับเด็กด้อยโอกาสสร้างแกนนำกลุ่มเด็กด้อยโอกาส ระดับที่ 2 สร้างการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนให้มีโครงสร้างการทำงานที่เข้มแข็ง มีความสามัคคี มีการทำงานอย่างเป็นระบบ ระดับที่ 3 สร้างให้ชุมชนดีใจ จากชุมชนปิดเป็นชุมชนเปิด โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนตั้งแต่ เด็กด้อยโอกาส ครอบครัว คนในชุมชน องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องแวะเวียนเข้ามาศึกษาดูงานและร่วมผลักดันเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาส 5)การออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องต่อสถานการณ์ปัญหา การออกแบบกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ เพื่อเข้าไปเป็นทางออกและแก้ไขปัญหานั้น ๆ มีการออกแบบกิจกรรมหรือโครงการจากฐานปัญหาที่เกิดขึ้นจริง เพื่อเข้าไปตอบโจทย์สถานการณ์ปัญหาที่หลากหลายได้เหมาะสมของเด็กด้อยโอกาสและชุมชนได้ เช่น กิจกรรมรณรงค์เรื่องถนนปลอดภัยที่ทุกคนในชุมชนออกมาร่วมรณรงค์ เพราะปัญหารถวิ่งด้วยความเร็วสูงบริเวณหน้าชุมชนทำให้เกิดอุบัติเหตุบ่อย เป็นต้น 6)การคิดค้นนวัตกรรมการทำงานอยู่เสมอ จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นไปอย่างรวดเร็วส่งผลให้สถานการณ์ปัญหาด้านเด็กมีความซับซ้อนขึ้น ศูนย์ภูมิดีจึงต้องคิดค้นเครื่องมือหรือรูปแบบการดำเนินงานใหม่ ๆ อยู่เสมอ เพื่อให้ได้นวัตกรรมสำหรับเป็นแนวทางในการการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส หวังให้นวัตกรรมเหล่านั้นเข้าไปตอบโจทย์และแก้ไขปัญหาสถานการณ์ด้านเด็กที่มีความซับซ้อนไปตามสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้งนี้

เมื่อนำมูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กรมาพิจารณาพบว่า ในการดำเนินงานของศูนย์ภูมิดี ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนนี้ ได้สอดคล้องกับณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542)ที่ได้กล่าวว่าในบริบทของสังคมไทยองค์กรพัฒนาเอกชนเป็น องค์กรที่เป็นอิสระจากหน่วยราชการรวมตัวกันขึ้นตามกลุ่มสนใจหรือกลุ่มที่มีเป้าหมายร่วมกันเพื่อที่จะดำเนินบทบาทในการช่วยคลี่คลายปัญหาในสังคม บริการสังคมพัฒนาสังคม รวมทั้งสร้างความมั่นคงทางสังคมโดยมิได้แสวงหากำไรหรือผลประโยชน์ใดๆ ซึ่งมูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กรนี้ ศูนย์ภูมิดีมีความสนใจประเด็นด้านเด็กจึงเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาด้านเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง ที่เด็กต้องเผชิญกับสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ เช่น ถูกทอดทิ้งให้เติบโตตามลำพัง สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยไม่เหมาะสม ท้องก่อนวัยเรียน ไม่มีพื้นที่เล่นที่ปลอดภัย โดยเข้าไปดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขึ้น ได้แก่ การออกแบบกระบวนการหรือกิจกรรมให้สอดคล้องต่อความต้องการและการแก้ไขปัญหาด้านเด็ก การคิดค้นเครื่องมือใหม่ ๆ ในการสร้างนวัตกรรมเพื่อตอบโจทย์ปัญหาด้านเด็กที่มีความซับซ้อนขึ้น เป็นต้น จนเกิดเป็นองค์ความรู้และรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขึ้น 3 รูปแบบ ซึ่งเป็นการทำงานคู่ขนานกับภาครัฐ นอกจากนี้มูลเหตุที่เกิดจากตัวองค์กรยังสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาชุมชน (จีรพรรณ กาญจนะจิตรา. 2553) ที่มองว่าโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเพื่อความอยู่รอด การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการที่เป็นแบบแผนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม ชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหา ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนเข้ามามีบทบาทร่วมมือในการพัฒนาชุมชนให้มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การที่องค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้ามา

เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาชุมชนอย่างมีแบบแผนแก่เด็กด้อยโอกาส ครอบครัว ชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส จึงทำให้เด็กด้อยโอกาสมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากที่กล่าวมาการดำเนินงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในการทำงานแก้ไขปัญหาเด็กด้อยโอกาส พบผลการศึกษาที่สอดคล้องกับงานวิจัยสุมาลี จรัสวิชาการ (2549) ศึกษาเกี่ยวกับการให้บริการและช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชน ผลการศึกษาพบว่าสถานการณ์ของเด็กด้อยโอกาสมีแนวโน้มที่สลับซับซ้อนมากขึ้น การเข้ามามีบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกับภาครัฐทำให้เด็กได้รับการปกป้องคุ้มครองและพัฒนาอย่างถูกต้องเหมาะสม การทำงานไม่ใช่หน้าที่ของภาครัฐเพียงลำพัง แต่เป็นหน้าที่ของหลายภาคส่วนที่ต้องเข้ามาช่วยกันขับเคลื่อนแก้ไขปัญหา

2.3 มูลเหตุที่เกิดจากครอบครัว

จากการศึกษา พบว่ามูลเหตุที่เกิดจากครอบครัวเกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส สามารถพิจารณาได้ 4 มูลเหตุ ได้แก่

1)การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว มีความสำคัญที่สนับสนุนการพัฒนาบุตรหลานของตนเอง ด้วยครอบครัวมีบทบาทในการเลี้ยงดูเด็กไม่ควรทอดทิ้งเด็กให้เติบโตตามลำพัง การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวเป็นการทำงานควบคู่ไปกับกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาสที่ช่วยพัฒนาเด็ก เมื่อครอบครัวได้ทำหน้าที่ของตนเอง เช่น มีการพูดคุยให้กำลังใจ ให้คำปรึกษา คอยสอบถามความเป็นอยู่ของบุตรหลาน ซึ่งสิ่งเหล่านั้นทำให้เด็กด้อยโอกาสเติบโตอย่างเหมาะสมตามช่วงวัยและเกิดมีภูมิคุ้มกันขึ้น 2) แรงสนับสนุนจากครอบครัว เอื้อต่อการดำเนินงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสได้เป็นอย่างดี เมื่อเด็กได้รับแรงสนับสนุนจากครอบครัวทุก ๆ เรื่อง รวมถึงการสนับสนุนให้เด็กเข้าร่วมกิจกรรมแล้ว จึงเสมือนเป็นใบเบิกทางทำให้เด็กมีความสบายใจที่ครอบครัวให้การสนับสนุนในสิ่งที่ตนเองเลือกทำ เช่น การอนุญาตให้เด็กด้อยโอกาสเข้าร่วมเล่นและทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางศูนย์ภูมิดีได้จัดขึ้น ซึ่งแรงสนับสนุนจากครอบครัวต่อกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนี้ ทำให้เด็กได้มีพื้นที่เล่น ได้มีพื้นที่เรียนรู้ มีพื้นที่ในการผ่อนคลาย มีพื้นที่ในการพบปะเพื่อน และเด็กคนอื่น ๆ ในชุมชน 3)การร่วมทำกิจกรรมของครอบครัว การเข้าร่วมทำกิจกรรมกับเด็กด้อยโอกาสหรือการทำกิจกรรมไปพร้อมๆ กันของครอบครัวและเด็กนั้น ทำให้เด็กด้อยโอกาสรับรู้ได้ถึงความเอาใจใส่ การมีครอบครัวอยู่เคียงข้าง และที่สำคัญได้ใช้เวลาทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น กิจกรรมนันทนาการ กิจกรรมอบรมให้ความรู้ กิจกรรมทัศนศึกษา เป็นต้น ทั้งนี้การเข้าร่วมกิจกรรมของครอบครัวทำให้ครอบครัวได้สังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุตรหลานด้วย ทำให้ครอบครัวเปิดใจที่จะยอมรับและเข้าใจธรรมชาติของเด็กที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ของสังคมมากขึ้น 4) อาสาสมัครผู้ปกครอง เมื่อผู้ปกครองเห็นและรับรู้ปัญหาสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนของตนเองเป็นอย่างดีและนับวันยิ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จึงเข้ามาร่วมดำเนินงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในนามอาสาสมัครผู้ปกครองขึ้น อาสาสมัครผู้ปกครองเป็นตัวกลางเชื่อมโยงความร่วมมือต่าง ๆ ในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสกับชุนชนทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างดี ทำให้

กระบวนการขับเคลื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสของศูนย์ภูมิดีเป็นไปอย่างก้าวกระโดดสามารถพัฒนารูปแบบของกิจกรรมตามสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กได้ตรงจุดมากขึ้น เมื่อพิจารณาแล้วมูลเหตุที่เกิดจากครอบครัวนี้ สามารถเทียบเคียงได้กับแนวคิดระบบมนุษยนิเวศ บรอนเฟรนเบนเนอร์ (Bronfenbrenner. 1979)ที่ได้กล่าวว่า แต่ละระบบมีส่วนสร้างพฤติกรรม ของบุคคล และอาจถูกเปลี่ยนแปลงได้จากคนในระบบนั้นๆ ด้วย มนุษย์ที่พัฒนามาหรือเติบโตมาจาก สิ่งแวดล้อมต่างกัน ย่อมมีพฤติกรรม และลักษณะนิสัยที่แตกต่างกันปัจจัยที่อยู่รายล้อมล้วนส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน ครอบครัวเป็นสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัวที่สุดของเด็กด้อยโอกาส เมื่อครอบครัวมีความรู้และความเข้าใจในหน้าที่ของตนเองในการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้เหมาะสมตามช่วงวัย ให้คำปรึกษาคอยสอบถามความเป็นอยู่ พูดจาดีกับเด็ก และเข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์ภูมิดีไปพร้อมกับเด็ก เช่น กิจกรรมนันทนาการ กิจกรรมทัศนศึกษา อบรมทำอาหาร เป็นต้น ทำให้เด็กได้สังเกตและรับรู้ถึงความเอาใจใส่จากครอบครัว สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นระบบสิ่งแวดล้อมที่จะทำให้เด็กมีพฤติกรรมที่เหมาะสมและลักษณะนิสัยที่ดีตามสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัว ทำให้เด็กมีความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว นอกจากนี้ยังสามารถเทียบเคียงได้กับทฤษฎีการเรียนรู้ปัญญาสังคมตามแนวคิดของแบนดูรา (Bandura. 1986) ที่กล่าวถึงปัจจัยหนึ่งของการเรียนรู้ตามแนวคิดของแบนดูราคือ การเรียนรู้จากการสังเกต (Observational Learning) การเปลี่ยนแปลงความคิดหรือการเรียนรู้ของบุคคลส่วนใหญ่เกิดจากการสังเกตตัวแบบ ซึ่งแบ่งตัวแบบออกเป็น 4 ประเภทหลักคือ 1)ตัวแบบทางพฤติกรรม (Behavioral Modeling) การมีตัวแบบที่แสดงพฤติกรรมให้เห็น 2)ตัวแบบทางวาจา (Verbal Modeling) การมีตัวแบบที่พูดบอกหรือเขียนบอกจะทำอะไรอย่างไร 3)ตัวแบบสัญลักษณ์ (Symbolic Modeling) การมีตัวแบบภาพหรือเสียงผ่านสื่อต่างๆ 4)ตัวแบบสัมผัส (Kinesthetic Modeling) การมีตัวแบบโดยใช้การสัมผัส ครอบครัวเป็นตัวแบบที่เด็กเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ผ่านการเรียนรู้จากการสังเกต ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมภายในของเด็ก เช่น การสนับสนุน ให้เด็กเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ศูนย์ภูมิดีได้จัดขึ้น การเข้ามาเป็นอาสาสมัครของผู้ปกครอง การพูดจาดีแสดงความห่วงใยต่อเด็ก เป็นต้น

2.4 มูลเหตุที่เกิดจากชุมชน

จากการศึกษา พบว่ามูลเหตุที่เกิดจากชุมชนเกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส พิจารณาได้ 2 มูลเหตุ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมแบบธรรมชาติ แม้ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนจะมีภารกิจและการดำเนินชีวิตที่สวนทางกัน แต่คนในชุมชน หากว่างและรู้ว่ามีกิจกรรมหรือเรื่องที่ตนเองพอจะมีส่วนร่วมในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนของตนเองได้ ก็พร้อมที่สละเวลาร่วมทำกิจกรรม ความร่วมมือที่ได้รับจากคนในชุมชนมีหลายรูปแบบ ทั้งแรงกาย เงินทุน ข้าวของเครื่องใช้ แล้วแต่บริบทของแต่ละคน แต่ในทุกหน้างานของกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ศูนย์ภูมิดีได้แบ่งงานให้ชุมชนมาร่วมทำเสมอ ลักษณะการมีส่วนร่วมแบบนี้จึงเป็นการมีส่วนร่วมตามธรรมชาติของคนในชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาสขึ้น

2)การมีส่วนร่วมแบบจัดตั้งคณะทำงาน มีจัดตั้งคณะทำงานในชุมชนขึ้น การมีคณะทำงานในชุมชนจะนำไปสู่การพัฒนากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสได้อย่างต่อเนื่อง และมีการต่อยอดในการแก้ไขปัญหานั้น ๆ เพราะมีศูนย์กลางของการประสานงานและมีการกระจายข้อมูลลงไปยังชุมชนโดยอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจของทุกคนที่เกี่ยวข้อง

มูลเหตุที่เกิดจากชุมชนเมื่อนำทฤษฎีมาเทียบเคียงสามารถเทียบเคียงได้กับแนวคิดระบบมนุษยนิเวศ บรอนเฟรนเบนเนอร์ (Bronfenbrenner.1979) ที่ได้กล่าวถึงระบบปฏิสัมพันธ์ (Mesosystem) ซึ่งเชื่อมโยงระบบจุลภาคให้มีปฏิสัมพันธ์กัน ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กและชุมชนเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กัน เมื่อชุมชนมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กในชุมชนตนเอง จึงเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและเรียนรู้ไปพร้อมกันระหว่างชุมชนและเด็ก เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขึ้น มูลเหตุที่เกิดจากชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เด็กด้อยโอกาสมีภูมิคุ้มกัน โดยเกิดจากแรงกายแรงใจของชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมทั้งแบบตามธรรมชาติและจัดตั้งประธาน คณะกรรมการ ชาวชุมชนได้เข้าร่วมประชุมเพื่อปรึกษาหารือถึงสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับเด็กในชุมชน หลังจากนั้นได้รวมพลังกันช่วยกันดูแล ปกป้องเด็ก ภายใต้บริบทของชุมชนแออัดเมืองแห่งนี้ สิ่งเหล่านี้ล้วนมาจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับเด็กด้อยโอกาส จึงทำให้เกิดความร่วมมือเหล่านี้ขึ้นมา และกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสของชุมชนได้สอดคล้องกับประเวศ วะสี (2542) ที่ได้กล่าวถึงชุมชนว่าหากชุมชนเข้มแข็งจะทำให้โรคต่าง ๆ ทางสังคมทำอันตรายชุมชนไม่ได้ ควรส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งทั้งที่ทำได้ด้วยตนเองและร่วมกันผลักดันการดำเนินงานต่าง ๆ ของชุมชน

2.5 มูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษา พบว่ามูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส พิจารณาได้ 3 มูลเหตุ ได้แก่ 1)บุคคลทั่วไป เป็นการเปิดโอกาสให้คนภายนอกเข้ามาร่วมกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ในนาม อาสาสมัคร ซึ่งบทบาทของอาสาสมัครคือ เข้ามาเป็นส่วนสนับสนุนในการดำเนินงานของ ศูนย์ภูมิดีนำสิ่งที่ตนเองมีมาให้ มาแบ่งปันและเรียนรู้ร่วมกัน เช่น บางคนมีแรงกาย บางคนมีแรงบริจาค บางคนมีแรงความรู้ บางคนมีแรงทรัพยากรที่จะเป็นกำลังสำคัญช่วยในการทำงานพัฒนาเด็ก ซึ่งอาสาสมัครเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะช่วยเสริมทั้งกำลังแรงกาย กำลังความรู้ กำลังทรัพย์ที่จะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสเป็นไปตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ได้อย่างมีพลังและเร็วขึ้น โดยศูนย์ภูมิดียังหวังว่าอาสาสมัครเมื่อทำงานอย่างต่อเนื่องแล้วจะกลายมาเป็นอาสาสมัครประจำที่พร้อมขับเคลื่อนงานและเป็นกำลังสำคัญของศูนย์ภูมิดีต่อไปในอนาคต 2)องค์กรภาครัฐ การเข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินโครงการ สนับสนุนผู้เชี่ยวชาญให้ความรู้การป้องกันยาเสพติด เข้ามาเป็นอาสาสมัคร จัดอบรมให้ความรู้เรื่องการจัดบ้านสะอาดน่าอยู่ สำนักงานเขตเข้ามาแก้ไขปัญหาเรื่องสภาพแวดล้อมชุมชน สาธารณสุขในเขตพื้นที่ออกตรวจและให้ความรู้เรื่องสุขภาพอนามัย สถาบันการศึกษาออกแบบและวาดภาพตาม

กำแพงชุมชน เป็นต้น เป็นการทำงานเป็นคู่ขนานกันไปของศูนย์ภูมิดีกับองค์กรภาครัฐ มีแรงหนุน มีทรัพยากรจากภายนอกเข้ามาช่วยแก้ปัญหา ซึ่งปัญหานั้นเกิดจากการวิเคราะห์และสำรวจ การมองเห็นปัญหาร่วมกันขององค์กรภาครัฐเป็นอีกกำลังเสริมหนึ่งที่สำคัญที่จะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสประสบความสำเร็จ 3)องค์กรภาคเอกชน สนับสนุนงบประมาณการดำเนินโครงการ เข้ามาเป็นอาสาสมัคร และสนับสนุนกิจกรรมทัศนศึกษาสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ แก่เด็ก ทำให้เด็กด้อยโอกาสได้ออกจากสภาพแวดล้อมเดิม รวมถึงองค์กรพัฒนาเอกชนอื่น ๆ ได้จัดอบรม เช่น การจัดอบรมละครเพื่อการพัฒนาตนเอง เป็นต้น การมีส่วนร่วมจากองค์กรภายนอกทำให้มีพลังกาย พลังใจ ทรัพยากร ความรู้ต่าง ๆ ที่รอบด้านมากขึ้น

เมื่อพิจารณากระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสจากมูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องนี้ ในเชิงทฤษฎีทางสังคมวิทยาสามารถเทียบเคียงได้กับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ ตามแนวคิดของ ทัลคอตต์ พาร์สันส์ (Talcott Parsons) (อ้างอิงจาก ศิริรัตน์ แอดสกุล. 2555) ที่ได้กล่าวว่าระบบสังคมและหน้าที่มีความสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกัน หน้าที่คือ กลุ่มของกิจกรรมที่ดำเนินไปเพื่อสนองความต้องการของระบบสังคม เมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจะเป็นสาเหตุทำให้ส่วนอื่น ๆ มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามาสนับสนุนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนคือ การเข้ามาแก้ไขปัญหาสถานการณ์ด้านเด็กมูลเหตุที่เกิดจากองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องนี้มีความสัมพันธ์และเข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานให้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น เช่น สนับสนุนงบประมาณ ลงมาเป็นอาสาสมัคร ให้ความรู้ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วเพื่อให้ระบบสังคมดำเนินไปได้ด้วยดีในการดำเนินงานสร้างรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส นอกจากนี้หากพิจารณา พบผลการศึกษาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันนี้กับการศึกษาของ สุริยเดว ทริปปาตี (2554) ที่ได้กล่าวถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคมกับเด็กและเยาวชน โดยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้าไปสร้างกลไกรองรับการจัดตั้งศูนย์เฝ้าระวังทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งในลักษณะคล้ายคลึงกันนี้การขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสแสดงให้เห็นว่านอกจากการดำเนินงานของศูนย์ภูมิดีแล้ว บุคคลและองค์กรภายนอกได้แก่ บุคคลทั่วไป องค์กรภาครัฐภาคเอกชน มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการเข้ามาสนับสนุนการทำงานในด้านต่าง ๆในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กให้ประสบความสำเร็จ

3 ผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

ผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นการสะท้อนจากผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 กลุ่มได้แก่ กลุ่มเจ้าหน้าที่ในองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มเด็กด้อยโอกาส และกลุ่มครอบครัวเด็กด้อยโอกาส ได้สะท้อนผลที่เกิดขึ้นของกระบวนการ

ขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน

จากการศึกษา พบว่าผลการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน พิจารณาได้ 2 ประการ ได้แก่

1)ผลที่ตั้งเป้าหมายไว้ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน พิจารณาได้ 4 เป้าหมาย คือ (1) การดำเนินงานนันทนาการเพื่อเด็ก (2) สร้างโมเดลการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก (3) การพัฒนาและขยายพื้นที่การเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์สำหรับเด็ก (4)ผลักดันนโยบายพื้นที่สำหรับเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถปกป้องและพัฒนาตนเองได้จนนำไปสู่การมีภูมิคุ้มกันในตัวเองเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคม 2)ผลที่เกิดขึ้นจริงในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน จากการศึกษา พบว่าผลที่เกิดขึ้นจริงสามารถพิจารณาได้ 8 ประการ ได้แก่ (1)เกิดรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เรื่องการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก ศูนย์ภูมิดีได้คิดค้นออกแบบ ประเมินความต้องการของเด็ก วางแผน ลงมือปฏิบัติ ตลอดจนถอดบทเรียน และพัฒนากระบวนการอย่างต่อเนื่อง มีผู้อำนวยการเล่น (Play worker) เป็นผู้คอยดูแล แนะนำ สังเกตการณ์ ประเมินความเสี่ยงและอำนวยความสะดวกขณะเด็กด้อยโอกาสเล่นอยู่ตลอด จนทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เรื่องการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็กขึ้น (2)เกิดต้นแบบพื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนตั้งแต่เด็กด้อยโอกาส ครอบครัว ชุมชน องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้มีพื้นที่ฝึกปฏิบัติจริงของการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลายแก่เด็กด้อยโอกาส รวมถึงการมีสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยสำหรับเด็ก มีมุมการเรียนรู้ต่าง ๆ ให้อิสระทางความคิดแก่เด็ก มีองค์ความรู้เกี่ยวข้อง เป็นต้น จึงเกิดเป็นต้นแบบพื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง ขึ้น เกิดเป็นแหล่งเรียนรู้และขยายผลต้นแบบพื้นที่สร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง ให้กับชุมชน หรือองค์กรหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อนำไปใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของตนเองได้ (3)เกิดองค์ความรู้ในรูปแบบคู่มือแนวทางการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็ก มีการพัฒนารูปแบบและความรู้มาอย่างต่อเนื่อง จนสังเคราะห์ออกมาเป็นองค์ความรู้ 2 เรื่องในรูปแบบคู่มือ ได้แก่ คู่มือการเล่นเพื่อการพัฒนาและคู่มือเรื่องเล่นเพื่อชีวิตเด็ก ซึ่งเป็นองค์ความรู้ในเรื่องแนวทางการจัดพื้นที่เล่นที่อย่างสร้างสรรค์สำหรับเด็กที่สังเคราะห์มาจากประสบการณ์จริงของศูนย์ภูมิดี ที่จะเป็นแนวทางให้ผู้สนใจนำไปสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่เด็กในพื้นที่ของตนเอง (4)เกิดหลักสูตรการอบรม กระบวนการการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง เพื่อให้เกิดความรู้ สร้างความเข้าใจในแก่ผู้ดูแลเด็กให้ความสำคัญของการมีพื้นที่สำหรับเด็ก การออกแบบการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลายอย่างสร้างสรรค์ สำหรับเด็กในชุมชนของตนเอง ศูนย์ภูมิดีได้สังเคราะห์ความรู้จากประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา จัดทำหลักสูตรนักจัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับเด็กและหลักสูตรกระบวนการจัดอบรมผู้ดูแลการเล่น (Play worker) ขึ้น และศูนย์ภูมิดีได้จัด

อบรมหลักสูตรขึ้นในรูปแบบการอบรมเป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยผู้ที่เข้าร่วมอบรมต้องฝึกปฏิบัติจากการคิด การสร้างสรรค์พื้นที่สำหรับเด็กของตนเอง (5)เกิดเครือข่ายสร้างเสริมทักษะชีวิตสำหรับเด็กในชุมชนแออัดเมือง การขยายผลต้นแบบสู่ภูมิภาคต่างๆ ทำให้ศูนย์ภูมิดีได้เครือข่ายการทำงานเพื่อการพัฒนาเด็กอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ และองค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ทั่วประเทศ การเกิดเครือข่ายการทำงานเป็นการตอกย้ำเรื่องกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสที่ต้องอาศัยพลังแรงกาย แรงใจ ทรัพยากรจากทุกภาคส่วนที่ต้องช่วยให้เด็กมีภูมิคุ้มกัน มีพัฒนาการเหมาะสมตามช่วงวัยและสามารถดำรงชีวิตที่ดีในสังคมได้ (6)เกิดพื้นที่สุขภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง ส่งเสริมเรื่องโภชนาการให้ความรู้และสำรวจเกี่ยวกับการกินที่ถูกลักษณะ ให้ความรู้เรื่องบ้านสะอาดปลอดภัย ปรับทัศนียภาพตามกำแพงรอบ ๆ ชุมชน ให้ดูปลอดภัย มีความสวยงาม ทำให้เกิดกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน จนส่งผลให้เด็ก ครอบครัว ชุมชน มีสุขภาพกาย มีสุขภาพจิตที่ดีขึ้นตามลำดับ (7) ผลักดันให้เกิดวาระแห่งชาติปี 2552 เรื่องพื้นที่ในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและกิจกรรมที่หลากหลาย เมื่อเด็กด้อยโอกาสเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีและมีภูมิคุ้มกันในตนเอง จึงสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายองค์กรที่ทำงานด้านเด็กผลักดันเชิงนโยบายเพื่อที่จะขยายแนวคิดให้เกิดขึ้นทั่วประเทศ จนสามารถผลักดันเป็นวาระแห่งชาติปี 2552 และได้ขยายผลไปสู่เด็กด้อยโอกาสทั่วประเทศที่ประสบปัญหาเดียวกันกับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง (8)ได้รับรางวัลชนะเลิศการออกแบบสนามเด็กเล่นนานาชาติจาก International Association for the child's Right to play ถือเป็นผลสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการกระบวนการเล่นเพื่อการพัฒนาเด็กคือ การได้รับรางวัลชนะเลิศการออกแบบสนามเด็กเล่นนานาชาติจาก International Association for the child's Right to play โดยเด็กด้อยโอกาส มีส่วนร่วมในการออกแบบสนามเด็กเล่น เป็นรางวัลที่รับรองว่าการเล่นสามารถพัฒนาเด็กให้เกิดทักษะชีวิต และเกิดเป็นภูมิคุ้มกันในตนเองในที่สุด

เมื่อพิจารณาผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชน เกิดจากที่ศูนย์ภูมิดีเข้าไปดำเนินงานโดยใช้ทักษะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ความรู้ความสามารถ ความอดทน และการปฏิบัติจริง ถือได้ว่าศูนย์ภูมิดีได้ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์เข้ามาผสมผสานในการดำเนินงาน จนเกิดเป็นผลที่ตั้งเป้าหมายไว้ จากผลที่เกิดขึ้นจริงในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชน 8 ประการด้วยกัน ทำให้เด็กด้อยโอกาสรู้จักป้องกันและแก้ไขปัญหาของตนเองได้ สร้างการมีส่วนร่วมระดับครอบครัว ชุมชนและสังคมในการปกป้องและคุ้มครองเด็กด้อยโอกาสขึ้น ซึ่งผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชนนี้ ได้สอดคล้องกับแนวคิดการสังคมสงเคราะห์ที่ Rex A. Skidmore (1964) ที่ได้กล่าวว่าการสังคมสงเคราะห์เป็นทั้งศิลป์ วิทยาศาสตร์ และวิชาชีพในการช่วยเหลือมนุษย์โดยเน้นให้รู้จักป้องกัน และแก้ไขปัญหาของตนเอง ปัญหาครอบครัว ปัญหากลุ่มและชุมชน นอกจากนี้จากที่กล่าวมาของผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันขององค์กรพัฒนาเอกชนพบผลการศึกษาลักษณะคล้ายคลึงกับ อุษณีย์ พลัง (2555) ที่ได้ศึกษาการจัดการเรียนรู้ของ กลุ่ม ซ.โซ่อาสาสู่เด็กชายขอบ จากการศึกษาพบว่าการจัดการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเด็กชายขอบที่ขาดโอกาส

ทางสังคม ขาดโอกาสทางการศึกษา โดยจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการและบริบทของผู้เรียน รวมถึงสอดแทรกเรื่องจริยธรรมระเบียบวินัยเข้าไปด้วย ทำให้เด็กชายขอบมีพฤติกรรมไปในทิศทางที่ดีได้รับโอกาสและการเรียนรู้มากขึ้น

3.2 ผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสและครอบครัว

จากการศึกษา พบว่าผลของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสและครอบครัว พิจารณาได้ 2 ประการ ได้แก่

1)ผลการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาส สามารถแบ่งออกเป็นผล 2 ระดับ ได้แก่ 1) ระดับเจตคติ ซึ่งในระดับเจตคติยังสามารถแบ่งออกเป็น 2 ด้านด้วยกัน คือ (1) ด้านความรู้ คือ **มีความรู้เรื่องสุขอนามัย** เด็กด้อยโอกาสมีความรู้ความเข้าใจเรื่องสุขอนามัย พร้อมปฏิบัติตามเพื่อให้มีสุขภาพที่ดีมากขึ้นจากกระบวนขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันได้สอดแทรกความรู้ที่เกี่ยวกับสุขอนามัยเข้าไปในกิจกรรม เช่น การให้ความรู้เรื่องการกินอาหารที่สะอาด ปลอดภัย และเน้นเรื่องการกินอาหารมื้อเช้ามื้ออาหารที่สำคัญ การกินอาหารที่มีประโยชน์ จะช่วยส่งเสริมการเติบโตที่เหมาะสมให้ตัวเขาได้อย่างไร และการทำข้อตกลงร่วมกับเด็กด้อยโอกาสในการห้ามกินขนมกรุบกรอบ น้ำอัดลมในศูนย์ภูมิดี การจัดกิจกรรมบ้านน่าอยู่โดยการจัดบ้านให้เหมาะสมและถูกสุขลักษณะ เป็นต้น (2)ด้านความคิด คือ **มีจิตใจแจ่มใส** เมื่อศูนย์ภูมิดีเปิดพื้นที่ให้เด็กได้เข้ามาเล่นมาเดิน มาวิ่ง ในพื้นที่ที่ปลอดภัย และเป็นพื้นที่กว้าง ปล่อยให้เด็กได้คิด ได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างอิสระ โดยไม่มีการบังคับ ทำให้จิตใจเด็กผ่อนคลาย ไร้กังวล จึงทำให้เด็กด้อยโอกาสมีจิตใจแจ่มใส มีความสุขเกิดขึ้น **สามารถคิดแยกแยะอย่างมีเหตุผล มากขึ้น** กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันนี้เปิดโอกาสให้เด็กได้คิดถึงสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น และหาทางออกของปัญหาควรแก้ไขอย่างไร ทำให้เด็กได้ฝึกการคิดแยกแยะอย่างมีเหตุผลจากปัญหาจริง อย่างมีเหตุมีผล สามารถแยกแยะและเปรียบเทียบเรื่องราวสถานการณ์ต่าง ๆ และเชื่อมโยงข้อมูลที่น่าเชื่อถือมาสนับสนุนและยืนยันสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนตัดสินใจในการทำหรือแก้ไขปัญหา เช่น เด็กด้อยโอกาสสามารถแยกแยะและมีความเข้าใจในเรื่องของสารเสพติดต่าง ๆ ถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับตนเองและผู้อื่นอย่างไร โดยการไม่ยุ่งเกี่ยวและแนะนำตักเตือนเพื่อนที่มีพฤติกรรมเสพสารเสพติดว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่ควรไปยุ่งเกี่ยว เป็นต้น **การเห็นคุณค่าและความสำคัญของตนเอง**ศูนย์ภูมิดีได้ผลักดันและดึงศักยภาพภายในของเด็กด้อยโอกาสออกมาทำให้เด็กด้อยโอกาสประเมินตนเองได้ว่า ตนเองก็เป็นบุคคลที่มีคุณค่า มีความสามารถ มีความสำคัญ ทั้งยังได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน คนในชุมชน และคนนอกชุมชน กิจกรรมที่เด็กด้อยโอกาสทำและได้รับการยอมรับเช่น แสดงโชว์ความสามารถด้านดนตรี ด้านฟ้อนรำ เดินขบวนรณรงค์เรื่องถนนปลอดภัยสู่สาธารณะ เป็นต้น 2)ระดับทักษะ ประกอบด้วย **มีความเป็นผู้นำเกิดขึ้น** การให้เด็กด้อยโอกาสมีส่วนร่วมตั้งแต่การคิด ออกแบบ ปฏิบัติ และสรุป ทำให้เด็กได้พัฒนารอบด้านและพร้อมที่จะนำคนอื่น ๆ ในการทำกิจกรรมใหม่ ๆ ขึ้น เด็กด้อยโอกาสพยายามนำเสนอ กระตุ้น ผลักดัน และลงมือทำให้ผู้อื่นเห็น เช่น เด็ก ๆ รวมกลุ่มกันทำสื่อที่สะท้อน

ปัญหาวัยรุ่น ปัญหาเรื่องสุขภาพ ผ่านงานหนังสั้นหวังว่าสิ่งที่นำเสนอออกไปจะเป็นประโยชน์ต่อรุ่นน้อง ต่อเพื่อน ต่อรุ่นพี่ และคนอื่น ๆ ในชุมชน หรือการเข้าร่วมเป็นแกนนำเยาวชนเป็นปากเป็นเสียง เป็นตัวแทนไปร่วมประชุมและนำเด็กด้อยโอกาสคนอื่น ๆ ทำกิจกรรม เมื่อเด็กด้อยโอกาสมีประสบการณ์ในการเรียนรู้ผ่านกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน จึงเกิดความเป็นผู้นำขึ้นในตัวเด็กด้อยโอกาสเอง **การอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีในสังคม** การเสริมสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่นและผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ภายในศูนย์ภูมิดีนั้น ได้เข้าไปสร้างทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีในสังคม ร่วมกันของเด็กด้อยโอกาสทำให้เด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้ มีความเข้าใจและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นที่ดี วางตัวเหมาะสมขึ้น เช่น เล่นด้วยกันต้องช่วยกันเก็บอุปกรณ์ให้เรียบร้อย แบ่งของเล่นกับเพื่อน เมื่ออยากได้ของจากเพื่อนต้องขอ ไม่ควรกระชากออกมาจากมือ เป็นต้น **มีพฤติกรรมที่เหมาะสม** เด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้ว่าสิ่งใดกระทำแล้วเป็นที่ยอมรับ สิ่งใดที่กระทำแล้วไม่เป็นที่ยอมรับผ่านรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน เช่น ขณะที่เด็กด้อยโอกาสเล่นหรือทำกิจกรรมร่วมกันและเกิดปัญหาแย่งของกันกับเพื่อน เจ้าหน้าที่ต้องเข้าไปพูดคุยทันทีให้เด็กได้รู้ถึงสิ่งที่ควรทำ ซึ่งทำให้เด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้ถึงพฤติกรรมที่เหมาะสมว่าสิ่งไหนที่เขาควรทำ การปลูกฝังพฤติกรรมที่เหมาะสมทำให้เด็กด้อยโอกาสพฤติกรรมก้าวร้าวลดลง มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่มากขึ้น พูดจาสุภาพ พูดเท็จลดลง เป็นต้น **มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น** เด็กด้อยโอกาสได้ฝึกความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น โดยรับผิดชอบตั้งแต่เรื่องเล็กน้อย จนกระทั่งได้รับการมอบหมายหน้าที่งานจากผู้ใหญ่ เช่น หากเล่นของเล่นต้องเก็บให้เรียบร้อย ช่วยทำความสะอาดศูนย์ภูมิดี การช่วยเตรียมงานมหกรรมใหญ่ เป็นต้น ทำให้เด็กซึมซับและเรียนรู้ความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น จนเกิดเป็นทักษะการมีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นขึ้น **มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น** อีกด้านหนึ่งที่เกิดกับเด็กด้อยโอกาสเมื่อผ่านกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันคือ การมีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นซึ่งเด็กพร้อมที่นำความรู้และทักษะต่าง ๆ ที่ตนเองได้รับเข้ามาทำงานเพื่อส่วนรวมเพื่อแก้ไขปัญหาร่วม โดยเรื่องที่เด็กลุกขึ้นมาช่วยแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน เช่น การปรับสภาพแวดล้อมตามกำแพงชุมชนให้มีสีสัน สวยงาม การจัดบ้านในชุมชนให้น่าอยู่ การรณรงค์เรื่องถนนปลอดภัย เป็นต้น เมื่อพิจารณาผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาส สามารถเทียบเคียงได้กับทฤษฎีจิตวิทยา ตามแนวคิดการเรียนรู้ปัญญาสังคมของ แบนดูรา (Bandura. 1986) ที่อธิบายการเรียนรู้ปัญญาสังคมว่าสาเหตุพฤติกรรมของบุคคลเป็นผลการปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยส่วนบุคคล สภาพแวดล้อม และพฤติกรรมที่แสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ของทั้ง 3 ส่วนนี้มีอิทธิพลซึ่งกันและกัน เด็กด้อยโอกาสเกิดการเรียนรู้เรื่องสุขภาพอนามัย มีความเป็นผู้นำ มีพฤติกรรมที่เหมาะสม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลมาจากตัวของเด็กด้อยโอกาสเอง ที่เข้าร่วมกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันจนแสดงออกเป็นพฤติกรรมการมีภูมิคุ้มกันในตนเองขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถเทียบเคียงได้กับทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบการกระทำ (Operant Conditionning) ตามแนวคิดของ สกินเนอร์ (อ้างอิงจากสมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. 2536) ที่ได้อธิบายเกี่ยวกับการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบการกระทำว่าการเสริมแรงเป็น

การช่วยตอบสนองสิ่งเร้าให้ปรากฏขึ้นซ้ำอยู่เสมอ จนทำให้เกิดความเคยชินสิ่งเร้าเดิม การตอบสนองเช่นเดิมก็ตามมา เกิดเป็นการเรียนรู้พฤติกรรมของบุคคลเป็นผลพวงจากการปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ศูนย์ภูมิดีมีเป้าหมายในเชิงพฤติกรรมให้เด็กด้อยโอกาสมีพฤติกรรมที่มีภูมิคุ้มกันขึ้น ซึ่งการดำเนินงานนั้นได้ใช้การเสริมแรงทางบวกแก่เด็ก เช่น การกล่าวชื่นชม ยกย่อง เมื่อเด็กทำพฤติกรรมที่ดีเหมาะสม ให้เป็นตัวหลักในการทำกิจกรรมร่วมกับเจ้าหน้าที่ศูนย์ภูมิดี เป็นต้น ทั้งนี้ได้มีการเสริมแรงทางลบ การลงโทษและหยุดยั้งเพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์และคงอยู่ของพฤติกรรมที่ถาวร เช่น เมื่อเด็กด้อยโอกาสพูดคำหยาบ ลงโทษโดยการให้หยุดพูดและอยู่นิ่งเป็นเวลา 3 นาที เป็นต้น

และเมื่อกล่าวถึงการสร้างภูมิคุ้มกัน จากที่ศูนย์ภูมิดีได้ดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนกับเด็กในชุมชนแออัดเมืองสอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (2540) ที่ได้กล่าวถึงการสร้างภูมิคุ้มกันว่าเป็นการเตรียมตัวให้พร้อมเพื่อรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ปกป้องตนเองให้มีการเตรียมความพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เมื่อเด็กด้อยโอกาสได้เข้าสู่กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันของศูนย์ภูมิดี จึงเป็นการเตรียมตัวที่จะรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆที่มากระทบทั้งภายในและภายนอก ส่งผลให้เด็กมีจิตใจที่เข้มแข็ง เกิดภูมิคุ้มกันที่ดีในตนเองไม่ให้ถูกชักจูงให้กระทำพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ นอกจากนี้ผลที่เกิดขึ้นกับเด็กด้อยโอกาสจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน พบผลการศึกษาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับงานวิจัยของอรพินทร์ ชูชม, สุภาพร ธนะชานันท์, ทัศนา ทองภักดี (2551) ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยเชิงเหตุและผลของภูมิคุ้มกันทางจิตของเยาวชนได้วิเคราะห์โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของภูมิคุ้มกันทางจิตของเยาวชน ผลการศึกษาพบว่า ภูมิคุ้มกันทางจิตทำหน้าที่เป็นทั้งปัจจัยที่ปกป้องภัยคุกคามต่างๆ ที่มีต่อบุคคลแล้วยังทำหน้าที่เป็นปัจจัยส่งเสริมหรือสนับสนุนให้บุคคลมีชีวิตที่มีคุณภาพของเยาวชน

2)ผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของครอบครัว พิจารณาได้ 5 ประการ ได้แก่

(1)บุตรหลานมีพื้นที่เล่นที่ปลอดภัย เมื่อศูนย์ภูมิดีได้เข้ามาเปิดพื้นที่ให้เด็กได้เข้ามาเล่นและทำกิจกรรมเพื่อสร้างกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ทำให้เด็กมีพื้นที่ที่ปลอดภัยในการเล่น มีจุดศูนย์รวมของเด็กด้อยโอกาสในชุมชนที่ทำให้ผู้ปกครองสามารถตามตัวบุตรหลานได้ เมื่อบุตรหลานมีพื้นที่เล่นที่เหมาะสมและปลอดภัย ความวิตกกังวลต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นได้ลดลงไป ทำให้ผู้ปกครองมีความรู้สึกดี คลายความกังวล มีความสุขมากขึ้น (2)บุตรหลานมีความรู้รอบตัว กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ผู้ปกครองมองว่าช่วยส่งเสริมให้บุตรหลานของตนเองเกิดความรู้รอบตัวขึ้น เช่น ได้รับความรู้เรื่องการประกอบอาชีพในอนาคต มีความคิดที่ความก้าวหน้าและสร้างสรรค์ บุตรหลานรู้จักการออมเงิน บุตรหลานได้นำความรู้เรื่องการพูดมาบอกต่อสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ช่วยส่งเสริมให้บุตรหลานของตนเองมีความรู้รอบตัวที่ดีและจะเป็นพื้นฐานในการทำสิ่งต่าง ๆ ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อชุมชน และสังคม ในอนาคต (3)บุตรหลาน

เกิดภูมิคุ้มกัน เมื่อบุตรหลานเข้าร่วมกิจกรรมกับทางศูนย์ภูมิดี ทำให้บุตร หลาน มีภูมิคุ้มกันที่ดีขึ้น เช่น บุตรหลานมีพฤติกรรมก้าวร้าวลดลง ช่วยเหลือผู้อื่นมากขึ้น พฤติกรรมแข็งกร้าวที่แสดงออกทางร่างกายลดลง มีความมั่นใจมากขึ้น มีความรับผิดชอบ ช่วยเหลืองานบ้าน ช่วยเหลืองานของครอบครัว เป็นต้น ซึ่งเหล่านี้ผู้ปกครองรับรู้และสัมผัสได้ทำให้ผู้ปกครองมีความพึงพอใจเป็นอย่างยิ่ง (4)มีความรู้ในเรื่องการเลี้ยงดูบุตรหลานอย่างเหมาะสม ครอบครัวได้รับความรู้ต่าง ๆ ที่เหมาะสมต่อการเลี้ยงดูบุตรหลาน ทำให้ผู้ปกครองมีความรู้และมีความเข้าใจในแนวทางการอบรมเลี้ยงดูบุตรอย่างเหมาะสมขึ้น เช่น การพูดกับบุตรหลานควรใช้น้ำเสียงที่เหมาะสม การไม่ด่าและกล่าวโทษโดยไม่ได้พูดคุยกับบุตรหลานก่อน การเฝ้าระวังและคอยสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุตรหลาน เป็นต้น (5)เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัว เมื่อครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรมกับกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ทำให้ครอบครัวสัมผัสได้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุตรหลานกับตนเองขึ้น กิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ในครอบครัว เช่น การจับคู่แม่ลูกเล่นเกม เด็กด้อยโอกาสและผู้ปกครองร่วมกันออกแบบและทำกิจกรรมวันแม่ เป็นต้น ทำให้กำแพงที่ผู้ปกครองและเด็กที่มีต่อกันได้ทลายลง สามารถแสดงความรักอย่างตรงไปตรงมาต่อกันได้ เกิดเป็นความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นในครอบครัว

จากผลกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของครอบครัว สอดคล้องกับ พิเชฐ บัญญัติ (2547) ที่ได้กล่าวถึงการสร้างภูมิคุ้มกันว่าครอบครัวควรเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้วิถีชีวิตจากครอบครัว ความรักเริ่มจากครอบครัวที่บ่มไปด้วยความรักความเอื้ออาทรที่ต้องสร้างจากการสัมผัสจริง การบอกรักมีเวลาและโอกาสให้กันและกันในครอบครัวไม่ทอดทิ้ง ให้ลูกมีกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว ฝึกให้เด็กอดทนต่อตนเองต่อผู้อื่นต่อสิ่งเย้ายวนแสวงจุดร่วมสงวนจุดต่างรู้จักทำงานเป็นทีม ดังนั้นเมื่อครอบครัวเด็กด้อยโอกาสเข้ามาร่วมกิจกรรมและทำหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดู ให้ความรัก ความห่วงใย จึงส่งผลต่อครอบครัวคือ ทำให้เด็กด้อยโอกาสเกิดมีภูมิคุ้มกันในตนเองขึ้น นอกจากนี้ยังพบผลการศึกษาลักษณะคล้ายคลึงกับงานวิจัยของจารุวรรณ แก่นทรัพย์ (2549) ศึกษาสภาพชีวิตเด็กด้อยโอกาสที่ถูกทอดทิ้ง การศึกษาพบว่าแนวทางการแก้ปัญหาเด็กด้อยโอกาสที่ถูกทอดทิ้ง วัดโรงเรียนและชุมชน ต้องประสานความร่วมมือกันจัดทำระบบดูแลและสร้างกิจกรรมเสริมสร้างความอบอุ่น กิจกรรมครอบครัวชุมชนสัมพันธ์ขึ้น จึงทำให้เด็กรู้สึกปลอดภัยมีสำนึกที่ดีและมีชีวิตที่มีคุณภาพ

ข้อจำกัดของการวิจัย

1.ความยากในการสร้างความสัมพันธ์ ความน่าเชื่อถือของผู้วิจัยต่อผู้ให้ข้อมูล บางครั้งต้องใช้เวลานานในการสร้างความสัมพันธ์ กว่าผู้ให้ข้อมูลจะวางใจและให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ครบถ้วน

2.ความยากในการเข้าถึงข้อมูล บางครั้งผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีข้อมูลมาก (Rich information) สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ไม่สะดวกให้สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลไม่อนุญาตให้บันทึกเสียงและภาพ การตอบบางเรื่องที่ต้องอาศัยการถามย้อนกลับไปในประสบการณ์ที่ผ่านมา อาจจดจำได้ไม่ครบถ้วน

3.การวิจัยเชิงคุณภาพวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาแบบเจาะจง ทำให้การนำผลการศึกษาไปใช้ในวงกว้างเป็นไปอย่างจำกัด

4.การวิจัยเชิงคุณภาพการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ และข้อสรุป ส่วนใหญ่เป็นอัตวิสัย ที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึก ความเชื่อ หรือความต้องการส่วนบุคคล

จากข้อจำกัดของงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้วิจัยตระหนักในข้อจำกัดของงานวิจัยคุณภาพเป็นอย่างดี ซึ่งได้พยายามลดข้อจำกัดของงานวิจัย โดยก่อนลงพื้นที่เก็บข้อมูลผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับบริบทสนามวิจัย ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นอย่างดี และสร้างความน่าเชื่อถือ สร้างความประทับใจแรกพบแก่ผู้ให้ข้อมูลเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลประทับใจและไว้วางใจในการให้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ กรณีผู้ให้ข้อมูลไม่อนุญาตให้ผู้วิจัยบันทึกเสียงและภาพ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการโดยให้ผู้ช่วยวิจัยบันทึกข้อมูลและจดจำภาพรายละเอียดไปพร้อมกันกับผู้วิจัย เพื่อนำข้อมูลมาสรุปและวาดภาพหลังจากเก็บข้อมูลเสร็จให้ได้ข้อมูลครบถ้วนมากที่สุด รวมทั้งการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ และข้อสรุป ผู้วิจัยจะใช้การตรวจสอบข้อมูลในแบบ 3 เส้า ในการตีความ ให้ความหมาย เพื่อให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ ถูกต้องและตอบความมุ่งหมายงานวิจัยอย่างครบถ้วน

ข้อเสนอแนะงานวิจัย

1.ข้อเสนอเพื่อปฏิบัติ

1.1 สำหรับองค์กรพัฒนาเอกชน

1)จากการศึกษาพบว่า องค์กรพัฒนาเอกชนมีเจ้าหน้าที่ที่ทำงานอย่างมุ่งมั่นตั้งใจและมีความสำคัญอย่างยิ่งในการผลักดันให้เด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมืองมีภูมิคุ้มกันในตัวเองขึ้น ดังนั้นจึงควรสนับสนุนพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ให้กับเจ้าหน้าที่ในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เป็นการเพิ่มศักยภาพของเจ้าหน้าที่ในการรับมือกับสถานการณ์ปัญหาที่มีความซับซ้อนขึ้นตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม รวมทั้งสนับสนุนให้มีการฝึกอบรมความรู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้มาซึ่งนวัตกรรมใหม่ ๆ ในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

2)จากการศึกษาพบว่า กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนั้น ชุมชนยังให้ความร่วมมือไม่มากเท่าที่ควร ดังนั้นองค์กรพัฒนาเอกชนควรสนับสนุนและสร้างความร่วมมือมากขึ้นกับชุมชน เช่น ทำได้โดยให้คนในชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมหรือการอบรมเลือกวันที่คนในชุมชนมีวันว่างที่ตรงกันมากที่สุด เพื่อขยายการรับรู้และลงมือทำไปยังคนในชุมชนมากขึ้น

3)จากการศึกษาพบว่า การดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของ เด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชน จำเป็นต้องอาศัยองค์กรภายนอกเข้ามาสนับสนับสนุนในเชิงงบประมาณ ทรัพยากร ความรู้ จากทั้งภาครัฐ และเอกชน ดังนั้นองค์กรพัฒนาเอกชนควรขยายการรับรู้เรื่องกระบวนการเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสสู่องค์กรภาครัฐและเอกชน อื่น ๆ มากขึ้น

4)จากการศึกษาพบว่า การดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส มีการรับรู้ในการทำงาน ผลที่เกิดขึ้นเป็นวงแคบส่วนมากรู้ในกลุ่มคนทำงานประเด็นเดียวกันและเฉพาะกลุ่มผู้ที่มีความสนใจปัญหาด้านเด็ก ดังนั้นควรสร้างการรับรู้การทำงาน ผลที่เกิดขึ้น ให้มีข้อความที่สื่อสารเข้าถึงกลุ่มคนในสังคมและสร้างการมีส่วนร่วม ผ่านสื่อสมัยใหม่ต่าง ๆ เช่น เฟสบุ๊ค ยูทูป ทวิตเตอร์ เป็นต้น

1.2 สำหรับเด็กด้อยโอกาส

1)จากการศึกษาพบว่า รูปแบบกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสทั้ง 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต รูปแบบกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ และรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา ทำให้เด็กด้อยโอกาสที่เข้าร่วมกระบวนการขับเคลื่อนเกิดการเรียนรู้ ผ่านการเล่น การทำกิจกรรมที่หลากหลาย การทำงานร่วมกับผู้ใหญ่ การทำสื่ออย่างสร้างสรรค์ เป็นต้น จนทำให้มีภูมิคุ้มกันในตนเอง ดังนั้น จึงควรมีการนำแนวทางของรูปแบบกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสนี้ไปเป็นแนวทางในการพัฒนาเด็กด้อยโอกาส ตั้งแต่แรกเริ่มของการทำกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันกับเด็กที่ยังไม่เกิดภูมิคุ้มกัน จนเด็กเกิดมีภูมิคุ้มกันในตนเองขึ้นอย่างเป็นขั้นตอน

2)จากการศึกษาพบว่า มูลเหตุที่เกิดจากเด็กด้อยโอกาสมีทั้งมูลเหตุส่วนบุคคล และมูลเหตุจากสภาพแวดล้อมสังคม ดังนั้น ควรส่งเสริมทั้งส่วนบุคคล เช่น การอยู่ที่บ้านกับครอบครัวให้ความรัก ความเอาใจใส่ ให้เด็กด้อยโอกาสได้คิด ตัดสินใจ และลงมือทำด้วยตนเองในสิ่งที่เด็กสนใจ ส่วนสภาพแวดล้อมสังคมควรส่งเสริมให้เด็กด้อยโอกาสอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมปลอดภัยที่เอื้อต่อการสร้างภูมิคุ้มกัน เช่น ขยายพื้นที่เล่นทำกิจกรรม พื้นที่ที่ปลอดภัยสำหรับเด็กด้อยโอกาสมากขึ้นในชุมชน

3)จากการศึกษาพบว่า ผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาส มีหลายประการด้วยกันคือ มีความรู้เรื่องสุขอนามัย มีจิตใจแจ่มใส มีความเป็นผู้นำเกิดขึ้น การอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ดีในสังคม สามารถคิดแยกแยะอย่างมีเหตุผลมากขึ้น มีพฤติกรรมที่เหมาะสม การเห็นความสำคัญของตนเอง มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น ดังนั้น จึงควรส่งเสริมให้เด็กด้อยโอกาสที่เกิดภูมิคุ้มกันในเองแล้ว และเด็กด้อยโอกาสที่จะเข้ามาสู่กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันในตนเอง ได้มีการเรียนรู้และร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่องค์กรพัฒนาเอกชนได้จัดอยู่อย่างต่อเนื่อง เช่น เด็กที่มีภูมิคุ้มกันแล้วเป็นพี่เลี้ยงเด็กด้อยโอกาสที่เพิ่งเริ่มเข้ากระบวนการเรียนรู้ไปพร้อมกัน การได้รับมอบหมายงานที่สำคัญมากขึ้นแก่เด็กด้อยโอกาสเพื่อให้

เกิดการเรียนรู้ เกิดเป็นทักษะต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต จนเกิดเป็นภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งของเด็กด้อยโอกาสต่อไปในอนาคต

1.3 สำหรับครอบครัว

ครอบครัวถือเป็นบุคคลที่มีความใกล้ชิดเด็กด้อยโอกาสเป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กด้อยโอกาส จากการศึกษาพบว่า การได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวมีส่วนสำคัญที่ทำให้เด็กด้อยโอกาสเกิดภูมิคุ้มกันในตนเองขึ้น ดังนั้น ควรส่งเสริมให้ครอบครัวเป็นแบบอย่างที่ดี มีความรู้เท่าทันสถานการณ์ปัญหาด้านเด็กที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วของสังคม ส่งเสริมให้ครอบครัวเห็นความสำคัญของการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กมากขึ้น เข้าร่วมทำกิจกรรมรวมทั้งเข้ามาเป็นอาสาสมัครผู้ปกครองให้มากขึ้น เป็นต้น

1.4 สำหรับชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนให้ความร่วมมือในกระบวนการการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสยังมีน้อย ดังนั้น ผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการชุมชน ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมากขึ้น เช่น สื่อสารเรื่องราวสถานการณ์ด้านเด็กในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทั้งเรื่องที่เป็นปัญหา และเรื่องที่สร้างความภาคภูมิใจแก่คนในชุมชน รวมทั้งการจัดงานหรือกิจกรรมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กควรจัดสรรเวลาให้มีสอดคล้องต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้สามารถเข้าร่วมได้มากที่สุด

2.ข้อเสนอเชิงนโยบาย

2.1) ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อองค์กรพัฒนาเอกชน

1)ควรสื่อสารสังคมเกี่ยวกับการทำงานขององค์กรและงานที่คนในสังคมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมืองได้

2)ควรจัดการองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่สำคัญเกี่ยวกับการทำงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรเผยแพร่และขยายผลการดำเนินงานแก่ พื้นที่ที่มีบริบทใกล้เคียง องค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการทำงานด้านเด็กด้อยโอกาส

3)ควรจัดประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประเด็นสถานการณ์ปัญหาด้านเด็ก การทำงานกระบวนขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส โดยการเชิญเครือข่ายทำงานด้านเด็กร่วมประชุมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสะท้อนปัญหาและหาแนวทางร่วมกันในการทำงานเพื่อให้ได้มาซึ่งนวัตกรรมในการทำงาน ทั้งนี้ยังเป็นการรวมพลังเครือข่ายเพื่อต่อรองหรือผลักดันเชิงนโยบายที่สำคัญสำหรับการขับเคลื่อนงาน

4)ควรขยายรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต กระบวนการสร้างเสริมุขภาพ และกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา ไปสู่ชุมชนอื่น ๆ มากขึ้น โดยการเชิญชวนพื้นที่ที่มีบริบทและกลุ่มเด็กด้อยโอกาสที่ใกล้เคียงกับการดำเนินงานขององค์กร ขับเคลื่อนกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสให้เกิดขึ้นในชุมชนตนเอง

5)ควรพัฒนารูปแบบกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส โดยการศึกษาและทดลองปฏิบัติ เพื่อให้ได้มาซึ่งทางเลือก หรือวิธีการใหม่ ๆ มีประสิทธิภาพสามารถนำมาใช้ในการยกระดับการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2.2) ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อองค์กรภาครัฐ

หน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส เช่น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมกิจกรรมเด็กและเยาวชน กระทรวงสาธารณสุข ฯลฯ ควรให้การสนับสนุนเชิงนโยบายและผลักดันนโยบายไปสู่การปฏิบัติในเรื่องดังต่อไปนี้

1)ควรให้การสนับสนุนการทำงานของภาคประชาชนในประเด็นกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส โดยภาครัฐเป็นภาคีร่วมงานและสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ตามความจำเป็น

2)ควรจัดให้มีเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมืองในระดับชาติเป็นประจำทุกปี ให้มีผู้เข้าร่วมที่หลากหลาย ทั้งประชาชนทั่วไป ผู้นำชุมชนแออัดเมือง นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ เจ้าหน้าที่จากเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันการศึกษา เพื่อสะท้อนปัญหา และนำเสนอข้อคิดเห็นเชิงนโยบายต่อภาครัฐ

3)ภาครัฐควรสนับสนุนเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ จัดอบรมให้ความรู้ และลงพื้นที่ทำงานร่วมแก้ไขปัญหากับ เด็กด้อยโอกาส ครอบครัว และชุมชน รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณที่เพียงพอต่อการแก้ไขสถานการณ์ปัญหาด้านเด็กในชุมชนแออัดเมือง

3.ข้อเสนอในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรทำการวิจัยในแบบผสานวิธี (Mixed Methods) ในกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยเมื่อได้ข้อมูลเชิงคุณภาพมาแล้วนำไปศึกษาต่อในเชิงปริมาณและเอาข้อมูลทั้งสองส่วนมาประกอบกัน เพื่อการศึกษาแบบผสานวิธีนี้ทำให้ได้ข้อมูลในขอบข่ายที่กว้างขวางและมีความลึกซึ้ง ซึ่งจะทำให้ผลของการศึกษามีความน่าเชื่อถือมากขึ้น

3.2 ควรทำการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เมื่อได้รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสแล้ว ควรทำให้เกิดขึ้นกับพื้นที่อื่น ๆ ในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการหรือปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จากข้อค้นพบของผู้วิจัยว่ามีรูปแบบกระบวนการสร้างเสริมทักษะชีวิต กระบวนการสร้างเสริมุขภาพ และกระบวนการสร้างเสริมการเรียนรู้สื่อด้วยปัญญา หากพบว่ามีพื้นที่ที่มีสภาพปัญหาคล้าย ๆ กัน มีกลุ่มเด็กด้อยโอกาสเหมือนกัน ควรไปทำงานวิจัยในเชิงปฏิบัติการหรือปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เพื่อสร้างรูปแบบเหล่านี้ให้เกิดขึ้นในชุมชนอื่น ๆ ภายใต้เงื่อนไขว่าชุมชนนั้นมีบริบทใกล้เคียงกับที่ที่ผู้วิจัยได้ศึกษา

3.3 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่อื่น ๆ เปรียบเทียบกับเด็กด้อยโอกาสในชุมชนแออัดเมือง ให้เห็นถึงจุดแข็ง จุดอ่อน ของรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กในพื้นที่บริบทที่เหมือนหรือแตกต่างกัน รวมถึงการสร้างคู่มือการดำเนินงานเพื่อนำไปถ่ายทอดสู่ผู้ปฏิบัติเพื่อต่อยอดองค์ความรู้กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสได้ดียิ่งขึ้นต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. (2542).*เด็กด้อยโอกาส.*สืบค้น 28 กรกฎาคม 2556, จาก http://203.172.205.25/ftp/intranet/mc41/pragad/boy01.htm.

การสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับเด็กเยาวชนและครอบครัว. (2555). *สถานการณ์เด็กเยาวชนและครอบครัว.*ครั้งที่ 1 กรุงเทพฯ: บริษัทสหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด.

กีรติยศยิ่งยง. (2549). *การบริหารสังคม:แนวคิดและกระบวนการ.*ครั้งที่ 1 กรุงเทพมหานคร: บริษัทมิสเตอร์ก๊อปปี้ (ประเทศไทย) จำกัด.

คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ. (2556). *รายงานการประชุมคณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ ครั้งที่ 3.*สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2556, จาก http://www.opp.go.th/kordoryorchor/news.html.

โครงการเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่. (2540). *ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง*. สืบค้น 28 กรกฎาคม 2556, จาก http://www.moe.go.th.

จารุวรรณ แก่นทรัพย์. (2549).*การศึกษาสภาพชีวิตเด็กด้อยโอกาสที่ถูกทอดทิ้ง : กรณีศึกษาโรงเรียนใจดีจังหวัดลพบุรี*. ปริญญานิพนธ์ศษ.บ. (คณะศึกษาศาสตร์). ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

จีรพรรณ กาญจนะจิตรา. (2556). *การพัฒนาชุมชน.*ครั้งที่ 20 กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

จงจิตต์ โศภนคณาภรณ์. (2530).*สวัสดิการสังคม.*ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ชาย โพธิสิตา. (2548).*ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ.*กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งฯ.

ฐาศุกร์ จันประเสริฐ. (2550).*การขับเคลื่อนของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในเขตภาคกลาง*. ปริญญานิพนธ์ วทม.(วิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์). กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

ณรงค์ ขุ้มทอง. (2556). *สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลง ก่อนเข้าสู่ประชาคมอาเซียน.* สืบค้นเมื่อ 28 กรกฎาคม 2556, จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1362645455.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2544). *เอ็นจีโอ 2000.* ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอดิสันเพรสแรดักส์.

ธิดารัตน์ คีมกระโทก. (2551*). กระบวนการขับเคลื่อนสวัสดิการชุมชน : ศึกษากรณีตำบลสมานฉันท์อำเภอวังน้ำเขียวจังหวัดนครราชสีมา.*ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม.(คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

ธงชัย สภานุชาติ. (2542). *การบริหารองค์กรพัฒนาเอกชน*. ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศูนย์การศึกษาและอาชีพมูลนิธิสิกขาเอเชีย.

นิคม ทาแดง. (2557). *หลักการและแนวคิดในการวิจัยพัฒนารูปแบบ.* สืบค้นเมื่อ 16 พฤศจิกายน 2557, จาก https://drjirapan.wordpress.com/2012/01/19/หลักการและแนวคิดในการว/

นิเทศ ติณณะกุล. (2544). *การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม.*ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บ.วี.พริ้นท์ (1991) จำกัด.

นพคุณ ประสบเกียรติกิจ. (2556). *สังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์.*สืบค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2556, จาก http://popthaiin2025.blogspot.com/2013/10/blog-post.html.

บุญชม ศรีสะอาด. (2524). *การพัฒนาการวิจัยโดยใช้รูปแบบ.* สืบค้นเมื่อ 16 พฤศจิกายน 2557, จาก http://www.watpon.com/boonchom/development.pdf.

ประทีป จินงี่. (2540). *การวิเคราะห์พฤติกรรมและการปรับพฤติกรรม.* (เอกสารประกอบการสอน). กรุงเทพฯ; ม.ป.พ. อัดสำเนา.

ประเวศ วะสี. (2542). *ภูมิคุ้มกันทางสังคม วัคซีนทางสังคม.* สืบค้นเมื่อ 16 พฤศจิกายน 2557, จาก http://www.doctor.or.th/article/detail/2251.

แผนงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมเด็กและเยาวชนไทย ของกระทรวงศึกษาธิการ. (2549). *ปัญหาที่เกิดในเด็กกลุ่มยากจนและด้อยโอกาสในภาพรวมทั่วไป.* สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2557, จาก http://www.moe.go.th/jarawporn/planning_ja49.html.

พัชรินทร์ สิรสุนทร. (2556). *แนวคิดทฤษฎีเทคนิคและการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม.*ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บ.วี.พริ้นท์ (1991) จำกัด.

พัฒนาการสังคมไทย. (2543). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคม.*สืบค้น 28 กรกฎาคม 2556, จาก http://www.baanjomyut.com/library_2/development_of_society/11.html.

พัทยา สายหู. (2540). *กลไกของสังคม.*ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิเชฐ บัญญัติ. (2547). *ภาวะภูมิคุ้มกันทางสังคมบกพร่อง : วิกฤติสังคมไทย.* สืบค้นเมื่อ 16 พฤศจิกายน 2557, จาก https://www.gotoknow.org/posts/3802.

ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2516). *ทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติงานพัฒนาชุมชน.*ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร.

พรพรรณ อาทิตย์ตั้ง. (2555). *สังคมไทยในปัจจุบัน.* สืบค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2556, จาก http://social.thepbodint.ac.th/topmenu.php?c=listknowledge&q_id=648.

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. (2555). *บันทึกการเดินทาง 30 ปีมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก.*ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บริษัทออฟเซ็ทพลัสจำกัด.

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. (2555). *รายงานผลการดำเนินงานมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.) ประจำปี 2555.*ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บริษัทออฟเซ็ทพลัสจำกัด.

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. (2556). *หลักสูตรและชุดความรู้การสื่อสารเพื่อเพิ่มพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กในสภาวะยากลำบากในเมืองเอกสารคู่มือ*. ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก.

มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก. (2555). *การพัฒนาศักยภาพเด็กด้อยโอกาส เด็กชายขอบ เพื่อเตรียมสู่ประชาคมอาเซียน.* สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2557, จากhttp://www.fblcthai.org/articles/42072518/การพัฒนาศักยภาพเด็กด้อยโอกาส-เด็กชายขอบ-เพื่อเตรียมสู่ประชาคมอาเซียน.html.

รัตนา สิงหกูล. (2547). *รูปแบบการสอน.* สืบค้นเมื่อ 16 พฤศจิกายน 2557, จาก https://www.gotoknow.org/posts/199839.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). กระบวนการ. สืบค้น 30 กรกฎาคม 2556, จาก http://rirs3.royin.go.th/new-search/word-1-search.asp.

วรัชญ์ ครุจิต. (2552). *วิกฤตเด็กไทย.* สืบค้นเมื่อ 30 กรกฎาคม 2556, จาก http://www.manager.co.th/Lite/ViewNews.aspx?NewsID=9520000075017.

วัลลภ ตังคณานุรักษ์. (2553). *การจัดการศึกษาเพื่อเด็กด้อยโอกาส.* สืบค้นเมื่อ25 ธันวาคม 2557, จาก https://www.gotoknow.org/posts/358541.

ศิริรัตน์ แอดสกุล. (2555). *ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา.*ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: บ.วี.พริ้นท์ (1991) จำกัด.

ศูนย์การเรียนรู้และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริภาคใต้และศูนย์สาธิตและส่งเสริมงานศิลปาชีพ ภาคใต้จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (2557). *ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.* สืบค้นเมื่อ 25ธันวาคม2557, จาก http://www.doctor.or.th/article/detail/2251.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย(TDRI). (2543). *สามทศวรรษขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย.* ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร.

สภาคณบดีคณะเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งประเทศไทย. (2557). *ความเป็นมาการบริหารองค์กร.* สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2557, จาก http://www.citt.or.th/.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2549). *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม.*ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนเล่มที่ 12. (2555). *การสังคมสงเคราะห์.* สืบค้น 20 กรกฎาคม 2557, จาก http://kanchanapisek.or.th/kp6/sub/book/book.php?book=12&chap=3&page=chap3.htm.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2556). *โครงการ Childwatch.*สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2556, จาก http://www.childwatchthai.org/about.php.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ดพ.ศ. 2555-2559.*สืบค้น 1 สิงหาคม 2556, จาก http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=395.

สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็กเยาวชนผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงอายุกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.(2554). รายงานการพัฒนาเด็กและเยาวชนประจำปี 2554. สืบค้น 1 สิงหาคม 2556, จาก http://www.opp.go.th/fileupload/news/fileup/030756_1372840771.pdf.

สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน. (2556). *สถานการณ์เด็ก เยาวชน และ ผู้ด้อยโอกาสทางสังคม.* สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2556, จาก http://www.qlf.or.th/Mobile/Details?contentId=147.

สุภางค์ จันทวานิช. (2553). *ทฤษฎีสังคมวิทยา.*ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุมาลี จรัสวิชาการ. (2549). *การให้บริการและช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสขององค์กรพัฒนาเอกชน.* การศึกษาค้นคว้าอิสระ. (การพัฒนาครอบครัวและสังคม มนุษยนิเวศศาสตร์). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ถ่ายเอกสาร.

สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต. (2536). *ทฤษฎี*และเทคนิคการปรับพฤติกรรม. ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุษณีย์ พลัง. (2555). *การจัดการเรียนรู้ของกลุ่มซ.โซ่อาสาสู่เด็กชายขอบ.*ปริญญานิพนธ์ศษ.บ. (วิจัยและประเมินผลการศึกษาภาควิชาการศึกษา). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

อรพินทร์ ชูชม;สุภาพร ธนะชานันท์; และทัศนา ทองภักดี. (2551*). ปัจจัยเชิงเหตุและผลของภูมิคุ้มกันทางจิตของเยาวชน.* รายงานวิจัยฉบับที่ 137. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

Alvin L. Bertrand. (1967). *Basic Sociology : An Introduction to Theory and Method.* Newyork, NY: Dmpc.

Bandura, A.)1986(. *Social foundations of thought and action : a social cognitive theory*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall.

Eric, D. W.,& Faisal, Z. A. (2007). *What Do Non-Governmental Organizations Do?.* Journal of Economic Perspectives, 8-41. Retrieved from http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/08-041.pdf.

John D. Baldwin. (1941). *Georg Herbert Mead: a unifying theory for sociology (Master of social theory vol.6).* Bevery Hills, CA:Sage.

Jose, G. V. (2008). *Partnerships between governments, firms, communities, and new social movements.* Internation Ngo Journal, 4(1), 7-11. doi:10.5897/INGOJ.Retrieved from http://www.academicjournals.org/article/article1380896298_Vargas-Hernandez.pdf.

Maslow, A.H. (1954). *Motivation and personality*. New York : Harper & Row.

Unicef, *Children in an Urban World.* (2012).

Urie, B. (1979). *The ecology of human development :experiments by nature and design*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูล

ที่ ศธ 0519.12/ 1191

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

20 กุมภาพันธ์ 2558

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน [redacted]

เนื่องด้วย นางสาวกรวิกา ก้อนแก้ว นิสิตระดับปริญญาโท สาขาวิชาวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง "รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม: กรณีศึกษาองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร" โดยมี อาจารย์ ดร.ฐาศุกร์ จันประเสริฐ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ ในการนี้ นิสิตมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย โดยขอใช้สถานที่[redacted] เพื่อใช้แบบสัมภาษณ์เรื่อง รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม แบบการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และแบบสัมภาษณ์การสนทนากลุ่ม กับผู้บริหารมูลนิธิ[redacted] หัวหน้าโครงการ, ผู้ปฏิบัติงาน, เด็กด้อยโอกาสอายุต่ำกว่า 18 ปี และกรอบครัวเด็กด้อยโอกาส ช่วงระยะเวลาการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย ในระหว่างเดือนมีนาคม – มิถุนายน 2558

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้ นางสาวกรวิกา ก้อนแก้ว ได้เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย และขอขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒนกุล)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
โทร. 0-2649-5064
หมายเหตุ : สอบถามข้อมูลเพิ่มเติม กรุณาติดต่อนิสิต โทรศัพท์ 086-051-0852

ภาคผนวก ข
แนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก

คำถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก

(In-depth Interview)

ปริญญานิพนธ์ เรื่อง : รูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อย

โอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

ข้อคำถามสำหรับสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูล เพื่อเข้าใจรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมขององค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งมูลเหตุที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในระดับบุคคล ครอบครัว และองค์กร และผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม ในระดับบุคคล ครอบครัวและองค์กร แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์นี้สามารถยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์ ซึ่งแนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึกมีดังนี้

สำหรับผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ ผู้ปฏิบัติงาน

1. ภูมิหลัง (ชื่อ อายุ ตำแหน่งหน้าที่ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อายุประสบการณ์ในการทำงาน)
2. อะไรคือสาเหตุและแรงจูงใจในการเข้ามาทำงานขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส
3. วิธีคิด ทักษะ และเทคนิคในการทำงานเป็นอย่างไร

ข้อมูลบริบทของชุมชน

4. ชุมชนมีสภาพเป็นอย่างไร
5. ในชุมชนมักประสบปัญหาอะไรบ้าง
6. สถานการเด็กด้อยโอกาสของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีพัฒนาการอย่างไร

ข้อมูลบริบทของการดำเนินงาน

7. อะไรคือจุดเริ่มต้นที่ทำให้ดำเนินงานขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ในศูนย์ภูมิดี
8. ท่านช่วยเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับศูนย์ภูมิดีให้ฟังหน่อย

9. กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในความหมายของท่านคืออะไร

10. ท่านคิดอย่างไรบ้างกับการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

11. กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสมีอะไรบ้าง

12. กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ถูกคิดขึ้นมาจากพื้นฐานของเรื่องอะไรอย่างไร

13. ท่านช่วยเล่าการดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสว่าดำเนินงานอย่างไรบ้าง

14. ท่านคิดว่าการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ส่งผลอย่างไรบ้างต่อเด็กด้อยโอกาส

15. ท่านมีความคาดหวังอย่างไรบ้างต่อกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

16. มีเงื่อนไขสำคัญอะไรบ้างที่ส่งเสริมและเป็นปัญหาอุปสรรคต่อการดำเนินงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

17. ปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงานกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสมีอะไรบ้าง

18. ท่านคิดว่าใครมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

19. ท่านมีการประชุมเพื่อพัฒนากิจกรรมกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสไหมบ่อยเพียงใด และส่วนใหญ่ประชุมในเรื่องอะไร

20. ในการดำเนินงานได้มีการประสานงานความร่วมมือจากบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกไหมอย่างไร และได้ผลเป็นอย่างไร

21. ท่านคิดว่ากระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสประสบความสำเร็จไหมในระดับไหนอย่างไร ระดับบุคคล ครอบครัว องค์กร

22. ศูนย์ภูมิดี มีการดำเนินงานอย่างไรให้เกิดความต่อเนื่อง และยั่งยืน ในรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม

สำหรับเด็กด้อยโอกาส

1. ภูมหลัง (ชื่อ อายุ สภาพการศึกษา เป็นต้น)
2. ท่านเข้าร่วมกิจกรรมกับศูนย์ภูมิดีได้อย่างไร
3. กิจกรรมหรือโครงการที่ท่านชอบคืออะไร เพราะอะไร
4. ท่านมีบทบาทหรือส่วนร่วมอย่างไรบ้างในแต่ละกิจกรรมต่าง ๆ
5. ช่วยเล่าเรื่องราวขณะที่ท่านร่วมกิจกรรมว่าเป็นอย่างไร
6. ช่วยเล่าให้ฟังหน่อยว่าคนอื่น ๆ เช่น เพื่อนบ้าน ครอบครัว คิดอย่างไรที่ท่านเข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์ภูมิดี
7. ท่านคิดว่าเงื่อนไขของการสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กให้สำเร็จคืออะไร
8. ท่านคิดว่าใครมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส
9. ปัญหาอุปสรรคในการเข้าร่วมทำกิจกรรมกับศูนย์ภูมิดีมีหรือไม่ อย่างไร
10. ความแตกต่างระหว่างก่อนและหลัง เมื่อท่านเข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์ภูมิดี เป็นอย่างไรบ้าง
11. กิจกรรมของศูนย์ภูมิดี ให้อะไรแก่ท่าน อย่างไร
12. ท่านคิดอย่างไรเกี่ยวกับการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ของศูนย์ภูมิดี
13. ท่านคิดอย่างไรเกี่ยวกับตนเอง เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์ภูมิดี
14. เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้างกับตัวท่าน หลังจากเข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์ภูมิดี

สำหรับผู้ปกครอง

1. ภูมิหลัง (ชื่อ อายุ อาชีพ เป็นต้น)
2. ลูกหลานหรือเด็กในปกครองได้เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับศูนย์ภูมิดีให้ฟังบ้างหรือไม่ อย่างไร
3. ท่านคิดว่ากระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมของศูนย์ภูมิดีเป็นอย่างไร
4. ท่านมีบทบาทหรือส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสของศูนย์ภูมิดีหรือไม่ อย่างไร
5. ท่านส่งเสริมหรือพัฒนาการสร้างภูมิคุ้มกันแก่ลูกหลานหรือเด็กในปกครองอย่างไรภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน
6. ท่านมีความคาดหวังต่อศูนย์ภูมิดี อย่างไร

7. ท่านคิดว่าเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของต่อการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสคืออะไร

8. ท่านคิดว่าปัญหาอุปสรรคของการทำงานขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสของศูนย์ภูมิดีคืออะไร

9. ท่านคิดว่าใครมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

10. ท่านคิดว่าผลสำเร็จของการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสส่งผลต่อใครบ้างอย่างไร

11. ท่านเห็นการเปลี่ยนแปลงของลูกหลานหรือเด็กในปกครองหลังจากเข้าร่วมกิจกรรมหรือโครงการของศูนย์ภูมิดีหรือไม่ อย่างไร

12. เมื่อลูกหลานหรือเด็กในปกครองของท่านเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ส่งผลอย่างไรบ้างต่อครอบครัวของท่าน

การสังเกตแบบมีส่วนร่วม

การสังเกตโดยจะเป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในบริบทที่เกี่ยวข้องกับผู้ให้ข้อมูล เช่น บรรยายในการทำงานขับเคลื่อนในศูนย์ภูมิดี สิ่งของเครื่องใช้ และพฤติกรรมที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสของผู้บริหาร หัวหน้าโครงการเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน ครอบครัว และเด็กด้อยโอกาส เป็นต้น โดยที่ผู้ให้ข้อมูลจะต้องอนุญาตเท่านั้น ซึ่งการสังเกตทำให้ผู้วิจัยได้เข้าใจถึงรูปแบบของกระบวนการขับเคลื่อนขององค์กรในการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคม และ บรรยากาศการทำงานภายในศูนย์ภูมิดี ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยอาศัยกรอบในการสังเกตของ ลอฟแลนด์ เพื่อให้มีความถูกต้องในประเด็นและการเก็บข้อมูลที่ครบถ้วน ซึ่งกรอบการสังเกตมีดังนี้

1. ฉากและบุคคล (Setting) ได้แก่ บรรยากาศการทำกิจกรรมในศูนย์ภูมิดี สิ่งแวดล้อมในศูนย์ภูมิดี

2.พฤติกรรม (Acts) ได้แก่ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมือง ของผู้บริหาร หัวหน้าโครงการ ผู้ปฏิบัติงาน ครอบครัว และเด็กด้อยโอกาสในชุมชนเมือง เป็นต้น

3.แบบของแผนพฤติกรรม (Activities) ได้แก่ พฤติกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชน

4.ความสัมพันธ์ (Relationship) ได้แก่ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่าง องค์กรในการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชน ผู้ถูกขับเคลื่อนและความสัมพันธ์ในเนื้อหาและกระบวนการ

5.การมีส่วนร่วม (Participation) ได้แก่การสังเกตว่า มีบุคคลใดที่มีส่วนร่วมบ้างในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชน 6.ความหมาย (Meaning) การหาความหมายที่ซ่อนอยู่ในกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสในชุมชนที่เกิดขึ้น

การสนทนากลุ่ม

แนวคำถามในการสนทนากลุ่มผู้วิจัยจะกำหนดแนวคำถามในการสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลหลักกลุ่มที่ 2 สำหรับครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้การวาดภาพในการสนทนากลุ่ม เพื่อค้นหามิติร่วมเกี่ยวกับแนวทางรูปแบบและกระบวนการขับเคลื่อนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาสภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างประสบความสำเร็จตัวอย่างแนวคำถามคือ “กิจกรรมไหนที่เข้าร่วมกับทางศูนย์ภูมิดีแล้วมีความสุขที่สุด เพราะอะไร และสิ่งที่ได้เรียนรู้คืออะไรบ้าง” โดยภาพวาดหลังกิจกรรม มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

วาดภาพ การเล่นดนตรีกับกลุ่มเพื่อน

ภาพวาด ฝึกซ้อมกลองยาว และ แสดงโชว์การตีกลองยาว

ภาคผนวก ค
ตัวอย่างการลงรหัสเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล

Code กระบวนการทำงานสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส

1. **คุณพอใจ**
2. **คุณใจดี**
3. **คุณดีจัง**
4. **คุณสุขใจ**

กระบวนการทำงานสร้างภูมิคุ้มกันเด็กด้อยโอกาส ในศูนย์พัฒนาเด็กดวงแข

no	รายละเอียดข้อมูล	SubCode
1	• กระบวนการบำบัดเด็กผ่านการเล่น	กระบวนการเล่นเพื่อการพัฒนา
1	• งานนวัตกรรม ก็คือคิดค้นวิธีการใหม่ๆในการพัฒนาเด็ก	กระบวนการค้นหานวัตกรรมด้านการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กของ จนท.ศูนย์ฯ
1	• เราอยากดึงทั้งเด็กและครอบครัวมาด้วย	กลุ่มเป้าหมาย
1	• ทำให้เขารู้ว่าเขามีทางเลือกยังไงในการที่จะเผชิญกับปัญหาหรือสิ่งต่างๆ	กระบวนการให้ความรู้
1	• ศูนย์จะมีบทบาททั้ง ๒ แบบ แบบที่๑คือทำกับกลุ่มเป้าหมายโดยตรง คือกลุ่มเด็กและครอบครัวชุมชนที่เราทำงานโดยตรง และเน้นที่การเข้าไปทำกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัวโดยการมีส่วนร่วมของเด็กและชุมชน ทุกกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นการเล่นในสนามเด็กเล่นธรรมดาเราก็จะให้เด็กๆมีส่วนร่วมด้วยทั้งหมด • ศูนย์มีบทบาทหน้าที่ส่วนที่ ๒ ก็คือการทำให้เป็นเหมือนแหล่งเรียนรู้ให้กับคนภายนอก ไม่ว่าจะเป็นนักเรียนนักศึกษา ให้เขาเข้ามาแล้วต้องมีกระบวนการเรียนรู้ว่ากิจกรรมที่เขาจะเข้ามาทำอะไร	บทบาทศูนย์ภูมิดี

1	• ทำเรื่อง play project คือใช้การเล่นเพื่อการพัฒนาและการฟื้นฟูเยียวยาเด็กที่อาจจะมีปัญหาเรื่องพฤติกรรม ตอนหลังมีแนวคิดอันหนึ่ง เป็นยุทธศาสตร์หลักในการทำงานคือเรื่องพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็ก	กระบวนการเล่นเพื่อการพัฒนา
1	• องค์กรมีความเชื่อมั่นว่าเด็กทุกคนเป็นทั้งผู้รับและผู้ให้ได้	กระบวนการจิตอาสา
1	• ตอนนี้ก็มีเพิ่มโจทย์อีกอันหนึ่งคือเด็กเป็นผู้สื่อสารได้ด้วย	กระบวนการสื่อสร้างสรรค์
1	• กระบวนการขับเคลื่อนก็เหมือนกันเล่นทั้ง ๓ระดับ ระดับที่๑คือกับตัวเด็กเอง ตอนนี้ก็จะพยายามมีแกนนำจากเมื่อก่อน พยายามสร้างมานานแล้วไม่ได้เลย เพราะว่าเด็กๆก็จะหมุนเวียนไป ไม่ท้องก็ออกนอกชุมชนไปเป็นแรงงาน ไปทำงาน ตอนนี้ก็พยายามจัดกลุ่ม เพราะว่าได้เครื่องมือในการทำงาน คือพื้นที่สร้างสรรค์ มีแนวคิดเรื่องสื่อ เรื่องเครื่องมือต่างๆเข้ามาเพิ่มมากขึ้นเด็กๆก็เลยรวมกลุ่มก้อนได้ สามารถไปขับเคลื่อนในระดับเด็กได้คือมีตัวแทนเด็กขึ้นในชุมชนที่จะเป็นปากเป็นเสียงแทนเพื่อนๆ ระดับที่๒ เราไปขับเคลื่อนให้กรรมการชุมชนเวิร์คขึ้นจากเดิมที่ไม่มีแม้กระทั่งโครงสร้างกรรมการ หรือช่วงใหม่ๆก็ทะเลาะกัน รอแต่ว่าทางเขตจะให้อะไรฟรีมาตอนนี้รู้สึกว่าทุกคนมีบทบาท ทุกคนมีหน้าที่ ประธานเองก็เข้มแข็งจะเป็นคนที่ลุกขึ้นขอ หรือขับเคลื่อน หรือพูดประเด็นต่างๆให้กับชุมชนได้อย่างมั่นใจ แล้วก็ดูเป็นประธานชุมชนจริงๆ อีกส่วนคือเรามีคณะกรรมการชุมชนแบบแต่งตั้งและอีกส่วนหนึ่งที่พี่มองว่าเป็นคณะกรรมการชุมชนเหมือนกันแต่ไม่ได้อยู่ในชื่อแต่งตั้งก็มีป้าหมี ป้าติ๋มพี่คิดว่ามากกว่าเป็นอาสาสมัครชุมชน พี่ว่าแกเป็นกำลังสำคัญที่จะเป็นกรรมการชุมชนแบบธรรมชาติ ที่เข้าไปมีบทบาทและช่วยขับเคลื่อนประเด็นต่างๆ ระดับที่๓ที่พยายามขับเคลื่อนคือพยายามทำให้ดวงแขจากชุมชนปิดเป็นชุมชนเปิด	ระดับของกระบวนการขับเคลื่อนการทำงานของศูนย์ภูมิดี

1	• มีวิทยากรภายใน และมีการเชิญวิทยากรภายนอกเข้ามาด้วย มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ ส่วนใหญ่จัดเสร็จแล้วของ มพด จะไม่ใช่อบรมครั้งเดียวเสร็จ มันจะเป็นกระบวนการต่อเนื่อง ตามไปดูว่ามีพฤติกรรมอะไร บางโปรเจคก็จะเป็นลักษณะว่าจะให้เด็กทำอะไรต่อ ซึ่งเราคิดว่ากระบวนการแบบนี้โอเคว่าไม่ใช่อบรมเสร็จแล้วก็ลืม แต่จะมีรูปแบบต่างๆให้เขาทำต่อ	กระบวนการจัดการเรียนรู้
1	• เป็นเหมือนแกนนำมาช่วยเราวางแผน เช่นจะมีจัดกิจกรรมอะไร เช่นง่ายๆจัดงานรองเมือง ก็มีผู้ใหญ่ช่วยคิดโครงแต่ว่าเด็กก็มาเหมือนว่าจะทำอะไร จะมีอะไร ตัวเองทำอะไรได้บ้าง ตัวเองมีบทบาทไหน แบ่งหน้าที่กันยังไงเขาก็จะมีส่วนช่วย	กระบวนการทำงานร่วม จนท. ผู้ใหญ่ เด็ก ในชุมชน
1	• เราเริ่มจากเรื่องที่เป็นพื้นฐานในชีวิตของเด็ก คือเข้าไปสร้างภูมิคุ้มกันผ่านการเล่น ซึ่งจะทำให้เด็กสามารถเรียนรู้ได้หลายระดับตั้งแต่เด็กเล็ก เด็กโต จนถึงเด็กวัยรุ่น ตัวกิจกรรมเองก็ไปตอบสนองกับธรรมชาติและความต้องการของเด็ก เวลาเราสอดแทรกเนื้อหาที่จะเป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน ไม่ว่าจะเป็นการระวังเรื่องยาเสพติด ระวังเรื่องการเผชิญปัญหาต่างๆ	กระบวนการเล่นเพื่อการพัฒนา
1	• ก็พยายามคิดค้นเพื่อว่าถ้าเด็กมีภูมิคุ้มกัน สิ่งที่เข้าทำได้คือเขาป้องกันตัวเองได้แล้ว เขาดูแลตัวเองได้แล้ว แต่ว่าทำยังไงเขาจะเหมือนสร้างภูมิคุ้มกันในเชิงสภาพแวดล้อมให้กับตัวเองและเพื่อนๆได้ด้วย	กระบวนการค้นหานวัตกรรมด้านการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กของ จนท. ศูนย์ฯ
2	• เราจะต้องทำงานกับครอบครัวด้วยเพราะว่าเด็กมาทำกับเราเด็กมีความสุข เด็กได้มีกระบวนการเรียนรู้แต่ว่าถ้าครอบครัวยังเป็นแบบเดิมเด็กก็จะไม่มีการเรียนรู้ต้องทำความเข้าใจกับครอบครัวเพื่อให้ครอบครัวช่วยเราอีกทาง	กระบวนการทำงานกับครอบครัวเด็กด้อยโอกาส
2	• เราเอาแนวคิดของการเล่นมาจากอังกฤษ	กระบวนการเล่นเพื่อการพัฒนา

2	• เอาแนวคิดของการเล่นมาพัฒนา	กระบวนการเล่นเพื่อการพัฒนา
2	• มีกระบวนการเยี่ยมบ้าน พ่อแม่จะเริ่มไว้วางใจและเริ่มทำกิจกรรมให้พ่อแม่เห็นความสำคัญเรื่องการเล่น กิจกรรมในศูนย์บ้าง ลงชุมชนบ้าง ให้เด็กสามารถเริ่มต้นเคลื่อนได้ คือเราเอาเด็กมาเป็นอาสาสมัคร พยายามสร้างกลุ่มเด็กตัวเล็กๆ	กระบวนการทำงานกับครอบครัวเด็กด้อยโอกาส
2	• บุ๋มเขามาจากคนที่เป็นหัวโจกในบ้านเลยนะ จนในที่สุดก็สามารถให้เขาช่วยจัดกิจกรรมให้น้องๆ ดูแลน้องๆได้ส่วนหนึ่งและพยายามให้เขาเป็นต้นแบบหนึ่งให้น้องหลังจากที่สร้างบุ๋มขึ้นมาแล้วก็มีอีกคนหนึ่ง คืออยากจะสร้างผู้ใหญ่ เพราะว่า เวลาที่เราลงชุมชนก็ยังยากอยู่	กระบวนการสร้างแกนนำเยาวชน
2	• เด็กๆต้องมีต้นแบบที่ดี	กระบวนการสร้างต้นแบบ (แสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมให้แก่เด็ก)
2	• เรื่องพื้นที่สร้างสรรค์เริ่มรองเมือง กลับมาใหม่ตอนนี้ก็เริ่มใช้เรื่องการพัฒนาพื้นที่ การใช้พื้นที่สุขภาวะก่อน โดยเป้าก็อยากจะให้เริ่มต้นจากเด็กอยากให้เด็กมีสุขภาวะทั้งกายและใจที่ดี เริ่มต้นจากการเอาศิลปะเข้ามาพัฒนาพื้นที่แล้วก็ทำเรื่องอื่นๆด้วยโดยใช้กระบวนการของพื้นที่กระบวนการสื่อสร้างสรรค์ • มีชุมชนร่วมกระบวนการทำเรื่องอื่นๆด้วยโดยใช้กระบวนการของพื้นที่กระบวนการสื่อสร้างสรรค์ สร้างความเข้าใจ ความร่วมมือ	กระบวนการพื้นที่สร้างสรรค์
2	• กระบวนการสื่อสร้างสรรค์ ใช้โทรศัพท์ใช้กล้องเขาไปพูดคุย เป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ ทำให้รู้ว่าตัวเองก็มีราก ก่อนหน้านี้ทำเวิร์คช้อปกับเด็กๆแต่เด็กไม่รู้ว่าตัวเองมาจากไหน พอเอาเรื่องศิลปะ การสืบค้นประวัติศาสตร์ ทำให้ชุมชนตื่นตัวรู้สึกว่าตัวเองก็มีราก อีกอันหนึ่งที่ทำกระตุ้นมากๆคือการค้นหาของดีในชุมชน	กระบวนการสื่อสร้างสรรค์

2	• กระบวนการของรองเมืองอย่างที่บอกว่าเรามีเด็ก มีชุมชนร่วมกระบวนการโดยเป็นเจ้าของเลย แล้วก็มีคนข้างนอกในที่นี้นอกจากจะเป็นอาสาสมัครแล้วก็ยังมีหน่วยงานโดยแนวคิดคือดึงหน่วยงานในพื้นที่ซึ่งอาจจะไม่ใช่หน่วยงานราชการ อย่างจุฬา อย่างโรงเรียนต่างๆ คือรู้สึกว่าพื้นที่ตรงนี้เป็นพื้นที่ของตัวเองเราจะมาร่วมกันเปิดให้พื้นที่ตรงนี้จากที่เศร้าหมอง จากพื้นที่อาชญากรรมกลายเป็นพื้นที่เรียนรู้ให้ชุมชนในย่านนี้	กระบวนการพื้นที่สร้างสรรค์
2	• มีประกวดบ้าน ชุมชนแออัดบ้านเล็กก็จริงแต่จะทำอย่างไรให้เด็กอยู่แล้วปลอดภัยหรือแม้กระทั่งเราเอง มีเชิญกระทรวงสาธารณสุขและปปส.มาให้ความรู้เรื่องการจัดบ้านทำอย่างไรให้น่าอยู่ ถูกต้องตามหลักเกณฑ์	กระบวนการพื้นที่สร้างสรรค์
2	• การสร้างภูมิคุ้มกันในเรื่องทักษะชีวิต หมายถึงให้เด็กอยู่รอดได้ก็ต้องทำหลายกระบวนการ ไม่ได้ทำแค่เด็ก เป็นการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ให้เด็กเล่น แต่พอเด็กกลับไปบ้านไม่มีกระบวนการที่บ้านก็เลยต้องลงไปทำกับครอบครัวและชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วม	กระบวนการสร้างทักษะชีวิต

2	• เรื่องของการเล่น กิจกรรมที่ใส่เข้าไป และกระบวนการเรื่องจิตอาสาที่พยายามจะให้เด็กได้ช่วยเหลือคนอื่น คือกระบวนการเล่นมันจะเยอะมาก เพราะเวลาที่เด็กเล่นหรือทำกิจกรรม บางอันจะเป็นกระบวนการโดยตรงแต่บางอันในระหว่างเล่นทรายที่พี่เห็นเด็กมีภาวะกดดัน อาจจะคล้ายกับนิ่มก็ได้ที่ทำศิลปะบำบัด เราก็พูดคุยกันไปในนั้นเลย เราก็จะบำบัดกันตอนนั้นเลย เด็กบางคนเวลาเราถามเฉยๆเขาจะไม่พูดแต่พอได้เล่นน้ำก็จะพูดเราก็จะคุยตรงนั้น และทุกๆวันเราจะมีกิจกรรม ถ้าเราเห็นว่าวันนี้เด็กเป็นยังไงเราก็ใส่ ต่อมาเราก็ออกแบบกิจกรรมให้เด็กๆได้ เด็กไม่มีสมาธิ เด็กไม่มีความเอื้อเฟื้อ ทักษะสังคมเราเน้นที่สุด เราไม่ได้สอนองค์ความรู้หรือวิชาการ แต่เราจะเน้นการที่เด็กได้อยู่ร่วมกัน เรื่องการเอื้อเฟื้อที่สำคัญเราจะเน้นการเข้าใจและเอื้อเฟื้อคนอื่นด้วย ถ้าเป็นกลุ่มอาสาสมัครแกนนำก็จะเป็นเรื่องการเป็นต้นแบบที่ดีให้แก่น้องๆอาจจะมองดูเป็นเรื่องเล็กน้อยแต่ยิ่งใหญ่สำหรับเขา การพูดจาที่ให้ความรู้สึกดีๆต่อกัน	• กระบวนการเล่นเพื่อการพัฒนา • กระบวนการจิตอาสา • กระบวนการสร้างทักษะชีวิต
2	• โครงการครอบครัวและชุมชนพัฒนา ซึ่งในโครงการนี้จะมีโครงการย่อย ที่พี่ทำคือเรื่องการเล่น การเล่นเพื่อชีวิตของเด็ก โครงการถนนปลอดภัย เรื่องอาสาสมัครต่างๆก็จะอยู่ในโครงการนี้	โครงการครอบครัวและชุมชนพัฒนา
3	• ต้องมานั่งคิดกิจกรรมกันเป็นเดือน ให้นักศึกษากลุ่มหนึ่งรับผิดชอบตัวเด็ก ไม่เปลี่ยนกลุ่มแล้วก็ทำกิจกรรมต่อเนื่องให้เขาห่างจากร้านเกมส์	กระบวนการจิตอาสา
3	• เราก็ต้องหากิจกรรมหารูปแบบพัฒนาเด็กตามสถานการณ์ที่มี ทำไมเรารู้สถานการณ์ในแต่ละวันเพราะว่าเรามีพี่ติ๋มเป็นอาสาสมัครผู้ปกครองในชุมชนช่วยดู และระหว่างวันก็จะมีเรื่องของบทบาทที่พี่ติ๋มก็เข้าอบรมด้วย เรียกว่าเป็นบทบาทผู้อำนวยความสะดวกการเล่นหรือplay worker	กระบวนการค้นหานวัตกรรมด้านการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กของ จนท. ศูนย์ฯ

3	• โครงการที่๒ก็ต่อยอดจากโครงการพื้นที่สร้างสรรค์นี่แหละ จะเป็นเรื่องของพื้นที่สุขภาวะ เน้นที่การพัฒนาพื้นที่โดยตรง สภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ที่มีสุขภาวะดี	โครงการพื้นที่สุขภาวะ
3	• โครงการเล่นเพื่อชีวิตของเด็ก อาสาสมัครตัวน้อย ถนนปลอดภัย อาสาสมัครชุมชน เยอะนะเป็นสิบๆปีแล้วก็มีหลายโครงการไล่มาตามสถานการณ์ของเด็ก สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์สังคม ตอนนั้นที่เราจะต้องคิดเรื่องกระบวนการตัวโครงการ คิดกิจกรรมเพื่อให้ตอบสนองไม่ใช่แค่ชุมชน แต่จะต้องแก้ไขปัญหาชุมชนในละแวกนี้ด้วย	กระบวนการเล่นเพื่อการพัฒนา
3	• เด็กเข้ามาเรียนรู้เรื่องของการผลิตสื่อเอง มาเรียนรู้สื่อโดยตรง แล้วก็เป็นคนผลิตสื่อ ให้เขาลงมือเอง พาไปอบรมเรื่องการทำสื่อ แล้วก็ผลิตสื่อของชุมชนขึ้นมา	กระบวนการสื่อสร้างสรรค์
3	• ตามยุคตามสมัย ตามสถานการณ์ การคิดโครงการไม่ได้คิดจากเจ้าหน้าที่เอง แต่คิดจากฐานของปัญหาชุมชน ปัญหาเด็กเพื่อเอาอันนั้นมาพัฒนาตัวโครงการเพื่อจะเอากลับไปแก้ หรือหาศักยภาพอะไรที่ชุมชนเขาถนัดจับขึ้นมา เพื่อเป็นการสร้างคุณค่าให้กับตัวเด็กเอง ตัวชุมชนเอง	กระบวนการค้นหานวัตกรรมด้านการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กของ จนท. ศูนย์ฯ
3	• กระบวนการที่ทำแต่ละปัญหาใช่ไหมคะ กระบวนการมันมีเยอะค่ะ อย่างของถนนปลอดภัยก็จะเป็นเรื่องของสถานการณ์ปัญหาคือว่า รถวิ่งหน้าชุมชน เกิดอุบัติเหตุบ่อย ชนเด็กบ่อย ก็รณรงค์เรื่องถนนปลอดภัยที่มีกระบวนการให้เด็กให้ชุมชนลุกขึ้นมาเดินรณรงค์เรียกร้องให้ภาครัฐหรือหน่วยงานต่างๆเห็นความสำคัญและมาช่วยกันแก้ปัญหา	กระบวนการค้นหานวัตกรรมด้านการสร้างภูมิคุ้มกันเด็กของ จนท. ศูนย์ฯ

3	• โครงการสื่อสารสร้างสรรค์ก็คือเป็นการประชุมหน่วยงาน จัดอบรม เอาเด็กแกนนำชุมชนไปอบรมโดยเชิญคนที่มีความรู้ในการผลิตสื่อในรูปแบบต่างๆ เช่นสื่อหนังสั้น สื่อคลิป ที่นอกเหนือจากนี้ก็จะเป็นวาดทราย ดนตรีต่างๆ คือจัดกระบวนการ ๕วัน	กระบวนการสื่อสร้างสรรค์
3	• เด็กๆเขาไปอยู่ในค่ายรวมกันและเรียนรู้ไปด้วยกัน ให้เขาเรียนรู้และได้ลงมือทำ และกลับมาที่ชุมชนก็ให้คิดรูปแบบเรื่องการผลิตสื่อชุมชน แล้วก็ให้ลงมือทำโดยคิดจากฐานชุมชนของเขาเองและนำเสนอออกมาเป็นสื่อ	กระบวนการสื่อสร้างสรรค์
3	• การสร้างแรงจูงใจแล้วก็สร้างแรงใจให้เขาสามารถทำกิจกรรมได้ เรียกว่าอะไรลูกล่อลูกชนหรือ กับกลุ่มเด็กกลุ่มเยาวชนก็ต้องมีการขู่บ้าง เวลาสื่อสารเราจะรู้ว่าเราพูดแบบนี้จะโอเคกับเด็กคนนี้ คือเด็กคนนี้ชอบชมก่อนนะชอบยอนะ หรือเด็กคนนี้ต้องดุหน่อยนะ มันขึ้นอยู่กับบุคลิกของเด็ก	กระบวนการสร้างแรงจูงใจ
3	• เราก็จะหากิจกรรมที่ดึงตัวตนเขาออกมา ให้เขาเห็นคุณค่าในตัวเอง และชุมชนที่เขาอยู่ ทำให้เขาชัดเจนในตัวเองมากขึ้น หนักแน่น และเข้าใจตัวเอง เข้าใจชุมชน ทำให้เด็กมีหลักยึด ถ้าเด็กคลอนแคลน หาที่ยึดไม่ได้ก็จะอ่อนไหวไปตามกระแส ตามเพื่อน แต่ถ้าเขาชัดเจนว่าเขาชอบอะไร รักอะไร เชื่ออะไร ก็จะทำให้เขามีจุดมุ่งหมายในการทำ	กระบวนการสร้างคุณค่า
3	• กิจกรรมหลักๆเราก็จะมีไว้ เช่นในศูนย์ก็จะมีกิจกรรมส่งเสริมด้านกายภาพ และอื่นๆเพิ่มเติม แต่ก็จะมีเรื่องของพื้นที่เพราะเด็กในชุมชนเมืองไม่มีพื้นที่ทำกิจกรรม ที่นี่เป็นที่ๆใหญ่ที่สุด กว้างที่สุดในชุมชน เป็นพื้นที่อิสระที่เขาสามารถทำอะไรก็ได้ โดยที่เราไม่ได้ไปวางกรอบว่าห้ามทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่จะจัดมุมให้เขาเพื่อให้เขามีอิสระสามารถคิด ออกแบบและลงมือทำด้วยตัวของเขาเอง	กระบวนการพื้นที่สร้างสรรค์

3	• คอยให้ข้อมูล ช่วยเหลือเรื่องอุปกรณ์ ในการช่วยให้เขาได้คิดและพัฒนาตัวเอง	กระบวนการสร้างคุณค่า
3	• การลงโทษ จะใช้คำว่าข้อตกลงๆอันนี้จะใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการกับพฤติกรรมต่างๆ เป็นเหมือนกติกา แต่เราไม่ใช้คำว่ากติกาเพราะเด็กพร้อมที่จะแหกกฎ เราเลยใช้คำว่าข้อตกลง	กระบวนการอยู่ร่วมกัน
3	• เราก็ใช้อันนี้เป็นเครื่องมือให้เขาเรียนรู้กติกาอันนี้ไปในตัวเป็นสังคมเล็กๆในศูนย์ที่เขาต้องเรียนรู้และปรับตัว เช่น อยู่ที่บ้านพูดคำหยาบตลอดเลย เข้ามาในนี้เพื่อนเขาบอกว่าห้ามพูดคำหยาบนะ ถ้าใครหลุดพูดคำหยาบเขาก็จะรู้ตัวก็จะปิดปาก ก็จะเป็นพฤติกรรมที่สะท้อนออกมาโดยที่เราไม่ต้องบอก ก็จะมีข้อตกลงว่าใครพูดคำหยาบครบ๓คำจะต้องไปนั่งเฉยๆดูเพื่อนเล่น บางทีเด็กเข้ามา๓๐-๔๐คน เราไม่สามารถดูได้ทั่วถึงอันนี้ก็จะเป็นเครื่องมือที่ทำให้เด็กเองได้เรียนรู้	กระบวนการอยู่ร่วมกัน
3	• เราใช้การพูดคุยด้วยเหตุแลผลค่ะ แม้แต่เด็ก 2-3 ขวบก็ต้องนั่งคุยเพราะพวกเขามีเหตุและผลแล้ว เขาเข้าใจ เราจะไม่ดุด่า แต่จะใช้การถามถ้าถามตรงๆเด็กไม่ตอบเราก็ต้องมีวิธีการ แล้วแต่บุคลิกของแต่ละคนเพราะเด็กบางคนก็ไม่ได้พูดความจริงกับเราเสมอไป เพราะฉะนั้นเราก็ต้องรู้เท่าทันเด็กด้วย	กระบวนการพูดคุย
3	• ก่อนเราจะถามเขาว่าจริงหรือ คิดยังไง จะไม่ใช้ว่าทำไมๆ ใช้คำถามปลายเปิดมากกว่าปลายปิด และใช้คำถามเชิงบวกมากกว่าลบ ทำให้เขาไม่รู้สึกว่าเขาโดนซัก โดนจับผิด เราจึงใช้คำถามเชิงสร้างสรรค์มากกว่า ซ้อฟท์ไม่แข็ง ไม่เสียงดังหรือใช้น้ำเสียงกระโชกเหมือนกับว่าเขา	กระบวนการพูดคุย
3	• บางทีก็โยนคำถามให้ได้คิดเหมือนกันว่าพฤติกรรมแบบนี้มาได้ยังไง เกิดจากอะไร	กระบวนการพูดคุย

3	• ส่วนใหญ่จะเป็นกับตัวแกนนำค่ะ พยายามดึงให้เข้ามาเรียนรู้ วิธีการกระบวนการทำงาน เป็นการสอนเขาไปในตัว แต่เด็กๆจะคุยกันเวลามีกิจกรรม เวลาอยากรู้ความคิดเห็นของเขาเพื่อเอาไปทำกิจกรรมกับเขาเพื่อตอบสนองเขา ทำกับเด็กต้องใช้ความละเอียดอ่อน ความอดทน และต้องเข้าใจเขาเยอะๆ ไม่เอาอคติของเราเป็นที่ตั้งต้องลบอคติของเราออกให้หมด	กระบวนการสร้างแกนนำเยาวชน
3	• พี่ๆต้องรู้จักวางตัว และเข้าใจเด็ก เพราะว่าเด็กที่นี่เขาขาดเรื่องความรักความอบอุ่น	กระบวนการสร้างต้นแบบ (แสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมให้แก่เด็ก)
3	• การแต่งตัวถ้าทำกิจกรรมกับเด็กก็ต้องทะมัดทะแมงไม่ต้องใส่กระโปรงสั้น ขาสั้น เพราะว่าเรามาเป็นแบบอย่างให้น้อง บางทีก็ต้องว่าไปบ้าง เด็กเขาก็จะมาถามเราพี่คนนั้นแต่งตัวแบบนั้นเราก็จะถามกลับไปว่าแล้วเป็นยังไงล่ะลูกสวยไหม ดีไหม เขาก็จะบอกว่าสวยนะแต่ มีแต่ ก็จะถามเขาอีกว่าแล้วเราคิดยังไง ถ้าเราโตขึ้นเราแต่งอย่างนั้นไหม ก็ให้เขาไปคิดคือไม่จบแค่เขาถามเรา พอเขาถามมาเราต้องโยนคำถามกลับให้เขาคิด ไม่ใช่จบแค่คำถามที่เขาถามหรือคำตอบที่เราตอบเพราะบางทีไม่จบนั้น เด็กเขาจะมีจินตนาการคิดไปไกลกว่านั้นอีกเพราะฉะนั้นเวลาเขามาถามก็จะเป็นโอกาสดีที่ทำให้เราโยนคำถามกลับให้เขาคิด คือต้องพยายามให้เขาคิดเองเยอะๆ	กระบวนการสร้างต้นแบบ (แสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมให้แก่เด็ก)
3	• จาก 2-3 ปีนี้ก็พยายามดึงเขตมา ดึงฝ่ายพัฒนฯที่เขารับผิดชอบพัฒนาชุมชนก็ดึงเขามาแล้วให้เขามาเรียนรู้ว่าเราทำกระบวนการยังไงกับเด็ก เขาเองก็ได้เรียนรู้กับเราไปด้วย//	กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมจากภายนอก (ภาครัฐ/ภาคเอกชน/องค์กรพัฒนาเอกชน ฯ)

3	• โครงการนะคะ โดยหลักๆแล้วเป็นการดำเนินการโดยตัวศูนย์เองอยู่แล้ว ก็คือในเรื่องของการเปิดพื้นที่ให้เข้ามา เพราะที่นี่มีการทดลองเป็นพื้นที่ต้นแบบในปี ๔๒ ที่เราลองทดลองทำเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ พื้นที่เล่น เดิมเราเรียกว่าเป็นการเล่นเพื่อสร้างชีวิตของเด็ก จัดพื้นที่เพื่อให้เด็กเข้ามาใช้สถานที่ในการพัฒนาตัวเอง ทำกิจกรรม และพัฒนามาเรื่อยๆจากทดลองทำ แล้วก็ขยายผลเป็นพื้นที่ต้นแบบไปเรื่อยๆ ซึ่งก็คือพื้นที่สร้างสรรค์ของเด็ก	กระบวนการพื้นที่สร้างสรรค์
4	• ทางมูลนิธิก็ดึงเด็กมาเหมือนกัน แต่ดึงเด็กมาให้ความรู้ มาให้คำแนะนำ มาให้ความช่วยเหลือ ว่าเจอเหตุการณ์งี้ๆ จะติดต่อใคร จะต้องทำอย่างไร	กระบวนการจัดการเรียนรู้
4	• ให้ความรู้เด็กในการที่จะทำอย่างไรให้เด็กมี**ภูมิคุ้มกัน** นั้นก็คือความรู้ เป็นความรู้ที่ติดอาวุธเขาไป	กระบวนการจัดการเรียนรู้
4	• กิจกรรมครอบครัวและชุมชนพัฒนา ก็คือเรานอกจากจะทำกับเด็กแล้ว เราต้องทำกับครอบครัวด้วย พอทำกับครอบครัวก็ต้องทำกับชุมชนด้วย คือทำอย่างไรให้ชุมชนมาร่วมกันปกป้องเด็ก มาร่วมกันที่จะเฝ้าระวังเด็กในชุมชนแออัด	โครงการครอบครัวและชุมชนพัฒนา
4	• ให้ความช่วยเหลือเด็กที่อยู่ในชุมชนแออัด	กระบวนการให้ความช่วยเหลือ
4	• เรื่องของทักษะที่ให้เด็กได้ผ่อนคลาย ผ่อนคลายกล้ามเนื้อมัดมือผ่านโครงการเล่นเพื่อการพัฒนา ผ่อนคลายเรื่องของความ เขาเรียกว่าอะไรนะ กดดันภาวะจิตใจเด็ก	กระบวนการเล่นเพื่อการพัฒนา
4	• กิจกรรมของในศูนย์ เขาก็จะมีกิจกรรมเช่น เอาสีน้ำมันมาปา กิจกรรมวาดรูป ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะทำให้เด็กได้ผ่อนคลาย ได้เย็นลง	กระบวนการเล่นเพื่อการพัฒนา

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสาวกรวิกา ก้อนแก้ว
วัน เดือน ปีเกิด	25 พฤศจิกายน 2525
ที่อยู่ปัจจุบัน	54 หมู่ 10 ตำบลห้วยยางขาม อำเภอจุน จังหวัดพะเยา 56150

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2548	วิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิทยาการคอมพิวเตอร์ คณะวิทยาศาสตร์ จาก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
พ.ศ. 2559	วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ